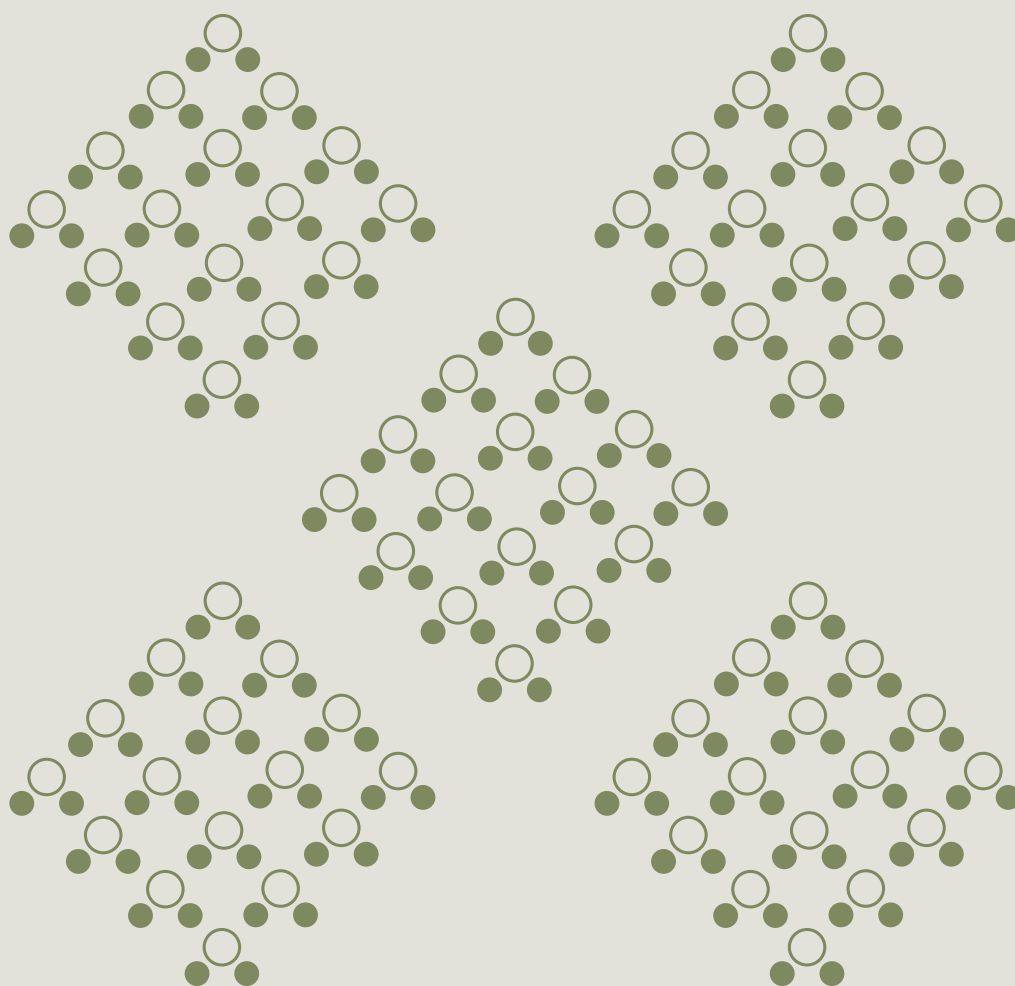

Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2024

Πράσινη μετάβαση & μικρές επιχειρήσεις

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Έκθεση ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2024

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Ταυτότητα έκδοσης

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
2025

ΤΙΤΛΟΣ
ΕΚΘΕΣΗ ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 2024
Πράσινη μετάβαση και μικρές επιχειρήσεις

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Μέρος Ι: Δημήτρης Γιακούλας, Ελένη Γκρίνγκουδ, Νίκος Γράβαρης
Μέρος ΙΙ: Λεωνίδα Βατικιώτης, Νίκος Γράβαρης, Γιώργος Θανόπουλος, Απόστολος Μπόκας
Μέρος ΙΙΙ: Παναγιώτης Καλημέρης, Κωνσταντίνος Κουνετάς, Εμμανουέλα Δούση, Λεωνίδα Βατικιώτης, Μαρία Καραμανώφ, Απόστολος Βλυσίδης, Διοικητόπουλος Ευάγγελος, Κυριακοπούλου Ευθυμία, Ρουσάλης Στυλιανός

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Νίκος Γράβαρης, Ιωάννα Προφύρη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Ιωάννα Καλουμένου, Γιάννης Μισεντζής

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
Γενικής Συνομοσπονδίας
Επαγγελματιών Βιοτεχνών
Εμπόρων Ελλάδας

Αριστοτέλους 46
10433 Αθήνα
Τ: 210 8846852
Ε: info@imegsevee.gr
www.imegsevee.gr

ISBN: 978-618-5653-60-6
ISSN: 3057-5125
© ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Η παρούσα έκθεση υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Ανάπτυξη μηχανισμών και εφαρμογή δράσεων στήριξης της προσαρμοστικότητας και της ανθεκτικότητας των ΜΜΕ και του ανθρώπινου δυναμικού τους» με κωδικό ΟΠΣ 6003486. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΤΠΑ & ΤΣ) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανταγωνιστικότητα 2021-2027».

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

2021 – 2027
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Πράσινη μετάβαση & μικρές επιχειρήσεις

Έτος Ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

Περιεχόμενα

Μήνυμα του Προέδρου του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ κ. Γιώργου Καββαθά	16
Επιτελική σύνοψη	18
Μέρος Ι	
Μακροοικονομικό περιβάλλον	25
^{1/} Το διεθνές περιβάλλον το 2024–2025: Μια ανάλυση των οικονομικών, γεωπολιτικών, τεχνολογικών και κλιματικών εξελίξεων	26
^{1.1/} Παγκόσμια μεγέθυνση	26
^{1.2/} Πληθωρισμός	28
^{1.3/} Επιτόκια	29
^{1.4/} Η επανεκλογή του Τράμπ	30
^{1.5/} Μεγάλες Πολεμικές Συγκρούσεις 2024–2025	31
Σύγκρουση στην Ουκρανία	31
Σύγκρουση στη Γάζα	31
Σύγκρουση στη Συρία	32
Σύγκρουση Ιράν–Ισραήλ	32
^{1.6/} Τεχνολογικές εξελίξεις	32
^{1.7/} Κλιματική Κρίση	34
Βιβλιογραφία	36
^{2/} Βασικά μεγέθη της Ελληνικής οικονομίας	39
^{2.1/} Μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος	39

2.2/ Διάρθρωση Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος	43
2.3/ Ιδιωτική κατανάλωση	44
2.4/ Καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης	45
2.5/ Επενδύσεις	48
Οικοδομική δραστηριότητα	52
2.6/ Εξωτερικό εμπόριο	56
Ισοζύγιο αγαθών	56
Ισοζύγιο υπηρεσιών	67
Ποσοστό συμμετοχής των χωρών στη συνολική τουριστική δαπάνη μη κατοίκων στην Ελλάδα	77
Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (δείκτης = 100)	78
2.7/ Άμεσες Ξένες Επενδύσεις	80
2.8/ Ανάπτυξη και ανισότητες	85
2.9/ Απασχόληση – Ανεργία	87
Βιβλιογραφία	93
3/ Χρηματοοικονομικό περιβάλλον	94
3.1/ Καταθέσεις	94
3.2/ Επιτόκια	98
3.3/ Χρηματοδότηση	103
3.4/ Πληθωρισμός	106
3.5/ Οι τιμές των ακινήτων	110

3.6/ Χρηματιστήριο	111
Βιβλιογραφία	112
4/ Δημόσια Οικονομικά	115
4.1/ Δημοσιονομικό Έλλειμμα	115
4.2/ Δημόσιο Χρέος	118
Βιβλιογραφία	124
5/ Οικονομικές πτυχές της κλιματικής κρίσης	125
5.1/ Περιβαλλοντικοί Φόροι	125
5.2/ Ενεργειακή Φτώχεια	129
5.3/ Επενδύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης	130
5.4/ Κρατικές Δαπάνες για την Περιβαλλοντική Προστασία	131
5.5/ Παραγωγή και Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία	136
5.6/ Κλιματικά συναρτώμενες οικονομικές απώλειες	137
5.7/ Περιβαλλοντικά προσαρμοσμένοι δείκτες αποτίμησης οικονομικής ευημερίας	140
Βιβλιογραφία	143

Μέρος II

Διαρθρωτικά των επιχειρήσεων	147
1/ Εξελίσξεις σε τομείς και κλάδους της ελληνικής οικονομίας	148
1 ¹ / Αύξηση του κύκλου εργασιών	148
1 ² / Αύξηση της απασχόλησης	150
1 ³ / Στροφή της απασχόλησης στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις	153
1 ⁴ / Σημαντική αύξηση ίδρυσης νέων επιχειρήσεων	154
2/ Οικονομικό κλίμα	156
2 ¹ / Δείκτης οικονομικού κλίματος	156
2 ² / Κύκλος εργασιών – Αποτελέσματα χρήσης	159
2 ³ / Ρευστότητα – Ταμειακά Διαθέσιμα	161
2 ⁴ / Επενδύσεις	163
2 ⁵ / Απασχόληση	166
2 ⁶ / Λειτουργικό Κόστος	169
2 ⁷ / Τιμές Αγαθών Υπηρεσιών	169
2 ⁸ / Υποχρεώσεις/οφειλές επιχειρήσεων	170

Μέρος III

Πράσινη μετάβαση: ανάμεσα σε ανάγκη και δυνατότητα	175
Κλιματική Κρίση και Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα	176
Μια δύσκολη εξίσωση	176
Περίληψη	176
Κλιματική Αλλαγή και ΜμΕ	176
Η ελληνική περίπτωση	178
Επίλογος	181
Βιβλιογραφία	182
Κίνδυνοι από την Κλιματική Αλλαγή, Επιχειρησιακή Απόδοση και γνωστοποίηση Περιβαλλοντικών, Κοινωνικών και Εταιρικής διακυβέρνησης πληροφοριών (ESG)	184
Βιβλιογραφία	190
Η εξέλιξη των δημόσιων πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής	194
Κλιματική αλλαγή ή κλιματική κρίση;	194
Η διεθνής συνεργασία για το κλίμα: αλήθειες και παρανοήσεις	195
Η δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το κλίμα: τα πολιτικά διλήμματα	199
Η ελληνική πολιτική για το κλίμα: μικρή πρόοδος	200
Βιβλιογραφία	204
Αργή και επισφαλής μείωση των αερίων του θερμοκηπίου	207
Οριακή αύξηση από το 2021 στο 2022	210
Βιβλιογραφία	212
Ενεργειακή Πολιτική εναντίον Φυσικού Περιβάλλοντος: Μία πύρρειος νίκη	213
Βιβλιογραφία	219
Η Κυκλική Οικονομία και η Στρατηγική Μετάβαση από τη Γραμμικότητα στην Κυκλικότητα: Προβλήματα και Προοπτικές	222
Προβλήματα με το σημερινό μοντέλο ανακύκλωσης	222
Οι Αρχές της Κυκλικής Οικονομίας: Από την Ανακύκλωση στην Πρόληψη και την Επαναχρησιμοποίηση	223
Η Σχέση της Θερμοδυναμικής με την Κυκλική Οικονομία: Από τη Θεωρία στην Πράξη	224
Μετάβαση στη Κυκλική Οικονομία	225
Η Κυκλική Οικονομία και η Βιωσιμότητα των Αλυσίδων Αξίας: Η Σημασία της Λεπτομερούς Εκτίμησης Βιωσιμότητας	226

Πώς ο Δευτερογενής Τομέας Μπορεί να Μεταβεί σε μία πραγματικά Κυκλική Οικονομία και να Επιτύχει Κέρδη	227
Βιβλιογραφία	228
Πράσινη Μετάβαση: Κουλτούρα και Δημόσιες Πολιτικές	229
Εισαγωγή	229
^{1/} Περιβάλλον και Κουλτούρα	229
^{1/1} Δείκτες Περιβαλλοντολογικής Επίδοσης	229
^{1/2} Ποια είναι η θέση της χώρας σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο;	231
^{1/3} Οικονομική Μεγέθυνση και η Σχέση Περιβαλλοντολογικής Επίδοσης, Καινοτομίας και Υπομονής	235
^{1/4} Δυναμικός Τρόπος για την Επίτευξη Οικονομικής Ανάπτυξης και Περιβαλλοντολογικής Επίδοσης	241
^{1/4/1} Περιφερειακά Δεδομένα	241
^{1/4/2} Ενεργειακή κρίση	244
^{2/} Περιβάλλον και Οδικές Μεταφορές	246
^{2/1} Περιβάλλον και Οδικές Μεταφορές: Πολιτικές για μια Βιώσιμη Αστική Κινητικότητα	246
^{2/2} Βραχυπρόθεσμες και Μακροπρόθεσμες Πολιτικές	248
^{2/3} Προτεινόμενες Πολιτικές για τις Οδικές Μεταφορές στην Ελλάδα	248
^{2/4} Κοινωνικές Επιπτώσεις και η Ανάγκη για Δίκαιη Μετάβαση	250
^{2/5} Συμπεράσματα	251
Επίλογος	251
Βιβλιογραφία	251

Ευρετήριο γραφημάτων & πινάκων

Μέρος Ι

Το διεθνές περιβάλλον το 2024–2025: Μια ανάλυση των οικονομικών, γεωπολιτικών, τεχνολογικών και κλιματικών εξελίξεων

Πίνακας 1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των μεγαλύτερων οικονομιών	27
Γράφημα 1. Παγκόσμιος πληθωρισμός	28
Γράφημα 2. Βασικό επιτόκιο (MRO) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας	29
Γράφημα 3. Βασικό επιτόκιο (FEDFUNDS) της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ	30
Γράφημα 4. Αύξηση της Παγκόσμιας Θερμοκρασίας Επιφάνειας πάνω από τα Προ-βιομηχανικά Επίπεδα	35

Βασικά μεγέθη της Ελληνικής οικονομίας

Γράφημα 1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (εκατ. €)	40
Πίνακας 1. ΑΕΠ στις χώρες της ΕΕ σε σταθερές τιμές 2020 (εκατ. €)	41
Γράφημα 2. Ακαθάριστο Εγχώριο προϊόν σε τρίμηνα (εκατ. €)	42
Πίνακας 2. Βασικές συνιστώσες του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (εκατ. €)	43
Γράφημα 3. Καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών (εκατ. €)	44
Γράφημα 4. Δαπάνη ΜΚΙΕΝ (εκατ. €)	45
Γράφημα 5. Καταναλωτική δαπάνη Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. €)	46
Γράφημα 6. Καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ	46
Γράφημα 7. Δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης	48
Πίνακας 3. Επενδύσεις χωρών μελών της ΕΕ – 2019–2023 (τρέχουσες τιμές σε εκατ. €)	49

Γράφημα 8. Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου	50
Γράφημα 9. Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου 2022-2024 (εκατ. € σε σταθερές τιμές)	51
Γράφημα 10. Ετήσια Ιδιωτική Οικοδομική Δραστηριότητα (2007-2024)	52
Γράφημα 11. Διάρθρωση του ΑΕΠ της Ελλάδας ως % επί του ΑΕΠ	54
Γράφημα 12. Εισαγωγές και εξαγωγές Ελλάδας και ΕΕ ως % του ΑΕΠ	55
Γράφημα 13. Χάσμα εξαγωγών και εισαγωγών ως % του ΑΕΠ της Ελλάδας σε σχέση με την ΕΕ	55
Γράφημα 14. Εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εκατ. € σε σταθερές τιμές 2020)	56
Γράφημα 15. Ισοζύγιο αγαθών (εκατ. €)	57
Γράφημα 16. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (εκατ. € σε τρέχουσες τιμές)	59
Γράφημα 17. Χώρες από τις οποίες έχουμε τις περισσότερες εισαγωγές (εκατ. €)	60
Γράφημα 18. Χώρες στις οποίες έχουμε τις περισσότερες εξαγωγές (εκατ. €)	60
Γράφημα 19. Χώρες με τις οποίες διατηρούμε το μεγαλύτερο εμπορικό πλεόνασμα	61
Γράφημα 20. Χώρες με τις οποίες έχουμε το μεγαλύτερο εμπορικό έλλειμμα	62
Πίνακας 4. Διμερές εμπόριο Ελλάδας – ΗΠΑ το 2024 (εκατ. €)	66
Γράφημα 21. Ισοζύγιο υπηρεσιών (εκατ. €)	67
Πίνακας 5. Ισοζύγιο υπηρεσιών	69
Γράφημα 22. Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό (σε εκατ.)	70
Γράφημα 23. Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά τρίμηνο (σε εκατ.)	71
Γράφημα 24. Ταξιδιωτικές εισπράξεις (εκατ. €)	72
Γράφημα 25. Ταξιδιωτικές εισπράξεις ανά τρίμηνο (2019-2024)	73
Γράφημα 26. Μέση κατά Κεφαλή Δαπάνη	74
Γράφημα 27. Δείκτες αφίξεων και δαπανών (2010=100)	75
Πίνακας 6. Αφίξεις τουριστών ανά χώρα προέλευσης	76
Πίνακας 7. Αφίξεις και τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης	79
Γράφημα 28. Εισροές ΑΞΕ στην Ελλάδα (εκατ. €)	80
Γράφημα 29. Απόθεμα ΑΞΕ στην Ελλάδα (εκατ. €)	81
Πίνακας 8. Κλαδική κατανομή των εισροών ΑΞΕ στην Ελλάδα 2023-2024 (σε εκατ. €)	83
Πίνακας 9. Γεωγραφική κατανομή των εισροών ΑΞΕ στην Ελλάδα 2023-2024 (σε εκατ. €)	84
Γράφημα 30. Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης – Ελλάδα	85
Πίνακας 10. Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης του ΟΗΕ για την Ελλάδα	86
Γράφημα 31. Δείκτης Gini	87
Γράφημα 32. Ανεργία στην ΕΕ	88
Γράφημα 33. Ανεργία ανά μήνα	89
Γράφημα 34. Εργατικό δυναμικό 2022-2025 (χιλ.)	90
Γράφημα 35. Κενές θέσεις εργασίας στην Ελλάδα	91
Γράφημα 36. Δείκτης κενών θέσεων εργασίας (JVR) (Ελλάδα και ΕΕ)	92

Χρηματοοικονομικό περιβάλλον

Γράφημα 1. Καταθέσεις ανά τομέα(εκατ. €)	95
Πίνακας 1. Υπόλοιπα καταθέσεων ανά τομέα (εκατ. €)	96
Γράφημα 2. Διάρθρωση καταθέσεων κατοίκων (υπόλοιπα σε εκατ.)	97
Γράφημα 3. Αναλογία προθεσμιακών καταθέσεων κατοίκων στο σύνολο των καταθέσεων	97
Γράφημα 4. Μέσο σταθμισμένο επιτόκιο καταθέσεων και δανείων	98
Γράφημα 5. Μέσο σταθμισμένο επιτόκιο καταθέσεων και δανείων νοικοκυριών	100
Γράφημα 6. Μέσο σταθμισμένο επιτόκιο καταθέσεων και δανείων μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων	102
Γράφημα 7. Μέσα σταθμισμένα επιτόκια νέων δανείων μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων	102
Γράφημα 8. Συνολική χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας από εγχώρια Νομισματικά Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε εκατ. €)	104
Πίνακας 2. Ποσά νέων τραπεζικών δανείων (εκατ. €)	105
Γράφημα 9. Εξέλιξη νέων δανείων σε επιχειρήσεις (2015 =100)	106
Γράφημα 10. Μεταβολή του Γενικού Δείκτη Καταναλωτή στην Ελλάδα	107
Γράφημα 11. Πληθωρισμός στην ΕΕ και στην Ελλάδα	108
Γράφημα 12. Δείκτης τιμών διαμερισμάτων (2007=100)	110
Γράφημα 13. Γενικός Δείκτης Τιμών Χ.Α. (31.12.1980=100)	111

Δημόσια Οικονομικά

Πίνακας 1. Φορολογικά έσοδα κρατικού προϋπολογισμού	116
Πίνακας 2. Πιστωτικοί τόκοι εξυπηρέτησης δημόσιου χρέους, ποσά σε εκ. ευρώ	117
Γράφημα 1. Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (εκ. €)	117
Γράφημα 2. Ενοποιημένο χρέος Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. €)	119
Γράφημα 3. Ενοποιημένο χρέος Γενικής Κυβέρνησης / ΑΕΠ (%)	119
Πίνακας 3. Ανάλυση μεταβολών λόγου χρέους Γενικής Κυβέρνησης προς ΑΕΠ	120

Οικονομικές πτυχές της κλιματικής κρίσης

Πίνακας 1. Έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους, ΕΕ και Ελλάδα, 2014–2023	128
Γράφημα 1. Επενδύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης (ως ποσοστό του ΑΕΠ), Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014–2023	131
Πίνακας 2. Συνολικές Κυβερνητικές Δαπάνες ανά λειτουργία (ως ποσοστό του ΑΕΠ), 2023, Ευρωπαϊκή Ένωση	132
Πίνακας 3. Αναλυτικοί Λογαριασμοί Δαπανών Προστασίας Περιβάλλοντος σε επίπεδο Γενικής Κυβέρνησης και ΜΚΙΕΝ (σε εκατ. ευρώ), 2014–2021	134
Πίνακας 4. Παραγωγή και Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στον τομέα των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Υπηρεσιών, Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014–2022	137
Πίνακας 5. Κλιματικά συναρτώμενες οικονομικές απώλειες, Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014–2023	139

Γράφημα 2. Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις, Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012–2021	141
--	-----

Μέρος II

Εξελίξεις σε τομείς και κλάδους της ελληνικής οικονομίας

Πίνακας 1. Κύκλος εργασιών (σε χιλ. ευρώ), από διοικητικές πηγές, για το σύνολο των επιχειρήσεων της ελληνικής οικονομίας ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας	149
Πίνακας 2. Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας και θέση στο επάγγελμα, για τα έτη 2021–2024	151
Πίνακας 3. Αριθμός ατόμων στην τοπική μονάδα της επιχείρησης	153
Γράφημα 1. Αριθμός ατόμων ανά επιχείρηση	154
Γράφημα 2. Εγγραφές νέων επιχειρήσεων 2020 – 2024	155

Οικονομικό κλίμα

Γράφημα 1. Δείκτης Οικονομικού Κλίματος ΜμΕ	157
Γράφημα 2. Κύκλος Εργασιών	160
Γράφημα 3. Αποτελέσματα χρήσης	161
Γράφημα 4. Ρευστότητα	162
Γράφημα 5. ταμειακά διαθέσιμα	163
Γράφημα 6. Επενδύσεις	164
Γράφημα 7. Ύψος Επενδύσεων	165
Γράφημα 8. Πηγές Χρηματοδότησης Επενδύσεων	165
Γράφημα 9. Απασχόληση	166
Γράφημα 10. Απασχόληση ανά περιοχή	167
Γράφημα 11. Απασχόληση ανά κλάδο	168
Γράφημα 12. Τιμές πώλησης αγαθών/υπηρεσιών	170
Γράφημα 13. Βαθμός υπερχρέωσης ΜμΕ	171

Μέρος III

Κλιματική Κρίση και Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα. Μια δύσκολη εξίσωση

Πίνακας 1. Εκτίμηση του αριθμού των ΜμΕ και μεγάλων επιχειρήσεων, των αντίστοιχων θέσεων εργασίας και της προστιθέμενης αξίας στην Ελλάδα, για το 2023	179
Γράφημα 1. Επίδραση των φυσικών καταστροφών στις ΜμΕ των πληγείσων περιοχών που συμμετείχαν στο δείγμα της έρευνας της ΕτΕ	181

Η εξέλιξη των δημόσιων πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής

Πίνακας 1. Μέση ετήσια θερμοκρασία στην Ελλάδα, για το διάστημα 1970–2024	201
---	-----

Πίνακας 2. Μέση ημερήσια θερμοκρασία στην Ελλάδα, για το 2024	201
Αργή και επισφαλής μείωση των αερίων του θερμοκηπίου	
Πίνακας 1. Συνολικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου (1.000 τόννοι Gg ισοδύναμου CO ₂)	213
Πράσινη Μετάβαση: Κουλτούρα και Δημόσιες Πολιτικές	
Γράφημα 1. Παγκόσμια Θέση της Ελλάδας στους Δείκτες EPI και CCPI	231
Γράφημα 2. Θέση της Ελλάδας στους Δείκτες EPI και CCPI σε Χώρες του ΟΟΣΑ	233
Γράφημα 3. Θέση της Ελλάδας στους Δείκτες EPI και CCPI στην Ευρωπαϊκή Ένωση	235
Γράφημα 4. Προσδόκιμο ζωής, EPI, R&D και Υπομονή	236
Πίνακας 1. Μη γραμμική σχέση EPI με RnD	238
Γράφημα 5. EPI, R&D και Υπομονή	240
Γράφημα 6. Σημασία Περιβάλλοντος ανά Νομό Ηλεκτρικής Ενέργειας	242
Γράφημα 7. Προτίμηση για Περιβάλλον και Συνολική Ισχύς Εργοστασίων Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας	243
Πίνακας 2. Προτίμηση για περιβάλλον και αριθμός μονάδων παραγωγής ενέργειας	245
Γράφημα 8. Εξέλιξη του αριθμού των επιβατικών αυτοκινήτων στην Ελλάδα	246
Γράφημα 9. Εξέλιξη των εκπομπών ρύπων των αυτοκινήτων	247
Γράφημα 10. Εκπομπές ρύπων ανά τομέα ανά μονάδα προστιθέμενης αξίας	247

Μήνυμα του Προέδρου του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ κ. Γιώργου Καββαθά

Η Ετήσια Έκθεση του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για το 2024, η όη κατά σειρά, συνεχίζει τη συστηματική καταγραφή και ανάλυση των βασικών εξελίξεων που επηρεάζουν το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούνται οι πολύ μικρές, μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Στηρίζεται, όπως πάντα, σε τεκμηριωμένα στοιχεία και επιστημονική επεξεργασία, συμβάλλοντας στην κατανόηση των τάσεων που επηρεάζουν τόσο την επιχειρηματικότητα όσο και το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο.

Κάθε χρόνο, η Έκθεση επιλέγει να εστιάσει — πέρα από το γενικότερο οικονομικό πλαίσιο — και σε ένα ειδικό θέμα ιδιαίτερης επικαιρότητας. Το φετινό θέμα, η πράσινη μετάβαση, είναι και επίκαιρο και ουσιαστικό.

Η περιβαλλοντική κρίση δεν αποτελεί πλέον απλώς έναν μελλοντικό κίνδυνο· είναι παρούσα και επηρεάζει ήδη πολλαπλά επίπεδα της καθημερινής ζωής. Σε αυτό το νέο τοπίο, οι μικρές επιχειρήσεις καλούνται να προσαρμοστούν σε απαιτήσεις και κανόνες που συχνά διαμορφώνονται χωρίς επαρκή μέριμνα για την κλίμακα, τα μέσα και τις δυνατότητές τους.

Η πράσινη μετάβαση συνδέεται με υψηλό κόστος, ανάγκη για τεχνογνωσία, πρόσβαση σε κατάλληλες υποδομές και εργαλεία. Όμως, ταυτόχρονα, ανοίγει και προοπτικές για πιο βιώσιμες, καινοτόμες και ανθεκτικές μορφές δραστηριότητας.

Αν και η σημασία της περιβαλλοντικής προστασίας αναγνωρίζεται σήμερα καθολικά, τόσο από την κοινωνία όσο και από την επιχειρηματική κοινότητα, εξακολουθούν να απουσιάζουν οι στοχευμένες επενδύσεις που θα επέτρεπαν στις μικρές επιχειρήσεις να αντεπεξέλθουν ουσιαστικά στις προκλήσεις της κλιματικής αλλαγής. Οι υφιστάμενοι μηχανισμοί στήριξης παραμένουν συχνά αποσπασματικοί και ανεπαρκείς, γεγονός που δυσχεραίνει την έγκαιρη και αποτελεσματική προσαρμογή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στο νέο περιβαλλοντικό και κανονιστικό πλαίσιο.

Η φετινή Έκθεση προσπαθεί να φωτίσει αυτή τη διπλή όψη της πράσινης μετάβασης, εστιάζοντας στον ρόλο των μικρών επιχειρήσεων μέσα σε αυτή τη σύνθετη διαδικασία. Την ίδια στιγμή, αναδεικνύει τη σημασία του περιβάλλοντος όχι μόνο ως οικονομικό παράγοντα, αλλά ως βασική προϋπόθεση για την ανθρώπινη ευημερία. Η αποτίμηση της ανάπτυξης, άλλωστε, οφείλει να περιλαμβάνει και δείκτες κοινωνικής συνοχής, ποιότητας ζωής, περιβαλλοντικής ισορροπίας και μακροχρόνιας βιωσιμότητας.

Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα της Έκθεσης είναι η σε βάθος ανάλυση των οικονομικών δεδομένων, η οποία επιτρέπει την αποτύπωση μιας πιο ρεαλιστικής εικόνας της ελληνικής οικονομίας, πέρα από τους καθιερωμένους δείκτες και τις συχνά επιφανειακές θετικές αποτιμήσεις. Παρότι οι βασικοί δείκτες παρουσιάζουν, σε γενικές γραμμές, θετική πορεία, μια πιο προσεκτική και ουσιαστική θεώρηση δείχνει ότι, για παράδειγμα, το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές εξακολουθεί να υπολείπεται του επιπέδου της προ κρίσης περιόδου.

Η πραγματικότητα αυτή αντικατοπτρίζεται εντονότερα στο πεδίο των μικρών επιχειρήσεων, στις οποίες η Έκθεση δίνει ιδιαίτερη έμφαση, αναδεικνύοντας ότι η οικονομική ανάκαμψη είναι πιο εύθραυστη απ' ό,τι φαίνεται και δεν διαχέεται ισόρροπα σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Δεν πρόκειται για μια γενική ή αφηρημένη ματιά, αλλά για μια συστηματική αποτύπωση της δυναμικής, των δυσκολιών και των πραγματικών αναγκών του βασικού κορμού της ελληνικής επιχειρηματικότητας. Το γεγονός ότι οι μικρές επιχειρήσεις δεν λαμβάνουν το μερίδιο που τους αναλογεί από την αναπτυξιακή πορεία της χώρας επιβεβαιώνεται από τα στοιχεία: ο κύκλος εργασιών τους επιδεινώνεται και στα δύο εξάμηνα του 2024, ενώ καταγράφεται περαιτέρω συγκέντρωση της αγοράς υπέρ των μεγαλύτερων επιχειρήσεων. Παράλληλα, σημειώνεται επιδείνωση της ρευστότητας των μικρών επιχειρήσεων, ενώ ο πληθωρισμός έχει επιτείνει σημαντικά τις πιέσεις που αντιμετωπίζουν. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Έκθεσης το κόστος λειτουργίας των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων έχει αυξηθεί μεσοσταθμικά κατά 39,6% την τελευταία τριετία, γεγονός που δυσχεραίνει περαιτέρω τη λειτουργία και την ανταγωνιστικότητά τους.

Σε μια εποχή μεταβάσεων και προκλήσεων, η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης και η ενίσχυση των μικρών επιχειρήσεων αποτελούν προτεραιότητες που αφορούν όλους μας. Η Έκθεση αυτή φιλοδοξεί να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο τεκμηρίωσης και προβληματισμού, ώστε να ληφθούν οι απαραίτητες αποφάσεις που θα διασφαλίσουν τη θέση των μικρών επιχειρήσεων στο μέλλον της ελληνικής οικονομίας και την ευημερία της κοινωνίας μας συνολικά.

Επιτελική σύνοψη

Μέρος Ι – Μακροοικονομικό περιβάλλον

1/ Το διεθνές περιβάλλον το 2024–2025: Μια ανάλυση των οικονομικών, γεωπολιτικών, τεχνολογικών και κλιματικών εξελίξεων

Η παγκόσμια συγκυρία της περιόδου 2024–2025 χαρακτηρίζεται από έντονη αστάθεια σε επίπεδο οικονομίας, γεωπολιτικής και περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, στο διάστημα αυτό, σημειώνεται μέτρια παγκόσμια μεγέθυνση, με τις προβλέψεις να δείχνουν μελλοντική επιβράδυνση. Την ίδια στιγμή, ο πληθωρισμός αποκλιμακώνεται και οι τιμές στην ενέργεια σημειώνουν πτωτική πορεία.

Ωστόσο, οι γεωπολιτικές εξελίξεις και εντάσεις δημιουργούν αυξημένους γεωπολιτικούς και γεωοικονομικούς κινδύνους, με το μέλλον να προβλέπεται δυσόιωνο. Ειδικότερα, η κλιμάκωση των συγκρούσεων στην Ουκρανία, τη Γάζα, τη Συρία και το Ιράν, καθώς και η πρόσφατη πυρηνική επίθεση των Η.Π.Α. στο Ισραήλ, προκαλούν σοβαρή γεωπολιτική και γεωοικονομική αστάθεια.

Συγχρόνως, η κλιματική αλλαγή συνεχίζει να αποτελεί τη μεγαλύτερη απειλή για τον πλανήτη μας. Τα διαθέσιμα τεχνολογικά εργαλεία για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, με την ανάπτυξη της ψηφιοποίησης και της τεχνητής νοημοσύνης, δημιουργούν ευκαιρίες, αλλά μαζί και κινδύνους.

2/ Βασικά μεγέθη της Ελληνικής οικονομίας

Το 2024, το ΑΕΠ μεγεθύνθηκε κατά 2,3% σε σταθερές τιμές του 2020, φτάνοντας τα 201,5 δισ. €, ενώ σε τρέχουσες τιμές διαμορφώθηκε στα 237.573 δισ. €, σημειώνοντας αύξηση της τάξεως του 5,5%. Ωστόσο, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι το ΑΕΠ εξακολουθεί να είναι σημαντικά χαμηλότερο (15,1%) σε σχέση με το 2008. Επιπλέον, η απόκλιση ανάμεσα στη χώρα μας και τους υπόλοιπους εταίρους της, σε επίπεδο ΕΕ, ως προς το επίπεδο μεγέθυνσης συνεχίζει να υφίσταται.

Όσον αφορά την ιδιωτική κατανάλωση, συνεχίζεται δυναμικά η ανάκαμψή της από τη μείωση του 2020. Συγκεκριμένα, η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε κατά 2,05%, το 2024, ποσοστό πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Οι καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών κινήθηκαν ανοδικά και το 2024 φτάνοντας σε σταθερές τιμές τα 138.525 εκατ. €. Ο ρυθμός αύξησής τους, μάλιστα, ήταν μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό αύξησης του 2023 (+1,82%).

Αντίθετα, η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης παρουσίασε σημαντική μείωση της

τάξης του -4,10%, πέφτοντας στα 38.294 εκατ. €, το 2024, για πρώτη φορά από το 2018. Επίσης, αξίζει να σημειώσουμε πως η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ έχει φτάσει πλέον σε ιστορικό χαμηλό (18,3%), σημαντικά χαμηλότερο σε σχέση με το επίπεδο της Ελλάδας πριν την κρίση (το 2008 ήταν 21,0%), αλλά και σε σχέση με το τρέχον επίπεδο της ΕΕ και της Ευρωζώνης (21,6%).

Σε σχέση με τις επενδύσεις, για τρίτη συνεχόμενη χρονιά καταγράφεται θετικό πρόσημο στις καθαρές επενδύσεις (+4,50%), με τη μερίδα του λέοντος να αντιστοιχεί στον τομέα των κατασκευών. Παρ' όλα αυτά, η αύξηση των επενδύσεων το 2024 φαίνεται να παρουσιάζει μειωμένη δυναμική σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη, με τις απώλειες της κρίσης να μην έχουν ακόμη καλυφθεί.

Το 2024, καταγράφηκε επιδείνωση και στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών της Ελλάδας, εξαιτίας της αύξησης των εισαγωγών και της μείωσης των εξαγωγών. Πιο συγκεκριμένα, σε σταθερές τιμές, το ισοζύγιο αγαθών διαμορφώθηκε σε -32,9 δισ. €, καταγράφοντας σημαντική επιδείνωση κατά 13,44% σε σχέση με το 2023. Εντούτοις, το έλλειμμα αυτό περιορίστηκε από το πλεονασματικό ισοζύγιο υπηρεσιών, με τον τουρισμό να παίζει καταλυτικό ρόλο.

Σε επίπεδο Άμεσων Ξένων Επενδύσεων στην Ελλάδα, καταγράφηκε σημαντική αύξηση το 2024 σε σχέση με το 2023. Αναλυτικότερα, οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις ανήλθαν στα 6,75 δισ. €. Παρ' όλα αυτά, η Ελλάδα παραμένει ελάσσων επενδυτικός προορισμός στην Ευρώπη, με προκλήσεις και ευκαιρίες για περαιτέρω βελτίωση.

Όσον αφορά τις ανισότητες, η Ελλάδα σημείωσε και το 2024 βελτίωση στον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης. Ωστόσο, η βελτίωση που σημειώθηκε και σε άλλες χώρες οδήγησε στην υποχώρηση της Ελλάδας στην 34η θέση παγκοσμίως.

Το 2024, σημειώθηκε επίσης και η μεγαλύτερη βελτίωση σε επίπεδο ποσοστών ανεργίας, σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια. Συγκεκριμένα, η ανεργία διαμορφώθηκε στο 10,1%, μειωμένο σχεδόν κατά 18 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 27,8% του 2013. Η Ελλάδα, όμως, βρίσκεται ακόμη μακριά από το να πλησιάσει τα επίπεδα πλήρους απασχόλησης.

3/ Χρηματοοικονομικό Περιβάλλον

Η αυξητική πορεία των καταθέσεων που είχε παρουσιαστεί την περίοδο 2020-2022 έχει πλέον σταματήσει. Το 2024, το συνολικό ύψος των καταθέσεων και ρέπος διατηρείται γύρω από τα 228 δισ. ευρώ. Μεσοσταθμικά, οι καταθέσεις το 2024 εμφανίζονται κατά 1,23% αυξημένες σε σχέση με το 2023. Επιπλέον, οι καταθέσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων αυξήθηκαν μεσοσταθμικά κατά 3,21% το 2024 σε σχέση με το 2023, ενώ οι καταθέσεις της Γενικής Κυβέρνησης γνώρισαν ιδιαίτερα σημαντική μείωση της τάξεως του 15,31%, σε σχέση με το 2023.

Το 2024, το επιτόκιο δανείων μειώθηκε από 6,17% τον Ιανουάριο στο 5,20% τον Δεκέμβριο. Το επιτόκιο καταθέσεων μειώθηκε κατά την ίδια περίοδο αντίστοιχα από το 9,57% στο 0,46%, γεγονός που δείχνει ήπια χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής.

Την περίοδο 2024-2025, η χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας από τα εγχώρια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα εμφανίζει σαφή τάση ήπιας ανάκαμψης, ύστερα από πολυετή φάση

συρρίκνωσης. Το γενικό σύνολο χρηματοδότησης, που είχε υποχωρήσει στα χαμηλά επίπεδα των 137-144 δισ. € το 2022-2023, αυξάνεται σταδιακά, φτάνοντας τα 159 δισ. € τον Απρίλιο 2025.

Το 2024, ο πληθωρισμός έφτασε το 2,7%, με τάση περαιτέρω μείωσης το 2025, ενώ η διαφορά με την Ευρωζώνη περιορίζεται σταδιακά. Ωστόσο, οι προβλέψεις δείχνουν ότι ο πληθωρισμός θα παραμείνει πάνω από τον στόχο της ΕΚΤ, αντανακλώντας την αυξημένη ευαισθησία της ελληνικής οικονομίας στις διεθνείς τιμές.

Όσον αφορά τη διακύμανση των τιμών βασικών αγαθών και υπηρεσιών μέσα στο 2024, αύξηση παρατηρήθηκε στις τιμές της σοκολάτας, στα αλκοολούχα ποτά και τον καπνό, στον τομέα ένδυσης και υπόδησης, στη στέγαση, στην υγεία, στις μεταφορές, στην επικοινωνία, καθώς και στην αναψυχή και τις πολιτιστικές δραστηριότητες.

Οι τιμές των ακινήτων το 2024 συνέχισαν να αυξάνονται, με τις τιμές των διαμερισμάτων να αυξάνονται κατά 8,93% και να ξεπερνούν για πρώτη φορά τις αντίστοιχες τιμές πριν την κρίση χρέους.

Τέλος, από τις αρχές του 2024 μέχρι και τον Μάιο του 2025 παρατηρείται σταθερή άνοδος του Γενικού Δείκτη Τιμών του Χρηματιστηρίου Αθηνών, ο οποίος υπερβαίνει τις 1.600 μονάδες, φτάνοντας κοντά στις 1.800 μονάδες τον Μάιο του 2025. Τέλος, ο κύκλος εργασιών του Ομίλου Χρηματιστηρίου Αθηνών ανήλθε σε 54,3 εκατ. €, αυξημένος κατά 15,3% σε σύγκριση με το 2023.

4/ Δημόσια Οικονομικά

Το 2024, οι συνολικοί φόροι αυξήθηκαν κατά 11,6%, σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο. Η αύξηση αυτή και κυρίως η υπεραπόδοση των φόρων, οδήγησε στη διαμόρφωση του πρωτογενούς αποτελέσματος της Γενικής Κυβέρνησης σε 4,8% από το 2,0% του ΑΕΠ του 2023.

Η αύξηση των φορολογικών εσόδων επέτρεψε, επίσης, την καταβολή των αυξημένων ποσών για πιστωτικούς τόκους, που αφορούν την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους.

Το 2024, το δημόσιο χρέος διαμορφώθηκε στα 364.885 εκατ., γεγονός που οδήγησε και στην αποκλιμάκωση του δημοσίου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ, το οποίο έφτασε το 153,6% του ΑΕΠ. Ωστόσο, η Ελλάδα συνεχίζει να έχει τον υψηλότερο λόγο χρέους προς ΑΕΠ σε όλη την ΕΕ και την Ευρωζώνη.

Την περίοδο 2024-2025, συντελέστηκε και μια σημαντική μεταρρύθμιση στο θεσμικό πλαίσιο της δημοσιονομικής διαχείρισης. Ωστόσο, το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο εμπεριέχει μια σειρά προβληματικών πτυχών, γεννώντας σημαντικές επιπτώσεις για τις μικρές επιχειρήσεις.

5/ Οικονομικές πτυχές της κλιματικής κρίσης

Η κλιματική κρίση συνδέεται άμεσα ως φαινόμενο με το πεδίο της οικονομίας. Πέρα από άμεσες επιπτώσεις στον οικονομικό τομέα, η ίδια η αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης απαιτεί σημαντικά οικονομικά κεφάλαια και πόρους ως διαδικασία. Μπορούμε έτσι να κάνουμε λόγο για μια διπλή σχέση αιτιότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης και στη

χώρα μας αποτελεί μέρος της οικονομικής πολιτικής της Γενικής Κυβέρνησης.

Το παραπάνω, άλλωστε, μπορεί να ανιχνευθεί και στα υψηλά επίπεδα του ποσοστού των εσόδων από περιβαλλοντικούς φόρους, που αφορούν όμως κυρίως την ενέργεια.

Ωστόσο, η Ελλάδα επενδύει πολύ λιγότερα στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής σε σχέση με άλλες χώρες της ΕΕ σε όλο το διάστημα από το 2014 έως και το 2023.

Άξιο αναφοράς είναι και το γεγονός ότι η διαχείριση αποβλήτων απορροφά σταθερά την πλειονότητα των κρατικών δαπανών για περιβαλλοντική προστασία, με τις υπόλοιπες κατηγορίες να έρχονται διαχρονικά σε δεύτερη μοίρα.

Εξετάζοντας, τέλος, ορισμένους περιβαλλοντικούς δείκτες ευημερίας, μπορούμε να αντιληφθούμε πως η πορεία της Ελλάδας παρουσιάζει έντονες αντιφάσεις, με αρνητικές επιδόσεις σε κρίσιμους τομείς βιωσιμότητας και παράλληλη τάση σύγκλισης με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε επιμέρους δείκτες.

Μέρος II – Διαρθρωτικά των επιχειρήσεων

1/ Εξελίξεις σε τομείς και κλάδους της ελληνικής οικονομίας

Το 2024, το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 2,3%. Ανοδική πορεία καταγράφηκε και σε επίπεδο κύκλου εργασιών, φτάνοντας από 435,18 δις. σε 455,09 δις. € (αύξηση της τάξεως του 4,57%). Αύξηση παρουσίασε και η απασχόληση, ανερχόμενη σε 8,85%. Όσον αφορά την απασχόληση, επίσης, αυξήθηκε το ποσοστό όσων εργάζονται στις επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 10 ατόμων, ενώ μειώθηκε το ποσοστό όσων εργάζονται στις επιχειρήσεις με μισθοδοσία σε κάτω από 10 εργαζόμενους/ες. Οι εγγραφές νέων επιχειρήσεων το 2024 αυξήθηκαν κατά 18,3%. Τέλος, ο τομέας της μεταφοράς και αποθήκευσης συγκεντρώνει το μεγαλύτερο ποσοστό αύξησης (της τάξεως του 35,3%), ενώ η νομική μορφή που κατά πλειονότητα επιλέχθηκε, ήταν η ατομική επιχείρηση.

2/ Η κατάσταση των μικρών επιχειρήσεων με βάση τις έρευνες οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ο δείκτης οικονομικού κλίματος των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων σημειώνει αύξηση της τάξεως του 10% σε διάστημα ενός εξαμήνου (από 49,6% σε 59,3%), μετά από τρία διαδοχικά εξάμηνα πτωτικής πορείας. Συγκεκριμένα, το χαμηλότερο ποσοστό του πρώτου εξαμήνου, που οφείλεται μεταξύ άλλων και στον τεκμαρτό τρόπο φορολόγησης των ΜμΕ, ακολουθήθηκε από ένα σημαντικά αυξημένο ποσοστό στο δεύτερο εξάμηνο, το οποίο με την σειρά του προκύπτει κυρίως από την άνοδο του τουρισμού, που σημείωσε ρεκόρ αφίξεων και εισπράξεων. Ωστόσο, ο δείκτης οικονομικού κλίματος των ΜμΕ κινείται σε χαμηλά ακόμη επίπεδα, σε σύγκριση με το ιστορικό υψηλό των 66,7 μονάδων του πρώτου εξαμήνου του 2023. Την ίδια στιγμή, σημειώνεται τεράστια απόκλιση ανάμεσα στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις (48 και 81,1 μονάδες αντίστοιχα), με τις πρώτες να φαίνεται ότι δυσκολεύονται περισσότερο.

Επιδείνωση παρουσιάζει, επίσης, η εικόνα του κύκλου εργασιών και στα δύο εξάμηνα του 2024. Ειδικότερα, τόσο στο πρώτο όσο και στο δεύτερο εξάμηνο του 2024 παρατηρείται μείωση των επιχειρήσεων που διαπίστωσαν αύξηση του κύκλου εργασιών τους συγκριτικά με το προηγούμενο έτος.

Επιπλέον, συνεχίζεται το φαινόμενο της συγκέντρωσης μεγαλύτερων μεριδίων αγοράς από μεγαλύτερες εταιρίες. Ως εκ τούτου, οι πόροι της οικονομίας εξακολουθούν να συγκεντρώνονται με αυξανόμενη ένταση στα χέρια όλο και λιγότερων φυσικών ή νομικών προσώπων.

Επιδείνωση της ρευστότητας βίωσαν οι επιχειρήσεις το 2024 σε σχέση με το 2023. Συγκεκριμένα, περισσότερες από τις μισές καταγράφουν μείωση της ρευστότητάς τους το πρώτο ή το δεύτερο εξάμηνο, ενώ λιγότερες από μία στις πέντε και στα δύο εξάμηνα εμφανίζουν βελτίωση της ρευστότητάς τους. Μέρος της επιδείνωσης και της μείωσης της ρευστότητας οφείλεται στην εφαρμογή του τεκμαρτού τρόπου φορολόγησης αλλά και στις συνεχείς πληθωριστικές πιέσεις.

Όπως και το 2023, το 2024, περισσότερες από μια στις τρεις επιχειρήσεις πραγματοποίησαν κάποιου είδους επένδυση. Ωστόσο, το μεγαλύτερο ποσοστό των επενδύσεων ήταν μικρής κλίμακας, δεδομένου ότι η συντριπτική τους πλειονότητα χρηματοδοτείται από ίδιους πόρους.

Ο αποκλεισμός των επιχειρήσεων από χρηματοδοτικά εργαλεία και από το χρηματοπιστωτικό σύστημα τα τελευταία χρόνια εγείρει εμπόδια για τις επιχειρήσεις, οδηγώντας παράλληλα στη διαχρονική πια πραγματικότητα της αυτοχρηματοδότησης των επενδύσεων.

Αντίθετη πορεία ακολούθησαν τα ποσοστά απασχόλησης κατά την διάρκεια του 2024. Ειδικότερα, στο πρώτο εξάμηνο, το ισοζύγιο των επιχειρήσεων που μετέβαλαν το προσωπικό τους παρέμεινε θετικό, αν και υποδεέστερο των εκτιμήσεων που είχαν γίνει για το συγκεκριμένο εξάμηνο (10,3% των επιχειρήσεων αύξησαν το προσωπικό τους και 6,6% το μείωσε). Στο δεύτερο εξάμηνο, το ισοζύγιο αυτό ήταν αρνητικό (οι επιχειρήσεις που δήλωσαν ότι αύξησαν το προσωπικό τους αντιστοιχούν στο 7,9%, έναντι 8,9%, που δήλωσαν ότι το μείωσε). Η διαφορά ανάμεσα στα δύο εξάμηνα μπορεί να ερμηνευθεί και μέσω της εποχικής απασχόλησης, που αυξάνεται κατά τη διάρκεια της τουριστικής περιόδου, η έναρξη της οποίας συντελείται το πρώτο εξάμηνο κάθε χρόνου.

Η αύξηση του κόστους λειτουργίας των επιχειρήσεων συνεχίστηκε και το 2024. Σύμφωνα, μάλιστα, με την τελευταία έρευνα οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (Φεβρουάριος 2025), εννιά στις δέκα επιχειρήσεις (91,6%) δήλωσαν ότι το κόστος λειτουργίας τους αυξήθηκε την τελευταία τριετία.

Επιπρόσθετα, όσον αφορά τις τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών, παρά την αποκλιμάκωση της συχνότητας και της διασποράς των ανατιμήσεων από το δεύτερο εξάμηνο του 2023 και έπειτα, ο ρυθμός και ο αριθμός των επιχειρήσεων που ανατίμησαν τα παρεχόμενα αγαθά και υπηρεσίες παραμένει σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα, δεδομένου και του ιδιαίτερα αυξημένου κόστους λειτουργίας τους.

Το ποσοστό, τέλος, των επιχειρήσεων με ληξιπρόθεσμες οφειλές παρουσιάζει μικρές διαφοροποιήσεις συγκριτικά με την προηγούμενη χρονιά, παραμένοντας σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα.

Μέρος III- Πράσινη μετάβαση: ανάμεσα σε ανάγκη και δυνατότητα

Στο τρίτο μέρος της έκθεσης διερευνώνται οι πτυχές και οι όψεις της κλιματικής κρίσης στην ελληνική οικονομία και στις ελληνικές επιχειρήσεις, μέσα από μια σειρά αυτοτελών κειμένων συνεργατών του Ινστιτούτου.

Ο κ. Παναγιώτης Καλημέρης, Επίκουρος Καθηγητής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, εξετάζει στο άρθρο του τις προκλήσεις που γεννάει η κλιματική κρίση για τις ελληνικές ΜμΕ, καθώς και τις πρωτοβουλίες μετριασμού (mitigation) και προσαρμογής (adaptation) στην κλιματική κρίση που πρέπει να υιοθετηθούν.

Ο κ. Κωνσταντίνος Η. Κουνετάς, Καθηγητής του Πανεπιστημίου Πατρών, αναλύει στο άρθρο του τους κινδύνους της κλιματικής αλλαγής καθώς και τις προσπάθειες προσαρμογής των επιχειρήσεων σε αυτήν, εστιάζοντας ιδιαίτερα στην έννοια της Περιβαλλοντικής, Κοινωνικής και Εταιρικής Διακυβέρνησης (ESG).

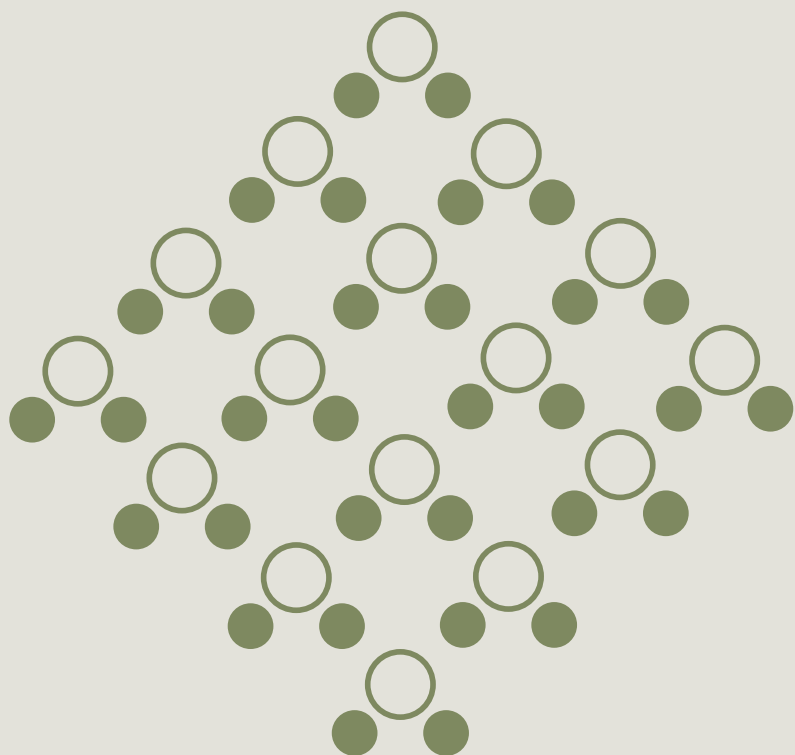
Η κ. Εμμανουέλα Δούση, Καθηγήτρια του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και κάτοχος της έδρας της UNESCO για την κλιματική διπλωματία, εξετάζει στο άρθρο της την εξέλιξη των δημόσιων πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

Ο κ. Λεωνίδα Βατικιώτης, Επιστημονικό στέλεχος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, αναλύει στο άρθρο του την πορεία των εκπομπών των αερίων που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου.

Η κ. Μαρία Καραμανώφ, Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας και Πρόεδρος του Επιμελητηρίου Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας, εξετάζει στο άρθρο της τις συνέπειες της ενεργειακής πολιτικής στο φυσικό περιβάλλον, τα τελευταία χρόνια.

Ο κ. Απόστολος Βλυσίδης, Αφυπηρετήσας Καθηγητής του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, εξετάζει στο άρθρο του εξετάζει τα προβλήματα και τις προοπτικές της κυκλικής οικονομίας της στρατηγικής μετάβασης από τη γραμμικότητα στην κυκλικότητα.

Ο κ. Ευάγγελος Διοικητόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, η κ. Κυριακοπούλου Ευθυμία, Επίκουρη Καθηγήτρια του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, και ο κ. Στυλιανός Ρουσάλης, Υποψήφιος Διδάκτορας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, στελέχη του Εργαστήριο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, εξετάζουν στο άρθρο τους την κουλτούρα και τις δημόσιες πολιτικές γύρω από την πράσινη μετάβαση.

Μέρος

Μακροοικονομικό
περιβάλλον

^{1/} Το διεθνές περιβάλλον το 2024–2025: Μια ανάλυση των οικονομικών, γεωπολιτικών, τεχνολογικών και κλιματικών εξελίξεων

Δημήτρης Γιακούλας

^{1.1/} Παγκόσμια μεγέθυνση

Το 2024–2025 χαρακτηρίζεται από μέτρια παγκόσμια μεγέθυνση +3,3%. Οι προβλέψεις δείχνουν επιβράδυνση και αυξημένους γεωοικονομικούς κινδύνους.

Η περίοδος 2024–2025 αναδεικνύεται ως μία από τις πιο κρίσιμες και μεταβατικές των τελευταίων ετών, χαρακτηριζόμενη από πολλαπλές διασυνδεδεμένες κρίσεις που διαμορφώνουν το γεωπολιτικό και οικονομικό τοπίο.

Η παγκόσμια οικονομία παρουσιάζει ανάμεικτες επιδόσεις το 2025, με διαφορετικούς οργανισμούς να παρέχουν ποικίλες προβλέψεις (IMF, 2024; World Bank, 2024; United Nations, 2024). Με βάση τα στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, το Παγκόσμιο ΑΕΠ αυξήθηκε σε πραγματικές τιμές κατά +3,3% το 2024 και αναμένεται να αυξηθεί κατά +2,8% το 2025 και +3% το 2026 (IMF, 2024).

Στις ΗΠΑ, η μεγέθυνση του ΑΕΠ κατά +2,8% το 2024 προβλέπεται να μειωθεί στο +1,8% το 2025 και στο +1,7% το 2026, με τον αντίκτυπο της πολιτικής αστάθειας και των μέτρων προστατευτισμού να είναι σημαντικός. Σημαντικά χαμηλότερη προβλέπεται να είναι η μεγέθυνση της Ευρωζώνης, κινούμενη στο +1,1% το 2024 και το 2025 και στο +1,5% το 2026, ωθούμενη κυρίως από την ανάκαμψη των πραγματικών εισοδημάτων των νοικοκυριών και τις πολιτικές μείωσης των επιτοκίων (IMF, 2024). Η μεγέθυνση της οικονομίας της Κίνας αναμένεται να συνεχίσει να επιβραδύνεται αφού η αύξηση του ΑΕΠ της μετά από +5% το 2024 αναμένεται να πέσει στο +4% για το 2025 και το 2026 (IMF, 2024).

Πίνακας 1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν των μεγαλύτερων οικονομιών

	ΑΕΠ δισ. \$ (τρέχουσες τιμές)		Πραγματική μεγέθυνση							
	2023	2024	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Ηνωμένες Πολιτείες	27.721	29.185	2,6	-2,2	6,1	2,5	2,9	2,8	1,8	1,7
Ευρωζώνη	18.609	19.413	2	-5,5	6,4	3,7	0,6	1,1	1,2	1,5
Κίνα	18.270	18.748	6,1	2,3	8,6	3,1	5,4	5	4	4
Γερμανία	4.527	4.659	1	-4,1	3,7	1,4	-0,3	-0,2	0	0,9
Ιαπωνία	4.213	4.026	-0,4	-4,2	2,7	0,9	1,5	0,1	0,6	0,6
Ινδία	3.638	3.909	3,9	-5,8	9,7	7,6	9,2	6,5	6,2	6,3
Ηνωμένο Βασίλειο	3.371	3.645	1,6	-10,3	8,6	4,8	0,4	1,1	1,1	1,4
Γαλλία	3.057	3.162	2,1	-7,6	6,8	2,6	1,1	1,1	0,6	1
Ανεπτυγμένες οικονομίες	62.180	64.715	1,9	-4	6	2,9	1,7	1,8	1,4	1,5
Αναδυόμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες	44.252	45.835	3,7	-1,7	7	4,1	4,7	4,3	3,7	3,9
Κόσμος	106.432	110.549	2,9	-2,7	6,6	3,6	3,5	3,3	2,8	3

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

Η Παγκόσμια Τράπεζα κάνει μία πιο συντηρητική πρόβλεψη για την παγκόσμια οικονομική μεγέθυνση με +2,3% για το 2025, σχεδόν μισή ποσοστιαία μονάδα χαμηλότερη από το ποσοστό που προβλεπόταν στην αρχή του έτους (World Bank, 2024). Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών προβλέπει παγκόσμια οικονομική μεγέθυνση +2,8% το 2025 και +2,9% το 2026, παραμένοντας ουσιαστικά αμετάβλητη από τα προηγούμενα έτη (United Nations, 2024).

Η έκθεση της McKinsey για το 2024 περιγράφει την παγκόσμια οικονομική εικόνα ως «ακατάστατη», με δεδομένα που δείχνουν μια αβέβαιη παγκόσμια οικονομική προοπτική (McKinsey, 2024). Υπάρχουν αρκετά θετικά στοιχεία, όπως η ισχυρή ανάπτυξη στις υπηρεσίες, η ανάπτυξη του ΑΕΠ σε αρκετές οικονομίες και η σταθερότητα σε πολλαπλούς δείκτες, συμπεριλαμβανομένης της ανεργίας. Ωστόσο, αυτό αντιπαραβάλλεται με ένα υποτονικό περιβάλλον στις κατασκευές, μείωση των παγκόσμιων εμπορικών ροών, νέες αβεβαιότητες σχετικά με τις αλυσίδες εφοδιασμού και ένα επίμονο πληθωρισμό (McKinsey, 2024).

Σύμφωνα με την παγκόσμια έρευνα αντίληψης κινδύνων του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ, η έκθεση για το 2025 παρουσιάζει μια ανησυχητική εικόνα του παγκόσμιου τοπίου, υπογραμμίζοντας τη σύγκλιση διασυνδεδεμένων κινδύνων που απειλούν τη σταθερότητα και την πρόοδο (World Economic Forum, 2024).

Η Morgan Stanley Research εκτιμά ότι η παγκόσμια οικονομία θα σημειώσει την πιο αργή ανάπτυξή της το 2025 από την πανδημία Covid. Η νέα εμπορική πολιτική των ΗΠΑ δημιούργησε

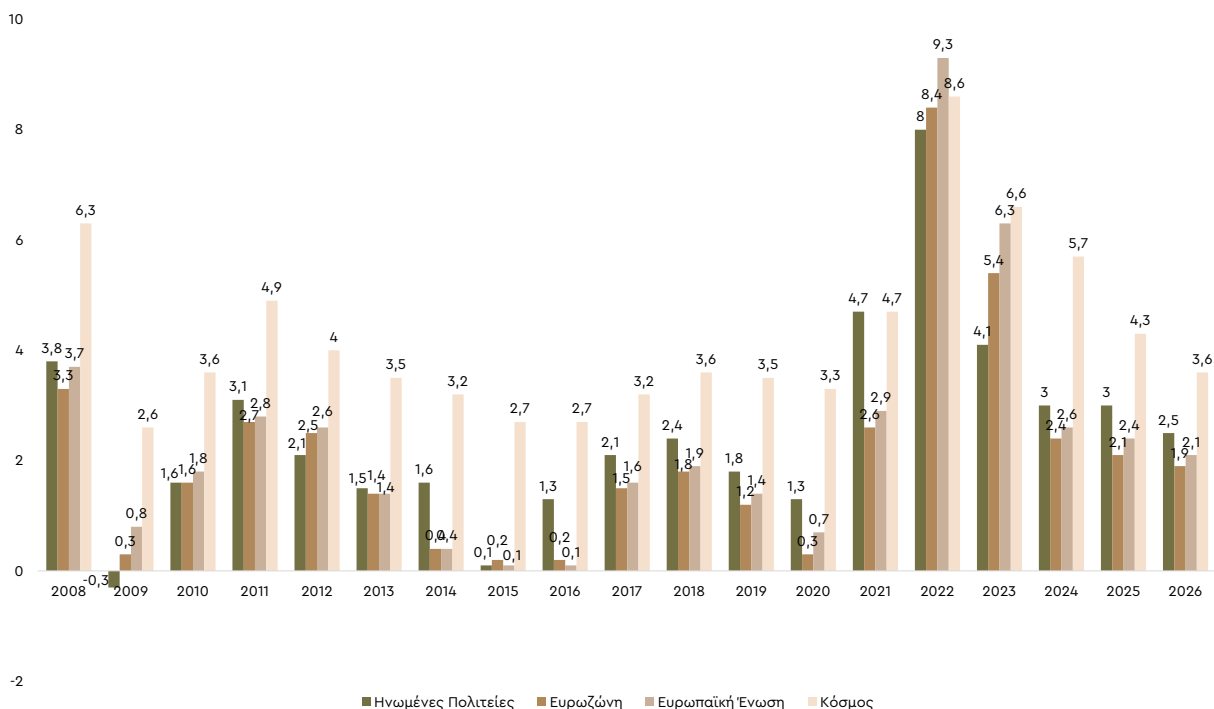
ένα δομικό σοκ στην παγκόσμια οικονομία, με την αβεβαιότητα που δημιουργήθηκε από υψηλότερους δασμούς να περιορίζει τη ζήτηση παγκοσμίως (Morgan Stanley, 2024). Η έρευνα προβλέπει ότι η παγκόσμια οικονομία από +3,3% το 2024, θα μεγεθυνθεί με ετήσιο ρυθμό +2,9% το 2025 και +2,8% το 2026, (Morgan Stanley, 2024).

1.2/ Πληθωρισμός

Ο παγκόσμιος πληθωρισμός αποκλιμακώνεται κυρίως λόγω της μείωσης των τιμών στην ενέργεια. Ωστόσο οι πρόσφατες γεωπολιτικές εντάσεις απειλούν με νέα άνοδο.

Ο παγκόσμιος πληθωρισμός παρουσιάζει σημάδια αποκλιμάκωσης, αν και με διαφορετικούς ρυθμούς μεταξύ των περιοχών (IMF, 2024; United Nations, 2024). Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, ο παγκόσμιος πληθωρισμός διαμορφώθηκε στο 5,7% το 2024 και αναμένεται να μειωθεί στο 4,3% το 2025 και στο 3,6% το 2026 (IMF, 2024). Ο πληθωρισμός στην Ευρωζώνη και στην ΕΕ διαμορφώθηκε στο 2,4% και στο 2,6% αντίστοιχα, αισθητά χαμηλότερος από τον πληθωρισμό στις ΗΠΑ (3%). Φαίνεται ότι ο πληθωρισμός έχει ήδη επιστρέψει στους στόχους των κεντρικών τραπεζών σε σχεδόν τις μισές ανεπτυγμένες οικονομίες και κοντά στο 60% των οικονομιών αναδυόμενων αγορών (IMF, 2024).

Γράφημα 1. Παγκόσμιος πληθωρισμός

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

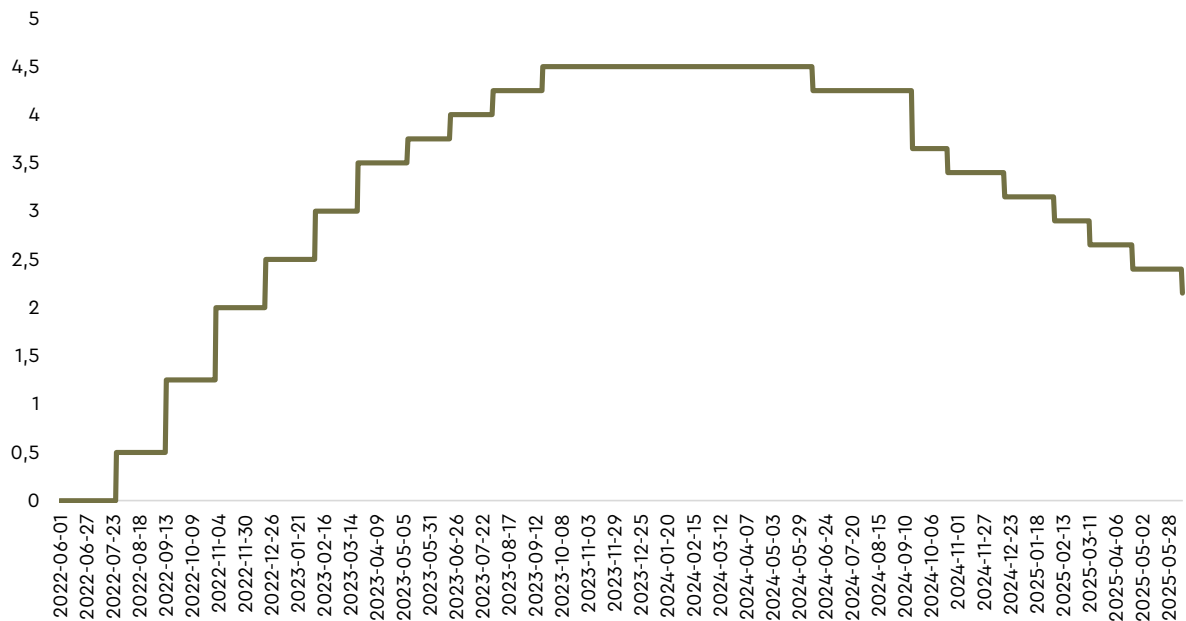
Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας υπήρξε σημαντική μείωση στις τιμές ενεργειακών πόρων (-5,08%), με τη μέση τιμή του αργού πετρελαίου να μειώνεται κατά -2,50% και την αντίστοιχη του φυσικού αερίου κατά -15,04% (World Bank, 2024). Ωστόσο, οι πρόσφατες εξελίξεις μετά την επίθεση του Ισραήλ στο Ιράν φαίνεται πως θα επηρεάσουν ανοδικά τις τιμές του πετρελαίου.

1.3/ Επιτόκια

Η ΕΚΤ και η Fed ξεκίνησαν σταδιακές μειώσεις επιτοκίων το 2024-2025, ανταποκρινόμενες στην αποκλιμάκωση του πληθωρισμού.

Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, μετά την άνοδο των επιτοκίων που ακολούθησε την πανδημία, από το 2024 άρχισε να ακολουθεί μία πολιτική σταδιακής αποκλιμάκωσης των επιτοκίων (ECB, 2025). Το βασικό επιτόκιο μειώθηκε από 4,5% σε 4,25% και έκτοτε ακολούθησαν άλλες επτά μειώσεις επιτοκίων, με την τελευταία να λαμβάνει χώρα τον Ιούνιο του 2025 όπου το επιτόκιο διαμορφώθηκε στο 2,15%. Η απόφαση αυτή βασίστηκε στην αναθεωρημένη πρόβλεψη για τον πληθωρισμό, τη δυναμική του πυρήνα του πληθωρισμού και την αποτελεσματικότητα της μετάδοσης της νομισματικής πολιτικής (ECB, 2025).

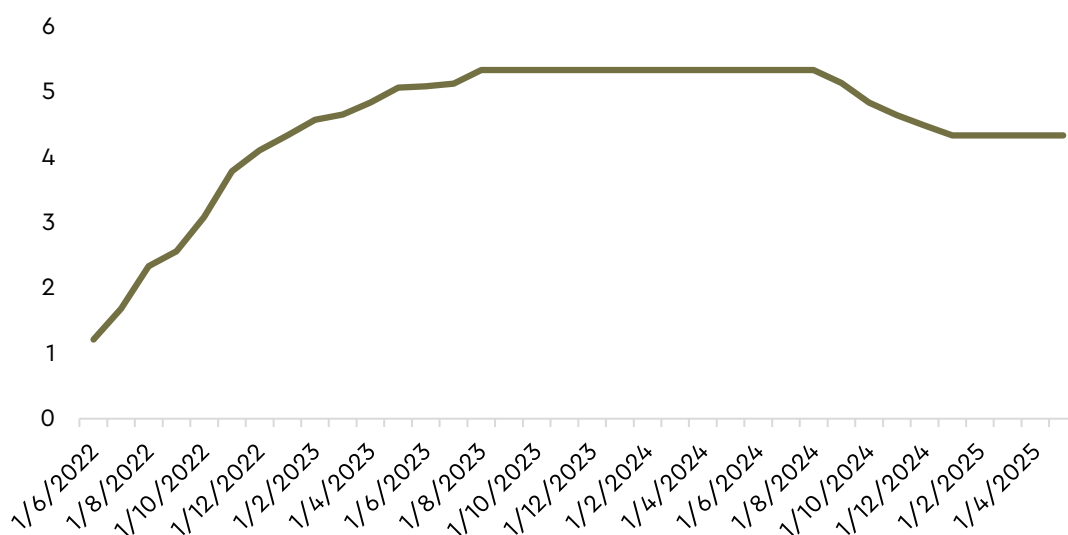
Γράφημα 2. Βασικό επιτόκιο (MRO) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Η Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ ακολουθεί μια πιο προσεκτική προσέγγιση, μειώνοντας το βασικό της επιτόκιο από 5,33% τον Ιούλιο του 2024 πέντε φορές, διαμορφώνοντάς το σήμερα στο 4,33%. Υπάρχει πίεση για περαιτέρω μείωση των επιτοκίων στις ΗΠΑ, καθώς ο πληθωρισμός πλησιάζει τον στόχο του 2% και η ανεργία αυξάνεται (Federal Reserve, 2024). Η Goldman Sachs προβλέπει ότι η Ομοσπονδιακή Τράπεζα θα ακολουθήσει περαιτέρω μειώσεις επιτοκίων έως το Φθινόπωρο του 2025 φτάνοντας το 3,5%-3,75%. (Investing.com, 2024).

Γράφημα 3. Βασικό επιτόκιο (FEDFUNDS) της Ομοσπονδιακής Τράπεζας των ΗΠΑ

Πηγή: Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ

1.4/ Η επανεκλογή του Τράμπ

Η επανεκλογή Τραμπ το 2025 οδήγησε σε αυξημένο προστατευτισμό, με αρνητικές επιπτώσεις στο παγκόσμιο εμπόριο, στις επενδύσεις και το κλίμα.

Η επανεκλογή του Ντόναλντ Τραμπ στην προεδρία των ΗΠΑ το 2025 σηματοδότησε μια καμπή για τη διεθνή οικονομία, με σημαντικές επιπτώσεις σε εμπόριο, επενδύσεις, κλίμα και διεθνή συνεργασία.

Ο Τραμπ προχώρησε άμεσα σε μέτρα που ενίσχυσαν τον προστατευτισμό, επιβάλλοντας νέους δασμούς σε εισαγωγές, κυρίως από την Κίνα αλλά και την ΕΕ. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (WTO, 2025) αναθεώρησε καθοδικά τις προβλέψεις του για το παγκόσμιο εμπόριο, εκτιμώντας μείωση κατά 0,2% το 2025, ενώ προειδοποίησε ότι αν οι δασμοί αυξηθούν περαιτέρω, η πτώση μπορεί να φτάσει το 1,5%. Οι αλυσίδες εφοδιασμού διαταράχθηκαν, τα κόστη βασικών αγαθών αυξήθηκαν και οι εμπορικές εντάσεις οδήγησαν σε αντίμετρα από την Κίνα και άλλες μεγάλες οικονομίες (WTO, 2025).

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF, 2025) προειδοποίησε για τον κίνδυνο παγκόσμιας αποσταθεροποίησης λόγω των πολιτικών Τραμπ, επισημαίνοντας ότι οι δασμοί και η αβεβαιότητα αποθαρρύνουν τις επενδύσεις, διαταράσσουν τις αγορές και μπορεί να οδηγήσουν σε πληθωριστική έξαρση και ύφεση.

Για την Ευρωζώνη, η εκλογή Τραμπ είχε άμεσες συνέπειες. Η Goldman Sachs (2025) εκτιμά ότι το πραγματικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης θα δεχθεί πλήγμα της τάξης του 0,5% το 2025, με τη Γερμανία να υφίσταται τη μεγαλύτερη μείωση (0,6%) λόγω της εξάρτησής της από τις εξαγωγές αυτοκινήτων στις ΗΠΑ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2025) και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (2025) προετοιμάζονται για ενέργειες που θα στοχεύουν στη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, ενώ εξετάζεται η ενίσχυση της οικονομικής ολοκλήρωσης και η επανεξέταση της πολιτικής ισοτιμιών.

Σε επίπεδο διεθνούς συνεργασίας, η απόσυρση των ΗΠΑ από τη Συμφωνία του Παρισιού για το Κλίμα και η διακοπή της χρηματοδότησης διεθνών πρωτοβουλιών, όπως το Climate Loss and Damage Fund, αποδυνάμωσαν τις συλλογικές προσπάθειες για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και αύξησαν την αβεβαιότητα για τις αναπτυσσόμενες χώρες (UNFCCC, 2025).

1.5/ Μεγάλες Πολεμικές Συγκρούσεις 2024–2025

Το 2024–2025 οι βασικές συγκρούσεις στην Ουκρανία, τη Γάζα, τη Συρία και μεταξύ Ιράν-Ισραήλ κλιμακώθηκαν, προκαλώντας σοβαρές ανθρωπιστικές κρίσεις και γεωπολιτική αστάθεια.

Σύγκρουση στην Ουκρανία

Το 2024 αποτέλεσε τον τρίτο χρόνο του πολέμου στην Ουκρανία, με τη Ρωσία να ελέγχει περίπου το 20% της χώρας και να προχωρά κυρίως στην περιοχή του Ντονέσκ μέσω βομβαρδισμών σε υποδομές (Council on Foreign Relations, 2025; BBC News, 2025). Η Ουκρανία αντεπιτέθηκε στην περιφέρεια του Κουρσκ, καταλαμβάνοντας 1.250 km² ρωσικού εδάφους, γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη 50.000 Ρώσων στρατιωτών, συμπεριλαμβανομένων 10.000 Βορειοκορεατών που αποσύρθηκαν στις αρχές του 2025 (Council on Foreign Relations, 2025). Οι απώλειες αμάχων αυξήθηκαν κατά 30% σε σχέση με το 2023, με τουλάχιστον 2.000 νεκρούς και 9.000 τραυματίες, ενώ οι επιθέσεις σε νοσοκομεία και σχολεία σχεδόν διπλασιάστηκαν (United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine, 2025). Η ΕΕ ενίσχυσε τις κυρώσεις με το 17ο πακέτο (European Union External Action, 2025), ενώ το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ κάλεσε σε άμεσο τερματισμό των συγκρούσεων με το Ψήφισμα 2774 (United Nations Security Council, 2025).

Σύγκρουση στη Γάζα

Η στρατιωτική επιχείρηση του Ισραήλ στη Γάζα εντάθηκε το 2024–2025. Παρά την 42ήμερη εκεχειρία τον Ιανουάριο του 2025, οι συγκρούσεις επανεκκινήθηκαν και κορυφώθηκαν με την «Επιχείρηση Άρματα του Γεδεών» τον Μάιο, οδηγώντας σε δεκάδες χιλιάδες θανάτους και τραυματισμούς Παλαιστινίων (UK House of Commons Library, 2025; Euronews, 2025). Η

UNRWA κατέγραψε 376 επιθέσεις σε υγειονομικές εγκαταστάσεις με εκατοντάδες νεκρούς και τραυματίες (World Health Organization, 2025; UNRWA, 2025). Από τον Μάρτιο του 2025, ο πλήρης αποκλεισμός της Γάζας ενίσχυσε την ανθρωπιστική κρίση, με τη λιμοκτονία να απειλεί όλο τον πληθυσμό (UNRWA, 2025). Παράλληλα, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο εξέδωσε εντάλματα σύλληψης κατά του Νετανιάχου και του Γκάλαντ (University of Bristol, 2025).

Σύγκρουση στη Συρία

Η πτώση του καθεστώτος Άσαντ σημειώθηκε τον Δεκέμβριο του 2024, μετά από στρατιωτική προέλαση ανταρτών που κατέλαβαν Χαλέπι, Χάμα και Δαμασκό (Council on Foreign Relations, 2025). Ο Αχμέντ αλ-Σαράα ανέλαβε προσωρινός πρόεδρος, αλλά η χώρα εισήλθε σε νέα φάση βίας, με σφαγές σε περιοχές Αλαουιτών και Χριστιανών, και εκτοπισμό 1,1 εκατομμυρίων ανθρώπων λόγω των συγκρούσεων στο βορειοανατολικό τμήμα της χώρας (Commons Library, 2025). Το Ισραήλ εκμεταλλεύτηκε την αστάθεια και εκτόξευσε εκατοντάδες αεροπορικά πλήγματα, καταστρέφοντας στρατιωτικές υποδομές και καταλαμβάνοντας τη νεκρή ζώνη στα Υψίπεδα του Γκολάν.

Σύγκρουση Ιράν-Ισραήλ

Στις 13 Ιουνίου 2025, ξέσπασε ο πρώτος άμεσος πόλεμος μεταξύ Ιράν και Ισραήλ. Το Ισραήλ επιτέθηκε σε πυρηνικές και στρατιωτικές εγκαταστάσεις, ενώ το Ιράν ανταπέδωσε με πυραύλους (Drishti IAS, 2025; Special Eurasia, 2025). Επιπλέον, αναλύσεις δείχνουν ότι το Ιράν βρίσκεται σε στρατηγικά μειονεκτική θέση (DNews, 2025; Chatham House, 2025). Η εμπλοκή των ΗΠΑ στη σύγκρουση με βομβαρδισμό πυρηνικών εγκαταστάσεων του Ιράν στις 22 Ιουνίου 2025 εντείνει τις ανησυχίες ακόμα περισσότερο.

1.6/ Τεχνολογικές εξελίξεις

Το διεθνές τεχνολογικό τοπίο 2024–2025 αλλάζει ραγδαία, φέρνοντας ευκαιρίες αλλά και κινδύνους. Η τεχνητή νοημοσύνη και η ψηφιοποίηση απαιτούν βιώσιμες λύσεις και διεθνή συνεργασία για να αντιμετωπιστούν ανισότητες και περιβαλλοντικές προκλήσεις.

Το διεθνές τεχνολογικό περιβάλλον κατά την περίοδο 2024–2025 χαρακτηρίζεται από ραγδαίες μεταβολές και πρωτοφανή ανάπτυξη σε κομβικούς τομείς όπως η τεχνητή νοημοσύνη, οι ψηφιακές τεχνολογίες και οι ασύρματες επικοινωνίες (OECD, 2024a; OECD, 2024b). Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ, ο τομέας των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών αναπτύχθηκε περίπου τρεις φορές ταχύτερα από τη συνολική οικονομία στις χώρες του OECD μεταξύ 2013–2023, με μέσο ρυθμό ανάπτυξης 7,6% το 2023 (OECD, 2024a).

Η τεχνητή νοημοσύνη αναδεικνύεται ως η κυρίαρχη τεχνολογική τάση της περιόδου, με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο να προβλέπει ότι θα επηρεάσει σχεδόν το 40% των θέσεων εργασίας παγκοσμίως (RTT News, 2024). Στις προηγμένες οικονομίες, περίπου το 60% των θέσεων εργασίας ενδέχεται να επηρεαστούν από την τεχνητή νοημοσύνη, με το μισό από αυτές να επωφελείται από την ενσωμάτωση της τεχνολογίας και το άλλο μισό να αντιμετωπίζει πιθανή μείωση της ζήτησης εργασίας (RTT News, 2024). Αντίθετα, στις αναδυόμενες αγορές και τις χώρες χαμηλού

εισοδήματος, η έκθεση στην τεχνητή νοημοσύνη αναμένεται να είναι 40% και 26% αντίστοιχα (RTT News, 2024).

Σύμφωνα με μελέτη της εταιρείας IDC, η τεχνητή νοημοσύνη θα συνεισφέρει 19,9 τρισ. δολάρια στην παγκόσμια οικονομία μέχρι το 2030, με κάθε νέο δολάριο που δαπανάται σε εφαρμογές τεχνητή νοημοσύνη να δημιουργεί 4,60 δολάρια στην παγκόσμια οικονομία (IDC, 2024). Παρά τις τεράστιες δυνατότητες, η συνολική υιοθέτηση τεχνολογιών εξαρτώμενων από δεδομένα όπως η τεχνητή νοημοσύνη παραμένει χαμηλή και συγκεντρωμένη σε συγκεκριμένους τομείς και μεγαλύτερες επιχειρήσεις (OECD, 2024a) με τον τομέα των ΤΠΕ να χρησιμοποιεί την τεχνολογία τεχνητή νοημοσύνη περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον τομέα (28% το 2023) (Innovative Initiatives Luxembourg, 2024).

Η ψηφιακή οικονομία συνεχίζει την εκρηκτική της ανάπτυξη, με τις επιχειρηματικές πωλήσεις ηλεκτρονικού εμπορίου να αυξάνονται από 17 τρισ. \$ το 2016 σε 27 τρισ. \$ το 2022 σε 43 χώρες (ReliefWeb, 2024). Ο αριθμός των διαδικτυακών αγοραστών αυξήθηκε από λιγότερα από 100 εκατομμύρια το 2000 σε 2,3 δισ. \$ το 2021 (ReliefWeb, 2024).

Η ανάπτυξη των δικτύων 5G συνεχίζεται με ταχείς ρυθμούς, ενώ παράλληλα προετοιμάζεται το έδαφος για την τεχνολογία 6G (Telefónica, 2024). Η κάλυψη 5G αναμένεται να αυξηθεί από 25% το 2021 σε 85% μέχρι το 2028 (ReliefWeb, 2024). Η τεχνολογία 6G προγραμματίζεται αρχικά για το 2030, αλλά θα μπορούσε να προωθηθεί στις πρώτες εφαρμογές της ήδη από το 2026 (Telefónica, 2024).

Το 2024 σημειώθηκαν σημαντικές εξελίξεις στην κβαντική υπολογιστική, με βελτιώσεις στη σταθερότητα των qubits και τις τεχνικές διόρθωσης σφαλμάτων (MicroTime, 2024). Ερευνητές κατάφεραν αξιοσημείωτες προόδους στην τεχνολογία διόρθωσης σφαλμάτων, η οποία είναι απαραίτητη για τη σταθεροποίηση των qubits και τη μείωση των σφαλμάτων που συμβαίνουν κατά τις κβαντικές υπολογιστικές διαδικασίες (MicroTime, 2024).

Η υιοθέτηση της τεχνολογίας blockchain έφτασε σε νέα ύψη το 2024, με τους δείκτες υιοθέτησης, τους όγκους συναλλαγών και τα επίπεδα δραστηριότητας να φτάνουν ρεκόρ (Neuron Expert, 2024). Μεταξύ των σημαντικών επιτευγμάτων της χρονιάς είναι η υπέρβαση του ορόσημου των 10 τρισ. \$ σε συναλλαγές και αξιολογήσεις σχετικές με το blockchain (Neuron Expert, 2024).

Ωστόσο, ένα από τα ζητήματα που ανακύπτουν είναι το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των νέων τεχνολογιών. Σύμφωνα με την έκθεση του Οργανισμού Εμπορίου και Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (UNCTAD), ο τομέας των ΤΠΕ εκτιμάται ότι εξέπεμψε μεταξύ 0,69 και 1,6 γιγατόνων CO₂ το 2020, αντιπροσωπεύοντας το 1,5–3,2% των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (ReliefWeb, 2024), ενώ τα Data Centers κατανάλωσαν 460 TWh ηλεκτρικής ενέργειας το 2022, με την κατανάλωση να αναμένεται να διπλασιαστεί μέχρι το 2026 (ReliefWeb, 2024).

Στη διάρκεια της βραζιλιάνικης προεδρίας του G20 το 2024, η Ομάδα Εργασίας Ψηφιακής Οικονομίας επικεντρώθηκε σε τέσσερις βασικούς άξονες: συνδεσιμότητα, ψηφιακή διακυβέρνηση, ακεραιότητα πληροφοριών και τεχνητή νοημοσύνη. Περίπου ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού – περίπου 2,9 δισεκατομμύρια άνθρωποι – παραμένει στο περιθώριο, χωρίς πρόσβαση στα εργαλεία και τις βασικές υπηρεσίες που στηρίζουν τον τρέχοντα μετασχηματισμό (G20, 2024).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην έκθεσή της για την κατάσταση της Ψηφιακής Δεκαετίας 2024 επισημαίνει την ανάγκη για μεγαλύτερες προσπάθειες από τα κράτη μέλη (European Commission, 2024). Τα κύρια προβλήματα που εντοπίζονται είναι η έλλειψη επαρκούς προόδου προς τους στόχους και οι σημαντικές ανισότητες μεταξύ των κρατών μελών (European Commission, 2024).

1.7/ Κλιματική Κρίση

Η κλιματική αλλαγή θεωρείται η μεγαλύτερη μακροπρόθεσμη απειλή για τον πλανήτη. Παρά τις διεθνείς δεσμεύσεις, οι εκπομπές συνεχίζουν να αυξάνονται, με τη θερμοκρασία να σημειώνει κάθε χρόνο νέο ρεκόρ.

Η κλιματική αλλαγή αποτελεί, σύμφωνα με όλους τους μεγάλους διεθνείς οργανισμούς, τη σημαντικότερη μακροπρόθεσμη απειλή για την ανθρωπότητα, το περιβάλλον και την παγκόσμια οικονομία (World Economic Forum, 2024; United Nations, 2024). Τα τελευταία χρόνια, οι συνέπειες της υπερθέρμανσης του πλανήτη γίνονται ολοένα και πιο ορατές, τόσο μέσα από ακραία καιρικά φαινόμενα όσο και από τις επιπτώσεις στην οικονομική ανάπτυξη, τη γεωργία, την υγεία και τη βιωσιμότητα των κοινωνιών.

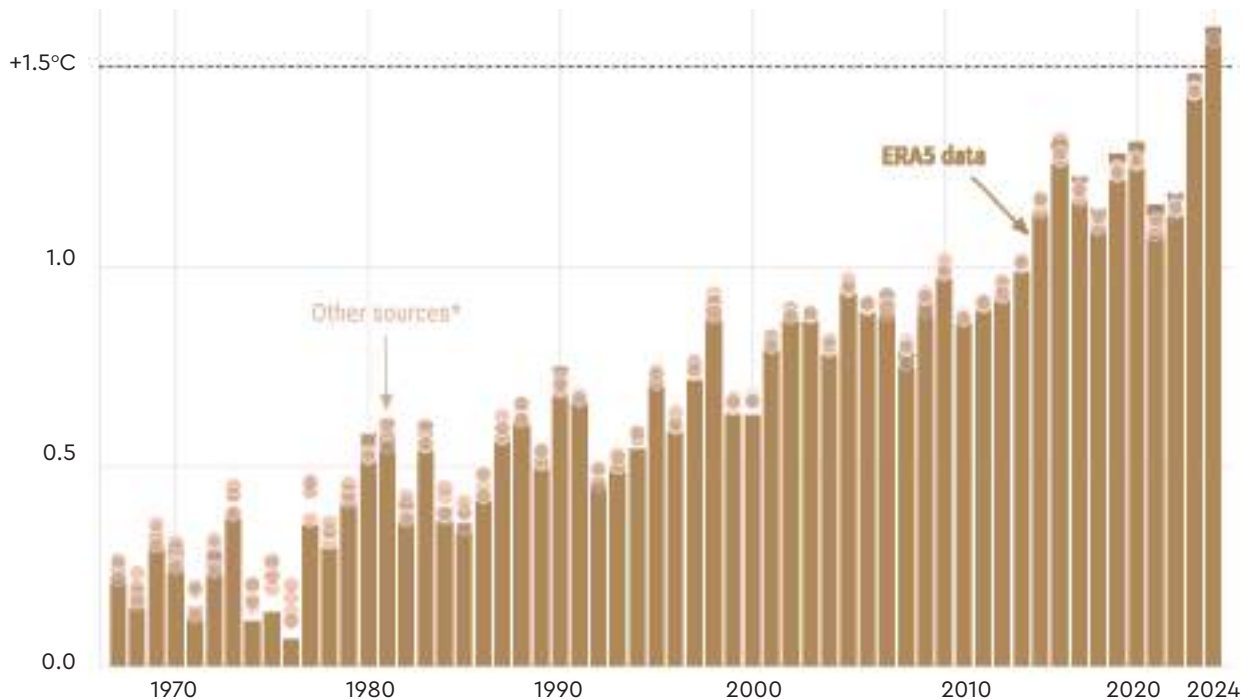
Το 2024 καταγράφηκε ως το θερμότερο έτος στην ιστορία των μετρήσεων, με τη μέση παγκόσμια θερμοκρασία να ξεπερνά σταθερά το όριο του +1,5°C σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα (Copernicus Climate Change Service, 2024) (Γράφημα 4). Αυτό το ορόσημο σηματοδοτεί την είσοδο σε μια νέα φάση κλιματικού κινδύνου, με τον ΟΗΕ να προειδοποιεί ότι «ο πλανήτης εισέρχεται σε αχαρτογράφητα νερά» (United Nations, 2024).

Οι φυσικές επιπτώσεις είναι ήδη δραματικές: ακραία κύματα καύσωνα, παρατεταμένες ξηρασίες, καταστροφικές πλημμύρες, δασικές πυρκαγιές και απώλεια βιοποικιλότητας (World Economic Forum, 2024). Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Μετεωρολογίας (WMO, 2023), το 2023 και το 2024 σημειώθηκαν ρεκόρ σε αριθμό και ένταση ακραίων φαινομένων, με εκατομμύρια ανθρώπους να επηρεάζονται άμεσα και έμμεσα. Το World Economic Forum (2024) κατατάσσει τα ακραία καιρικά φαινόμενα και την αποτυχία δράσης για το κλίμα ως τους δύο κορυφαίους παγκόσμιους κινδύνους για την επόμενη δεκαετία, τόσο ως προς την πιθανότητα όσο και το μέγεθος των συνεπειών.

Η επισιτιστική ασφάλεια και η υγεία απειλούνται σοβαρά. Η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 2024) εκτιμά ότι οι αποδόσεις βασικών καλλιεργειών θα μειωθούν έως και -30% σε ορισμένες περιοχές ως το 2050, ενώ ο ΟΗΕ προειδοποιεί για αύξηση των κρουσμάτων ασθενειών που σχετίζονται με το κλίμα (United Nations, 2024).

Οι οικονομικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, είναι ήδη αισθητές, και αναμένεται να ενταθούν σημαντικά τις επόμενες δεκαετίες. Σύμφωνα με το Network for Greening the Financial System (NGFS, 2024), οι οικονομικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής θα μπορούσαν να είναι δύο έως τέσσερις φορές μεγαλύτερες από ό,τι εκτιμήθηκε προηγουμένως.

Γράφημα 4. Αύξηση της Παγκόσμιας Θερμοκρασίας Επιφάνειας πάνω από τα Προ-βιομηχανικά Επίπεδα¹

Πηγή: Copernicus

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF, 2024) εκτιμά ότι χωρίς σοβαρή δράση, η κλιματική αλλαγή μπορεί να οδηγήσει σε μείωση του παγκόσμιου ΑΕΠ κατά 7-10% έως το 2100.

Επιπλέον, η Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank, 2024) υπολογίζει ότι εκατομμύρια άνθρωποι θα αναγκαστούν να μεταναστεύσουν λόγω ακραίων καιρικών φαινομένων και ανόδου της στάθμης της θάλασσας, δημιουργώντας νέες προκλήσεις για την κοινωνική συνοχή και τη σταθερότητα.

Παρά τις δεσμεύσεις της Συμφωνίας του Παρισιού, οι παγκόσμιες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου συνεχίζουν να αυξάνονται (United Nations, 2024). Οι διεθνείς οργανισμοί τονίζουν την ανάγκη για επιτάχυνση της μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας, επενδύσεις στην ανθεκτικότητα και την προσαρμογή, καθώς και ενίσχυση της χρηματοδότησης για τις αναπτυσσόμενες χώρες (IMF, 2024; World Bank, 2024).

Το κόστος της αδράνειας είναι ήδη μεγαλύτερο από το κόστος της δράσης. Σύμφωνα με το NGFS (2024), οι επενδύσεις για την επίτευξη των στόχων του Παρισιού είναι σημαντικά χαμηλότερες από τις μελλοντικές οικονομικές απώλειες που θα προκαλέσει η μη αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής.

¹ Κύρια Πηγή Δεδομένων: C3S/ECMWF (Κλιματική Υπηρεσία Copernicus / Ευρωπαϊκό Κέντρο Μεσοπρόθεσμων Προγνώσεων Καιρού)
Άλλες Πηγές (για σύγκριση): JRA-3Q, GISTEMPv4, NOAA GlobalTempv6, Berkeley Earth, HadCRUT5.

Βιβλιογραφία

- BBC News. (2025). *Ukraine conflict updates*. <https://www.bbc.co.uk/news/articles/c0l0k4389g2o>
- Chatham House. (2025). *Iran has run out of good options*. <https://www.chathamhouse.org/2025/06/iran-israel-conflict-iran-has-run-out-good-options>
- Commons Library. (2025). *Syrian refugee crisis and regional conflicts*. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10161/>
- Copernicus Climate Change Service. (2024). *Global climate highlights 2024*. <https://climate.copernicus.eu/global-climate-highlights-2024>
- Council on Foreign Relations. (2025). *Conflict in Syria*. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-syria>
- Council on Foreign Relations. (2025). *Conflict in Ukraine*. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/conflict-ukraine>
- DNews. (2025). *Εμπλοκή ΗΠΑ στον πόλεμο Ισραήλ-Ιράν*. <https://www.dnews.gr/eidhseis/kosmos/532376/polemos-iran-israil-me-vomves-massive-ordnance-penetrators-i-emploki-ton-ipa-to-sxedio-pou-enekrine-o-tramp>
- Drishti IAS. (2025). *Iran-Israel conflict analysis*. <https://www.drishtias.com/daily-updates/daily-news-analysis/iran-israel-conflict-2025>
- European Central Bank. (2025). *ECB press release June 2025*. <https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2025/html/ecb.mp250605~3b5f67d007.en.html>
- European Commission. (2024). *2024 State of the Digital Decade package*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/2024-state-digital-decade-package>
- European Union External Action. (2025). *EU agrees 17th package of sanctions against Russia*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/05/20/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-agrees-17th-package-of-sanctions/>
- Euronews. (2025). *Ισραήλ ελέγχει πλήρως τη Γάζα μετά την επιχείρηση Άρματα του Γεδεών*. <https://gr.euronews.com/2025/05/22/netaniaxou-israel-elegxei-olh-th-gaza-sto-telos-stratiwtikh-epixeirhsh>
- Federal Reserve. (2024). *Fed policymakers see end-2024 policy rate at 4.4% as unemployment rises*. https://www.business-standard.com/world-news/fed-policymakers-see-end-2024-policy-rate-at-4-4-as-unemployment-rises-124091801657_1.html
- G20. (2024). *Digital Economy*. Στρατηγική πορεία G20. <https://g20.gov.br/en/tracks/shep-a-track/digital-economy>
- IDC. (2024). *[Press release on digital economy or AI report]*. <https://my.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS52600524>

- IMF. (2024). *World Economic Outlook: Navigating Policy Divergence*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
- IMF. (2024). *World Economic Outlook*. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO>
- Innovative Initiatives Luxembourg. (2024). *OECD Digital Economy Outlook 2024: Meaningful trends & key technologies*. <https://innovative-initiatives.public.lu/stories/oecd-digital-economic-outlook-2024-meaningful-trends-key-technologies>
- Investing.com. (2024). *Goldman Sachs is out with 7 macro global predictions for 2025*. <https://www.investing.com/news/economy/goldman-sachs-is-out-with-7-macro-global-predictions-for-2025-3795582>
- Live Science. (2024). *2024 was the hottest year on record...* <https://www.livescience.com/planet-earth/climate-change/2024-was-the-hottest-year-on-record-and-the-first-to-breach-the-1-5-c-global-warming-limit-data-reveals>
- McKinsey & Company. (2024). *Global economics intelligence executive summary January 2024*. <https://www.mckinsey.org/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/global-economics-intelligence-executive-summary-january-2024>
- MicroTime. (2024). *Quantum computing in 2024: Breakthroughs, challenges and what lies ahead*. <https://microtime.com/quantum-computing-in-2024-breakthroughs-challenges-and-what-lies-ahead/>
- Morgan Stanley. (2024). *Economic outlook midyear 2025*. <https://www.morganstanley.com/insights/articles/economic-outlook-midyear-2025>
- Network for Greening the Financial System. (2024). *Economic impact of climate change could be worse than anticipated, NGFS says*. <https://greencentralbanking.com/2024/11/13/economic-impact-of-climate-change-could-be-worse-than-anticipated-ngfs-says/>
- Neuron Expert. (2024). *Blockchain adoption hits new heights with US\$10 trillion milestone in 2024*. <https://neuron.expert/news/blockchain-adoption-hits-new-heights-with-10-trillion-milestone-in-2024/12190/en/>
- OECD. (2024a). *OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 1)*. <https://doi.org/10.1787/a1689dc5-en>
- OECD. (2024b). *OECD Digital Economy Outlook 2024 (Volume 2)*. <https://doi.org/10.1787/3adf705b-en>
- Phys.org. (2024). *World economy committed to income reduction from climate change*. <https://phys.org/news/2024-04-world-economy-committed-income-reduction.html>
- ReliefWeb. (2024). *2024 Digital Economy Report*. <https://reliefweb.int/report/world/2024-digital-economy-report-shaping-environmentally-sustainable-and-inclusive-digital-future-enarzh>
- RTT News. (2024). *IMF chief: AI to impact 40 % of global jobs*. <https://www.finanznachrichten.de/nachrichten-2024-01/61137156-imf-chief-ai-to-impact-40-of-global-jobs-60-of-advanced-economy-jobs-020.htm>

- Science Daily. (2024). *Limiting global warming to 1.5°C could cut climate change costs by two-thirds*. <https://www.sciencedaily.com/releases/2024/04/240417131103.shtml>
- Special Eurasia. (2025). *Iran military retaliation*. <https://www.specialeurasia.com/2025/06/13/iran-military-retaliation-israel/>
- Telefónica. (2024). *When will 6G arrive and what progress will it bring?* <https://www.telefonica.com/en/communication-room/blog/when-will-6g-arrive-and-what-progress-will-it-bring/>
- UK House of Commons Library. (2025). *2025 Gaza war ceasefire overview*. <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-10235/>
- UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2025). *Gaza humanitarian update*. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/humanitarian-situation-update-282-gaza-strip-enarhe>
- UNRWA. (2025). *Humanitarian crisis in Gaza*. <https://reliefweb.int/report/occupied-palestinian-territory/unrwa-situation-report-172-humanitarian-crisis-gaza-strip-and-west-bank-including-east-jerusalem-all-information-updated-15-22-may-2025>
- United Nations. (2024). *Global economic growth forecast 2025*. <https://www.cnbctv18.com/economy/united-nations-report-global-economic-growth-forecast-2025-inflation-19537660.htm>
- United Nations Human Rights Monitoring Mission in Ukraine. (2025). *Annual civilian casualty report 2024*. <https://www.asil.org/ILIB/human-rights-watch-releases-world-report-2025>
- United Nations Security Council. (2025). *Resolution 2774*. <https://digitallibrary.un.org/record/4077110?v=pdf>
- University of Bristol. (2025). *International legal implications of supporting Israel*. <https://legalresearch.blogs.bris.ac.uk/2025/05/the-international-legal-implications-of-supporting-israel-in-light-of-the-icjs-provisional-measures-and-advisory-opinion/>
- World Bank. (2024). *World Bank projects global growth forecast to 2.3% for 2025*. <https://gazettengr.com/world-bank-projects-global-growth-forecast-to-2-3-for-2025/>
- World Economic Forum. (2024). *Global Risks Report 2024*. <https://esgnews.com/world-economic-forums-2024-global-risks-report-growing-risks-and-emerging-responses/>
- World Health Organization. (2025). *Report on health attacks in Gaza*. <https://www.who.int/news/item/22-05-2025-seventy-eighth-world-health-assembly-daily-update-22-may-2025>
- World Meteorological Organization. (2023). *State of the Global Climate 2023*. <https://public.wmo.int/en/our-mandate/climate/wmo-statement-state-of-global-climate>

^{2/} Βασικά μεγέθη της Ελληνικής οικονομίας

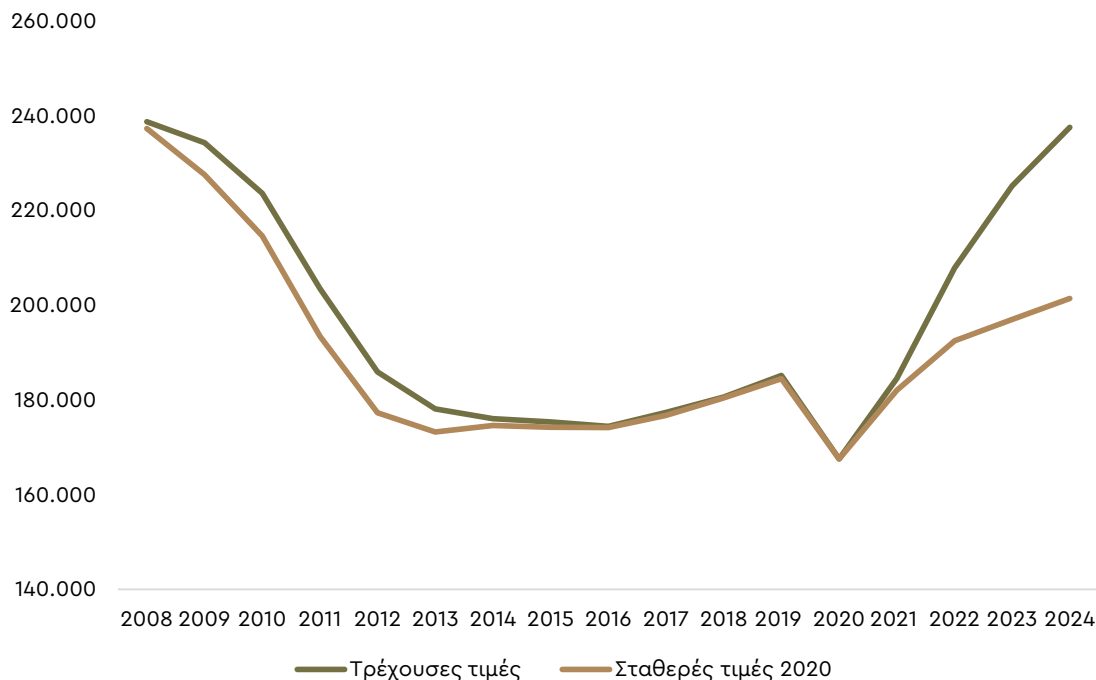
Δημήτρης Γιακούλας

^{2.1/} Μεταβολή του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Το ΑΕΠ αυξήθηκε 2,3% το 2024, αλλά παραμένει 15,1% κάτω από τα επίπεδα του 2008. Η ανάπτυξη υπερβαίνει τον μέσο όρο της ΕΕ, όμως εξαρτάται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως ο τουρισμός και η διεθνής γεωπολιτική κατάσταση.

Το 2024 το ΑΕΠ διαμορφώθηκε στα 201,5 δισ. € σε σταθερές τιμές (2020), παρουσιάζοντας αύξηση κατά +2,3% σε σχέση με το προηγούμενο έτος, ενώ σε τρέχουσες τιμές διαμορφώθηκε στα 237,57 δισ. € (αύξηση 5,5%) (Γράφημα 1).

Η σημαντική διαφορά μεταξύ του ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές και του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά αντανάκλα την επίδραση του υψηλού πληθωρισμού στη μέτρηση της εγχώριας παραγωγής.

Γράφημα 1. Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (εκατ. €)

Πηγή: Eurostat

Παρά τη σημαντική αύξηση των τελευταίων ετών, δεν πρέπει να παραβλέπουμε ότι σε σταθερές τιμές εξακολουθούμε να βρισκόμαστε σε επίπεδο ΑΕΠ κατά 15,1% χαμηλότερο σε σχέση με το 2008, πριν δηλαδή το ξέσπασμα της κρίσης χρέους. Αξίζει να σημειωθεί ότι είμαστε η μόνη χώρα στην ΕΕ η οποία βρίσκεται ακόμα σε χαμηλότερο επίπεδο ΑΕΠ από την κρίση χρέους. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι η ΕΕ το 2024 έχει κατά 18,06% υψηλότερο ΑΕΠ από το 2008 ενώ η Ευρωζώνη 15,00% ενώ ακόμα και χώρες που είχαν χτυπηθεί σημαντικά από την κρίση έχουν ανακάμψει πλήρως (Ιρλανδία + 121,50%, Κύπρος + 43,65%, Ισπανία + 14,36%, Πορτογαλία + 13,84%, Ιταλία + 2,14%). Αυτό δείχνει με σαφήνεια την απόκλιση που έχει αποκτήσει η ελληνική οικονομία σε σχέση με τους εταίρους της όλα αυτά τα χρόνια.

Ο ρυθμός μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας το 2024 είναι σημαντικά πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ (+1%) και της Ευρωζώνης (+0,85%), ενώ είναι η 9η χώρα σε ρυθμό μεγέθυνσης στην ΕΕ. Δεδομένου ότι η Ελλάδα είχε γνωρίσει μία πολύ σημαντική μείωση του ΑΕΠ της το 2020 λόγω της πανδημίας, υπολογίζουμε και το ρυθμό μεγέθυνσης του 2024 σε σχέση με το 2019, που για την Ελλάδα είναι +9,19% και την τοποθετεί στην 10η θέση των χωρών της ΕΕ (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. ΑΕΠ στις χώρες της ΕΕ σε σταθερές τιμές 2020 (εκατ. €)

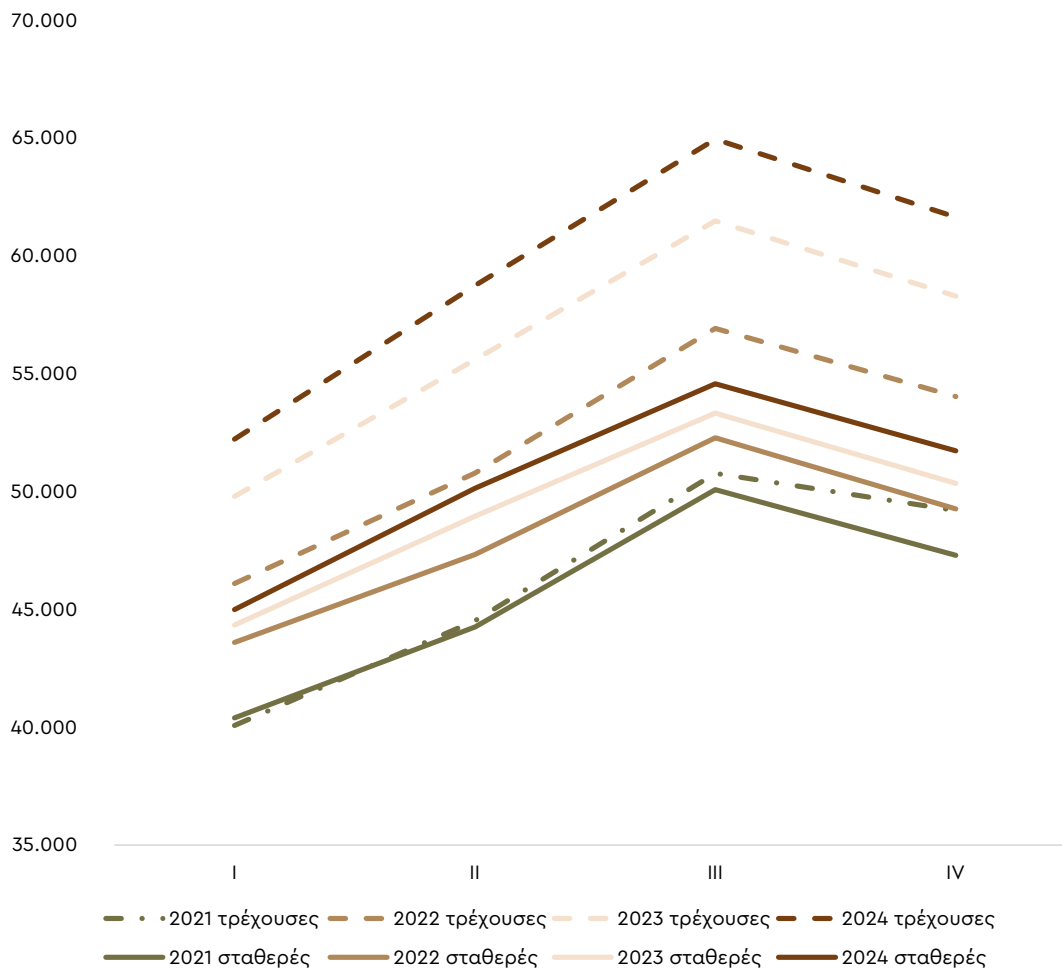
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2024- 2023	2024- 2019
ΕΕ 27	14.379.504,1	13.580.293,9	14.439.651,2	14.942.824,2	15.009.031,1	15.161.676,0	1,02%	5,44%
Ευρωζώνη	12.358.673,6	11.615.213,5	12.350.406,9	12.786.753,2	12.838.053,1	12.947.778,3	0,85%	4,77%
Μάλτα	14.866,2	14.367,0	16.277,7	16.972,6	18.126,3	19.208,2	5,97%	29,21%
Κροατία	55.318,7	50.720,9	57.127,8	61.291,2	63.315,4	65.730,8	3,81%	18,82%
Δανία	317.775,0	312.118,3	335.159,1	340.321,1	348.812,8	361.635,8	3,68%	13,80%
Κύπρος	23.118,2	22.373,6	24.921,5	26.757,1	27.456,0	28.397,8	3,43%	22,84%
Ισπανία	1.267.926,0	1.129.214,0	1.204.681,0	1.279.122,0	1.313.347,0	1.354.720,0	3,15%	6,85%
Πολωνία	542.878,0	531.827,4	568.668,0	598.554,1	599.385,1	616.477,4	2,85%	13,56%
Βουλγαρία	63.969,6	61.912,5	66.729,6	69.424,7	70.734,6	72.722,8	2,81%	13,68%
Λιθουανία	50.243,1	50.264,6	53.471,5	54.828,3	55.016,0	56.541,4	2,77%	12,54%
Ελλάδα	184.507,2	167.539,5	182.039,2	192.494,9	196.984,1	201.459,1	2,27%	9,19%
Σλοβακία	96.824,0	94.320,6	99.722,3	100.170,7	101.551,4	103.608,9	2,03%	7,01%
Πορτογαλία	219.000,9	201.032,7	212.207,6	227.032,1	232.964,8	237.457,4	1,93%	8,43%
Σλοβενία	48.729,3	46.738,7	50.659,9	52.027,3	53.126,5	53.971,7	1,59%	10,76%
Ιρλανδία	356.676,6	382.207,1	444.337,3	482.636,9	455.947,1	461.515,7	1,22%	29,39%
Γαλλία	2.504.637,4	2.318.276,2	2.477.827,8	2.541.528,8	2.565.329,9	2.595.245,2	1,17%	3,62%
Τσεχία	232.652,6	220.310,6	229.187,0	235.712,3	235.582,1	238.221,5	1,12%	2,39%
Λουξεμβούργο	64.829,9	64.499,2	68.968,9	68.213,6	67.740,5	68.439,3	1,03%	5,57%
Βέλγιο	487.097,4	463.750,9	492.515,3	513.365,6	519.791,4	524.966,6	1,00%	7,77%
Ολλανδία	849.314,1	816.463,0	867.711,0	911.159,3	911.838,7	920.771,7	0,98%	8,41%
Σουηδία	488.681,3	478.881,6	507.315,3	514.718,4	514.130,8	519.137,6	0,97%	6,23%
Ρουμανία	229.508,5	221.075,5	233.335,7	242.588,1	248.420,6	250.548,0	0,86%	9,17%
Ιταλία	1.832.524,2	1.670.011,9	1.819.161,7	1.906.866,7	1.920.507,9	1.934.446,8	0,73%	5,56%
Ουγγαρία	145.256,8	138.954,5	148.991,1	155.353,5	154.044,6	154.833,8	0,51%	6,59%
Φινλανδία	242.425,9	236.387,0	242.713,5	244.565,5	242.249,7	241.925,0	-0,13%	-0,21%
Γερμανία	3.596.918,8	3.449.620,0	3.576.221,1	3.625.205,7	3.615.546,7	3.606.922,7	-0,24%	0,28%
Εσθονία	28.686,6	27.859,3	29.852,5	29.870,5	28.967,5	28.891,9	-0,26%	0,72%
Λετονία	30.274,6	29.224,3	31.253,3	31.817,9	32.726,1	32.581,3	-0,44%	7,62%
Αυστρία	405.968,0	380.317,9	398.555,4	419.590,7	415.583,8	410.706,7	-1,17%	1,17%

Πηγή: Eurostat

Σε επίπεδο τριμήνων, παρατηρείται ότι σε όλα τα τρίμηνα του 2024 το ΑΕΠ κατέγραψε σημαντική άνοδο σε σύγκριση με τα αντίστοιχα τρίμηνα των προηγούμενων ετών. Συγκεκριμένα, το ΑΕΠ σε σταθερές τιμές ανήλθε στα 44.990 εκατ. € το πρώτο τρίμηνο και, όπως συνήθως, ακολούθησε αυξητική τάση, φτάνοντας στο υψηλότερο επίπεδο του έτους το τρίτο τρίμηνο, όπου διαμορφώθηκε στα 50.148 εκατ. €. Στη συνέχεια, κατά το τέταρτο τρίμηνο σημειώθηκε ήπια κάμψη, με το ΑΕΠ να διαμορφώνεται στα 51.737 εκατ. €.

Οι μεγάλες αποστάσεις μεταξύ του ΑΕΠ σε σταθερές και τρέχουσες τιμές στο Γράφημα 2 υποδηλώνει την έντονη επίδραση του πληθωρισμού, τον οποίο θα εξετάσουμε παρακάτω.

Γράφημα 2. Ακαθάριστο Εγχώριο προϊόν σε τρίμηνα (εκατ. €)

Πηγή: Eurostat

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το Φθινόπωρο του 2024, η οικονομική μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας θα συνεχιστεί με τους ίδιους ρυθμούς το 2025 και το 2026 (+2,3% και +2,2% αντίστοιχα), με τα κεφάλαια από το Ταμείο Ανάκαμψης να αποτελούν σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης. Οι προβλέψεις της Επιτροπής για την οικονομία της ΕΕ επίσης προεξοφλούν μεγέθυνση κατά +1,5% το 2025 και +1,8% το 2026. Την ίδια ακριβώς πρόβλεψη κάνει και το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών το οποίο στην εισηγητική του έκθεση για τον Προϋπολογισμό του 2025 προεξοφλεί μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας κατά +2,3% το 2025. Κοντινή είναι και η πρόβλεψη του ΟΟΣΑ ο οποίος στην Έκθεση του για την ελληνική οικονομία προβλέπει πραγματική μεγέθυνση +2,2% για το 2025 και +2,5% για το 2026 (OECD, 2024).

Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι προβλέψεις τόσο της Επιτροπής όσο και του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών που δημοσιεύτηκαν τον Νοέμβριο του 2024 δεν περιλαμβάνουν τις μεταβολές στο διεθνές οικονομικό πεδίο μετά την εκλογή Τραμπ και την πιθανή έναρξη ενός εμπορικού πολέμου. Καταλυτικής σημασίας για την πορεία της ελληνικής οικονομίας το 2025 θα είναι η πορεία της οικονομίας της ΕΕ καθώς μία ενδεχόμενη ύφεση λόγω του εμπορικού πολέμου θα πλήξει άμεσα τον τουρισμό της Ελλάδας.

2.2/ Διάρθρωση Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος

Αναλύοντας τις μεταβολές του ΑΕΠ από την οπτική της δαπάνης, επικεντρωνόμαστε στα κύρια επιμέρους στοιχεία του: την ιδιωτική κατανάλωση, τη δημόσια κατανάλωση, τις ιδιωτικές επενδύσεις και το εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Στον πίνακα 2 παρουσιάζονται τα σχετικά μεγέθη για τα τελευταία τρία έτη, τόσο σε τρέχουσες όσο και σε σταθερές τιμές.

Πίνακας 2. Βασικές συνιστώσες του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (εκατ. €)

	Τρέχουσες τιμές			Σταθερές τιμές 2020		
	2022*	2023*	2024*	2022*	2023*	2024*
Τελική καταναλωτική δαπάνη	186.352	198.192	207.115	174.765	178.202	179.453
Νοικοκυριών	142.364	151.720	160.479	133.313	135.739	138.525
ΜΚΙΕΝ	2.857	2.954	3.124	2.574	2.572	2.625
Γενικής Κυβέρνησης	41.132	43.519	43.513	38.913	39.931	38.294
Ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου	41.538	37.678	43.187	32.875	33.152	40.796
Ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου	31.042	34.152	36.290	29.174	31.088	32.488
Μεταβολή αποθεμάτων / Αποκτήσεις μείον διαθέσιμες τιμαλφών	10.495	3.526	6.897	—	—	—
Εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	101.890	98.430	99.732	69.864	71.168	71.900
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	121.926	109.103	112.461	84.759	85.504	90.185
Καθαρές εξαγωγές	-20.036	-10.674	-12.729	-14.896	-14.335	-18.285
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε αγοραίες τιμές	207.854	225.197	237.573	192.495	196.984	201.459

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

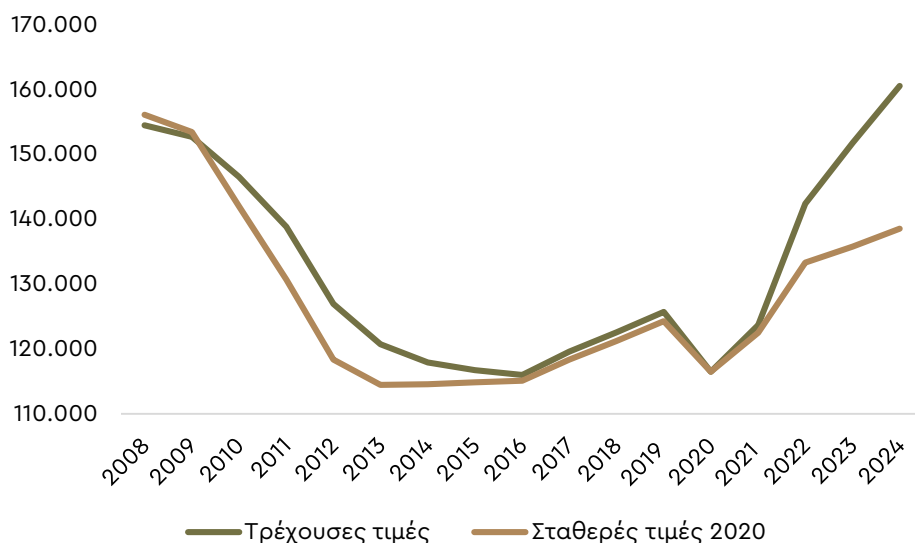
Στην ενότητα που ακολουθεί, θα εξετάσουμε αναλυτικότερα τις συνιστώσες του ΑΕΠ, χρησιμοποιώντας σταθερές τιμές του έτους 2020.

2.3/ Ιδιωτική κατανάλωση

Η ιδιωτική κατανάλωση αυξήθηκε κατά 2,05% το 2024, πάνω από τον μέσο όρο ΕΕ, δείχνοντας ανθεκτικότητα παρά τον πληθωρισμό.

Η καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών συνέχισε να κινείται ανοδικά το 2024 (+2,05% σε σχέση με το 2023), φτάνοντας σε σταθερές τιμές τα 138.525 εκατ. €. Παρά την δύσκολη συγκυρία των τελευταίων ετών, ο ρυθμός αύξησής της το 2024 ήταν μεγαλύτερος από τον αντίστοιχο ρυθμό αύξησης του 2023 (+1,82%). Η αύξηση αυτή είναι σημαντικά πάνω από τον μέσο όρο αύξησης στην ΕΕ (+1,28%) και την Ευρωζώνη (+1,01%) (Γράφημα 3).

Γράφημα 3. Καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών (εκατ. €)

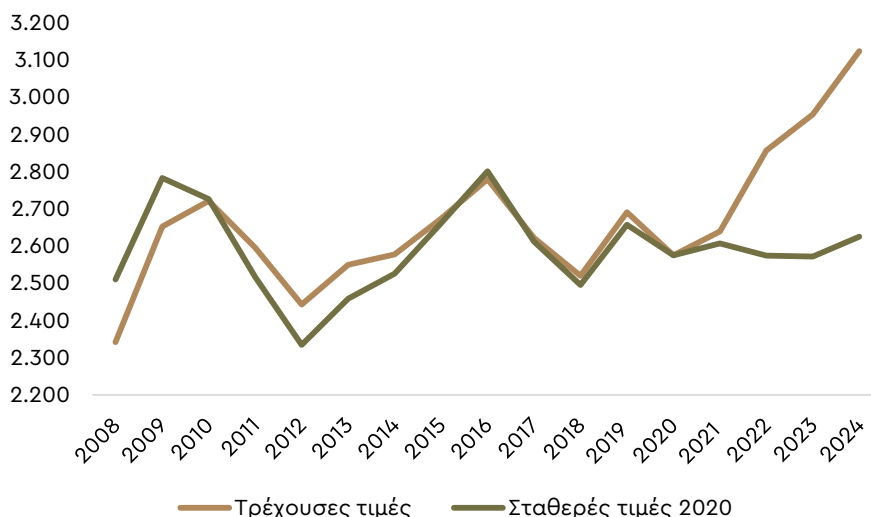
Πηγή: Eurostat

Φαίνεται λοιπόν πως παρά τις πληθωριστικές πιέσεις, η ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα παρουσίασε ανθεκτικότητα το 2024. Η αύξηση της απασχόλησης, η ενίσχυση των εισοδημάτων και η άνοδος των τουριστικών εισπράξεων συνέβαλαν στη διατήρηση της ιδιωτικής κατανάλωσης σε θετικά επίπεδα (Αγουρίδης, 2024).

Ανάλογη πραγματική αύξηση (+2,10%) καταγράφηκε και στις δαπάνες των ΜΚΙΕΝ¹, οι οποίες ανήλθαν στα 2.625 εκατ. €, το 2024 (Γράφημα 4).

¹ Σύμφωνα με τον ορισμό του European System of Accounts (ESA 2010), το οποίο χρησιμοποιείται από την ΕΛΣΤΑΤ, τα Μη Κερδοσκοπικά Ιδρύματα που Εξυπηρετούν Νοικοκυριά (ΜΚΙΕΝ) περιλαμβάνουν Μη Κερδοσκοπικά Ιδρύματα τα οποία παρέχουν (σε νοικοκυριά) αγαθά και υπηρεσίες δωρεάν ή σε χαμηλές τιμές, οι οποίες δεν σχηματίζονται ελεύθερα στην αγορά. Τα ΜΚΙΕΝ εντάσσονται στον ιδιωτικό τομέα και αποτελούν ξεχωριστές νομικές οντότητες. Οι πόροι τους προέρχονται κατά κύριο λόγο από τις καταναλωτικές δαπάνες των νοικοκυριών, από μεταβιβάσεις της κυβέρνησης και από εισοδήματα προερχόμενα από την εκμετάλλευση της περιουσίας τους. Παραδείγματα τέτοιων ιδρυμάτων είναι συνδικαλιστικές οργανώσεις, επαγγελματικές οργανώσεις, ενώσεις καταναλωτών, πολιτικά κόμματα, εκκλησίες, αθλητικοί οργανισμοί, φιλανθρωπικές οργανώσεις, οργανώσεις ανθρωπιστικής βοήθειας κ.λπ.

Γράφημα 4. Δαπάνη ΜΚΙΕΝ (εκατ. €)

Πηγή: Eurostat

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ, η ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη στην ελληνική οικονομία αναμένεται να μειωθεί κατά -1,2% το 2025 και στο -1,4% το 2026 (OECD, 2024).

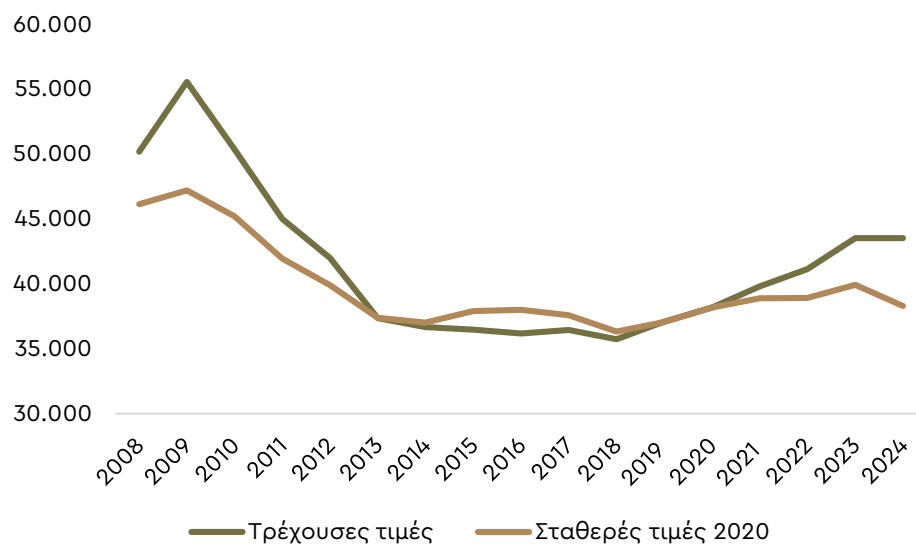
2.4/ Καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης

Η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης μειώθηκε σημαντικά το 2024 (-4,1% σε σταθερές τιμές), φτάνοντας ιστορικό χαμηλό ως ποσοστό του ΑΕΠ. Η Ελλάδα βρίσκεται κάτω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, με σαφή μετατόπιση της οικονομικής δραστηριότητας προς τον ιδιωτικό τομέα.

Σε αντίθεση με την πορεία της μετά το 2019, η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης παρουσίασε σημαντική μείωση της τάξης του -4,10%, πέφτοντας στα 38.294 εκατ. € το 2024. Στην πραγματικότητα η εν λόγω δαπάνη παρέμεινε σταθερή σε τρέχουσες τιμές σε σχέση με το 2023 (-0,01%) όμως λόγω της επίδρασης του πληθωρισμού, σε σταθερές τιμές εμφανίζει σημαντική μείωση (Γράφημα 5).

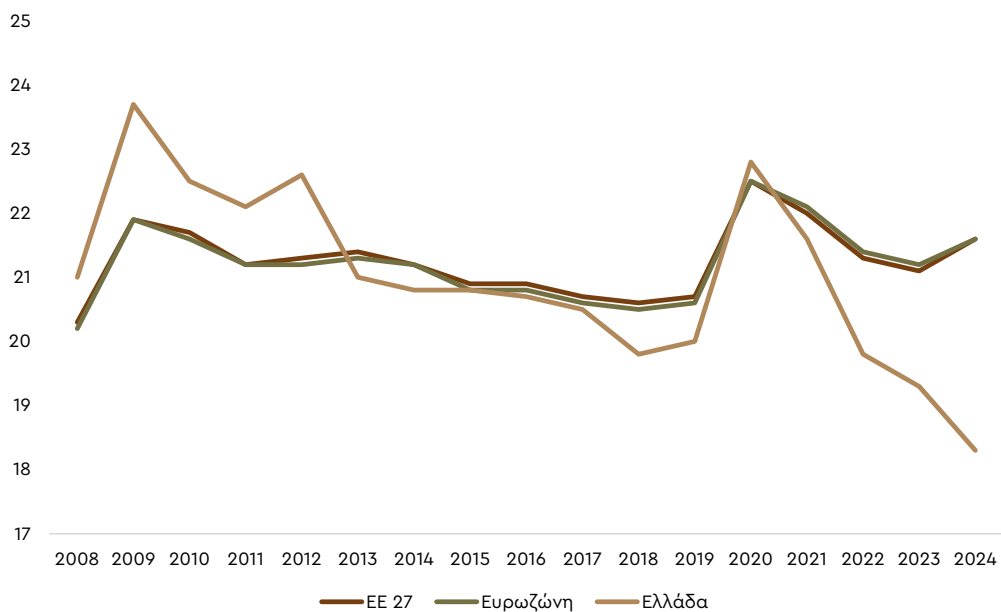
Συγκεκριμένα, αν συγκρίνουμε σε τρέχουσες τιμές την καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα με τις αντίστοιχες των υπόλοιπων χωρών της ΕΕ, διαπιστώνουμε ότι η Ελλάδα ήταν η μόνη χώρα που την πάγωσε το 2024 στα ίδια επίπεδα με το 2023, όταν η μέση αύξηση σε τρέχουσες τιμές ήταν +6,40% στην ΕΕ και + 5,82% για την Ευρωζώνη αντίστοιχα. Παράλληλα, αν συγκρίνουμε τη μεταβολή στο επίπεδο της καταναλωτικής δαπάνης της Γενικής Κυβέρνησης της Ελλάδας πριν την πανδημία (2019) με το 2024, διαπιστώνουμε ότι αυτή σε τρέχουσες τιμές αυξήθηκε κατά +17,33% όταν στην ΕΕ αυξήθηκε κατά +32,70% και στην Ευρωζώνη κατά +31,55%, ενώ ακόμα και σε σταθερές τιμές οι αυξήσεις είναι +3,33% για την Ελλάδα και +11,16% και +11,33% για την ΕΕ και την Ευρωζώνη αντίστοιχα.

Γράφημα 5. Καταναλωτική δαπάνη Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. €)

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 6. Καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Προκειμένου να αποκτήσουμε μία πιο ολιστική εικόνα για το επίπεδο της καταναλωτικής δαπάνης της Γενικής Κυβέρνησης, την μετράμε ως ποσοστό του ΑΕΠ και την συγκρίνουμε με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ (Γράφημα 6). Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα ως ποσοστό του ΑΕΠ έχει φτάσει πλέον σε ιστορικό χαμηλό (18,3%), σημαντικά χαμηλότερο σε σχέση με το επίπεδο της Ελλάδας πριν την κρίση (το 2008 ήταν 21,0%), αλλά και σημαντικά χαμηλότερο σε σχέση με το τρέχον επίπεδο της ΕΕ και της Ευρωζώνης (21,6%). Αξίζει δε να σημειωθεί ότι η Ελλάδα είναι 22η στις 27 χώρες της ΕΕ όσον αφορά την καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης ως ποσοστό του ΑΕΠ.

Επίσης, με εξαίρεση το 2020 που ήταν το έτος της πανδημίας, από το 2018 έχει ξεκινήσει μία σημαντική απόκλιση προς τα κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης, η οποία κλιμακώνεται σημαντικά από το 2022 έως και το 2024.

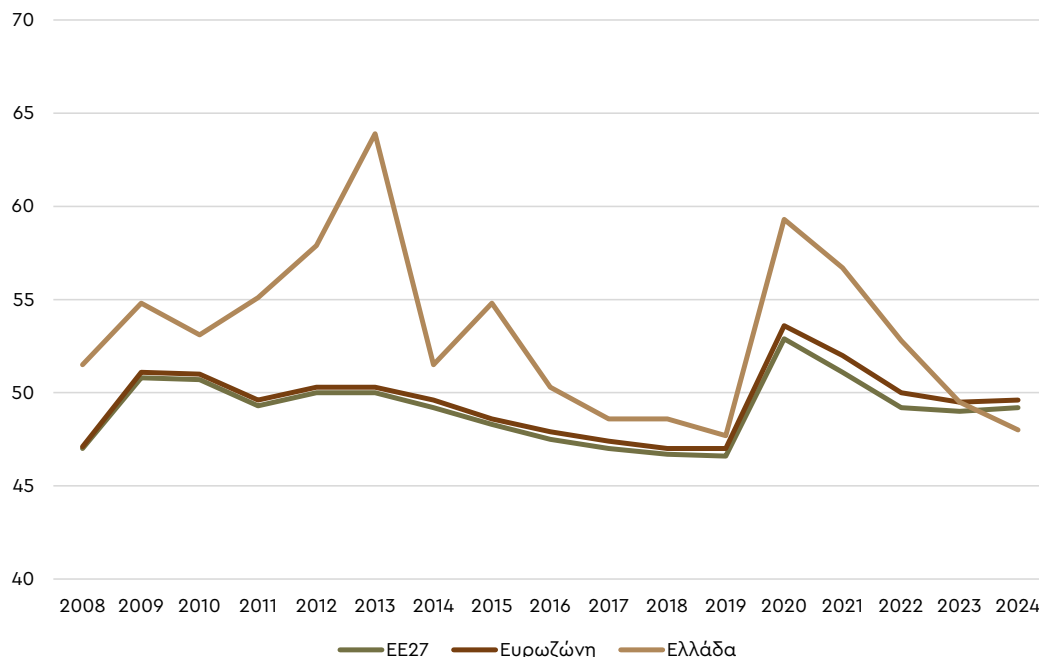
Με βάση τα παραπάνω, τεκμαίρεται ότι τα τελευταία χρόνια στην ελληνική οικονομία ένα σημαντικό ποσοστό της οικονομικής παραγωγής έχει μεταβιβαστεί από τον δημόσιο στον ιδιωτικό τομέα.

Δεδομένου ότι η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης περιλαμβάνει μόνο μέρος των δαπανών της Κυβέρνησης και συγκεκριμένα αυτό που αφορά σε πληρωμές για παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, εμβαθύνουμε την ανάλυσή μας περιλαμβάνοντας το σύνολο των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης, προκειμένου να συμπεριλάβουμε και τις μονομερείς μεταβιβάσεις (επιδόματα, βοηθήματα, παροχές κ.λπ).

Σε τρέχουσες τιμές, το 2024 η συνολική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης διαμορφώθηκε στα 113.983,0 εκατ. €. Η τιμή αυτή είναι αυξημένη κατά +2,24% σε σχέση με το 2023, ενώ ο μέσος όρος αύξησης στην ΕΕ ήταν +4,76%. Ως ποσοστό του ΑΕΠ, η συνολική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης ανήλθε στο 48%, σημειώνοντας το χαμηλότερο ιστορικό χαμηλό και πέφτοντας για πρώτη φορά μετά την κρίση χρέους κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ και της Ευρωζώνης (49,2% και 49,6% αντίστοιχα). Σημειώνεται ότι τα υψηλότερα ποσοστά είχαν παρατηρηθεί το 2013 (63,9%) λόγω της πτώσης του ΑΕΠ σε συνδυασμό με την ανελαστικότητα των δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης και το 2020 (59,3%), ως αποτέλεσμα της εκτόξευσης των μονομερών μεταβιβάσεων σε επιχειρήσεις και εργαζόμενους λόγω της πανδημίας (Γράφημα 7).

Παρά τη συνεχή μείωση των συνολικών δαπανών της Γενικής Κυβέρνησης της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ, εξακολουθούμε να είμαστε από τις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστά (8η στις 27). Συνδυάζοντας αυτό το εύρημα σε σχέση με την ανάλυση για την καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης, θα μπορούσαμε να κάνουμε την υπόθεση ότι η ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια επιχειρεί μία αναδιάρθρωση με έμφαση στην αύξηση του μεριδίου παραγωγής του ιδιωτικού τομέα, διατηρώντας παράλληλα ένα υψηλό επίπεδο μονομερών μεταβιβάσεων, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα δίκτυο ασφαλείας για όσους πλήττονται από την υποχώρηση του δημοσίου τομέα.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ (2024), η καταναλωτική δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης στην Ελλάδα θα αυξηθεί σε πραγματικές τιμές κατά +1,0% το 2025 και κατά +0,9% το 2026.

Γράφημα 7. Δαπάνη της Γενικής Κυβέρνησης (ως % του ΑΕΠ)

Πηγή: Eurostat

2.5/ Επενδύσεις

Οι επενδύσεις αυξήθηκαν 4,5% το 2024, με την Ελλάδα να ξεχωρίζει στην ΕΕ, βασιζόμενη σε μεγάλο βαθμό στην ανάκαμψη στον κατασκευαστικό τομέα. Ωστόσο, οι απώλειες της κρίσης δεν έχουν καλυφθεί ενώ η δυναμική στην αύξηση των επενδύσεων φαίνεται να μειώνεται.

Η εικόνα των επενδύσεων (Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου) συνεχίζει να παρουσιάζει ιδιαίτερα θετικές προοπτικές, ύστερα από μια μακρά περίοδο συνεχούς πτώσης. Οι επενδύσεις αποτελούν τον τομέα που υπέστη τις μεγαλύτερες απώλειες μετά την κρίση χρέους του 2008, γεγονός που επισημαίνεται επανειλημμένα στις ετήσιες εκθέσεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Οι επενδύσεις το 2024 αυξήθηκαν κατά +4,50% στην Ελλάδα σε σταθερές τιμές, η οποία ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη αύξηση στην ΕΕ μετά της Κροατίας (+9,90%), την ίδια στιγμή που τόσο στην ΕΕ όσο και στην Ευρωζώνη οι επενδύσεις παρουσίασαν μείωση σε σταθερές τιμές (-1,85% και -1,83% αντίστοιχα). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η επίδοση της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με το 2019 (δηλ. το έτος πριν την πανδημία), όπου οι επενδύσεις σημείωσαν με διαφορά την μεγαλύτερη αύξηση (60,29%) στο σύνολο των χωρών της ΕΕ, με την τελευταία να παρουσιάζει αύξηση μόλις +0,81% ενώ στην Ευρωζώνη παρατηρήθηκε οριακή μείωση (-0,39%) (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Επενδύσεις χωρών μελών της ΕΕ – 2019–2024 (τρέχουσες τιμές σε εκατ. €)

	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2023–2024	2019–2024
ΕΕ	3.131.461,3	2.974.920,2	3.093.634,3	3.157.166,7	3.216.237,9	3.156.708,4	-1,85%	0,81%
Ευρωζώνη	2.686.309,7	2.533.979,1	2.628.902,2	2.680.481,5	2.725.483,2	2.675.723,0	-1,83%	-0,39%
Κροατία	12.095,8	11.337,4	11.886,3	13.118,9	14.449,6	15.879,7	9,90%	31,28%
Ελλάδα	20.268,0	20.607,1	25.071,6	29.173,7	31.088,3	32.487,5	4,50%	60,29%
Ισπανία	255.620,0	232.798,0	238.933,0	246.706,0	251.977,0	259.480,0	2,98%	1,51%
Πορτογαλία	40.133,8	39.193,9	42.246,9	43.656,5	45.222,1	46.558,9	2,96%	16,01%
Δανία	66.386,5	69.241,6	76.006,0	78.123,9	72.943,2	74.894,2	2,67%	12,82%
Μάλτα	2.985,4	2.974,1	3.634,6	3.990,8	3.311,3	3.391,1	2,41%	13,59%
Σλοβακία	20.648,8	18.657,5	19.601,4	20.452,5	21.268,0	21.660,7	1,85%	4,90%
Βέλγιο	117.443,4	111.457,3	116.296,4	118.307,6	122.423,9	124.175,7	1,43%	5,73%
Ιταλία	327.226,6	303.972,5	369.458,3	396.657,0	432.417,9	434.661,4	0,52%	32,83%
Κύπρος	4.396,2	4.657,8	4.745,7	5.260,2	5.822,2	5.827,4	0,09%	32,56%
Ολλανδία	178.224,5	173.694,0	177.928,0	183.997,4	186.400,7	185.433,7	-0,52%	4,05%
Σουηδία	115.530,4	117.430,7	126.002,9	126.329,4	124.478,9	123.134,3	-1,08%	6,58%
Βουλγαρία	11.680,8	11.750,2	10.771,5	11.470,9	12.639,6	12.498,6	-1,12%	7,00%
Τσεχία	59.089,0	56.257,1	60.054,2	63.844,0	65.453,4	64.694,2	-1,16%	9,49%
Λιθουανία	10.593,7	10.773,6	12.135,9	12.771,2	13.956,7	13.781,8	-1,25%	30,09%
Γαλλία	552.329,7	520.133,8	570.765,5	570.492,8	572.715,9	565.338,6	-1,29%	2,36%
Πολωνία	100.884,5	97.842,9	99.288,3	101.011,5	113.809,6	111.261,1	-2,24%	10,29%
Γερμανία	758.938,5	736.476,0	741.189,5	739.716,5	730.805,1	711.067,6	-2,70%	-6,31%
Ρουμανία	51.822,3	51.578,0	53.658,8	56.578,8	64.795,6	62.679,2	-3,27%	20,95%
Αυστρία	100.966,8	95.590,1	101.311,0	101.687,3	98.421,8	95.042,4	-3,43%	-5,87%
Σλοβενία	9.579,7	8.891,5	9.982,8	10.400,2	10.803,1	10.399,2	-3,74%	8,55%
Λετονία	6.898,4	6.730,3	7.185,1	7.070,9	7.771,3	7.249,6	-6,71%	5,09%
Εσθονία	7.365,5	8.685,2	8.712,3	8.002,9	8.600,0	8.004,3	-6,93%	8,67%
Φινλανδία	58.951,7	58.284,0	59.343,1	60.258,5	55.812,1	51.830,0	-7,13%	-12,08%
Λουξεμβούργο	11.551,2	11.077,8	12.690,3	10.929,4	10.233,2	9.491,2	-7,25%	-17,83%
Ουγγαρία	39.760,8	36.840,5	38.950,4	39.203,6	36.197,7	32.197,4	-11,05%	-19,02%
Ιρλανδία	189.137,1	157.987,0	95.784,6	99.286,4	102.065,0	76.101,5	-25,44%	-59,76%

Πηγή: Eurostat

Σύμφωνα με το IOBE (2024), η δυναμική αύξηση των επενδύσεων ενισχύεται από μια σειρά καθοριστικών παραγόντων, όπως η περαιτέρω χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής, η επιτάχυνση της υλοποίησης του Ελληνικού Σχεδίου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, καθώς και η αναβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας, που έχει συμβάλει στη βελτίωση του συνολικού οικονομικού κλίματος. Παράλληλα, η ταχύτερη αποκλιμάκωση των επιτοκίων εκτιμάται ότι θα διευκολύνει την πιστωτική επέκταση προς τις επιχειρήσεις.

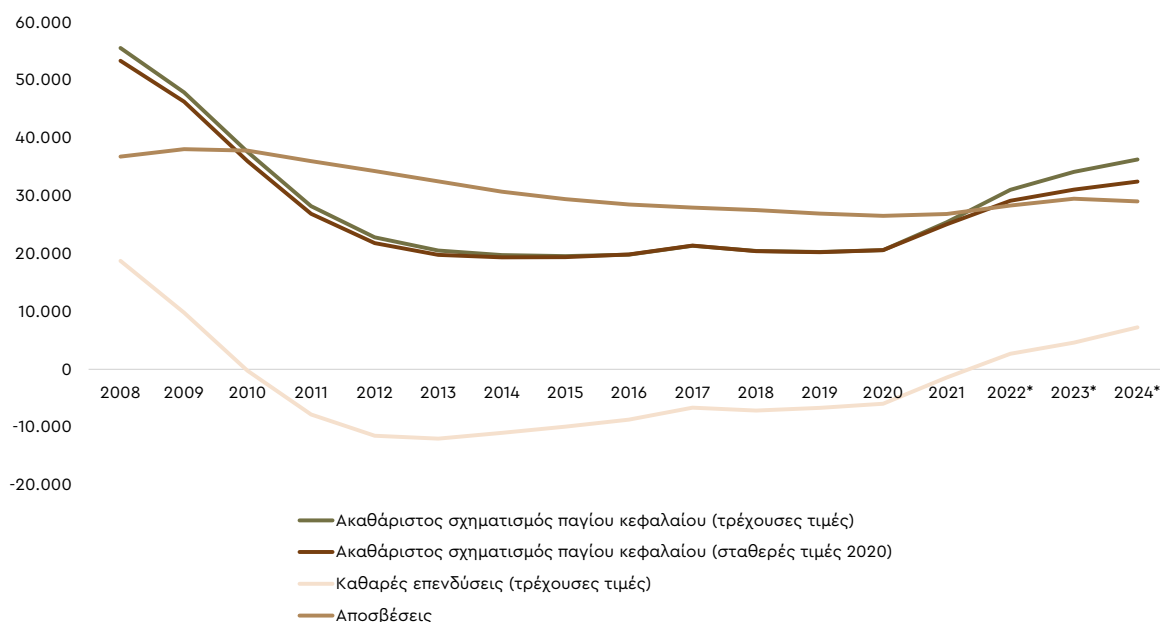
Αν και δεν έχουμε ακόμα δημοσιευμένα στοιχεία για το ύψος των αποσβέσεων το 2024, κάνοντας την υπόθεση ότι αυτές θα κυμανθούν σε κοντινό επίπεδο με τις αποσβέσεις το 2023, γύρω στα 29.000 εκατ. €, θεωρείται δεδομένο ότι για τρίτη συνεχόμενη χρονιά θα έχουμε θετικό πρόσημο και αύξοντα ρυθμό στις καθαρές επενδύσεις.

Ωστόσο, η αύξηση των επενδύσεων το 2024 φαίνεται να παρουσιάζει μειωμένη δυναμική σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Συγκεκριμένα, το 2024 ο Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου διαμορφώθηκε στα 32.488 εκατ. € σε σταθερές τιμές, εμφανίζοντας αύξηση +4,5% σε σχέση με το 2023, όταν οι αντίστοιχες αυξήσεις ήταν +6,6% το 2023 σε σχέση με το 2022, +16,4% το 2022 σε σχέση με το 2021 και +21,7% το 2021 σε σχέση με το 2020 (Γράφημα 8).

Όσον αφορά στα αποθέματα των επιχειρήσεων, το 2024 αυξήθηκαν κατά 6.897 εκατ. €, αύξηση διπλάσια από την αντίστοιχη του 2023 όπου είχαν αυξηθεί κατά 3.526 εκατ. €.

Ιδιαίτερα αισιόδοξες είναι οι προβλέψεις του ΟΟΣΑ (2024) για τις επενδύσεις στην ελληνική οικονομία, αφού προεξοφλεί αύξηση σε πραγματικές τιμές κατά +8,8% το 2025 και κατά +9,5% το 2026.

Γράφημα 8. Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου (σε εκατ. €)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Παρά τη θετική πορεία που καταγράφεται, δεν μπορούμε να παραβλέψουμε τη μεγάλη απώλεια παγίου κεφαλαίου που υπέστη η χώρα μετά την κρίση. Η συνολική αποεπένδυση που σημειώθηκε ως αποτέλεσμα της κρίσης χρέους υπολογίζεται, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις μας, στα 91 δισ. € σε σταθερές τιμές κάτι το οποίο είχε σοβαρές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα και στις μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας.

Αναφορικά με το είδος των επενδύσεων που έγιναν στην ελληνική οικονομία το 2024 (Γράφημα 9), οι περισσότερες αφορούσαν σε λοιπά μηχανήματα, εξοπλισμό και οπλικά συστήματα, οι οποίες ενισχύονται σημαντικά από 8.159,6 εκατ. € το 2023 σε 8.812,9 εκατ. € το 2024, αύξηση +8,01%. Η εν λόγω μεταβολή δείχνει αυξημένες επενδύσεις σε παραγωγικές και αμυντικές υποδομές, ενδεχομένως και με επιδράσεις από διεθνείς εξελίξεις ή εσωτερικές ανάγκες ανανέωσης εξοπλισμού.

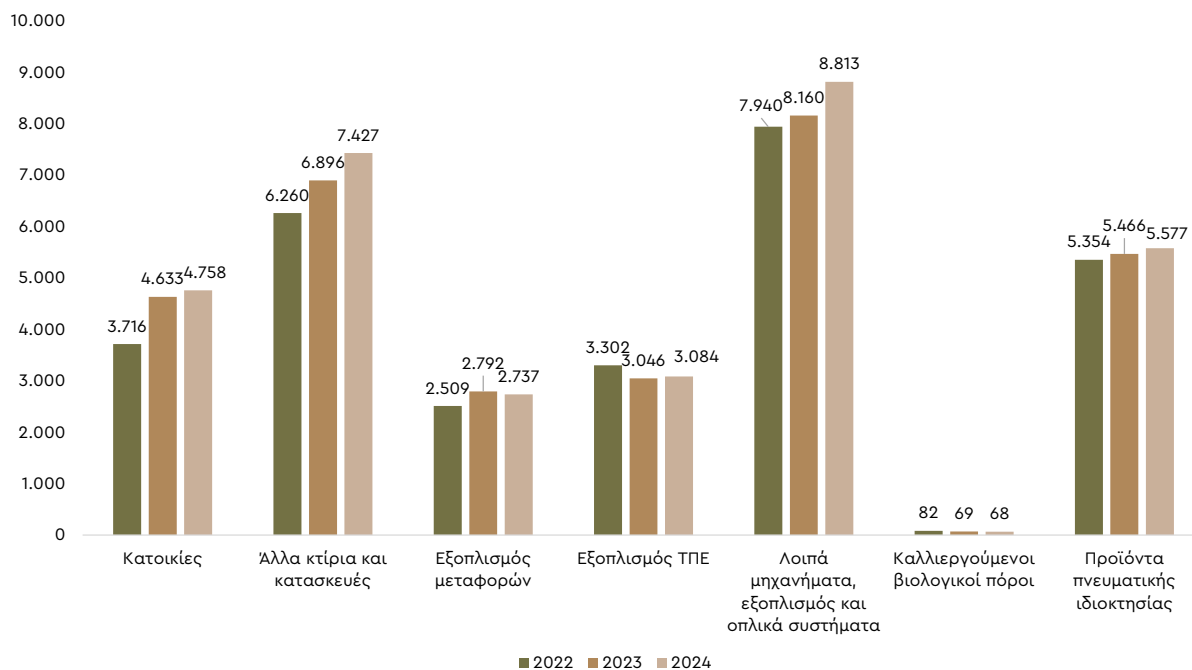
Οι επενδύσεις στις κατοικίες αυξήθηκαν από 4.635 εκατ. € το 2023 σε 4.758 εκατ. € το 2024, σημειώνοντας άνοδο +2,7%. Η άνοδος αυτή φανερώνει ότι η ανάκαμψη του οικιστικού τομέα συνεχίζεται με σταθερούς, αν και όχι ραγδαίους, ρυθμούς. Στην κατηγορία των άλλων κτιρίων και κατασκευών καταγράφεται επίσης ενίσχυση των επενδύσεων, από 6.896 εκατ. € το 2023 σε 7.427 εκατ. € το 2024, δηλαδή αύξηση της τάξης του +7,7%, γεγονός που υποδηλώνει εντατικοποίηση των κατασκευαστικών δραστηριοτήτων, πιθανόν λόγω έργων υποδομής ή εμπορικής ανάπτυξης.

Στα προϊόντα διανοητικής ιδιοκτησίας η αύξηση από 5.466 εκατ. € σε 5.577 εκατ. € είναι της τάξης του +2%, στοιχείο που υπογραμμίζει τη διατήρηση του ενδιαφέροντος για καινοτομία και ανάπτυξη άυλων περιουσιακών στοιχείων.

Στον εξοπλισμό μεταφορών παρατηρείται μικρή μείωση της επενδυτικής δραστηριότητας, από 2.792 εκατ. € το 2023 σε 2.737 εκατ. € το 2024, ποσοστιαία μείωση περίπου -2%. Η εξέλιξη αυτή ενδέχεται να οφείλεται σε παροδική επιβράδυνση της σχετικής ζήτησης ή σε ήδη ολοκληρωμένες επενδύσεις προηγούμενων ετών. Αντίστοιχα, στον εξοπλισμό ΤΠΕ σημειώνεται ήπια αύξηση από 3.046 εκατ. € το 2023 σε 3.084 εκατ. € το 2024, ποσοστό μεταβολής περίπου +1,2%, φανερώνοντας μια σχετική στασιμότητα στον ψηφιακό εξοπλισμό, παρότι η τάση παραμένει ελαφρώς θετική.

Τέλος, οι καλλιεργούμενοι βιολογικοί πόροι παρουσιάζουν μικρή μείωση για δεύτερη συνεχόμενη χρονιά, από 69,4 εκατ. € το 2023 σε 67,9 εκατ. € το 2024, δηλαδή πτώση 2,2%, γεγονός που ενδεχομένως συνδέεται με περιορισμένες επενδύσεις στον πρωτογενή τομέα ή με αλλαγές στα επενδυτικά κίνητρα και επιδοτήσεις (Γράφημα 9).

Γράφημα 9. Ακαθάριστος Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου 2022-2024 (εκατ. € σε σταθερές τιμές)

Πηγή: Eurostat

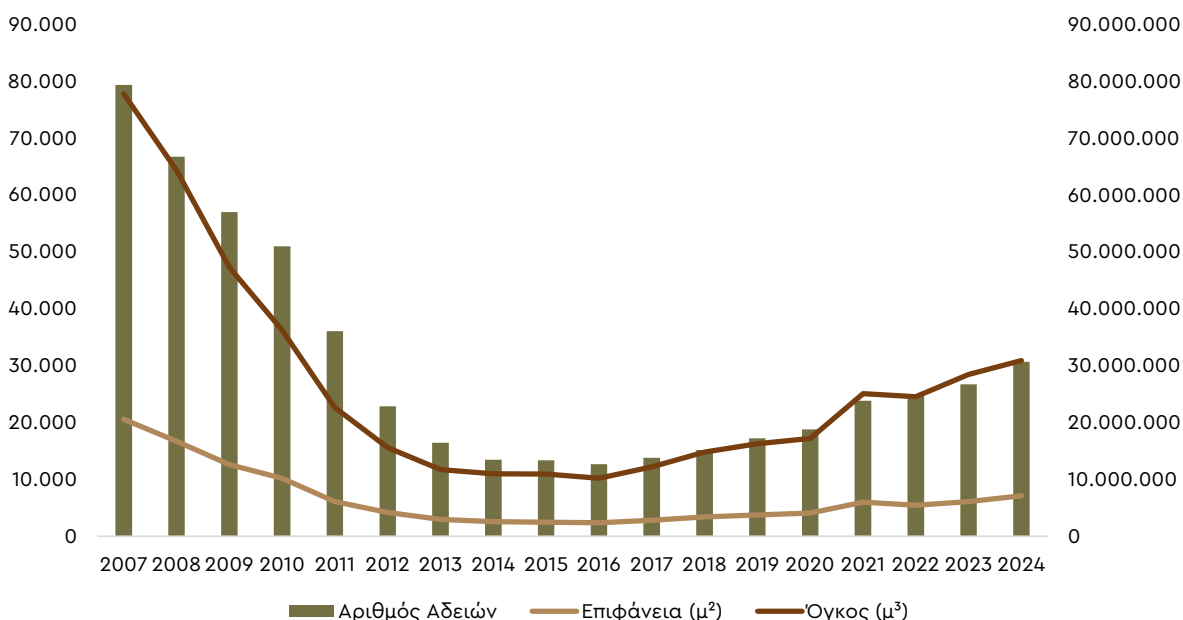
Οικοδομική δραστηριότητα

Το 2024 συνεχίζει να καταγράφεται αξιοσημείωτη άνοδος στην ιδιωτική οικοδομική δραστηριότητα, με τον αριθμό νέων οικοδομικών αδειών να ανέρχεται στις 30.678 σημειώνοντας αύξηση κατά +14,9% σε σύγκριση με το 2023, όταν οι άδειες ήταν 26.698, επιβεβαιώνοντας μια ισχυρή δυναμική στον κλάδο των κατασκευών. Αυτή η εξέλιξη αποτυπώνει την σημαντική ανάκαμψη της οικοδομικής δραστηριότητας τα τελευταία χρόνια αν και απέχουμε ακόμη αρκετά από τα επίπεδα της προ κρίσης περιόδου.

Η συστηματική αύξηση αυτών των δεικτών από το 2021 και έπειτα αποτυπώνει μια φάση ανάκαμψης για τον κατασκευαστικό τομέα μετά από μια δεκαετία ύφεσης. Ειδικά η μεταβολή στον αριθμό των αδειών το 2024 υποδεικνύει εντονότερη οικοδομική δραστηριότητα και αυξημένο ενδιαφέρον για επενδύσεις σε ακίνητα τόσο για οικιστική χρήση όσο και πιθανώς για τουριστική αξιοποίηση, σε ένα περιβάλλον ενισχυμένης ζήτησης και προσδοκιών ανάκαμψης της οικονομίας.

Η αυξητική τάση συνοδεύεται και από αξιοσημείωτη διεύρυνση της επιφάνειας των οικοδομών, η οποία το 2024 ανήλθε σε 7.096.180 μ², αυξημένη κατά 16,6% σε σχέση με το 2023 (6.088.532 μ²). Αντίστοιχα, ο όγκος των κατασκευών παρουσίασε άνοδο της τάξης του +8,7%, φτάνοντας τα 30.922.427 μ³ από 28.456.805 μ³ την προηγούμενη χρονιά (Γράφημα 10).

Γράφημα 10. Ετήσια Ιδιωτική Οικοδομική Δραστηριότητα (2007-2024)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Πόσο έχει αλλάξει η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας μετά την κρίση;

Η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας δεν έχει αλλάξει πάρα πολύ από το 2008. Ναι μεν η οικονομία είναι περισσότερο εξωστρεφής, με σαφή πρόοδο στο εξωτερικό ισοζύγιο, αλλά εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προκλήσεις στην ανταγωνιστικότητα και τις επενδύσεις.

Ένα ερώτημα που συχνά επανέρχεται στον δημόσιο διάλογο τα τελευταία χρόνια είναι κατά πόσο έχει αλλάξει η διάρθρωση της ελληνικής οικονομίας μετά την κρίση. Μία γενική εικόνα μπορούμε να πάρουμε συγκρίνοντας τις συνιστώσες του ΑΕΠ ως ποσοστά πριν την κρίση και σήμερα.

Ξεκινώντας από την τελική καταναλωτική δαπάνη της γενικής κυβέρνησης, το 2008 αποτελούσε το 21,0% του ΑΕΠ. Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε προσωρινά τα πρώτα χρόνια της κρίσης (π.χ. 23,7% το 2009), ως αποτέλεσμα των προσπάθειών σταθεροποίησης της οικονομίας και στήριξης της ζήτησης, αλλά στη συνέχεια ακολούθησε καθοδική πορεία. Το 2024, η δαπάνη αυτή βρίσκεται στο 18,3% του ΑΕΠ, χαμηλότερη κατά 2,7 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2008, υποδηλώνοντας τον περιορισμένο ρόλο του δημοσίου τομέα στην παρούσα φάση της ανάπτυξης και τη μετατόπιση προς περισσότερο ιδιωτικά προωθούμενη οικονομική δραστηριότητα.

Αντίθετα, η τελική καταναλωτική δαπάνη των νοικοκυριών και των ΜΚΙΕΝ παρουσιάζει μεγαλύτερη σταθερότητα. Το 2008 αντιστοιχούσε στο 65,7% του ΑΕΠ, ενώ το 2024 ανέρχεται στο 68,9%, δηλαδή κατά 3,2 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερα. Η διατήρηση υψηλής κατανάλωσης των νοικοκυριών ακόμα και μετά την κρίση δείχνει τον κεντρικό τους ρόλο στην οικονομική δραστηριότητα, αλλά και μια περιορισμένη αύξηση αποταμίευσης και παραγωγικών επενδύσεων.

Ο ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου είναι ο τομέας που επλήγη περισσότερο από την κρίση και ακόμα δεν έχει επανέλθει στα προ κρίσης επίπεδα. Από 24,8% του ΑΕΠ το 2008, κατέρρευσε στο 12,3% το 2012 και σταδιακά ανακάμπτει, φτάνοντας το 18,2% το 2024. Παρότι αυτό το επίπεδο είναι 6,6 ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο σε σχέση με το 2008, η ανοδική πορεία των τελευταίων ετών —ιδιαίτερα μετά το 2020— υποδηλώνει ένα θετικό κλίμα για επενδύσεις, ενισχυμένο και από ευρωπαϊκά κονδύλια, όπως το Ταμείο Ανάκαμψης.

Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών παρουσιάζουν εντυπωσιακή αύξηση. Από 22,8% του ΑΕΠ το 2008, εκτινάσσονται στο 42,0% το 2024, καταγράφοντας άνοδο 19,2 ποσοστιαίων μονάδων. Αυτή η εξέλιξη αντανakλά τη βελτίωση της εξωτερικής ανταγωνιστικότητας, κυρίως μέσω του τουρισμού, των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων και μεταποιημένων αγαθών, καθώς και της ψηφιακής και τεχνολογικής εξωστρέφειας.

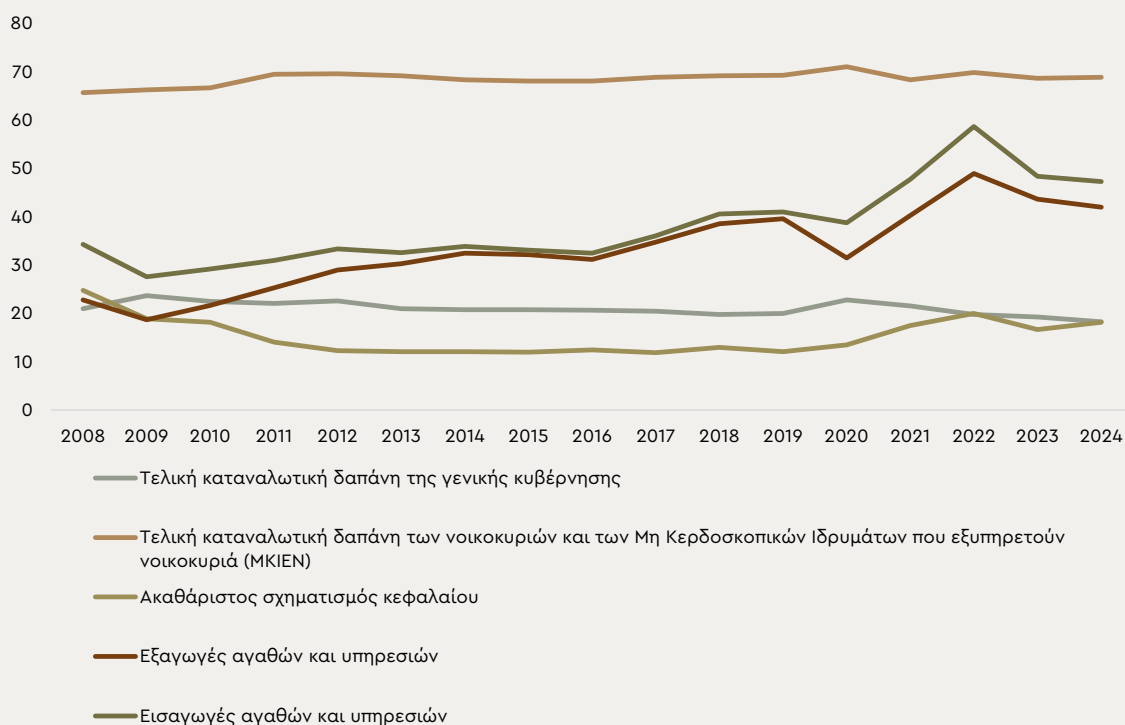
Ωστόσο ανάλογη είναι η πορεία και των εισαγωγών αγαθών και υπηρεσιών, οι οποίες αυξάνονται από 34,3% του ΑΕΠ το 2008 στο 47,3% το 2024. Η αύξηση κατά 13 ποσοστιαίες μονάδες επιβεβαιώνει αφενός τη σημαντική εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας και της εξαγωγικής της δραστηριότητας από το εξωτερικό, ιδιαίτερα σε βασικά προϊόντα και πρώτες ύλες, παράλληλα όμως αντικατοπτρίζει και την αυξημένη ζήτηση λόγω της ανάκαμψης.

Παρά τη σημαντική άνοδο των εξαγωγών την τελευταία δεκαπενταετία, το ισοζύγιο εξαγωγών-

εισαγωγών παραμένει αρνητικό, γεγονός που καταδεικνύει τη συνεχιζόμενη έλλειψη ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Το 2024, οι εξαγωγές αντιστοιχούν στο 42,0% του ΑΕΠ, ενώ οι εισαγωγές φτάνουν το 47,3%, με αποτέλεσμα ένα εμπορικό έλλειμμα της τάξης των 5,3 ποσοστιαίων μονάδων, που είναι σαφώς μικρότερο σε σχέση με το 2008 (Γράφημα 11).

Συμπερασματικά, η ελληνική οικονομία του 2024 είναι περισσότερο εξωστρεφής από ό,τι ήταν το 2008. Η κατανάλωση των νοικοκυριών παραμένει ο πυλώνας της ζήτησης και έχει υποχωρήσει ελαφρώς η συμμετοχή της δημόσιας κατανάλωσης στην ζήτηση. Το επενδυτικό κενό σε σχέση με το προ κρίσης επίπεδο και η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας εξακολουθούν να αποτελούν σημαντικές προκλήσεις για τη μακροπρόθεσμη δυναμική της οικονομίας.

Γράφημα 11. Διάρθρωση του ΑΕΠ της Ελλάδας ως % επί του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Κατά την περίοδο 2008–2024, παρατηρείται σημαντική πρόοδος στην πορεία σύγκλισης της Ελλάδας με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) ως προς το ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (Γράφημα 12).

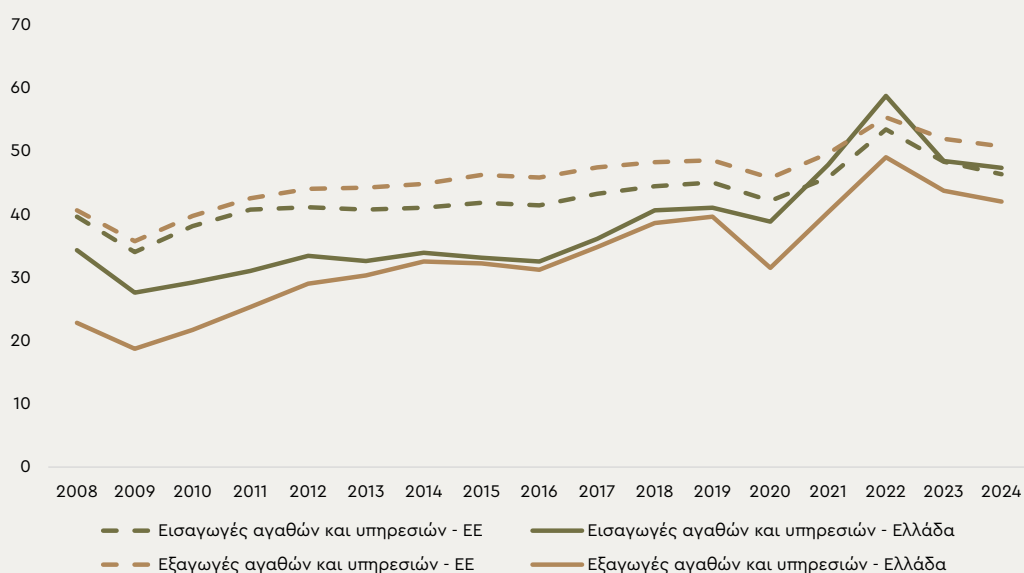
Το χάσμα εξαγωγών της Ελλάδας ως ποσοστό του ΑΕΠ, το οποίο το 2008 διαμορφωνόταν στις 17,8 ποσοστιαίες μονάδες, έχει μειωθεί σε 8,7 ποσοστιαίες μονάδες το 2024. Παρά το γεγονός ότι η διαφορά εξακολουθεί να υφίσταται, η συρρίκνυσή της μαρτυρά σημαντική βελτίωση της εξαγωγικής επίδοσης της χώρας και τάσεις ενίσχυσης της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας.

Το χάσμα εισαγωγών ως ποσοστό του ΑΕΠ της Ελλάδας σε σχέση με την ΕΕ, το οποίο το 2008 ανερχόταν σε 5,3 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, υποδηλώνοντας αυξημένη εξάρτηση από το εξωτερικό, έχει μετατραπεί σε αρνητικό το 2024 (-1,0 %). Το γεγονός αυτό καταδεικνύει ότι η

ελληνική οικονομία εισάγει πλέον, αναλογικά προς το ΑΕΠ της, λιγότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ, στοιχείο που αντανάκλα είτε περιορισμό της εσωτερικής ζήτησης είτε ενίσχυση της εγχώριας παραγωγής (Γράφημα 13).

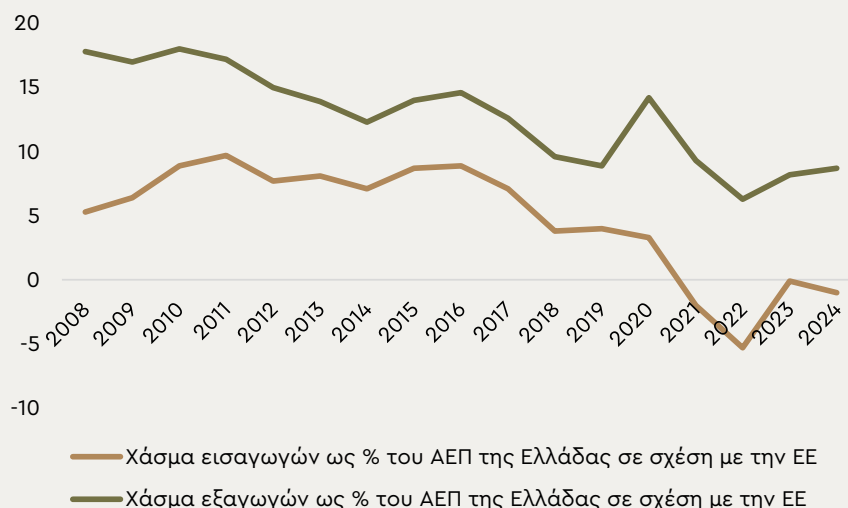
Συνολικά, η εξέλιξη των δεικτών αυτών καταδεικνύει μια ουσιαστική πρόοδο της Ελλάδας προς την κατεύθυνση της προσαρμογής στα ευρωπαϊκά πρότυπα εξωτερικών συναλλαγών, γεγονός που ενδέχεται να συνδέεται τόσο με τις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης όσο και με τις μεταρρυθμίσεις που ακολούθησαν.

Γράφημα 12. Εισαγωγές και εξαγωγές Ελλάδας και ΕΕ ως % του ΑΕΠ

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 13. Χάσμα εξαγωγών και εισαγωγών ως % του ΑΕΠ της Ελλάδας σε σχέση με την ΕΕ

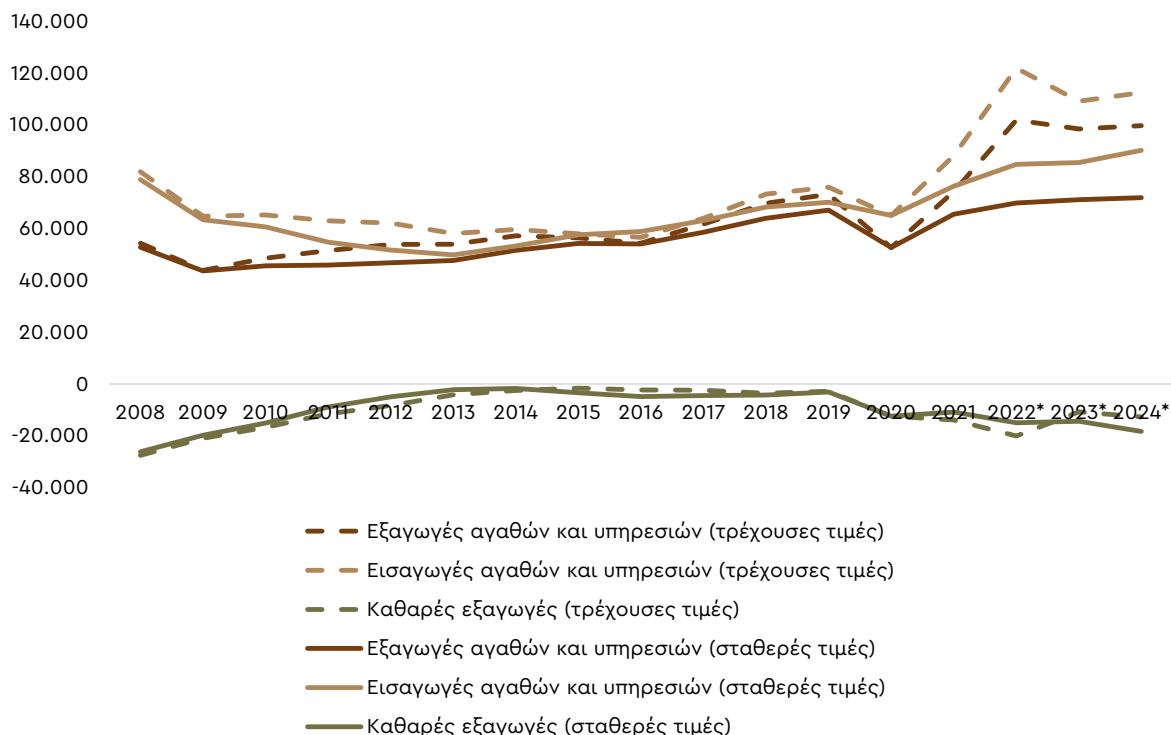

Πηγή: Eurostat

2.6/ Εξωτερικό εμπόριο

Το εμπορικό έλλειμμα της Ελλάδας, με βάση τα στοιχεία σε σταθερές τιμές 2020, επιδεινώνεται το 2024 σε σχέση με το 2023. Συγκεκριμένα, το 2023 το έλλειμμα διαμορφώθηκε στα -14.335 εκατ. €, ενώ το 2024 διευρύνεται σημαντικά, φτάνοντας τα -18.285 εκατ. €. Η αύξηση αυτή του ελλείμματος αποδίδεται στο γεγονός ότι, παρόλο που οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σημείωσαν μικρή άνοδο από 71.168 εκατ. € το 2023 σε 71.900 εκατ. € το 2024, οι εισαγωγές αυξήθηκαν με ταχύτερο ρυθμό, από 85.504 εκατ. € σε 90.185 εκατ. € την ίδια περίοδο. Η ταχύτερη αύξηση των εισαγωγών έναντι των εξαγωγών επιβάρυνε το εμπορικό ισοζύγιο, διευρύνοντας το αρνητικό του πρόσημο (Γράφημα 14).

Γράφημα 14. Εξαγωγές και εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών (εκατ. € σε σταθερές τιμές 2020)

Πηγή: Eurostat

Ισοζύγιο αγαθών

Το 2024 καταγράφηκε επιδείνωση στο εμπορικό ισοζύγιο αγαθών της Ελλάδας λόγω αύξησης των εισαγωγών και μείωσης των εξαγωγών. Η εσωτερική ζήτηση και διαρθρωτικές αδυναμίες εντείνουν την εξάρτηση από εισαγόμενα αγαθά, κυρίως τεχνολογίας και ενέργειας.

Σε σταθερές τιμές, το 2024 το ισοζύγιο αγαθών διαμορφώθηκε σε -32,9 δισ. €, καταγράφοντας σημαντική επιδείνωση κατά -13,44% σε σχέση με το 2023.

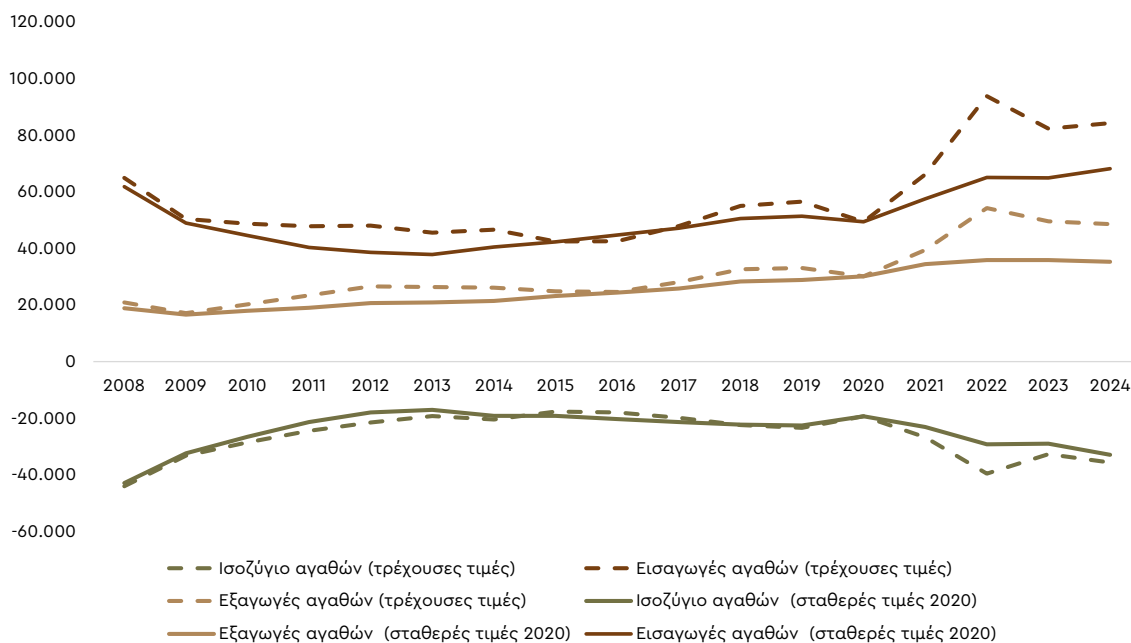
Ειδικότερα, οι εισαγωγές αγαθών σε σταθερές τιμές ανήλθαν σε 68,2 δισ. € το 2024, αυξημένες κατά περίπου +5,1% σε σχέση με το 2023. Πρόκειται για το υψηλότερο επίπεδο εισαγωγών που καταγράφεται σε ολόκληρη την περίοδο 2008–2024, ακόμη και σε σταθερές τιμές. Αντίθετα, οι εξαγωγές αγαθών σε σταθερές τιμές σημείωσαν ήπια μείωση σε 35,3 δισ. € το 2024, από 35,9 δισ. € το 2023, παραμένοντας σταθερές αλλά χωρίς σημαντική δυναμική περαιτέρω αύξησης (Γράφημα 15).

Η αύξηση του εμπορικού ελλείμματος το 2024 οφείλεται επομένως κυρίως στη δυναμικότερη άνοδο των εισαγωγών σε σχέση με τις εξαγωγές, γεγονός που ενδέχεται να συνδέεται με την ενίσχυση της εσωτερικής ζήτησης, ιδίως σε εισαγόμενα καταναλωτικά και επενδυτικά αγαθά, καθώς και με πιθανές διαρθρωτικές αδυναμίες της παραγωγικής βάσης της χώρας.

Συγκριτικά με το 2008, παρατηρείται μεν βελτίωση σε όρους απόλυτου μεγέθους του ελλείμματος (τότε -43,9 δισ. € σε τρέχουσες τιμές), ωστόσο το 2024 χαρακτηρίζεται από επανάκαμψη πιέσεων στο ισοζύγιο αγαθών, αναδεικνύοντας τη διαρκή ανάγκη ενίσχυσης της εξωστρέφειας και της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Το εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας το 2024 παραμένει ελλειμματικό, καταγράφοντας έλλειμμα -34,9 δισ. € σε τρέχουσες τιμές, σε σύγκριση με -32,1 δισ. € το 2023. Το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε κατά περίπου +8,8% μέσα σε ένα έτος, γεγονός που υποδηλώνει επιδείνωση της εξωτερικής θέσης της χώρας.

Γράφημα 15. Ισοζύγιο αγαθών (εκατ. €)

Πηγή: Eurostat

Οι εξαγωγές αγαθών το 2024 ανήλθαν σε 49,9 δισ. €, παρουσιάζοντας μείωση κατά -2,1% σε σχέση με τα 51,0 δισ. € του 2023. Αντίστοιχα, οι εισαγωγές διαμορφώθηκαν στα 84,8 δισ. €, σημειώνοντας αύξηση κατά +2,1% σε σύγκριση με τα 83,1 δισ. € του προηγούμενου έτους. Η αρνητική συνδυασμένη εξέλιξη των εξαγωγών και των εισαγωγών οδήγησε στη διεύρυνση του συνολικού εμπορικού ελλείμματος.

Αναφορικά με επιμέρους κατηγορίες προϊόντων, το ισοζύγιο στα τρόφιμα, ποτά και καπνό παρέμεινε ουσιαστικά σταθερό. Το έλλειμμα διαμορφώθηκε σε -584,5 εκατ. € το 2024 έναντι -585,5 εκατ. € το 2023, καταγράφοντας ουσιαστικά μηδενική μεταβολή. Παράλληλα, στο σκέλος των πρώτων υλών, σημειώθηκε πτώση του πλεονάσματος κατά περίπου -72,1%, καθώς περιορίστηκε από 540,5 εκατ. € το 2023 σε 150,6 εκατ. € το 2024, εξέλιξη που αποδίδεται κυρίως στη μείωση των εξαγωγών πρώτων υλών.

Στον τομέα των ορυκτών καυσίμων και συναφών υλικών, το έλλειμμα διευρύνθηκε κατά 6,3%, από -6,3 δισ. € το 2023 σε -6,7 δισ. € το 2024. Η μείωση των εξαγωγών καυσίμων κατά 9,5% έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη χειροτέρευση αυτής της κατηγορίας. Παρόμοια τάση παρατηρείται και στα χημικά προϊόντα, όπου το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε κατά 3,7%, φτάνοντας τα -6,0 δισ. € το 2024.

Στα άλλα βιομηχανικά προϊόντα, το εμπορικό ισοζύγιο παρουσίασε σημαντική επιδείνωση κατά 14,5%, με το έλλειμμα να ανέρχεται σε -7,9 δισ. € έναντι -6,9 δισ. € το προηγούμενο έτος. Η αύξηση αυτή σχετίζεται με την ενίσχυση των εισαγωγών κατά περίπου 4,8%.

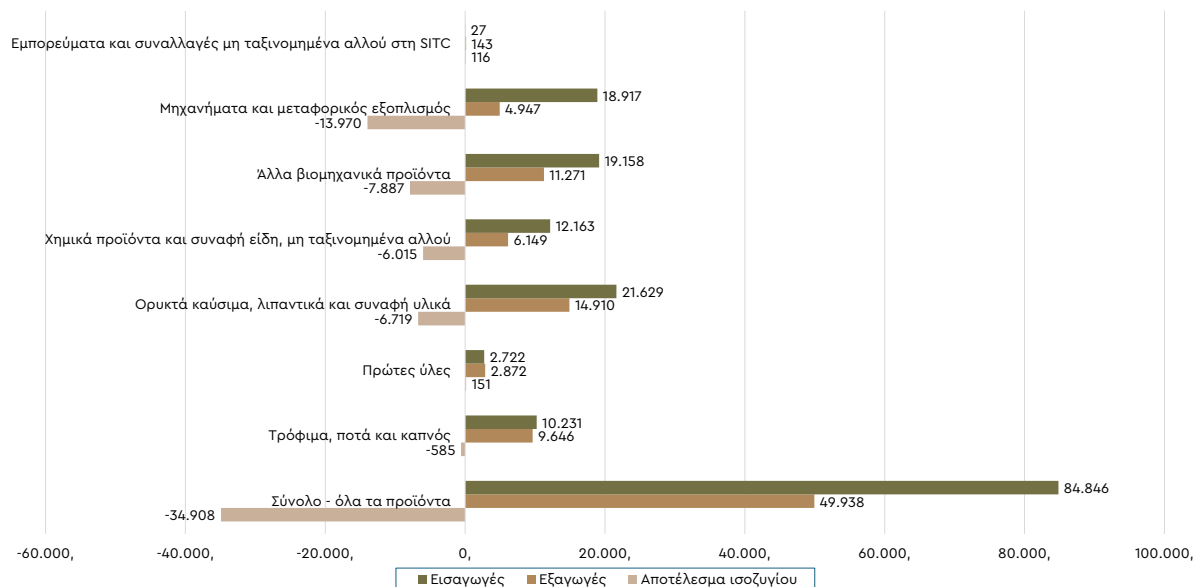
Σημαντική επιβάρυνση στο εμπορικό ισοζύγιο προέρχεται και από τα μηχανήματα και τον μεταφορικό εξοπλισμό, όπου το έλλειμμα αυξήθηκε κατά 6,6%, φτάνοντας τα -13,97 δισ. €. Η αύξηση των εισαγωγών σε αυτή την κατηγορία ήταν της τάξεως του 4% περίπου, ενώ οι εξαγωγές αυξήθηκαν μόλις κατά 2,5%, μη επαρκώντας να περιορίσουν το αρνητικό αποτέλεσμα (Γράφημα 16).

Τέλος, στην κατηγορία των εμπορευμάτων και συναλλαγών μη ταξινομημένων αλλού στη SITC, το αποτέλεσμα παρέμεινε θετικό και σταθερό, με μικρές διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο ετών.

Συνολικά, η εικόνα του 2024 υπογραμμίζει μία ήπια αλλά σταθερή τάση διεύρυνσης του εμπορικού ελλείμματος, εξαιτίας κυρίως της μείωσης της εξαγωγικής επίδοσης και της ανθεκτικότητας των εισαγωγικών ροών. Η ανάγκη για αναδιάρθρωση του παραγωγικού μοντέλου και ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας καθίσταται έτσι ακόμη πιο επιτακτική.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΟΟΣΑ (2024) οι εξαγωγές της Ελλάδας σε πραγματικές τιμές θα αυξηθούν κατά +3,3% το 2025 και κατά +2,7% το 2026, ενώ οι εισαγωγές θα αυξηθούν κατά +3,3% το 2025 και κατά +2,8% το 2026. Με βάση τις προβλέψεις αυτές και λαμβάνοντας υπόψη το σημερινό επίπεδο των εισαγωγών και των εξαγωγών, συμπεραίνουμε ότι το έλλειμμα στο εμπορικό ισοζύγιο θα συνεχίσει να αυξάνεται.

Ωστόσο αν επαληθευθούν οι ελάχιστα πιο αισιόδοξες προβλέψεις της Τράπεζας της Ελλάδος (2025) η οποία προεξοφλεί αύξηση των εξαγωγών κατά +3,8% και αύξηση των εισαγωγών κατά +3,5% το 2025 το έλλειμμα στο ισοζύγιο θα εμφανίσει οριακή μείωση.

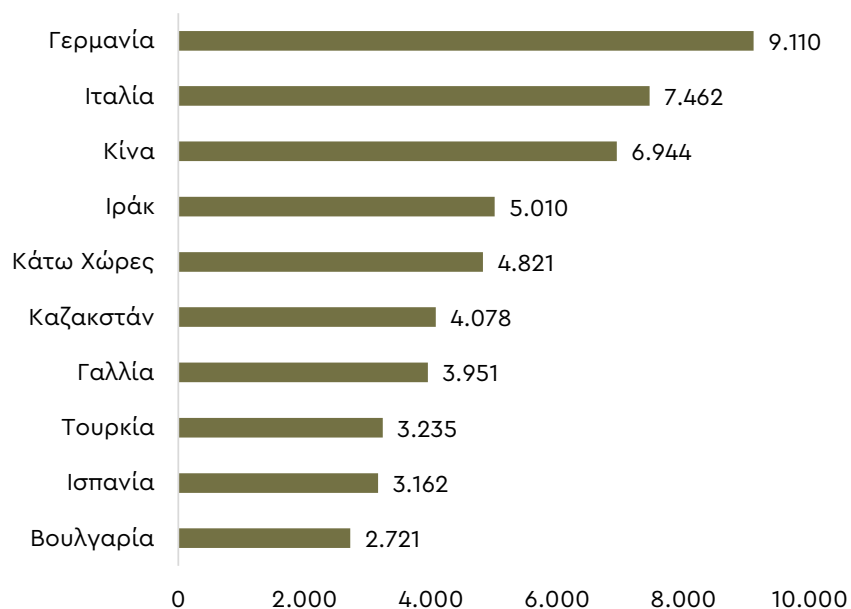
Γράφημα 16. Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (εκατ. € σε τρέχουσες τιμές)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

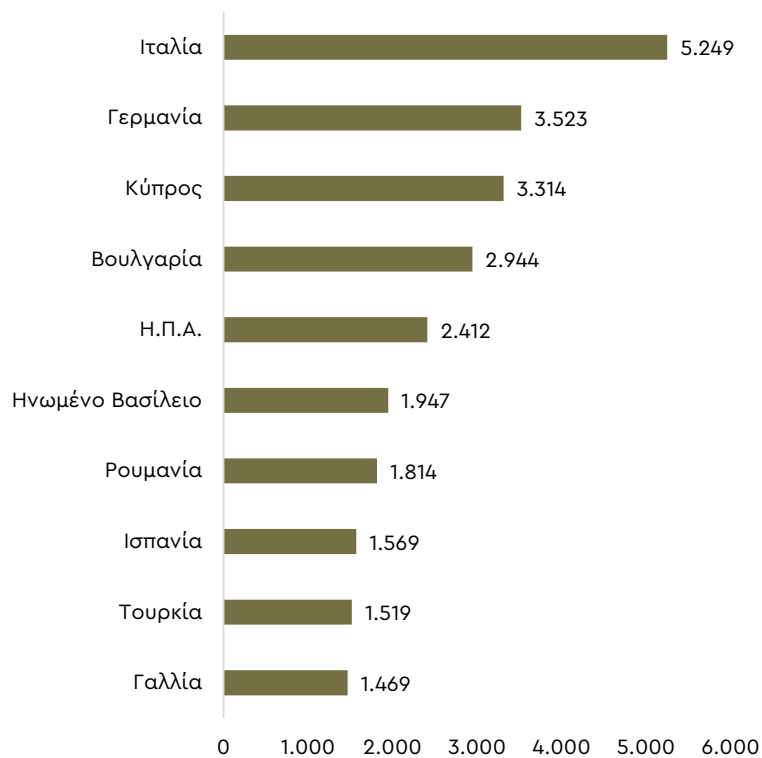
Το 2024 οι δέκα σημαντικότερες χώρες προέλευσης εισαγωγών της Ελλάδας περιλαμβάνουν την Γερμανία ως κυρίαρχο προμηθευτή από την οποία η αξία των εισαγωγών ανέρχεται σε 9,1 δισ. € (10,74% του συνόλου των εισαγωγών). Ακολουθεί η Ιταλία με 7,46 δισ. € (8,80%) και η Κίνα με 6,94 δισ. € (8,19%), γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία τόσο των ευρωπαϊκών εταιρικών σχέσεων όσο και της αυξανόμενης επιρροής της Ασίας στο ελληνικό εμπόριο. Στην πρώτη δεκάδα περιλαμβάνονται επίσης το Ιράκ, οι Κάτω Χώρες, το Καζακστάν, η Γαλλία, η Τουρκία, η Ισπανία και η Βουλγαρία, με εισαγωγές που κυμαίνονται από περίπου 2,7 έως 5 δισ. € (Γράφημα 17).

Οι δέκα σημαντικότερες χώρες προορισμού για τις ελληνικές εξαγωγές περιλαμβάνουν την Ιταλία, η οποία αποτελεί τον κυριότερο εμπορικό εταίρο, απορροφώντας εξαγωγές αξίας 5,25 δισ. € (10,51%). Ακολουθεί η Γερμανία με εξαγωγές ύψους 3,52 δισ. € (7,05%) και η Κύπρος με 3,31 δισ. € (6,64%), γεγονός που υπογραμμίζει τόσο τη σημασία των παραδοσιακών ευρωπαϊκών εταίρων όσο και των στενών οικονομικών δεσμών με τη γειτονική Κύπρο. Στην πρώτη δεκάδα περιλαμβάνονται επίσης η Βουλγαρία, οι Ηνωμένες Πολιτείες, το Ηνωμένο Βασίλειο, η Ρουμανία, η Ισπανία, η Τουρκία και η Γαλλία, με εξαγωγές που κυμαίνονται από περίπου 1,5 € έως 2,9 δισ. € (Γράφημα 18).

Βάσει των στοιχείων για το 2024, το μεγαλύτερο εμπορικό πλεόνασμα της Ελλάδας καταγράφεται στις συναλλαγές με την Κύπρο, όπου το πλεόνασμα ανήλθε στα 2.712 εκατ. €. Το αποτέλεσμα αυτό αντικατοπτρίζει τους στενούς οικονομικούς δεσμούς και τη σταθερή συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών.

Γράφημα 17. Χώρες από τις οποίες έχουμε τις περισσότερες εισαγωγές (εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Γράφημα 18. Χώρες στις οποίες έχουμε τις περισσότερες εξαγωγές (εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

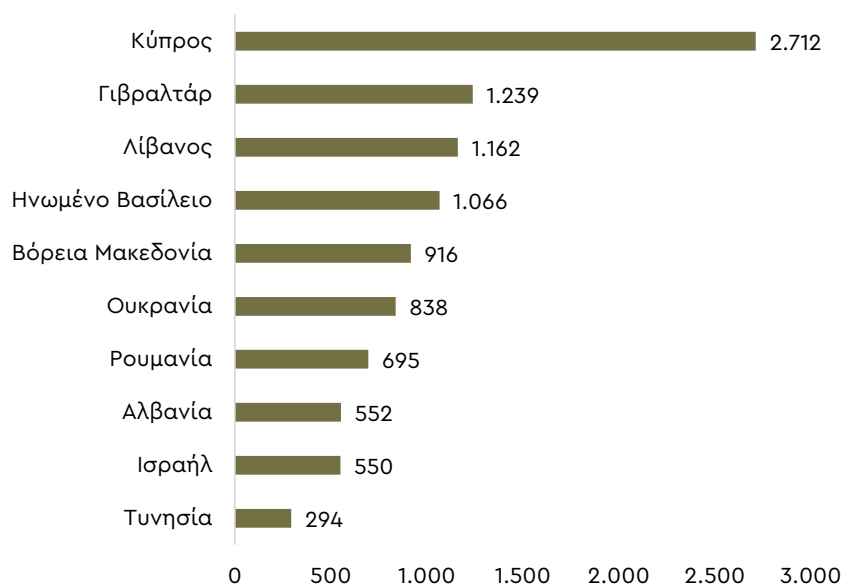
Η χώρα με την οποία διατηρούμε το δεύτερο μεγαλύτερο πλεόνασμα είναι το Γιβραλτάρ. Αυτό προκύπτει λόγω αφενός λόγω των πολύ χαμηλών εισαγωγών από τη χώρα και αφετέρου λόγω των πολύ υψηλών εξαγωγών που εμφανίζουμε προς τη χώρα σε καύσιμα. Το Γιβραλτάρ λειτουργεί ως ένα κέντρο για την παροχή υπηρεσιών ανεφοδιασμού καυσίμων (bunkering) σε πλοία (Πρεσβεία της Ελλάδος, 2024). Αυτό σημαίνει ότι τα καύσιμα που εξάγονται από την Ελλάδα δεν προορίζονται απαραίτητα για εγχώρια κατανάλωση στο Γιβραλτάρ, αλλά για τον ανεφοδιασμό των πλοίων που περνούν από εκεί. Πέραν του bunkering, το Γιβραλτάρ είναι και ένα σημαντικό κέντρο επανεξαγωγής καυσίμων. Αυτό σημαίνει ότι τα καύσιμα που φτάνουν εκεί, επαναποστέλλονται σε άλλα σημεία, αξιοποιώντας την στρατηγική του θέσης και τις ευνοϊκές του συνθήκες.

Ακολουθεί ο Λίβανος, με τον οποίο η Ελλάδα κατέγραψε πλεόνασμα ύψους 1.162 εκατ. €, το οποίο δημιουργείται κυρίως από τις εξαγωγές καυσίμων αλλά και από την αυξημένη ζήτηση για ελληνικά ορυκτά και μεταλλεύματα, πλαστικά και χημικά, φαρμακευτικά προϊόντα και προϊόντα καπνού.

Σημαντικό πλεόνασμα σημειώθηκε επίσης στις εμπορικές σχέσεις με το Ηνωμένο Βασίλειο, το οποίο διαμορφώθηκε στα 1.066 εκατ. €, προερχόμενο από τις πολύ υψηλές εξαγωγές αγροδιατροφικών προϊόντων καυσίμων μεταλλευμάτων και κάποιων βιομηχανικών ειδών.

Τέλος, οι εξαγωγές προς τη Βόρεια Μακεδονία οδήγησαν σε πλεόνασμα 916 εκατ. €. Η ραχοκοκαλιά του πλεονάσματος αποτελείται και εδώ από τις εξαγωγές καυσίμων ωστόσο οι εξαγωγές φαρμακευτικών προϊόντων, πλαστικών και τροφίμων αν και σε μικρότερο βαθμό, συνεισφέρουν στη διαμόρφωση του πλεονάσματος (Γράφημα 19).

Γράφημα 19. Χώρες με τις οποίες διατηρούμε το μεγαλύτερο εμπορικό πλεόνασμα (εκατ. €)

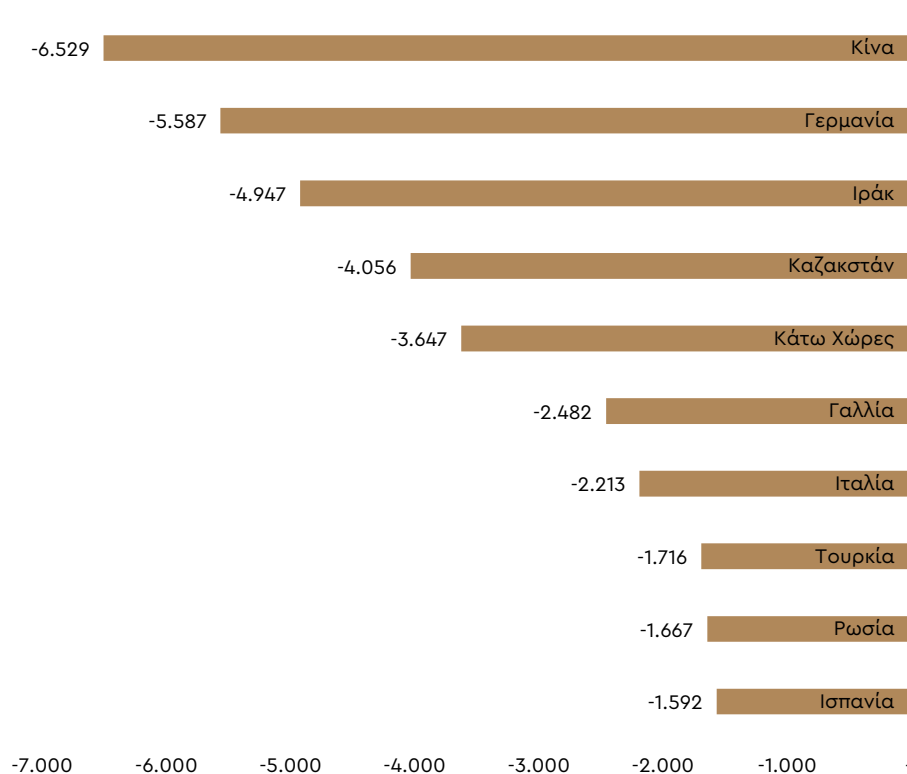

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Αντιστρόφως, όσον αφορά τα εμπορικά ελλείμματα, το μεγαλύτερο έλλειμμα παρατηρείται στις συναλλαγές της Ελλάδας με την Κίνα. Συγκεκριμένα, το εμπορικό έλλειμμα ανήλθε σε -6.529 εκατ. €, αντανakλώντας την υψηλή εξάρτηση της ελληνικής αγοράς από εισαγωγές κινεζικών προϊόντων, κυρίως ηλεκτρονικών ειδών, μηχανημάτων και ειδών ένδυσης. Στη δεύτερη θέση ακολουθεί η Γερμανία, με εμπορικό έλλειμμα ύψους -5.587 εκατ. €, γεγονός που αποτυπώνει την έντονη εισροή γερμανικών βιομηχανικών προϊόντων, οχημάτων και τεχνολογικού εξοπλισμού.

Σημαντικό εμπορικό έλλειμμα καταγράφηκε και στις συναλλαγές με το Ιράκ, -4.947 εκατ. €, και το Καζακστάν -4.056 εκατ. €, κυρίως λόγω των εισαγωγών ενεργειακών προϊόντων και δεδομένου ότι η σημασία αυτών των δύο χωρών αναβαθμίστηκε μετά το εμπάργκο στη Ρωσία και την προσπάθεια της Ελλάδας για διαφοροποίηση των πηγών προμήθειας καυσίμων. Τέλος, η Ολλανδία κατέχει την πέμπτη θέση στη λίστα των χωρών με τις οποίες η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο εμπορικό έλλειμμα, το οποίο ανήλθε σε 2.140 εκατ. €, κυρίως εξαιτίας των εισαγωγών γεωργικών προϊόντων, τεχνολογικού εξοπλισμού και πρώτων υλών.

Γράφημα 20. Χώρες με τις οποίες έχουμε το μεγαλύτερο εμπορικό έλλειμμα

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Οι εμπορικές σχέσεις με τις ΗΠΑ

Η Ελλάδα διατηρεί σημαντικό εμπορικό πλεόνασμα 250,23 εκατ. € με τις ΗΠΑ, με κυρίαρχες εξαγωγές σε τρόφιμα, μέταλλα και ζωικά προϊόντα. Η επιβολή δασμών από τις ΗΠΑ ενδέχεται να πλήξει ιδιαίτερα τον αγροδιατροφικό τομέα και να επιδεινώσει το εμπορικό ισοζύγιο.

Οι ΗΠΑ αποτελούν την 5η σημαντικότερη χώρα για τις ελληνικές εξαγωγές στην οποία το 2024 αποστέλλουμε εμπορεύματα αξίας 2.411,71 εκατ. €, ποσό το οποίο αντιστοιχεί στο 4,83% του συνόλου των εξαγωγών μας.

Από την άλλη πλευρά, από τις ΗΠΑ εισάγουμε αγαθά αξίας 1.161,48 εκατ. € που αποτελεί το 2,55% των εισαγωγών μας με την χώρα να αποτελεί την 13η σημαντικότερη στην κατάταξη των εισαγωγών μας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι με τις ΗΠΑ διατηρούμε σημαντικό εμπορικό πλεόνασμα ύψους 250,23 εκατ. €, ποσό που την κατατάσσει 12η στις χώρες με τις οποίες διατηρούμε εμπορικό πλεόνασμα.

Το μεγαλύτερο εμπορικό πλεόνασμα καταγράφεται στην κατηγορία τροφίμων, ποτών και καπνού, με εξαγωγές ύψους 586,4 εκατ. € και εισαγωγές μόλις 37,2 εκατ. €, διαμορφώνοντας καθαρό πλεόνασμα 549,2 εκατ. €. Η συγκεκριμένη κατηγορία αντιστοιχεί περίπου στο 24,3% των συνολικών ελληνικών εξαγωγών προς τις ΗΠΑ και αφορά κυρίως σε εξαγωγές παρασκευασμάτων λαχανικών, καρπών και φρούτων ή άλλων μερών φυτών (363,46 εκατ. €) ενώ σημαντικές εξαγωγές έχουμε σε και λίπη και λάδια ζωικά ή φυτικά (77,43 εκατ. €) και παρασκευάσματα με βάση τα δημητριακά, τα αλεύρια, τα άμυλα ή το γάλα (58,45 εκατ. €) καθώς και διάφορα άλλα προϊόντα διατροφικής αξίας (87,08 εκατ. €). Οι ελάχιστες εισαγωγές μας από τις ΗΠΑ σε αυτή την κατηγορία αφορούν κυρίως σε ζωοτροφές (15,32 εκατ. €), διάφορα παρασκευάσματα διατροφής (6,74 εκατ. €) και προϊόντα καπνού (6,63 εκατ. €).

Η δεύτερη πιο σημαντική κατηγορία σε όρους πλεονάσματος είναι αυτή των μετάλλων και τεχνουργημάτων, όπου η Ελλάδα εξάγει προς τις ΗΠΑ προϊόντα αξίας 247,5 εκατ. €, ενώ οι εισαγωγές είναι €141,8 εκατ., διαμορφώνοντας πλεόνασμα 105,7 εκατ. €. Πάνω από τις μισές εξαγωγές μας (55%) σε αυτή την κατηγορία αφορούν σε αργίλιο και τεχνουργήματα από αργίλιο (αλουμίνιο) (136,28 εκατ. €), δεδομένου ότι η Ελλάδα έχει υψηλά αποθέματα βωξίτη και μία δυναμική βιομηχανία αλουμινίου. Σημαντικές εξαγωγές επίσης έχουμε σε χυτοσίδηρο, σίδηρο ή χάλυβα (25,33 εκατ. €) καθώς και σε τεχνουργήματα αυτών (40,10 εκατ. €), χαλκό και τεχνουργήματα από χαλκό (20,20 εκατ. €), μαργαριτάρια, πολύτιμες και ημιπολύτιμες πέτρες και πολύτιμα μέταλλα και τεχνουργήματα αυτών (25,33 εκατ. €) και διάφορες άλλες ομάδες προϊόντων που αθροίζουν σε 10,86 εκατ. €. Όσον αφορά στις εισαγωγές μας από τις ΗΠΑ σε προϊόντα της ευρύτερης κατηγορίας των μετάλλων και των τεχνουργημάτων, η μεγαλύτερη κατηγορία αφορά στον χυτοσίδηρο, τον σίδηρο και τον χάλυβα, με συνολική αξία περίπου 96,30 εκατ. €, ενώ σημαντικές είναι και οι εισαγωγές τεχνουργημάτων από χαλκό, ύψους 17,44 εκατ. €, καθώς και αλουμινίου και προϊόντων του, που ανήλθαν σε 15,71 εκατ. €. κ διάφορες άλλες ομάδες προϊόντων που αθροίζουν σε 12,36 εκατ. €.

Ακολουθεί η κατηγορία ζωικών προϊόντων, με εξαγωγές €105,5 εκατ. και ελάχιστες εισαγωγές από τις ΗΠΑ (2,8 εκατ. €), που αποφέρει πλεόνασμα €102,7 εκατ. Οι εξαγωγές μας αφορούν κυρίως σε γάλα και προϊόντα γάλακτος, αυγά, μέλι και άλλα προϊόντα ζωικής προέλευσης (77,92 εκατ. €) καθώς και ψάρια, μαλακόστρακα και μαλάκια (27,5 εκατ. €). Οι εισαγωγές μας από τις ΗΠΑ στην κατηγορία αυτή αφορούν κυρίως σε ψάρια, μαλακόστρακα και μαλάκια (1,10 εκατ. €) και διάφορα άλλα προϊόντα ζωικής προέλευσης (1,718 εκατ. €).

Όσον αφορά στα αγαθά στο ισοζύγιο των οποίων έχουμε το μεγαλύτερο έλλειμμα στο εμπόριο μας με τις ΗΠΑ, με διαφορά το μεγαλύτερο έλλειμμα παρατηρείται στην κατηγορία των ορυκτών προϊόντων. Παρά το γεγονός ότι τα ορυκτά προϊόντα είναι η κατηγορία με τις μεγαλύτερες εξαγωγές (662,9 εκατ. €), είναι και παράλληλα η κατηγορία που εμφανίζει το μεγαλύτερο έλλειμμα στο ισοζύγιο ύψους €361,1 εκατ. € λόγω των πολύ ψηλών εισαγωγών ύψους 1,02 δισ. €.

Αυτό οφείλεται κυρίως στο εμπόριο ορυκτών καυσίμων των οποίων, παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα εμφανίζει υψηλές εξαγωγές 551,06 εκατ. € στις ΗΠΑ, έχει αντίστοιχα διπλάσιες εισαγωγές 1.021,32 εκατ. € από τις ΗΠΑ.

Οι λόγοι που η Ελλάδα εμφανίζει υψηλές εξαγωγές καυσίμων είναι η ισχυρή διυλιστική της υποδομή, που επιτρέπει την επανεξαγωγή επεξεργασμένων προϊόντων, η γεωγραφική της θέση ως ενεργειακού κόμβου για την περιοχή της Μεσογείου και των Βαλκανίων και η εμπορική δραστηριότητα εταιρειών που μεταπωλούν καύσιμα, καταχωρίζοντας τις πράξεις ως εξαγωγές. Ως εκ τούτου, η βαρύτητα των καυσίμων στις καθαρές εξαγωγές είναι αρνητική.

Αξίζει να σημειωθεί πως στην κατηγορία ορυκτών προϊόντων, εκτός από τα καύσιμα, υπάρχουν και σημαντικές εξαγωγές υλικών όπως αλάτι, θείο, πέτρες, ασβέστης και τσιμέντο ύψους 111,84 εκατ. €, που αποτελούν το 4,64% του συνόλου των εξαγωγών στις ΗΠΑ.

Ακολουθεί η κατηγορία των Ειδικών Προϊόντων στα οποία η Ελλάδα έχει εξαγωγές στις ΗΠΑ 96,87 εκατ. € και αντίστοιχα εισαγωγές 205,63 εκατ. €, δημιουργώντας έλλειμμα 108,76 εκατ. €. Η συντριπτική πλειοψηφία σε αυτή την κατηγορία αγαθών αφορά στην υποκατηγορία «εμπιστευτικά προϊόντα» στα οποία έχουμε εξαγωγές στις ΗΠΑ 82,88 εκατ. € και εισαγωγές 197,66 εκατ. € αντίστοιχα. Η συγκεκριμένη υποκατηγορία (κωδ. 99) δεν μπορούμε να γνωρίζουμε τι ακριβώς περιλαμβάνει. Πρόκειται για εμπορεύματα (π.χ. υλικά, μηχανήματα, πρώτες ύλες, τεχνολογικά προϊόντα, στρατιωτικός εξοπλισμός κ.ά.) των οποίων οι λεπτομέρειες δεν δημοσιοποιούνται πλήρως στα στατιστικά για λόγους εθνικής ασφάλειας, εμπορικού απορρήτου (π.χ. προστασία μιας επιχείρησης από αποκάλυψη στοιχείων εισαγωγής/παραγωγής), ανταγωνιστικότητας της αγοράς. Το υπόλοιπο των συναλλαγών στην κατηγορία ειδικών προϊόντων αφορά σε εξαγωγές (82,88 εκατ. €) και εισαγωγές (7,97 εκατ. €) αντικειμένων τέχνης, συλλογών ή αρχαιοτήτων.

Σημαντικά ελλειμματικό ισοζύγιο (-52,35 εκατ. €) έχουμε και στην κατηγορία «πλαστικά και καουτσούκ», με τις εξαγωγές μας να ανέρχονται στα εκατ. € και τις εισαγωγές στα 108,72 εκατ. €.

Οι εξαγωγές μας σε αυτή την κατηγορία αφορούν κυρίως σε πλαστικές ύλες και τεχνουργήματα από πλαστικές ύλες (88,93 εκατ. €) και ακολουθούν διάφορα προϊόντα των χημικών βιομηχανιών (19,79 εκατ. €), ενώ οι εισαγωγές μας σε πλαστικές ύλες και τεχνουργήματα από πλαστικές ύλες 56,07 εκατ. € και καουτσούκ και τεχνουργήματα από καουτσούκ 0,30 εκατ. €.

Μία κατηγορία στην οποία δεν εμφανίζουμε μεγάλο έλλειμμα ή πλεόνασμα αλλά αξίζει αναφοράς είναι αυτή των μηχανημάτων και ηλεκτρονικών, στην οποία έχουμε έντονη δραστηριότητα τόσο σε εξαγωγές (253,66 εκατ. €) όσο και σε εισαγωγές (281,85 εκατ. €). Έτσι το ισοζύγιο διαμορφώνεται σε ελλειμματικό (-28,2 εκατ. €).

Με βάση τα ελλείμματα και τα πλεονάσματα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4, επιχειρούμε να εκτιμήσουμε ποιος θα ήταν ο αντίκτυπος στο εμπορικό ισοζύγιο της Ελλάδας με τις ΗΠΑ από ένα περιορισμό στο εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών μέσω της επιβολής δασμών από τις ΗΠΑ στην ΕΕ και ενδεχόμενων δασμών αντιποίνων από την ΕΕ. Σύμφωνα με το αναλυτικό πλαίσιο της Συνθήκης Μάρσαλ-Λέρνερ, η επίδραση των δασμών στο εμπορικό ισοζύγιο εξαρτάται κυρίως από το:

- ▶ Πόσο ευαίσθητοι είναι οι καταναλωτές στην τιμή (ελαστικότητα ζήτησης),
- ▶ Πόσο ευέλικτοι είναι οι παραγωγοί του εξωτερικού (ελαστικότητα προσφοράς),
- ▶ Και το πώς μεταβάλλονται οι όγκοι και αξίες των συναλλαγών.

Με βάση την συνθήκη αυτή, η υποτίμηση του νομίσματος μίας χώρας μπορεί να έχει θετικό αντίκτυπο στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών μίας χώρας, εάν το άθροισμα των απόλυτων τιμών των ελαστικοτήτων των εξαγωγών και των εισαγωγών είναι μεγαλύτερο από 1.

$$|\epsilon_x| + |\epsilon_m| > 1^1$$

Οι δασμοί είναι φόροι που επιβάλλονται στις εισαγωγές και αυξάνουν την τιμή των εισαγόμενων αγαθών, ενώ ενδεχόμενα αντίποινα από τους εμπορικούς εταίρους αυξάνουν την τιμή των εξαγωγών, άρα λειτουργούν όμοια με μια υποτίμηση του εγχώριου νομίσματος: καθιστά τα ξένα αγαθά ακριβότερα σε σχέση με τα εγχώρια, άρα στρέφει τη ζήτηση προς την εγχώρια παραγωγή και μειώνει τις εισαγωγές.

Σε αγαθά με υψηλή ελαστικότητα ζήτησης, οι δασμοί μπορούν να οδηγήσουν σε σημαντική μείωση των εισαγωγών και άρα βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου. Αντίθετα, στα αγαθά με ανελαστική ζήτηση (π.χ. βασικά φάρμακα, ενέργεια), το αποτέλεσμα μπορεί να είναι αρνητικό ή αμελητέο.

Εξετάζοντας το εμπόριο ορυκτών προϊόντων, στο οποίο πρωτοστατεί το εμπόριο καυσίμων, θεωρούμε ότι στον βαθμό που η αγορά καυσίμων παρουσιάζει ιδιαίτερα ανελαστική ζήτηση, πιθανότατα το έλλειμμα στο ισοζύγιο της συγκεκριμένης κατηγορίας να διευρυνόταν ακόμα περισσότερο.

Από την άλλη μεριά, οι εξαγωγές μας σε ποικιλίες τροφίμων, καπνών ποτών, στα οποία έχουμε σημαντικό πλεόνασμα, μπορούν να θεωρηθούν αρκετά πιο ελαστικές όποτε το πλεόνασμά μας κατά πάσα πιθανότητα θα μειωθεί σημαντικά, ενώ πολύ μικρότερο αρνητικό αντίκτυπο (ακόμα και θετικό) θα είχε στις εξαγωγές μας σε αλουμίνιο.

¹ Όπου ϵ_x : ελαστικότητα ζήτησης για εξαγωγές ως προς την τιμή σε ξένο νόμισμα και ϵ_m : ελαστικότητα ζήτησης για εισαγωγές ως προς την τιμή σε εγχώριο νόμισμα. Οι τιμές είναι σε απόλυτους αριθμούς (| |), γιατί η ελαστικότητα εισαγωγών είναι αρνητική.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η επιβολή δασμών από τις ΗΠΑ θα έχει ενδεχομένως ένα σοβαρά αρνητικό αντίκτυπο στο εμπορικό μας ισοζύγιο με τις ΗΠΑ, πλήττοντας κυρίως τον αγροδιατροφικό μας τομέα (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Διμερές εμπόριο Ελλάδας – ΗΠΑ το 2024 (εκατ. €)

	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Ισοζύγιο
Τρόφιμα, ποτά, καπνά	586,42	37,2	549,22
Μέταλλα και τεχνουργήματα	247,54	141,82	105,72
Ζωικά προϊόντα	105,48	2,82	102,66
Ορυκτά υλικά, κεραμικά και γυαλί	33,4	6,29	27,1
Φυτικά προϊόντα	61,16	35,61	25,55
Κλωστοϋφαντουργικά και ενδύματα	32,42	12,09	20,33
Ποικίλα βιομηχανικά προϊόντα	30,23	11,8	18,43
Χημικά προϊόντα	84,29	77,92	6,37
Υποδήματα, καλύμματα κεφαλής κ.ά.	6,77	1,5	5,27
Δέρματα, γούνες	11,97	7,74	4,22
Ξυλεία και προϊόντα από ξύλο	2,96	8,57	-5,61
Οχήματα και μεταφορές	77,8	90,41	-12,61
Χαρτί και εκδόσεις	14,05	34,54	-20,49
Όργανα και συσκευές	47,42	72,94	-25,52
Μηχανήματα και ηλεκτρονικά	253,66	281,85	-28,2
Πλαστικά και καουτσούκ	56,37	108,72	-52,35
Ειδικά προϊόντα	96,87	205,63	-108,76
Ορυκτά προϊόντα	662,9	1.024,03	-361,12

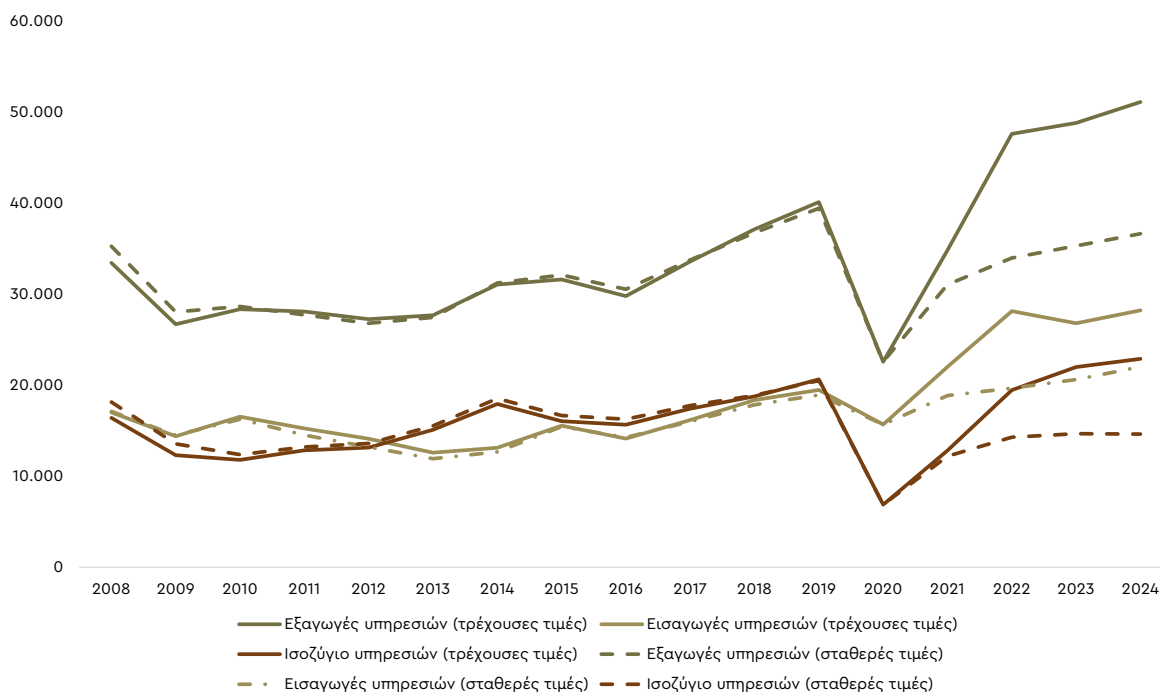
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Ισοζύγιο υπηρεσιών

Το 2024, ο τουρισμός συνέβαλε καθοριστικά στο πλεονασματικό ισοζύγιο υπηρεσιών της Ελλάδας, περιορίζοντας το έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών. Παρά τα ρεκόρ σε αφίξεις και έσοδα, μειώθηκε η μέση δαπάνη ανά επισκέπτη. Η διαφαινόμενη διεύρυνση και εξομάλυνση της τουριστικής σεζόν θα έχει θετικό αντίκτυπο στην οικονομία και τις υποδομές.

Το ισοζύγιο υπηρεσιών είναι παραδοσιακά πλεονασματικό και μετριάζει σημαντικά το έλλειμμα το οποίο δημιουργείται στο ισοζύγιο αγαθών. Το 2024, οι εξαγωγές σε σταθερές τιμές έφτασαν τα 36.659,5 εκατ. € σημειώνοντας αύξηση +3,79%, ενώ οι εισαγωγές σε σταθερές τιμές διαμορφώθηκαν στα 22.027,4 εκατ. €, σημειώνοντας αύξηση +6,73% αντίστοιχα. Δεδομένου ότι οι εισαγωγές υπηρεσιών σημείωσαν μεγαλύτερο ρυθμό αύξησης από τις εξαγωγές, το πλεόνασμα στο ισοζύγιο υπηρεσιών μειώθηκε οριακά κατά (-0,34%), διαμορφούμενο στα 14.632 εκατ. € (Γράφημα 21).

Γράφημα 21. Ισοζύγιο υπηρεσιών (εκατ. €)

Πηγή: Eurostat

Το ισοζύγιο υπηρεσιών της Ελλάδας για το 2024 παρέμεινε πλεονασματικό, καταγράφοντας θετική μεταβολή σε σύγκριση με το 2023. Οι συνολικές εισπράξεις αυξήθηκαν κατά +5%, φτάνοντας τα 51,46 δισ. €, ενώ οι πληρωμές αυξήθηκαν κατά +6% και ανήλθαν σε 28,84 δισ. €. Το τελικό πλεόνασμα του ισοζυγίου υπηρεσιών διαμορφώθηκε σε 22,62 δισ. €, σημειώνοντας αύξηση +4% σε ετήσια βάση (Πίνακας 5).

Ο ταξιδιωτικός τομέας παρέμεινε η σημαντικότερη πηγή εσόδων, με τις εισπράξεις να αυξάνονται κατά +5% και να διαμορφώνονται στα 21,59 δισ. €. Παρά την αύξηση των πληρωμών κατά +15%, το καθαρό ταξιδιωτικό πλεόνασμα ενισχύθηκε κατά +3%, στα 18,79 δισ. €. Ο τομέας των θαλάσσιων μεταφορών, δεύτερος σε σημασία, παρουσίασε οριακή αύξηση στις εισπράξεις και σταθερό επίπεδο πληρωμών, με αποτέλεσμα το σχετικό πλεόνασμα να αυξηθεί κατά +2%, φτάνοντας τα 6,83 δισ. €.

Σημαντική άνοδο σημείωσαν και οι λοιπές υπηρεσίες επιχειρηματικής δραστηριότητας, όπου τόσο οι εισπράξεις όσο και οι πληρωμές αυξήθηκαν κατά +14%. Το ισοζύγιο της κατηγορίας αυξήθηκε κατά +15%, επιβεβαιώνοντας τη δυναμική του τομέα. Αντίστοιχα, οι κατασκευαστικές υπηρεσίες ενίσχυσαν τις εισπράξεις τους κατά +29%, ενώ οι πληρωμές αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο, κατά +74%, με αποτέλεσμα το σχετικό πλεόνασμα να βελτιωθεί κατά +10%. Ο τομέας των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών κατέγραψε αύξηση +2% στις εισπράξεις και μείωση -7% στις πληρωμές, οδηγώντας σε ενίσχυση του ισοζυγίου κατά 22%.

Στις υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών, πληροφορικής και πληροφόρησης οι εισπράξεις αυξήθηκαν σημαντικά κατά +19%, αλλά οι πληρωμές αυξήθηκαν ακόμη περισσότερο κατά +28%, με αποτέλεσμα το σχετικό ισοζύγιο να παραμένει ουσιαστικά αμετάβλητο. Στις πολιτιστικές, προσωπικές και λοιπές υπηρεσίες σημειώθηκε αύξηση στις εισπράξεις κατά +9% και στις πληρωμές κατά +13%, οδηγώντας σε ελαφρά επιδείνωση του ισοζυγίου κατά 5%. Οι υπηρεσίες μεταποίησης αγαθών που ανήκουν σε τρίτους σημείωσαν μικρή πτώση στις εισπράξεις και αύξηση στις πληρωμές, με αποτέλεσμα οριακή μείωση του σχετικού πλεονάσματος κατά 2%.

Ορισμένοι τομείς εξακολούθησαν να καταγράφουν αρνητικό ισοζύγιο. Στις ασφαλιστικές και συνταξιοδοτικές υπηρεσίες, παρά τη σημαντική αύξηση των εισπράξεων κατά +40%, το έλλειμμα παρέμεινε υψηλό, αν και μειώθηκε κατά -13%, στα 1,03 δισ. €. Αντίθετα, στις λοιπές μεταφορές το αρνητικό ισοζύγιο διευρύνθηκε κατά 8%, αγγίζοντας τα 3,79 δισ. €, λόγω αύξησης των πληρωμών. Σημαντική διεύρυνση παρουσίασε και το έλλειμμα από τις χρεώσεις για τη χρήση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (Royalties), το οποίο αυξήθηκε κατά +18%. Οι δημόσιες υπηρεσίες κατέγραψαν αξιοσημείωτη επιδείνωση, με το αρνητικό ισοζύγιο να υπερδιπλασιάζεται, κυρίως εξαιτίας της μεγάλης αύξησης των πληρωμών κατά +80%.

Τέλος, στις υπηρεσίες συντήρησης και επισκευής παρατηρήθηκε μείωση των πληρωμών κατά -19% και αύξηση εισπράξεων κατά +22%, γεγονός που οδήγησε στη σημαντική μείωση του αρνητικού ισοζυγίου κατά 59%.

Συνολικά, το 2024 επιβεβαιώνει τη συνεχιζόμενη σημασία του τουρισμού και της ναυτιλίας ως βασικών πηγών εξωτερικών εσόδων για την ελληνική οικονομία. Αν και οι πληρωμές αυξήθηκαν σε αρκετούς τομείς, η ενίσχυση των εισπράξεων –ιδίως σε τομείς όπως ο τουρισμός, οι κατασκευές και οι χρηματοοικονομικές υπηρεσίες– διατήρησε το ισοζύγιο υπηρεσιών σε ανοδική τροχιά. Παρ' όλα αυτά, ορισμένες κατηγορίες, όπως οι λοιπές μεταφορές, οι πνευματικές χρεώσεις και οι δημόσιες υπηρεσίες, συνεχίζουν να παρουσιάζουν αρνητικά υπόλοιπα, τα οποία περιορίζουν μερικώς τη συνολική βελτίωση.

Πίνακας 5. Ισοζύγιο υπηρεσιών

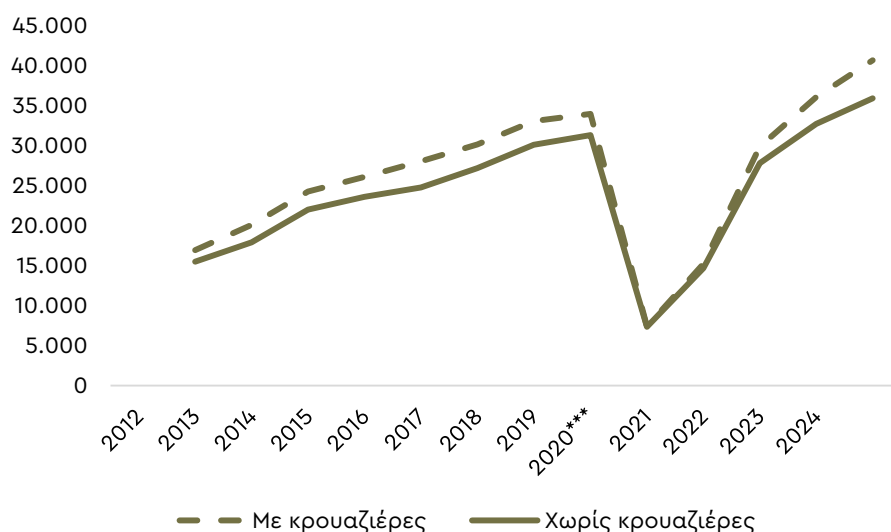
	Εισπράξεις			Πληρωμές			Ισοζύγιο		
	2023	2024	% μεταβολή	2023	2024	% μεταβολή	2023	2024	% μεταβολή
Σύνολο	49.040,7	51.461,7	5,00%	27.222,3	28.843,5	6,00%	21.818,4	22.618,2	4,00%
Ταξιδιωτικό	20.593,6	21.592,3	5,00%	2.431,7	2.805,3	15,00%	18.161,9	18.787,0	3,00%
Θαλάσσιες μεταφορές	18.239,5	18.349,8	1,00%	11.565,8	11.520,5	0,00%	6.673,7	6.829,3	2,00%
Λοιπές υπηρεσίες επιχειρηματικής δραστηριότητας	2.805,6	3.204,1	14,00%	1.973,3	2.244,1	14,00%	832,3	960,0	15,00%
Κατασκευαστικές	735,2	946,9	29,00%	217,8	379,6	74,00%	517,4	567,3	10,00%
Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών, πληροφορικής και πληροφόρησης	1.382,5	1.643,1	19,00%	931,4	1.192,5	28,00%	451,1	450,6	0,00%
Χρηματοοικονομικές	1.065,7	1.083,1	2,00%	757,9	706,5	-7,00%	307,8	376,6	22,00%
Υπηρεσίες αναψυχής, πολιτιστικές, προσωπικές, κλπ.	429,7	468,7	9,00%	336,6	379,9	13,00%	93,1	88,8	-5,00%
Υπηρεσίες μεταποίησης αγαθών τα οποία ανήκουν σε άλλους	61,8	60,5	-2,00%	0,8	1,0	25,00%	61,0	59,5	-2,00%
Υπηρεσίες συντήρησης και επισκευής που δεν περιλαμβάνονται αλλού	213,4	259,8	22,00%	433,3	350,7	-19,00%	-219,9	-90,9	-59,00%
Υπηρεσίες δημοσίου	136,4	142,5	4,00%	208,1	374,5	80,00%	-71,7	-232,0	224,00%
Χρεώσεις για τη χρήση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας (Royalties)	45,9	45,0	-2,00%	343,0	395,7	15,00%	-297,1	-350,7	18,00%
Ασφαλιστικές και συνταξιοδοτικές	571,0	800,8	40,00%	1.762,9	1.834,5	4,00%	-1.191,9	-1.033,7	-13,00%
Λοιπές μεταφορές	2.760,2	2.865,1	4,00%	6.259,7	6.658,5	6,00%	-3.499,5	-3.793,4	8,00%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Είναι, επομένως, ξεκάθαρο ότι οι καθαρές εισπράξεις από τον τουρισμό αποτελούν τον βασικότερο παράγοντα διαμόρφωσης του πλεονάσματος στο ισοζύγιο υπηρεσιών και συμβάλλουν ουσιαστικά στον περιορισμό του ελλείμματος του ισοζυγίου αγαθών. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι σύμφωνα με το ΙΝΣΕΤΕ (2025) η άμεση συνεισφορά του τουρισμού στην ελληνική οικονομία ανέρχεται στο 12,7% ενώ αν συνυπολογίσουμε και τις έμμεσες πολλαπλασιαστικές επιδράσεις σε άλλους κλάδους, η συνεισφορά του τουρισμού κυμαίνεται μεταξύ 28,0% και 33,7% του ΑΕΠ.

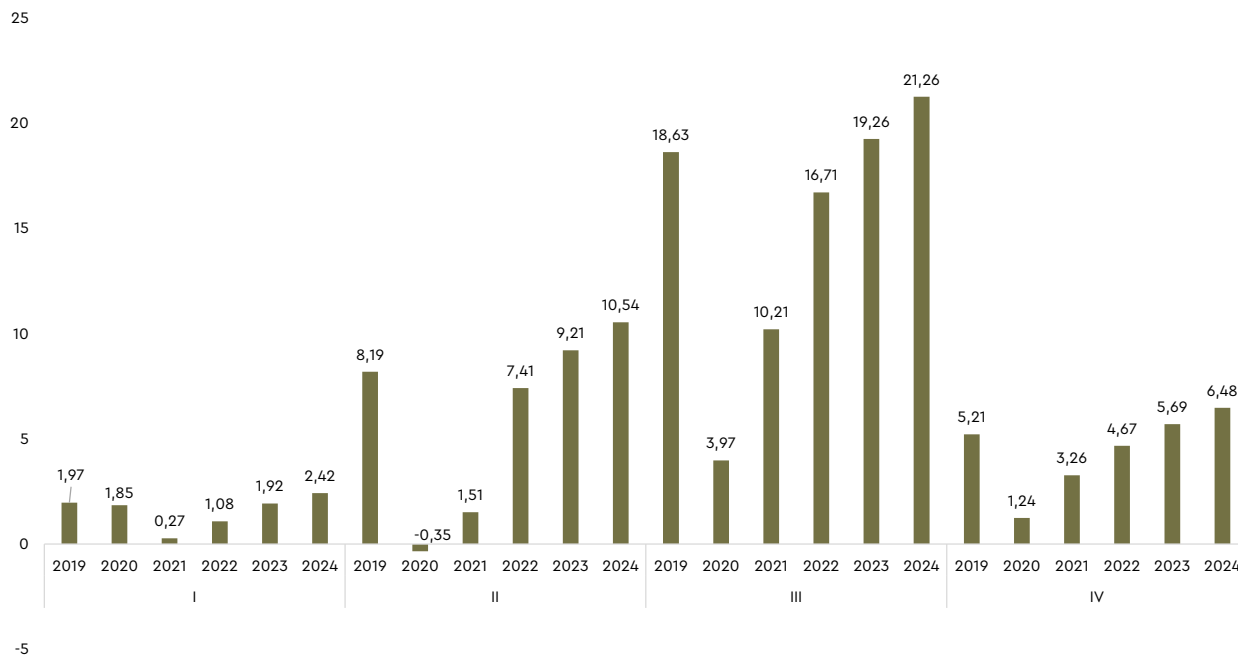
Το 2024 οι αφίξεις ξένων τουριστών έφτασαν τα 35,95 εκατ., σημειώνοντας αύξηση κατά 9,82% σε σχέση με τις αφίξεις του 2023 ενώ, αν συμπεριλάβουμε και τους τουρίστες των κρουαζιέρων, οι αφίξεις αγγίζουν τα 40,7 εκατ. Αξίζει να σημειωθεί πως με εξαίρεση την περίοδο της πανδημίας σημειώνεται νέο ρεκόρ αφίξεων με τις αφίξεις το 2024 να είναι κατά αυξημένες κατά +14,68% σε σχέση με το 2019 και κατά +52,34% και +139,56% σε σχέση με το 2015 και το 2010 αντίστοιχα (Γράφημα 22).

Γράφημα 22. Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό (σε εκατ.)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Σε επίπεδο τριμήνων κάτι το οποίο παρατηρούμε είναι ότι το 3ο τρίμηνο (Ιούλιος – Σεπτέμβριος) που είναι παραδοσιακά η περίοδος με μακράν τις περισσότερες αφίξεις, παρουσιάζεται μία μείωση του ρυθμού αύξησης των τουριστών στη χώρα μας. Συγκεκριμένα, ο ρυθμός αύξησης των αφίξεων σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του προηγούμενου έτους από 63,7% το 2022, έπεσε στο 15,2% το 2023 και στο 10,4% το 2024. Ωστόσο, οι ρυθμοί αύξησης για τα υπόλοιπα τρίτα τρίμηνα, αν και επίσης μειούμενοι κινήθηκαν σε πολύ υψηλότερα ποσοστά αυξήσεων.

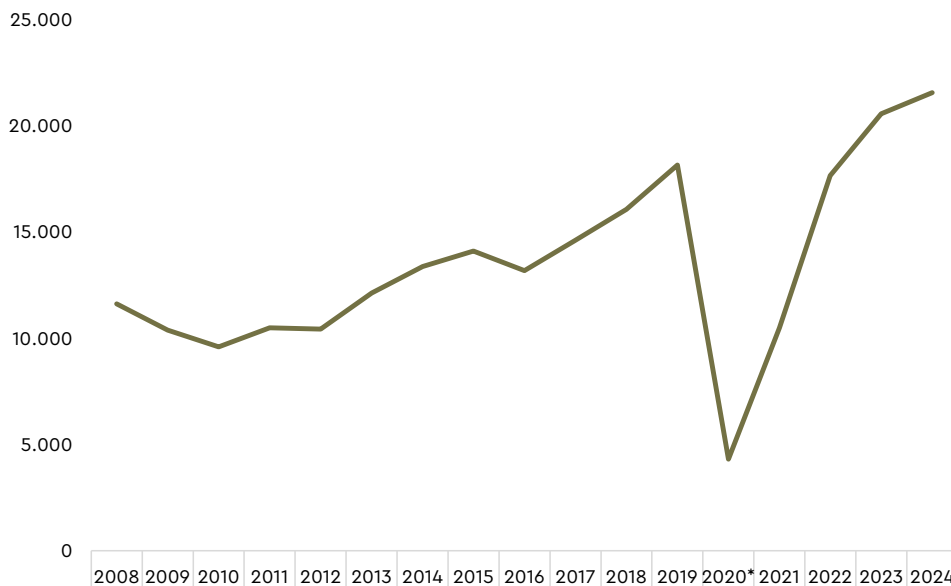
Γράφημα 23. Αφίξεις μη κατοίκων από το εξωτερικό ανά τρίμηνο (σε εκατ.)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Το 2024 οι τουριστικές εισπράξεις στην Ελλάδα ανήλθαν σε 21.592,3 εκατ. €, έναντι 20.593,6 εκατ. € το 2023. Η μεταβολή μεταξύ των δύο ετών αντιστοιχεί σε αύξηση κατά 998,7 εκατ. € ή +4,85%. Η συνολική τουριστική δαπάνη των ξένων επισκεπτών στην Ελλάδα παρουσιάζει μια εξαιρετικά δυναμική πορεία μετά το 2017.

Πιο αναλυτικά, παρατηρείται μια σταθερή άνοδος της τουριστικής δαπάνης από το 2010 έως και το 2019, με την αξία να αυξάνεται από 9,6 δισ. € το 2010 σε 18,8 δισ. € το 2019. Το 2020 καταγράφεται ραγδαία πτώση λόγω της πανδημίας, με τη συνολική δαπάνη να υποχωρεί κατακόρυφα στα 4,3 δισ. €, δηλαδή σχεδόν στο 1/4 των εσόδων του 2019. Η επαναφορά ξεκινά ήδη από το 2021, με την τουριστική δαπάνη να υπερδιπλασιάζεται στα 10,5 δισ. €, και η ανάκαμψη συνεχίζεται δυναμικά τα επόμενα έτη. Το 2022 σηματοδοτεί μια ισχυρή επιστροφή της τουριστικής δραστηριότητας, με τη δαπάνη να αγγίζει τα 17,7 δισ. €, σχεδόν στα προπανδημικά επίπεδα ενώ η αύξηση συνεχίστηκε τα δύο επόμενα χρόνια, φτάνοντας το 2024 τα 20,6 δισ. € (Γράφημα 24).

Ένα αρκετά ενδιαφέρον φαινόμενο που παρατηρούμε το 2024 είναι ότι για πρώτη φορά (με εξαίρεση το 2020 που είχαμε την πανδημία) εμφανίζεται μείωση των εισπράξεων κατά το 3ο τρίμηνο του έτος σε σχέση με το προηγούμενο έτος.

Γράφημα 24. Ταξιδιωτικές εισπράξεις (εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Συγκεκριμένα το 3ο τρίμηνο του 2024, τα ταξιδιωτικά έσοδα ήταν 11.573,8 εκατ. € έναντι 11.855,0 για το 3ο τρίμηνο του 2023 που αντιστοιχεί σε μείωση -2,37%. Ωστόσο, τα υπόλοιπα τρίμηνα παρουσίασαν σημαντικές αυξήσεις σε σχέση με το προηγούμενο έτος (+39,7%, +8,10 και +21,30 για το 1ο, το 2ο και το 4ο τρίμηνο αντίστοιχα).

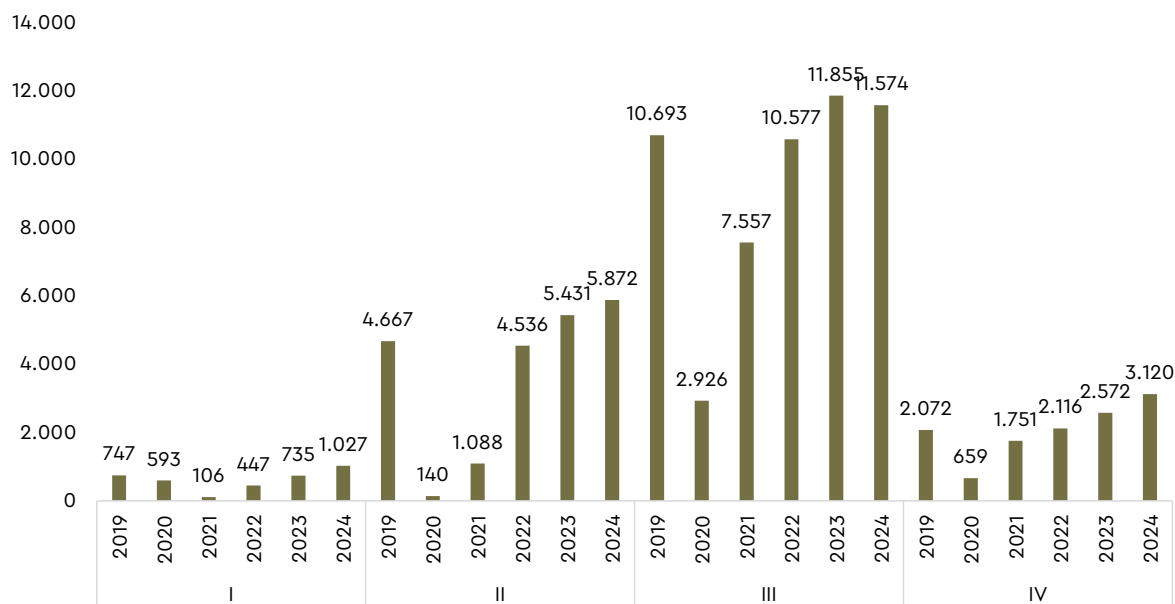
Λαμβάνοντας υπόψη μας την πτώση του ρυθμού αύξησης των αφίξεων κατά το 3ο τρίμηνο που περιεγράφηκε παραπάνω, συνειδητοποιούμε ότι ενδεχομένως παράγοντες όπως οι υψηλές τιμές και η κλιματική αλλαγή αυξάνουν την ελκυστικότητα του 2ου και του 4ου τριμήνου του έτους για τουρισμό και ίσως κάνουν λιγότερο ελκυστικό το 3ο τρίμηνο (Γράφημα 25).

Εάν αυτή η τάση συνεχιστεί τα επόμενα χρόνια, ίσως να είμαστε μπροστά σε ένα νέο μοτίβο στο οποίο η τουριστική σεζόν θα είναι μεγαλύτερη και οι αφίξεις τουριστών (και κατ' επέκταση οι εισπράξεις) πιο ομοιόμορφα κατανομημένες μέσα στο χρόνο. Αυτή η εξέλιξη θα μπορούσε να έχει θετικό αντίκτυπο στην ελληνική οικονομία καθώς θα είχαμε πιο αποτελεσματική εκμετάλλευση των τουριστικών υποδομών και μικρότερη εποχικότητα στον τουριστικό κλάδο. Αυτή η τάση μείωσης της εποχικότητας επισημαίνεται και σε πρόσφατη σχετική μελέτη της Εθνικής Τράπεζας για τον ελληνικό τουρισμό (National Bank of Greece, 2024).

Η μελέτη της Εθνικής Τράπεζας αναδεικνύει επίσης σημαντικές προκλήσεις και κινδύνους που επηρεάζουν την τουριστική βιομηχανία στην Ελλάδα το 2024. Οι γεωπολιτικές εντάσεις και οι κλιματικές αλλαγές δημιουργούν αβεβαιότητες, ενώ η πτώχευση μεγάλων τουριστικών οργανισμών, όπως η FTI Touristik, ενδέχεται να επηρεάσει αρνητικά τις αφίξεις και τα έσοδα.

Παρά αυτές τις δυσκολίες, η στρατηγική για την περαιτέρω ανάπτυξη του κλάδου επικεντρώνεται στην ενίσχυση της παρουσίας σε μακρινές αγορές, όπως οι ΗΠΑ, στην προώθηση εναλλακτικών και λιγότερο γνωστών προορισμών για αποσυμφόρηση των δημοφιλών περιοχών και στη βιώσιμη ανάπτυξη μέσω επενδύσεων σε υποδομές και περιβαλλοντικά φιλικές πρακτικές. Η εφαρμογή αυτών των στρατηγικών θεωρείται κρίσιμη για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης σταθερότητας και ευημερίας του ελληνικού τουρισμού.

Γράφημα 25. Ταξιδιωτικές εισπράξεις ανά τρίμηνο (2019–2024)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

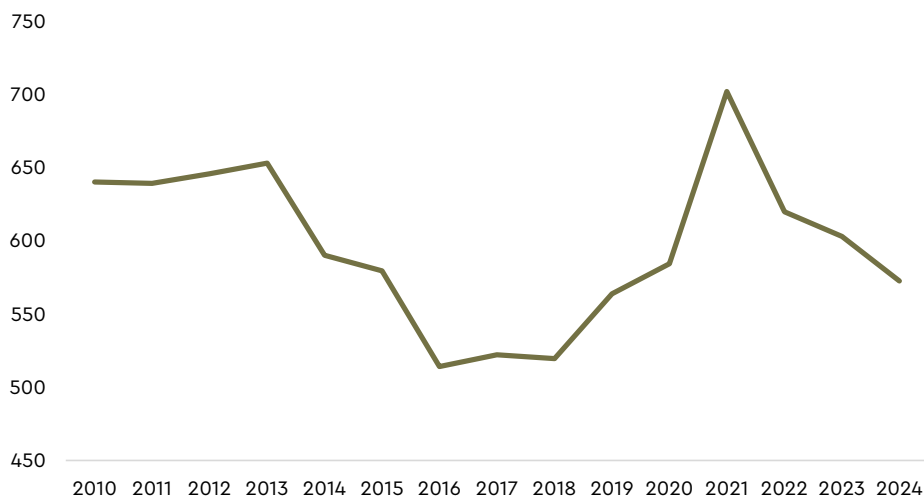
Η μέση κατά κεφαλήν τουριστική δαπάνη των ξένων επισκεπτών στην Ελλάδα παρουσίασε σημαντικές διακυμάνσεις την τελευταία δεκαπενταετία, αντανakλώντας τόσο τις μεταβολές στον αριθμό των αφίξεων όσο και τις ποιοτικές διαφοροποιήσεις του εισερχόμενου τουρισμού. Το 2010 η μέση δαπάνη διαμορφώθηκε στα 640,4 €, ενώ τα επόμενα δύο έτη, 2011 και 2012, η εικόνα παρέμεινε ουσιαστικά σταθερή, με πολύ μικρές αποκλίσεις. Το 2013 σημειώθηκε ήπια αύξηση στις 653,3 € (+1,1% σε σύγκριση με το 2012), ωστόσο από το 2014 ξεκίνησε μια φθίνουσα πορεία, με τις δαπάνες να μειώνονται αρχικά στα 590,2 € (-9,7%) και στη συνέχεια στα 579,6 € το 2015 (-1,8%). Η τάση αυτή, που σχετίζεται πιθανώς με την πολιτικοοικονομική αβεβαιότητα εκείνης της περιόδου, κορυφώθηκε το 2016, όταν η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη έφτασε στο χαμηλότερο σημείο της 15ετίας, τα 514,1 €, σημειώνοντας πτώση της τάξης του 11,3% σε σύγκριση με το 2015.

Από το 2017 και μετά, καταγράφεται μια σταδιακή ανάκαμψη. Το 2017 η μέση δαπάνη ανήλθε σε 522,3 € (+1,6%), ενώ το 2018 υπήρξε μια μικρή υποχώρηση στα 519,6 € (-0,5%). Το 2019 ωστόσο παρατηρείται αισθητή αύξηση στα 564 € (+8,5%), ένδειξη ανάκτησης δυναμικής του ελληνικού τουρισμού, τόσο σε ποσοτικά όσο και σε ποιοτικά χαρακτηριστικά. Στην περίοδο της πανδημίας (2020–2021), η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη αυξήθηκε, παρά την κατάρρευση των αφίξεων. Το 2020

ανήλθε στα 584,4 € (+3,6%), ενώ το 2021 εκτινάχθηκε στα 702,4 €, καταγράφοντας τη μεγαλύτερη ετήσια αύξηση της περιόδου (+20,2%). Η άνοδος αυτή αποδίδεται στην υπεροχή πιο εύπορων επισκεπτών σε μια χρονιά χαμηλής τουριστικής κίνησης.

Στα μεταπανδημικά έτη (2022–2024), η μέση δαπάνη ακολουθεί καθοδική τροχιά. Το 2022 διαμορφώθηκε στα 620,0 €, μειωμένη κατά -11,7% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Το 2023 υποχώρησε περαιτέρω στα 603,2 € (-2,7%), ενώ το 2024 κατέγραψε νέα πτώση στα 572,8€ (-5,0%). Αυτή η τριετής συνεχής μείωση, αν και δεν οδηγεί σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα, αποκαλύπτει μια τάση σταδιακής αποδυνάμωσης της κατά κεφαλήν τουριστικής συνεισφοράς, παρά τη συνεχιζόμενη αύξηση των αφίξεων και των συνολικών εσόδων. Η εικόνα υποδηλώνει πιθανή στροφή σε πιο οικονομικά προσιτές μορφές τουρισμού ή σε επισκέπτες με μικρότερη αγοραστική δύναμη. Παρόλα αυτά, η μέση δαπάνη του 2024 παραμένει υψηλότερη από εκείνη των ετών 2016–2018, διατηρώντας έτσι μια σχετική ποιοτική σταθερότητα στο τουριστικό προϊόν (Γράφημα 26).

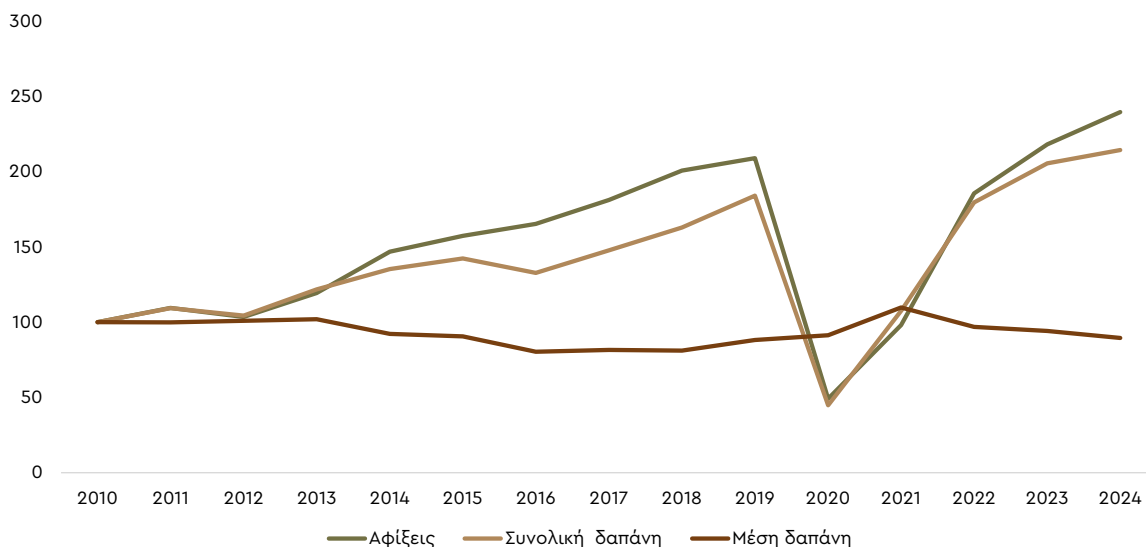
Γράφημα 26. Μέση κατά κεφαλή τουριστική δαπάνη ξένων επισκεπτών

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Στο γράφημα που ακολουθεί έχει γίνει μία σύγκριση της πορείας της συνολικής και της μέσης δαπάνης καθώς και του αριθμού αφίξεων, των ξένων τουριστών στην Ελλάδα. Όπως φαίνεται, από το 2022 ξεκινά μία εντεινόμενη απόκλιση ανάμεσα στους δείκτες αφίξεων και συνολικής δαπάνης, η οποία εξηγείται από την πτώση του δείκτη μέσης δαπάνης κατά την ίδια περίοδο (Γράφημα 27).

Αναφορικά με τα δεδομένα του εισερχόμενου τουρισμού ανά χώρα προέλευσης, κορυφαία θέση στον εισερχόμενο τουρισμό παραδοσιακά διατηρούν οι χώρες της Ευρωζώνης, οι οποίες συνέβαλαν με 14,49 εκατ. αφίξεις, ποσοστό που αντιστοιχεί σε περίπου 40,3% του συνόλου. Παρά την ήπια αύξηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος, το ειδικό βάρος της Ευρωζώνης παραμένει καθοριστικό.

Γράφημα 27. Δείκτες αφίξεων και δαπανών (2010=100)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Η Γερμανία αναδείχθηκε για ακόμη μια φορά ως η μεγαλύτερη μεμονωμένη αγορά, με 5,4 εκατ. επισκέπτες ή περίπου 15% του συνόλου, σημειώνοντας αύξηση 13,39%. Η Ιταλία συνέχισε την ανοδική της πορεία φθάνοντας τα 2,03 εκατ. επισκέπτες, ενώ και η Γαλλία παρουσίασε αξιοσημείωτη σταθερότητα, προσελκύοντας σχεδόν 2 εκατ. ταξιδιώτες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση του Βελγίου και της Ισπανίας, που αν και διαθέτουν μικρότερες αγορές σε απόλυτους αριθμούς, κατέγραψαν θεαματικές αυξήσεις, άνω του 27% και 37% αντίστοιχα. Αντίθετα, η Ολλανδία και η Κύπρος παρουσίασαν υποχώρηση σε σχέση με το προηγούμενο έτος, στοιχείο που υποδηλώνει την ανάγκη επαναξιολόγησης των προσπαθειών στις συγκεκριμένες αγορές.

Αξιοσημείωτη είναι και η συμβολή των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης εκτός Ευρωζώνης, οι οποίες προσέφεραν 7,3 εκατ. αφίξεις, ήτοι το 20,3% του συνόλου. Εντός αυτής της ομάδας, η Ρουμανία διατήρησε τη σταθερή της παρουσία με 1,4 εκατ. επισκέπτες, ενώ η Δανία σημείωσε εντυπωσιακή άνοδο 57%, φθάνοντας σχεδόν τις 460 χιλιάδες αφίξεις. Αντίστοιχα, οι αφίξεις από την Τσεχία και τη Σουηδία ενισχύθηκαν κατά περίπου +24%, επιβεβαιώνοντας την αναπτυσσόμενη δυναμική αυτών των αγορών. Το μεγαλύτερο μερίδιο εντός της κατηγορίας κατέχουν οι λοιπές χώρες, οι οποίες συγκέντρωσαν 4,5 εκατ. αφίξεις, επιβεβαιώνοντας τη σημαντική συμβολή της ευρύτερης ευρωπαϊκής περιφέρειας.

Από τις χώρες εκτός ΕΕ, οι οποίες συνέβαλαν με 14,16 εκατ. αφίξεις (39,4% του συνόλου), η εικόνα είναι μικτή αλλά εξαιρετικά ενδιαφέρουσα. Το Ηνωμένο Βασίλειο παραμένει η δεύτερη μεγαλύτερη μεμονωμένη αγορά για τον ελληνικό τουρισμό, με 4,55 εκατ. επισκέπτες, μολονότι καταγράφηκε ελαφρά μείωση της τάξης του 1% σε σχέση με το 2023. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ενίσχυσαν περαιτέρω τη θέση τους, προσελκύοντας 1,55 εκατ. ταξιδιώτες, αύξηση που ξεπερνά το 10%, γεγονός που υποδηλώνει την αυξανόμενη σημασία της αμερικανικής αγοράς για την Ελλάδα. Παράλληλα, η Αλβανία συνέχισε να προσφέρει σημαντικό αριθμό επισκεπτών

λόγω της γεωγραφικής εγγύτητας και των οικογενειακών δεσμών, φθάνοντας τα 1,18 εκατ. αφίξεις.

Η περίπτωση της Ελβετίας είναι επίσης αξιοσημείωτη, καθώς οι αφίξεις αυξήθηκαν κατά +20,6%, φθάνοντας τις 676 χιλιάδες. Από την άλλη πλευρά, η παρουσία επισκεπτών από τη Ρωσία μειώθηκε δραματικά κατά 55%, με μόλις 16 χιλιάδες αφίξεις, ενώ και η Αυστραλία σημείωσε σημαντική υποχώρηση. Οι λοιπές χώρες εκτός ΕΕ σημείωσαν άνοδο +18,75%, με συνολικό αριθμό άνω των 5,7 εκατ. αφίξεων, γεγονός που αποδεικνύει την ευρεία γεωγραφική διασπορά του τουριστικού ρεύματος (Πίνακας 6).

Το 2024, η σύνθεση της τουριστικής δαπάνης ανά χώρα προέλευσης παρουσιάζει σχετική σταθερότητα σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, με ορισμένες αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις.

Οι χώρες της Ευρωζώνης παραμένουν η σημαντικότερη πηγή εσόδων για τον ελληνικό τουρισμό, συνεισφέροντας το 46,01% της συνολικής δαπάνης – ποσοστό που ουσιαστικά παραμένει αμετάβλητο από το 2022 (46,69%) και το 2023 (45,91%). Η Γερμανία συνεχίζει να είναι η κορυφαία αγορά, με 17,98%, παρά τη μικρή πτώση από τα επίπεδα του 2022 (18,87%). Αντίθετα, η Ιταλία ενισχύει αισθητά τη συμμετοχή της από 5,37% το 2022 σε 5,95% το 2024, υποδηλώνοντας αυξημένη παρουσία Ιταλών τουριστών ή/και αυξημένη δαπάνη.

Από τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωζώνης, το Βέλγιο καταγράφει σημαντική άνοδο – από 2,09% το 2022 σε 2,84% το 2024. Παράλληλα, η Κύπρος υποχωρεί αισθητά, μειώνοντας το μερίδιό της από 2,31% σε 1,65%, ένδειξη ενδεχόμενης κάμψης της κυπριακής τουριστικής ροής προς την Ελλάδα.

Οι χώρες της ΕΕ εκτός Ευρωζώνης παρουσιάζουν αυξημένη συμμετοχή στη συνολική δαπάνη: από 11,29% το 2022 σε 12,10% το 2024. Ενδιαφέρουσα είναι η μικρή ανάκαμψη της Ρουμανίας, που ανεβάζει το μερίδιό της στο 2,71% μετά από πτώση το 2023, ενώ και η Δανία ενισχύεται διαρκώς, από 0,94% σε 1,33%.

Όσον αφορά τις λοιπές χώρες εκτός ΕΕ, παρατηρούμε μια ελαφρά πτωτική τάση της συνολικής συμμετοχής τους από 43,43% το 2023 σε 41,89% το 2024. Παρόλα αυτά, ορισμένες αγορές σημειώνουν αυξήσεις: οι ΗΠΑ αυξάνουν σημαντικά το ποσοστό τους, από 6,95% το 2022 σε 7,69% το 2024, ενώ ο Καναδάς επίσης εμφανίζει άνοδο από 1,33% σε 1,85%. Αντίθετα, το Ηνωμένο Βασίλειο συνεχίζει την πτωτική του πορεία – από 18,12% το 2022 σε 15,34% το 2024, παρότι παραμένει μια από τις τρεις κυρίαρχες αγορές. Τέλος, η Αυστραλία, μετά από αξιοσημείωτη άνοδο το 2023 (2,33%), επανέρχεται στα επίπεδα του 2022 (0,93%), γεγονός που συνιστά τη μεγαλύτερη μεμονωμένη πτώση σε επίπεδο μεριδίου αγοράς.

Πίνακας 6. Αφίξεις τουριστών ανά χώρα προέλευσης (σε εκατ.)

Χώρες προέλευσης	2022	2023	2024	% 2023-2022	% 2024-2023
Χώρες Ευρωζώνης	11,60	12,91	14,49	11,32%	12,22%
Γερμανία	4,35	4,76	5,40	9,46%	13,39%
Ιταλία	1,41	1,84	2,03	30,37%	9,96%
Γαλλία	1,76	1,83	1,99	4,17%	8,82%
Λοιπές	0,88	0,99	1,22	12,14%	24,25%
Ολλανδία	1,06	1,13	1,04	6,40%	-7,52%
Βέλγιο	0,50	0,67	0,92	33,39%	37,43%
Αυστρία	0,61	0,76	0,80	24,51%	4,85%
Κύπρος	0,73	0,57	0,63	-22,27%	9,70%
Ισπανία	0,29	0,36	0,46	23,86%	27,07%
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	5,39	6,73	7,30	24,71%	8,57%
Λοιπές	2,90	4,27	4,50	47,35%	5,41%
Ρουμανία	1,38	1,42	1,41	2,69%	-0,58%
Σουηδία	0,43	0,38	0,47	-12,33%	25,44%
Τσεχία	0,42	0,38	0,47	-9,71%	23,92%
Δανία	0,27	0,29	0,46	6,74%	57,45%
Λοιπές Χώρες	10,84	13,09	14,16	20,79%	8,11%
Ηνωμένο Βασίλειο	4,49	4,59	4,55	2,37%	-1,01%
ΗΠΑ	1,09	1,41	1,55	29,20%	10,01%
Αλβανία	0,86	1,09	1,18	26,38%	8,29%
Ελβετία	0,48	0,56	0,68	15,93%	20,62%
Καναδάς	0,18	0,31	0,30	73,16%	-3,62%
Αυστραλία	0,11	0,29	0,18	157,97%	-37,81%
Ρωσία	0,04	0,04	0,02	-0,99%	-54,89%
Λοιπές	3,59	4,81	5,71	33,84%	18,75%
Σύνολο αφίξεων	27,84	32,74	35,95	35,95	17,60%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Η μέση κατά κεφαλήν δαπάνη παρέχει μια πιο ποιοτική διάσταση στην ανάλυση του τουριστικού εισοδήματος, αποκαλύπτοντας την αγοραστική δύναμη και το ταξιδιωτικό προφίλ των επισκεπτών (Πίνακας 7).

Το 2024, παρατηρείται ότι οι τουρίστες από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, την Αυστραλία και τη Ρωσία πραγματοποιούν τις υψηλότερες δαπάνες ανά άτομο, υπερβαίνοντας κατά πολύ τον μέσο όρο:

- ▶ Οι ΗΠΑ φτάνουν στο 178,70%, με αυξητική τάση από το 2023 (161,89%).
- ▶ Ο Καναδάς φτάνει στο 220%, καταγράφοντας τη μεγαλύτερη αύξηση σε σχέση με το 2023 (170,47%).
- ▶ Η Αυστραλία, αν και μειώνει δραστικά τη δαπάνη της από 264,32% το 2023 σε 186,56%, παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα.
- ▶ Η Ρωσία, παρά τη συρρίκνωση της παρουσίας της, διατηρεί υψηλή μέση δαπάνη (170,05%).

Από τις ευρωπαϊκές χώρες, η Ολλανδία καταγράφει τη μεγαλύτερη άνοδο στη μέση δαπάνη – από 110,62% σε 121,97% το 2024. Εξίσου σημαντικές είναι οι επιδόσεις της Γερμανίας (119,64%), της Ελβετίας (127,47%) και του Ηνωμένου Βασιλείου (121,37%). Αντίθετα, παρατηρείται αισθητή πτώση για τη Γαλλία, που υποχωρεί από το υψηλό 129,06% του 2023 στο 110,37% το 2024.

Αντίθετα, χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων συνεχίζουν να εμφανίζουν σημαντικά χαμηλότερα επίπεδα δαπάνης, όπως:

- ▶ Η Ρουμανία (69,18%)
- ▶ Οι λοιπές χώρες της ΕΕ εκτός Ευρωζώνης (59,56%)
- ▶ Οι λοιπές χώρες εκτός ΕΕ (73,19%)

Πάντως, σε ορισμένες περιπτώσεις όπως η Ρουμανία και η Δανία, υπάρχει τάση βελτίωσης της μέσης δαπάνης σε σχέση με το 2023.

Πίνακας 7. Αφίξεις και τουριστική δαπάνη ανά χώρα προέλευσης

	% Δαπάνης μη κατοίκων στην Ελλάδα ανά χώρα προέλευσης	Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σύνολο =100)	% Δαπάνης μη κατοίκων στην Ελλάδα ανά χώρα προέλευσης	Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σύνολο =100)	% Δαπάνης μη κατοίκων στην Ελλάδα ανά χώρα προέλευσης	Μέση κατά κεφαλήν δαπάνη ανά χώρα προέλευσης (σύνολο =100)
Χώρες προέλευσης	2022	2022	2023	2023	2024	2024
Χώρες Ευρωζώνης	46,69%	112,03%	45,91%	116,39%	46,01%	114,15%
Αυστρία	2,63%	119,55%	2,95%	126,55%	2,65%	119,08%
Βέλγιο	2,09%	115,69%	2,44%	119,19%	2,84%	110,87%
Γαλλία	7,40%	117,19%	7,22%	129,06%	6,12%	110,37%
Γερμανία	18,87%	120,66%	18,09%	124,27%	17,98%	119,64%
Ισπανία	1,04%	99,67%	1,00%	90,72%	1,42%	111,27%
Ιταλία	5,37%	105,77%	5,46%	97,05%	5,95%	105,61%
Κύπρος	2,31%	87,57%	1,49%	85,85%	1,65%	95,13%
Ολλανδία	3,88%	101,98%	3,81%	110,62%	3,53%	121,97%
Λοιπές Χώρες	3,11%	98,35%	3,45%	114,71%	3,87%	113,55%
Χώρες ΕΕ εκτός Ευρωζώνης	11,29%	58,25%	10,65%	51,84%	12,10%	59,56%
Δανία	0,94%	95,63%	1,08%	120,83%	1,33%	104,25%
Ρουμανία	3,29%	66,35%	2,41%	55,71%	2,71%	69,18%
Σουηδία	1,67%	108,87%	1,28%	111,72%	1,40%	106,92%
Τσεχία	1,40%	92,75%	1,19%	103,24%	1,29%	99,17%
Λοιπές Χώρες	3,99%	38,39%	4,69%	36,02%	5,37%	42,90%
Λοιπές Χώρες	42,02%	107,90%	43,43%	108,58%	41,89%	106,38%
Αλβανία	1,64%	53,18%	2,03%	61,14%	1,97%	60,14%
Αυστραλία	0,93%	230,68%	2,33%	264,32%	0,93%	186,56%
Ελβετία	2,46%	141,94%	2,74%	160,35%	2,40%	127,47%
Ηνωμένο Βασίλειο	18,12%	112,46%	16,68%	118,94%	15,34%	121,37%
ΗΠΑ	6,95%	177,82%	6,96%	161,89%	7,69%	178,70%
Καναδάς	1,33%	204,39%	1,63%	170,47%	1,85%	220,00%
Ρωσία	0,24%	184,93%	0,16%	150,32%	0,08%	170,05%
Λοιπές Χώρες	10,34%	80,09%	10,89%	74,11%	11,63%	73,19%
Σύνολο Έρευνας Συνόρων**	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

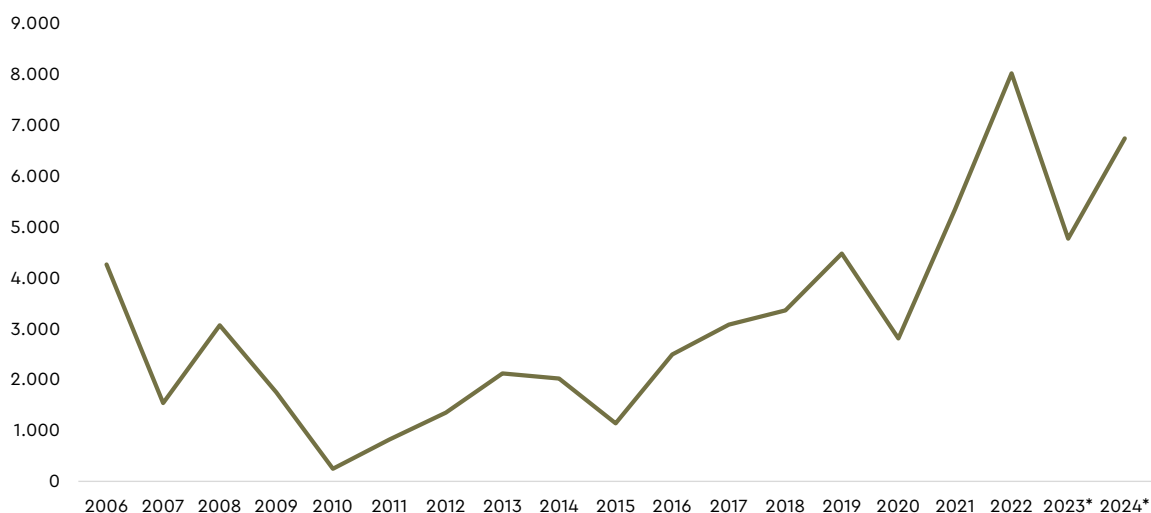
2.7/ Άμεσες Ξένες Επενδύσεις

Το 2024, οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα ανήλθαν σε 6,75 δισ. €, σημειώνοντας σημαντική αύξηση σε σχέση με το 2023, κυρίως στις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και την ακίνητη περιουσία. Παρά την πρόοδο, η Ελλάδα παραμένει σχετικά χαμηλά ως επενδυτικός προορισμός στην Ευρώπη, με προκλήσεις και ευκαιρίες για περαιτέρω βελτίωση.

Το 2024 καταγράφηκαν εισροές Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) ύψους 6.749 εκατ. € καταγράφοντας αύξηση +41,35% όταν οι εισροές είχαν περιοριστεί στα 4.775 εκατ. €. Ωστόσο σε σχέση με το 2022, όπου οι εισροές είχαν φτάσει τα 8.026 εκατ. €, καταγράφεται μείωση κατά -15,93%.

Παρότι το επίπεδο του 2022 δεν έχει ακόμη ανακτηθεί, η επίδοση του 2024 υποδηλώνει σημαντική ενίσχυση των επενδυτικών ροών σε σχέση με την προηγούμενη χρονιά και διαμορφώνεται αισθητά υψηλότερα από τα επίπεδα του 2021 (Γράφημα 28).

Γράφημα 28. Εισροές ΑΞΕ στην Ελλάδα (εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Το απόθεμα ΑΞΕ στην Ελλάδα, με βάση τη Διεθνή Επενδυτική Θέση, έφτασε στο 4ο τρίμηνο του 2024 τα 69.890 εκατ. €, σημειώνοντας νέα ιστορικά υψηλά επίπεδα.

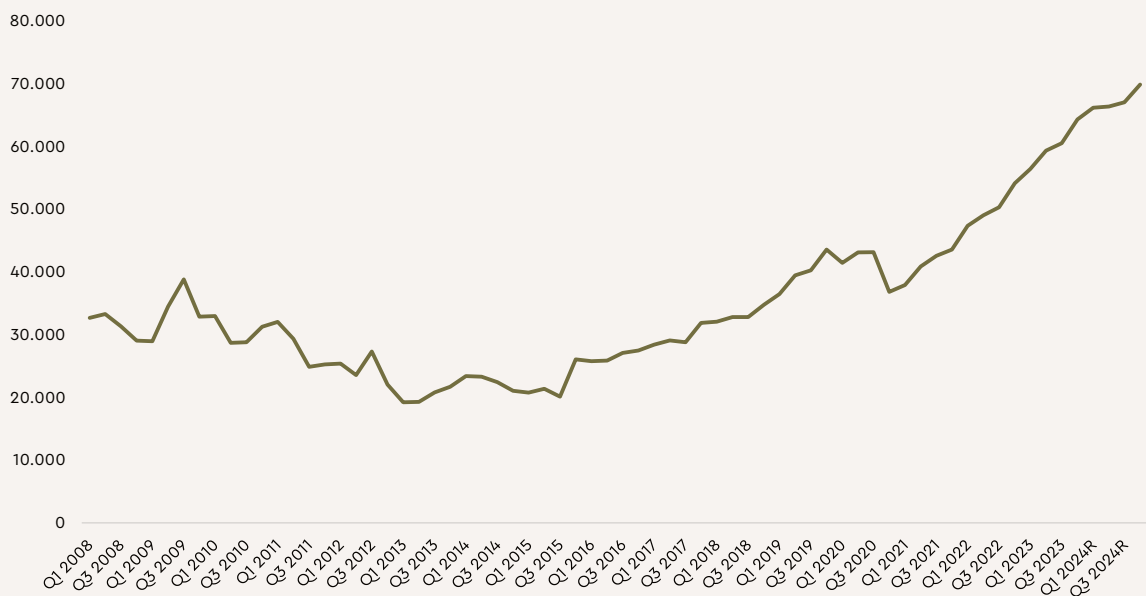
Η εξέλιξη αυτή αποτυπώνει μία σαφή ανοδική τάση του αποθέματος ΑΞΕ κατά τη διάρκεια του 2024, με συνολική ετήσια αύξηση ύψους 5.561 εκατ. € σε απόλυτους όρους (από 64.329 σε 69.890 εκατ. €) ή ποσοστιαία +8,64%. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει αυξημένο ενδιαφέρον και διατήρηση των ξένων επενδυτών στην Ελλάδα, με συνεχόμενες ενισχύσεις στο απόθεμα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους (Γράφημα 29).

Σύμφωνα με την έρευνα για την ελκυστικότητα των ξένων επενδύσεων στην Ελλάδα της Ernest and Young (2024), καταγράφεται συνεχιζόμενη ενίσχυση της ελκυστικότητας της Ελλάδας ως επενδυτικού προορισμού, παρά τις προκλήσεις στο διεθνές οικονομικό περιβάλλον. Για τη διατήρηση και ενίσχυση αυτής της δυναμικής, η ΕΥ προτείνει παρεμβάσεις όπως η ενίσχυση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, η αξιοποίηση της τεχνητής νοημοσύνης, η βελτίωση του φορολογικού συστήματος και η επιτάχυνση της απονομής δικαιοσύνης.

Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη της Alpha Bank (2025), η Ελλάδα καταγράφει μια θετική εικόνα ως ελκυστικός προορισμός για τις Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ). Το κλίμα φαίνεται να βελτιώνεται από μια σειρά παράγοντες, όπως η αναβάθμιση της πιστοληπτικής ικανότητας της χώρας σε επενδυτική βαθμίδα, από τον οίκο Scope Ratings το Δεκέμβριο του 2024 με αξιολόγηση BBB, αντικατοπτρίζοντας την ενίσχυση της δημοσιονομικής σταθερότητας, την ανθεκτικότητα του τραπεζικού τομέα, και την προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Τα σχέδια για περαιτέρω αύξηση της ενεργούς επενδυτικής δραστηριότητας και η δέσμευση του κράτους για μεταρρυθμίσεις και προσέλκυση επενδύσεων περαιτέρω ενισχύουν την ελκυστικότητα της Ελλάδας.

Παρόλαυτα, το 2024, η χώρα εξακολούθησε να κατατάσσεται σχετικά χαμηλά (στην 19η θέση) ως η πιο ελκυστική επενδυτική επιλογή στην Ευρώπη, κάτι που αντανακλά την αυξανόμενη ανταγωνιστικότητα και την ανταπόκριση στις προοπτικές των ξένων επενδυτών.

Γράφημα 29. Απόθεμα ΑΞΕ στην Ελλάδα (εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Το 2024, οι εισροές Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) στην Ελλάδα διαμορφώθηκαν συνολικά στα 6.749 εκατ. €, παρουσιάζοντας σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας. Η ανάλυση σε επίπεδο τομέων αποκαλύπτει ότι η μεγάλη πλειονότητα των ΑΞΕ διοχετεύτηκε στον τριτογενή τομέα, ο οποίος συγκέντρωσε 5.422 εκατ. € ή το 80,3% του συνόλου. Ο δευτερογενής τομέας (μεταποίηση, ενέργεια, κατασκευές) ακολούθησε με 387 εκατ. € (5,7%), ενώ ο πρωτογενής τομέας (γεωργία, δασοκομία, αλιεία, εξορύξεις) κατέγραψε μόλις 46 εκατ. € (0,7%).

Ο πιο ελκυστικός επιμέρους κλάδος για τους ξένους επενδυτές ήταν οι χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, οι οποίες προσέλκυαν επενδύσεις ύψους 2.249 εκατ. €, απορροφώντας το 33,3% του συνόλου των ΑΞΕ και εμφανίζοντας αύξηση κατά 416,9% σε σχέση με το 2023. Το μεγαλύτερο μέρος αυτών εντοπίζεται στις δραστηριότητες εταιρειών χαρτοφυλακίου (holding companies), οι οποίες κατέγραψαν 1.992 εκατ. €, αντανakλώντας τη σημασία της Ελλάδας ως κόμβου για τη διαχείριση επιχειρηματικών συμφερόντων στην ευρύτερη περιοχή.

Ο δεύτερος σημαντικότερος κλάδος ήταν η διαχείριση ακίνητης περιουσίας, η οποία συγκέντρωσε 2.007 εκατ. € ή το 29,7% των συνολικών ΑΞΕ και αύξηση +42,6% σε σχέση με το 2023. Η επίδοση αυτή, σε συνδυασμό με τις ιδιωτικές αγοραπωλησίες ακινήτων που ανήλθαν σε 948 εκατ. € (14% του συνόλου), υπογραμμίζει τη συνεχιζόμενη δυναμική της ελληνικής αγοράς ακινήτων ως επενδυτικού προορισμού, ενισχυμένη πιθανώς από τα προγράμματα χρυσής βίζας και τις επενδύσεις στον τουριστικό και βραχυχρόνιο οικιστικό τομέα στα οποία αναφερθήκαμε εκτενώς στις εκθέσεις των προηγούμενων ετών.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν και η συμβολή του κλάδου των μεταφορών και της αποθήκευσης, με εισροές ύψους 596 εκατ. €, (8,8% του συνόλου) και αύξηση +228,7% σε σχέση με το 2023. Εντός του κλάδου, ξεχωρίζει η υποκατηγορία των αποθηκευτικών και υποστηρικτικών προς τη μεταφορά δραστηριοτήτων (270 εκατ. €), η οποία αντανakλά την αυξανόμενη σημασία της Ελλάδας ως logistics hub στη ΝΑ Ευρώπη.

Η μεταποίηση αν και συγκέντρωσε 493 εκατ. €, δηλαδή το 7,3% των ΑΞΕ, παρουσίασε μείωση -27,4% σε σχέση με το 2023, ενώ παρουσιάζει επίσης έντονη συγκέντρωση σε επιμέρους κλάδους. Η παραγωγή προϊόντων οπάνθρακα και διύλισης πετρελαίου συγκέντρωσε 255 εκατ. €, καλύπτοντας περισσότερο από το ήμισυ των επενδύσεων στη μεταποίηση, ενώ ακολουθούν τα τρόφιμα, ποτά και καπνά (55 εκατ. €) και τα χημικά προϊόντα (42 εκατ. €). Σημειώνεται, πάντως, ότι αρκετοί επιμέρους κλάδοι κατέγραψαν αρνητικές εισροές, υποδηλώνοντας ρευστοποίηση υφιστάμενων επενδυτικών θέσεων ή εκροές κεφαλαίων.

Ο κλάδος της ενημέρωσης και επικοινωνίας προσέλκυσε 280 εκατ. € ή το 4,1% των ΑΞΕ, με ιδιαίτερη βαρύτητα στον τομέα των τηλεπικοινωνιών (137 εκατ. €).

Ιδιαίτερα μειωμένες επιδόσεις καταγράφονται στις δραστηριότητες παροχής καταλύματος και εστίασης, οι οποίες συγκέντρωσαν 124 εκατ. € (1,8% του συνόλου), με μείωση -60,5% σε σχέση με το 2023.

Συνολικά, η κλαδική κατανομή των ΑΞΕ στην Ελλάδα το 2024 αντανakλά μια επικέντρωση σε κλάδους υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, η ακίνητη περιουσία, οι μεταφορές και η ψηφιακή τεχνολογία, ενώ καταγράφεται σχετική στασιμότητα ή υποχώρηση σε παραδοσιακούς τομείς, όπως η μεταποίηση χαμηλής τεχνολογίας και οι κατασκευές (Πίνακας 8).

Πίνακας 8. Κλαδική κατανομή των εισροών ΑΞΕ στην Ελλάδα 2023-2024 (σε εκατ. €)

Κλάδος	2023	2024	% 2023- 2024
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	435	2.249	416,9%
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.407	2.007	42,6%
Ιδιωτικές αγοραπωλησίες ακινήτων	850	948	11,4%
Μεταφορές και αποθήκευση	181	596	228,7%
Μεταποίηση	680	493	-27,4%
Ενημέρωση και επικοινωνία	297	280	-5,7%
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	133	147	10,9%
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	314	124	-60,5%
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	226	51	-77,2%
Ορυχεία και λατομεία	124	32	-74,1%
Λοιπές δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	14	24	77,2%
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	11	14	29,6%
Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	5	13	140,4%
Εκπαίδευση	-119	3	-102,4%
Παροχή νερού· επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	4	2	-43,2%
Δημόσια διοίκηση· δραστηριότητες νοικοκυριών και ετερόδικων οργανισμών και φορέων	0	0	
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο· επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	240	-1	-100,4%
Χωρίς κατανομή	-4	-5	18,3%
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	-47	-72	53,6%
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	-188	-77	-59,2%
Κατασκευές	212	-81	-138,3%
Συνολική δραστηριότητα	4.775	6.749	41,3%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Πρώτα σε επενδύσεις βρίσκονται τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, με επενδύσεις 1.884 εκατ. €, παρουσιάζοντας αύξηση 1.681% από τα 106 εκατ. € το 2023. Ακολουθεί η Τσεχική Δημοκρατία με 1.035 εκατ. €, σημειώνοντας εκρηκτική άνοδο 3.282% από -33 εκατ. € το 2023.

Η Ολλανδία καταγράφει επενδύσεις 503 εκατ. €, αυξημένες κατά 3% από 489 εκατ. € το 2023, ενώ η Γερμανία αυξάνει από 449 σε 551 εκατ. € (+23%). Η Γαλλία ανεβάζει τις επενδύσεις της από 44 σε 165 εκατ. € (+274%).

Το Λουξεμβούργο, από την άλλη πλευρά, μείωσε τις επενδύσεις του από 536 σε 356 εκατ. € (-34%). Η Κύπρος παρουσίασε σημαντική μείωση, από 556 εκατ. € το 2023 σε αρνητικό ισοζύγιο

-824 εκατ. € το 2024 (-248%). Αντίστοιχα, το Ηνωμένο Βασίλειο κατέγραψε πτώση από 200 σε -88 εκατ. €.

Στην περιοχή της Ασίας, οι συνολικές επενδύσεις εκτοξεύτηκαν από 729 σε 2.685 εκατ. € (+268%), με ιδιαίτερη άνοδο στις επενδύσεις της Μέσης Ανατολής και του Περσικού Κόλπου, που αυξήθηκαν από 221 σε 2.099 εκατ. € (+848%). Σημαντική ήταν η άνοδος και στην Αρμενία (10 σε 23 εκατ. €, +115%) και στο Ισραήλ (68 σε 122 εκατ. €, +78%).

Η Αφρική παρουσίασε αύξηση των επενδύσεων από 34 σε 62 εκατ. € (+84%), με έμφαση στη Βόρεια Αφρική που διπλασίασε τα ποσά από 20 σε 41 εκατ. € (+103%).

Τέλος, οι επενδύσεις από την Αμερική μειώθηκαν κατά 46%, από 443 σε 238 εκατ. €, με τις ΗΠΑ να υποχωρούν από 377 σε 177 εκατ. € (-53%) (Πίνακας 9).

Πίνακας 9. Γεωγραφική κατανομή των εισροών ΑΞΕ στην Ελλάδα 2023-2024 (σε εκατ. €)

Χώρα προέλευσης	2023	2024	% 2023- 2024
Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα	106	1.884	1681%
Τσεχική Δημοκρατία	-33	1.035	-3282%
Γερμανία	449	551	23%
Ολλανδία	489	503	3%
Ιταλία	-196	427	-318%
Ελβετία	543	412	-24%
Λουξεμβούργο	536	356	-34%
Χονγκ Κονγκ	324	352	9%
Τουρκία	115	298	160%
Βουλγαρία	149	189	27%
Ηνωμένες Πολιτείες	377	177	-53%
Γαλλία	44	165	274%
Ιρλανδία	175	157	-10%
Ισραήλ	68	122	78%
Ισπανία	-32	111	-447%
Σιγκαπούρη	111	95	-15%
Κίνα	64	86	34%
Βέλγιο	89	70	-21%
Λιχτενστάιν	42	47	11%
Πορτογαλία	4	45	1.123%
Αυστρία	65	38	-42%
Σύνολο	4.775	6.749	41%

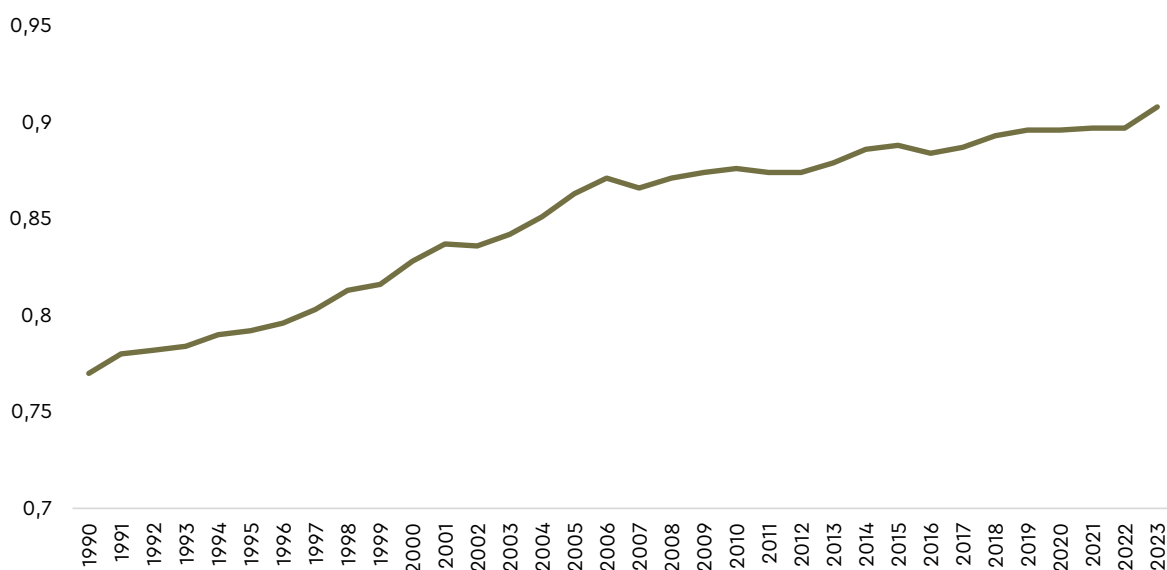
Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

2.8/ Ανάπτυξη και ανισότητες

Το 2023, η Ελλάδα βελτίωσε τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης, αλλά υποχώρησε στην 34η θέση παγκοσμίως. Οι εισοδηματικές ανισότητες παρέμειναν σταθερές το 2024, λίγο πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ, με τις κοινωνικές πολιτικές να περιορίζουν το χάσμα.

Για την ανάλυση του επιπέδου ανάπτυξης χρησιμοποιούμε τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών. Το 2023² η Ελλάδα παρουσίασε βελτίωση στον δείκτη συγκεντρώνοντας σκορ 0,908 από 0,897 που είχε την προηγούμενη χρονιά. Αν και η βελτίωση ήταν σημαντική, η βελτίωση των επιδόσεων και άλλων χωρών οδήγησαν στην πτώση της Ελλάδας κατά μία θέση στην παγκόσμια κατάταξη. Έτσι το 2023 βρέθηκε στην 34η θέση από την 33η θέση που βρισκόταν το 2022.

Γράφημα 30. Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης – Ελλάδα

Πηγή: United Nations Development Programme –Human Development Reports

Η βελτίωση του σκορ της Ελλάδας οφείλεται κατά κύριο λόγο: α) στην αύξηση του κατά κεφαλή Ακαθάριστου Εθνικού Εισοδήματος (σε ισοδύναμα αγοραστικής δύναμης) το οποίο ανήλθε στα 35.760,75 € το 2023 ενώ το 2022 ήταν 34.502,32 € και β) στην αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης στα 81,86 έτη το 2023 από 79,94 έτη το 2022.

² Δεν υπάρχουν ακόμη διαθέσιμα δεδομένα για το 2024.

Η άλλη βασική συνιστώσα του δείκτη που είναι η εκπαίδευση, παρέμεινε αμετάβλητη με τον δείκτη του μέσου όρου ετών εκπαίδευση να διαμορφώνεται στα 11,55 έτη και τον δείκτη του προσδόκιμου ετών εκπαίδευσης στα 20,85 έτη αντίστοιχα (Πίνακας 10).

Πίνακας 10. Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης του ΟΗΕ για την Ελλάδα

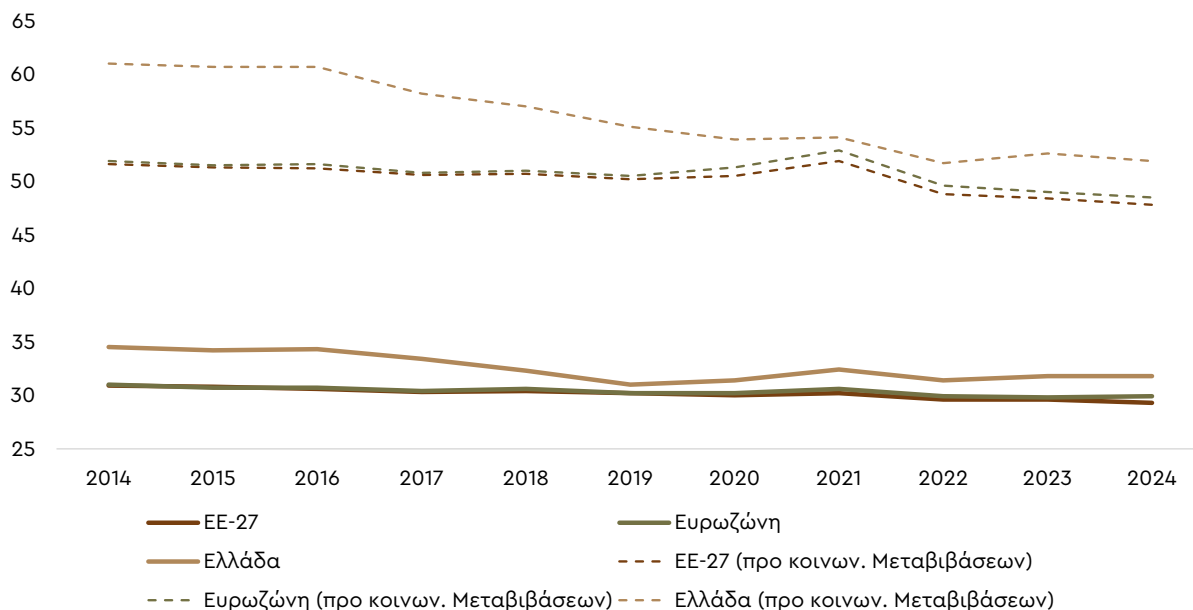
Έτος	Προσδόκιμο Ζωής (Έτη)	Προσδόκιμα έτη εκπαίδευσης	Μέσος όρος ετών εκπαίδευσης	Κατά κεφαλήν (κκ) Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν σε PPP\$	Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης
2008	80,11	16,28	10,10	40.264,63	0,871
2009	80,37	16,57	10,16	38.813,87	0,874
2010	80,57	16,86	10,21	36.882,22	0,876
2011	80,63	17,05	10,31	32.813,57	0,874
2012	80,42	17,25	10,41	31.614,15	0,874
2013	81,07	17,41	10,50	30.937,49	0,879
2014	81,12	17,87	10,60	31.677,08	0,886
2015	80,79	18,30	10,74	32.084,62	0,888
2016	81,27	18,72	10,25	32.068,47	0,884
2017	80,96	19,03	10,54	32.372,08	0,887
2018	81,50	19,29	10,83	32.491,23	0,893
2019	81,35	19,65	11,12	33.130,13	0,896
2020	81,54	19,48	11,41	30.333,29	0,896
2021	80,53	19,77	11,55	32.763,77	0,897
2022	79,94	20,85	11,55	34.502,32	0,897
2023	81,86	20,85	11,55	35.760,75	0,908

Πηγή: United Nations Development Programme –Human Development Reports

Για τη μέτρηση της ανισοκατανομής του εισοδήματος χρησιμοποιούμε τον συντελεστή GINI³. Στο Γράφημα 31, με τις συνεχείς γραμμές φαίνεται η πορεία του δείκτη για την Ελλάδα, την ΕΕ και την Ευρωζώνη, ενώ με τις διακεκομμένες γραμμές φαίνεται η αρχική ανισοκατανομή του εισοδήματος, εάν δεν λάβουμε υπόψη της κοινωνικές μεταβιβάσεις. Όπως φαίνεται, οι εισοδηματικές ανισότητες στην Ελλάδα το 2024 παρέμειναν στο ίδιο επίπεδο με το 2023 (31,8) ελαφρώς υψηλότερες από τις ανισότητες στην Ευρωζώνη (29,9) και την ΕΕ (29,3), με το χάσμα της Ελλάδας από την ΕΕ να έχει μειωθεί σημαντικά σε σχέση με την περίοδο της κρίσης. Χωρίς κοινωνικές μεταβιβάσεις, οι εισοδηματικές ανισότητες που θα δημιουργούνταν στην Ελλάδα θα ήταν σημαντικά υψηλότερες (51,9).

³ Ο συντελεστής Gini είναι ένα στατιστικό μέτρο του βαθμού ανισοκατανομής του εισοδήματος σε μία κοινωνία. Χρησιμοποιείται ευρέως από διεθνείς οργανισμούς, όπως ο ΟΗΕ και η Παγκόσμια Τράπεζα. Μία υποθετική τιμή 0 αντιπροσωπεύει απόλυτη ίση κατανομή του εισοδήματος σε όλο τον πληθυσμό, ενώ μία τιμή 100 αντιπροσωπεύει απόλυτα άνιση κατανομή αντίστοιχα. Εμπειρικές έρευνες δείχνουν ότι χώρες με χαμηλή ανάπτυξη και χώρες με μεγάλους ρυθμούς ανάπτυξης (συχνά ταυτίζονται) τείνουν να έχουν μεγαλύτερη ανισοκατανομή του εισοδήματος σε σχέση με τις πιο ανεπτυγμένες χώρες.

Γράφημα 31. Δείκτης Gini

Πηγή: Eurostat

2.9/ Απασχόληση – Ανεργία

Η ανεργία στην Ελλάδα μειώνεται σταθερά από το 2013, φτάνοντας το 10,1% το 2024, όμως παραμένει η δεύτερη υψηλότερη στην ΕΕ. Παρά τις δυσκολίες κάλυψης κενών θέσεων λόγω αναντιστοιχίας δεξιοτήτων, η ζήτηση για προσωπικό προέρχεται κυρίως από την ανάπτυξη των επιχειρήσεων.

Η εξέλιξη της ανεργίας στην Ελλάδα τα τελευταία έτη καταδεικνύει μια γενική τάση αποκλιμάκωσης, με το 2024 να ξεχωρίζει ως η χρονιά με τη μεγαλύτερη βελτίωση σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη.

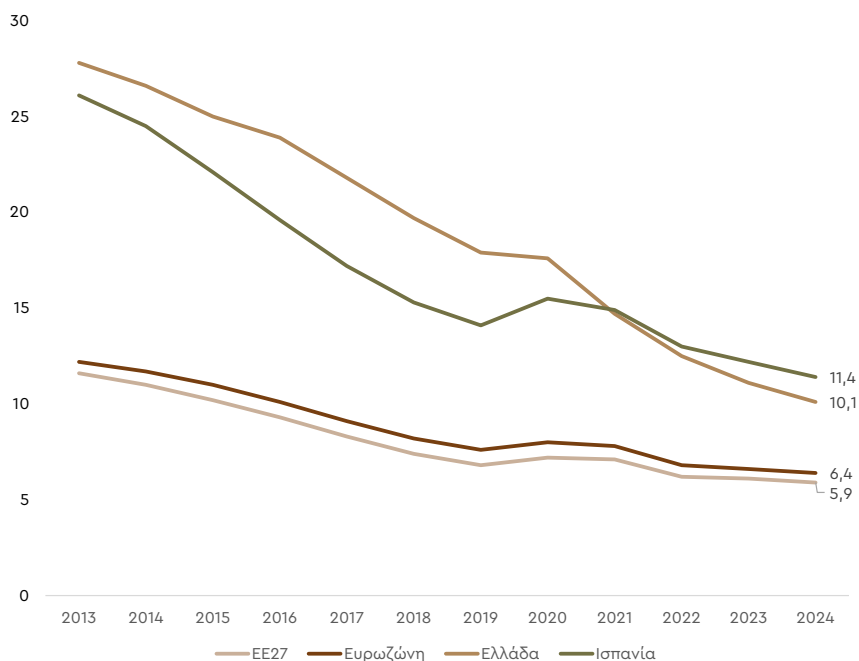
Η πορεία της ανεργίας στην Ελλάδα την τελευταία δεκαετία υπήρξε εντυπωσιακή ως προς τη μείωση των ποσοστών, αν και η χώρα εξακολουθεί να συγκαταλέγεται στις χώρες με τα υψηλότερα επίπεδα στην ΕΕ. Το 2013, η ανεργία στην Ελλάδα είχε φτάσει στο 27,8%, το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των κρατών-μελών, όμως έκτοτε ακολούθησε σταδιακή αποκλιμάκωση, με πιο έντονους ρυθμούς μετά το 2017. Το 2024, η ανεργία διαμορφώθηκε στο 10,1%, μειωμένη κατά 1 ποσοστιαία μονάδα σε σχέση με το 2023 (11,1%), και σχεδόν κατά 18 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2013, ενώ Ο ΟΟΣΑ (2024) προβλέπει ότι η ανεργία θα συνεχίσει να μειώνεται τα επόμενα δύο χρόνια πέφτοντας στο 9,4% το 2025 και στο 8,9% το 2026.

Παρά τη σημαντική βελτίωση, η Ελλάδα εξακολουθεί να εμφανίζει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας στην ΕΕ. Το 2024, ο μέσος όρος της ανεργίας στην ΕΕ-27 διαμορφώθηκε στο 5,9% και στην Ευρωζώνη στο 6,4%. Η Ισπανία, με ποσοστό 11,4%, καταγράφει τη μεγαλύτερη ανεργία μεταξύ των κρατών-μελών, με την Ελλάδα να ακολουθεί στη δεύτερη θέση. Αξιοσημείωτο είναι ότι και οι δύο αυτές χώρες έχουν σημειώσει σημαντική πρόοδο: η Ισπανία μείωσε την ανεργία της κατά περίπου 15 ποσοστιαίες μονάδες από το 2013, ενώ η Ελλάδα κατά περίπου 18 (Γράφημα 32).

Η εξέλιξη αυτή δείχνει πως, παρότι η ελληνική οικονομία έχει περάσει σε φάση ανάκαμψης και η απασχόληση ενισχύεται, εξακολουθεί να υπάρχει σημαντική υστέρηση σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η πρόκληση πλέον δεν είναι μόνο η συνέχιση της αποκλιμάκωσης, αλλά και η ποιοτική αναβάθμιση της απασχόλησης, προκειμένου να συγκλίνει η χώρα με τα επίπεδα των υπόλοιπων εταίρων της ΕΕ.

Το ΚΕΠΕ (2024) σε πρόσφατη μελέτη του για την ανεργία επισημαίνει ότι αν και η ανεργία έχει μειωθεί σημαντικά, η ελληνική οικονομία βρίσκεται ακόμα μακριά από το να πλησιάσει τα επίπεδα πλήρους απασχόλησης. Για να επιτευχθεί αυτό απαιτούνται πολιτικές που θα ενισχύσουν την καινοτομία και την επιχειρηματικότητα, θα αυξήσουν τη συμμετοχή του πληθυσμού στην αγορά εργασίας –ιδίως των γυναικών– και θα ενθαρρύνουν τη δημιουργία επιχειρήσεων υψηλής προστιθέμενης αξίας. Παράλληλα, επισημαίνεται η ανάγκη αποφυγής της υπερ-εξάρτησης από τον τουρισμό, η ενίσχυση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού μέσω τεχνικής εκπαίδευσης και διά βίου μάθησης, η προαιρετική ενεργοποίηση ηλικιωμένων και συνταξιούχων, καθώς και η βελτίωση των μισθών, ώστε να περιοριστεί η φυγή εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στο εξωτερικό.

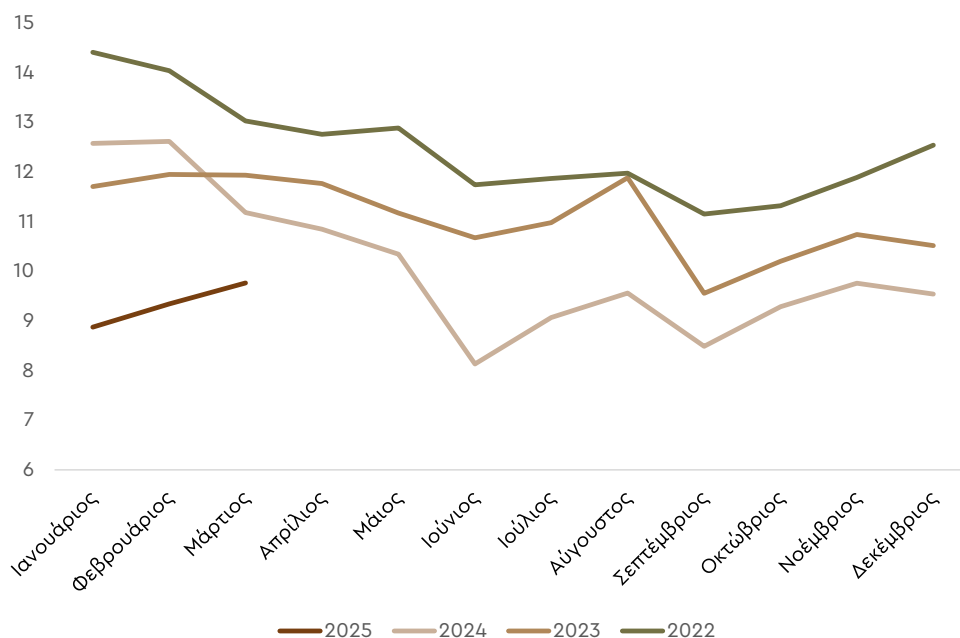
Γράφημα 32. Ανεργία στην ΕΕ

Αν και το 2024 ξεκίνησε με τον Ιανουάριο και τον Φεβρουάριο να καταγράφουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τους αντίστοιχους μήνες του 2023, στη συνέχεια το ποσοστό ανεργίας παρουσίασε σαφή υποχώρηση σε σχέση με το 2023 σε όλους τους μήνες. Από τον Απρίλιο και μετά, η πτώση είναι αισθητή, με την ανεργία να μειώνεται από το 10,8% τον Απρίλιο στο 8,1% τον Ιούνιο, τιμή που αποτελεί τη χαμηλότερη της διετίας. Τους θερινούς και φθινοπωρινούς μήνες η ανεργία διατηρήθηκε σε επίπεδα κάτω του 10%, ενώ για το σύνολο του έτους, σχεδόν σε κάθε μήνα καταγράφηκαν χαμηλότερα ποσοστά σε σύγκριση με το 2023.

Η αποκλιμάκωση της ανεργίας φαίνεται να συνεχίζεται και το τρέχον έτος με το πρώτο τρίμηνο να καταγράφει σημαντικά χαμηλότερα ποσοστά από όλα τα προηγούμενα έτη, ξεκινώντας με 8,9% τον Ιανουάριο και ανεβαίνοντας στο 9,8% τον Μάρτιο (Γράφημα 33).

Γράφημα 33. Ανεργία ανά μήνα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Το 2024 σημειώνεται σημαντική μείωση του αριθμού των ανέργων (από 521,8 χιλ. το 2023 σε 479,8 χιλ. το 2024, δηλαδή περίπου 8% μείωση). Ωστόσο, η αύξηση των απασχολούμενων είναι πιο έντονη (από 4.186,8 σε 4.265,9 χιλ., δηλαδή 1,9% αύξηση), ενώ το μέγεθος των εκτός εργατικού δυναμικού μειώνεται ελαφρώς (από 3.091,9 σε 3.040,3 χιλ., περίπου 1,7% μείωση).

Αυτά τα στοιχεία δείχνουν μια θετική μεταβολή στην αγορά εργασίας, όπου αρκετοί από τους ανέργους φαίνεται ότι βρήκαν δουλειά, αυξάνοντας τους απασχολούμενους. Παράλληλα, το μικρότερο μέγεθος των εκτός εργατικού δυναμικού υποδηλώνει ότι περισσότεροι άνθρωποι είτε μπήκαν στην αγορά εργασίας είτε αναζήτησαν ενεργά εργασία, μειώνοντας όσους έχουν απομακρυνθεί από την αγορά εργασίας.

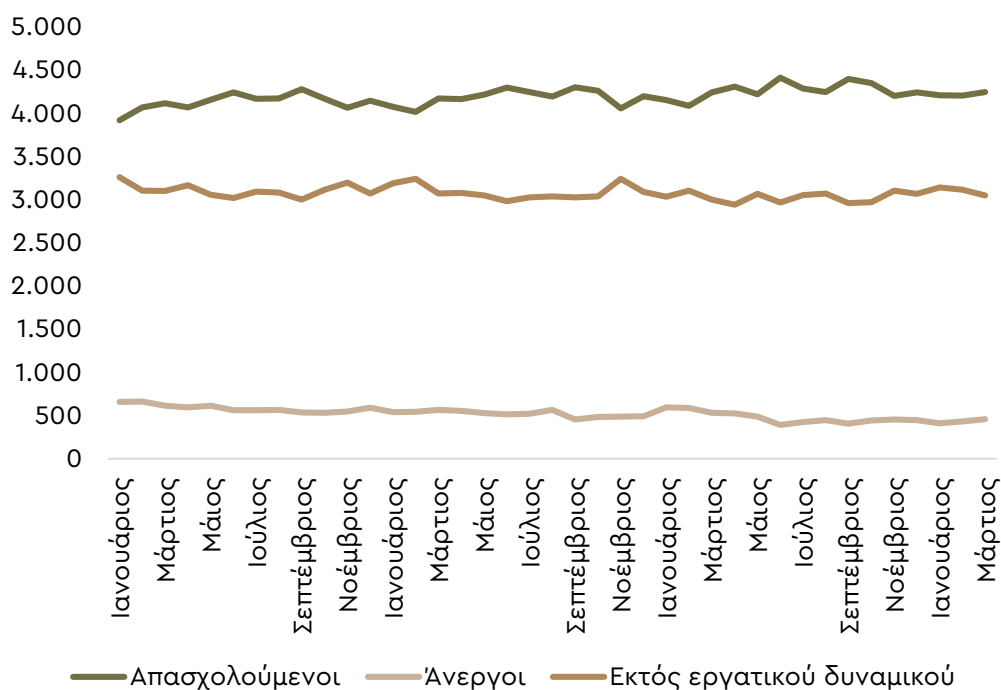
Επομένως, η μείωση της ανεργίας το 2024 σχετίζεται κυρίως με τη μετακίνηση ανέργων προς την απασχόληση, παρά με αποθάρρυνση και έξοδο από το εργατικό δυναμικό.

Η τάση της μείωσης της ανεργίας συνεχίζεται και το 2025, αν και πρόκειται μόνο για τους πρώτους τρεις μήνες. Ο μέσος όρος ανέργων στο πρώτο τρίμηνο του 2025 είναι περίπου 434,3 χιλιάδες, δηλαδή περίπου 9,5% χαμηλότερος από τον μέσο όρο του 2024 για όλο το έτος.

Παράλληλα, ο μέσος όρος των απασχολούμενων διατηρείται σχετικά σταθερός στα 4.222,3 χιλ., ελαφρώς μειωμένος κατά περίπου 1% σε σχέση με το 2024. Ταυτόχρονα, το μέγεθος των εκτός εργατικού δυναμικού αυξάνεται ελαφρώς σε σχέση με το 2024 (από 3.040,3 σε 3.080,8 χιλιάδες, αύξηση περίπου 1,3%) (Γράφημα 34).

Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι η περαιτέρω μείωση της ανεργίας το 2025 οφείλεται όχι μόνο στην αύξηση των απασχολούμενων, αλλά και σε μερική μετακίνηση ατόμων από την ανεργία προς την εκτός εργατικού δυναμικού ομάδα.

Γράφημα 34. Εργατικό δυναμικό 2022-2025 (χιλ.)

Γράφημα 35. Κενές θέσεις εργασίας στην Ελλάδα

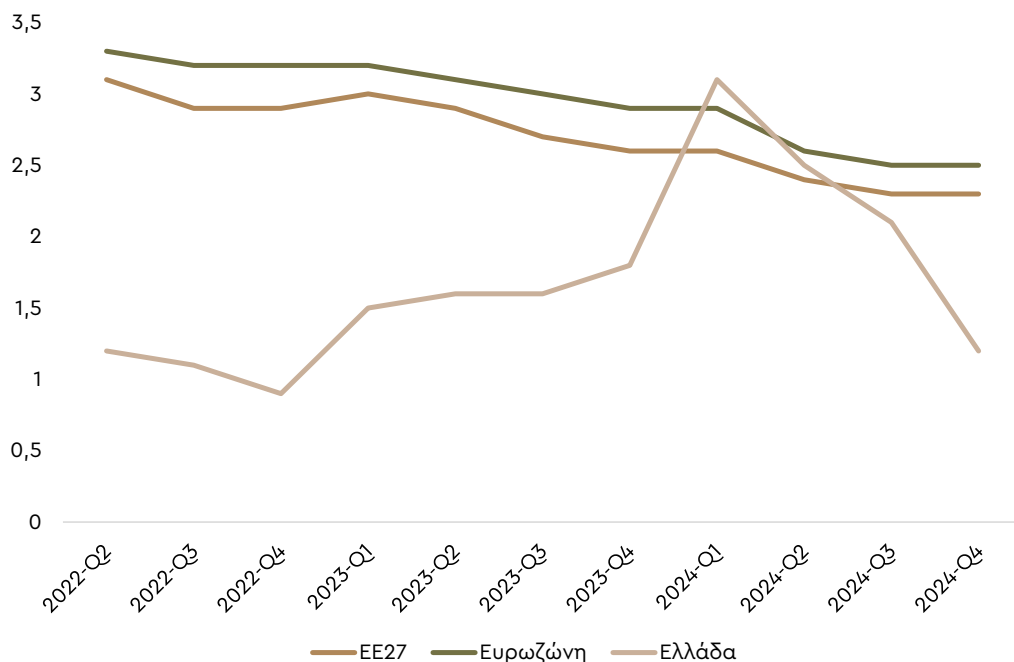
Οι κενές θέσεις εργασίας στην Ελλάδα, συνεχίζοντας την πορεία διαδοχικών αυξήσεων που ξεκίνησε μετά την πανδημία, έφτασαν τις 70.826 το 1ο τρίμηνο του 2024, αριθμός υπερδιπλάσιος (+115,60%) σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2023. Οι αυξήσεις συνεχίστηκαν και στα επόμενα δύο τρίμηνα (+58,84% στο 2ο και +32,64% στο 3ο) αλλά στο 4ο εξάμηνο οι κενές θέσεις έπεσαν στις 28.365, ποσοστό μειωμένο κατά -31% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2023 (Γράφημα 35).

Η παροδική αυτή κορύφωση ενδέχεται να σχετίζεται με εποχικές ανάγκες ή προσωρινή αδυναμία κάλυψης εξειδικευμένων θέσεων.

Σύμφωνα με τον δείκτη JVR της Eurostat, η Ελλάδα διατηρεί σταθερά χαμηλότερα ποσοστά κενών θέσεων εργασίας σε σύγκριση με την ΕΕ-27 και την Ευρωζώνη, αντανakλώντας τις δομικές ιδιαιτερότητες της ελληνικής αγοράς. Ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση το ποσοστό των ανοιχτών θέσεων μειώθηκε σταδιακά από 3,1% το δεύτερο τρίμηνο του 2022 σε 2,3% στο τέλος του 2024, και στην Ευρωζώνη από 3,3% σε 2,5% αντίστοιχα, η Ελλάδα ακολούθησε μια πιο ασταθή πορεία.

Από τα εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά της διετίας 2022-2023 (με χαμηλότερη τιμή το 0,9% στο τέλος του 2022), το πρώτο τρίμηνο του 2024 σημειώθηκε αιφνιδιαστική εκτίναξη στο 3,1% — ξεπερνώντας για πρώτη φορά τον μέσο όρο της Ευρωζώνης και της ΕΕ. Ωστόσο, η άνοδος αποδείχθηκε βραχύβια: το ποσοστό υποχώρησε στο 2,5% το δεύτερο τρίμηνο, 2,1% στο τρίτο και επέστρεψε στο 1,2% στο τέλος του 2024, στο ίδιο επίπεδο με το 2022-Q2 (Γράφημα 36).

Γράφημα 36. Δείκτης κενών θέσεων εργασίας (JVR) (Ελλάδα και ΕΕ)

Πηγή: Eurostat

Μετά την αποδυνάμωση των επιπτώσεων της δεκαετούς κρίσης και την ταχύτερη ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας έναντι της ΕΕ, η εύρυθμη λειτουργία της αγοράς εργασίας καθίσταται κρίσιμη για τη διατήρηση της αναπτυξιακής πορείας. Παρότι η ανεργία μειώνεται, παραμένει σε διψήφια ποσοστά, την ώρα που οι επιχειρήσεις –ιδίως οι μικρές και πολύ μικρές– δυσκολεύονται όλο και περισσότερο να καλύψουν τις αυξανόμενες ανάγκες τους σε προσωπικό, με αιχμή την αναντιστοιχία μεταξύ προσφερόμενων δεξιοτήτων και απαιτήσεων θέσεων εργασίας. Η πρόσφατη μελέτη της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος (2024) σε 800 ΜμΕ δείχνει ότι ένα σημαντικό μέρος της ζήτησης για νέους εργαζόμενους οφείλεται κυρίως στην αναπτυξιακή πορεία των επιχειρήσεων —δηλαδή στην αύξηση πωλήσεων και στην επιχειρηματική επέκταση— και όχι τόσο στην ανάγκη να αντικατασταθεί προσωπικό που αποχώρησε ή συνταξιοδοτήθηκε. Πρόκειται για ένα θετικό σήμα, καθώς υποδηλώνει δυναμισμό και επενδυτική κινητικότητα. Την ίδια στιγμή, η εκπαίδευση εντός της επιχείρησης αναδεικνύεται ως βασικός παράγοντας επιτυχούς κάλυψης θέσεων και ενίσχυσης της παραγωγικότητας. Παρά τα θετικά δείγματα, η αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων της αγοράς απαιτεί συνολικές πολιτικές προσέλκυσης και ενεργοποίησης εργατικού δυναμικού, καθώς και υιοθέτηση ευρωπαϊκών καλών πρακτικών ώστε να βελτιωθεί η ισορροπία μεταξύ ανεργίας και κενών θέσεων.

Βιβλιογραφία

- Alpha Bank. (2025). *Greece Economic & Financial Outlook February 2025*, σσ. 1-11. https://www.alpha.gr/-/media/AlphaGr/Files/Group/Agores/Greece-Economic-and-Financial-Outlook/GREECE_EFO_February_2025.pdf
- Αγουρίδης, Γ. (2024, 15 Νοεμβρίου). Ιδιωτική κατανάλωση: Το παράδοξο – Γιατί αντέχει παρά τον πληθωρισμό. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*. <https://www.ot.gr/2024/11/15/oikonomia/idiotiki-katanalosi-to-paradokso-giati-antexei-para-ton-plithorismo/>
- Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. (2024). *Εργατικό Δυναμικό και Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις*. Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης. https://www.nbg.gr/-/jssmedia/Files/Group/meletes-oikonomikes-analuseis/elliniki-epixeirimatikotita/analuseis-meletes-gia-mikromesaies-epixeiriseis/smes_labour_2024.pdf?rev=780ac6a92e08421ca39e47bc689bb223
- Ernst & Young. (2024). *Survey on the attractiveness of foreign investments in Greece*. <https://www.ey.com/content/dam/ey-unified-site/ey-com/en-gr/campaigns/foreign-direct-investment-surveys/documents/en-gras-2024.pdf>
- Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE). (2024). *Η Ελληνική Οικονομία – Τεύχος 4/2024*. https://www.iobe.gr/docs/economy/ECO_Q4_2024_REP_GR.pdf
- Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ). (2024). *Η αγορά εργασίας στην Ελλάδα: Τάσεις και προοπτικές*. ΚΕΠΕ. https://www.kepe.gr/images/ekdoseis/ekdoseis/ekthesi_ergasias_2024.pdf
- National Bank of Greece. (2024). *Business trends: Tourism report, Q2 2024*. <https://www.nbg.gr/el/omilos/meletes-oikonomikes-analuseis/reports/tourism-2024q2>
- OECD. (2024). *OECD Economic Surveys: Greece 2024*. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-greece-2024_a35a56b6-en.html
- Ινστιτούτο του ΣΕΤΕ (ΙΝΣΕΤΕ). (2025). *Ο Τουρισμός και η Ελληνική Οικονομία 2023-2024*. https://insete.gr/wp-content/uploads/2025/05/25_05_Tourism_and_Greek_Economy_2023-2024-1.pdf
- Πρεσβεία της Ελλάδος, Λονδίνο, Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων. (2024). *Διμερείς οικονομικές σχέσεις Ελλάδας – Γιβραλτάρ*. Διαθέσιμο από <https://agora.mfa.gr/infofiles/ΕΛΛΑΔΑ-ΓΙΒΡΑΛΤΑΡ%20gb.pdf>
- Τράπεζα της Ελλάδος. (2025). *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2024*. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2024.pdf>
- Υπουργείο Οικονομικών. (2024). *Εισηγητική Έκθεση Προϋπολογισμού 2025*. https://minfin.gov.gr/wp-content/uploads/2024/11/Εισηγητική-Έκθεση-Προϋπολογισμού-2025_OE.pdf

3/ Χρηματοοικονομικό περιβάλλον

Δημήτρης Γιακούλας

3.1/ Καταθέσεις

Η έντονα αυξητική πορεία των καταθέσεων της περιόδου 2020–2022 έχει πλέον σταματήσει. Περισσότερο το 2024 αυξήθηκαν οι καταθέσεις των επιχειρήσεων ενώ μείωση υπήρξε στις καταθέσεις τη Γενικής Κυβέρνησης.

Η γενική εικόνα που παρουσιάζουν οι καταθέσεις κατά το 2024 είναι αυτή της σταθεροποίησης, αφού η έντονα αυξητική πορεία της περιόδου 2020–2022 έχει πλέον σταματήσει (Bank of Greece, 2025a). Η αύξηση των καταθέσεων στο χρηματοπιστωτικό σύστημα είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς η ελληνική οικονομία παρουσιάζει διαχρονικά υψηλό έλλειμμα εθνικής αποταμίευσης, το οποίο, αν συνεχιστεί, απειλεί τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα της οικονομίας, ιδιαίτερα απέναντι σε προκλήσεις όπως η κλιματική αλλαγή και η γήρανση του πληθυσμού (Eurobank, 2024).

Κατά το 2024, το συνολικό ύψος των καταθέσεων και ρέπος διατηρείται γύρω από τα 228 δισ. €, χωρίς τις μεγάλες διακυμάνσεις που χαρακτήρισαν προηγούμενα έτη. Ωστόσο, συνολικά το έτος 2024 οι καταθέσεις εμφανίζονται αυξημένες σε σχέση με το 2023. Μεσοσταθμικά, οι καταθέσεις το 2024 εμφανίζονται κατά 1,23% αυξημένες σε σχέση με το 2023, που είναι η μικρότερη ποσοστιαία αύξηση των τελευταίων ετών. Τον Δεκέμβριο του 2024, το συνολικό ύψος των καταθέσεων στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα ανήλθε στα 236.691 εκατ. € έναντι 228.593 τον Δεκέμβριο του 2023, ενώ ακολούθησε μία μικρή πτώση το 2025, με τις καταθέσεις να πέφτουν στα 229.882 εκατ. € τον Απρίλιο. Ωστόσο, αυτή η μικρή πτώση κατά το 1ο τετράμηνο του 2025 δεν χαρακτηρίζει τη συνολική τάση για το 2025 αλλά για μία εποχική διακύμανση η οποία είχε παρατηρηθεί και τα προηγούμενα έτη. Για την ακρίβεια, ο μέσος όρος των καταθέσεων το διάστημα Ιανουαρίου – Απριλίου 2025 είναι αυξημένος κατά +2,82% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2024 (Γράφημα 1, Πίνακας 1).

Η μικρή αύξηση που εμφάνισαν οι καταθέσεις το 2024 οφείλεται αποκλειστικά στον ιδιωτικό τομέα, καθώς οι καταθέσεις νοικοκυριών και επιχειρήσεων αυξήθηκαν μεσοσταθμικά κατά +3,21% το 2024 σε σχέση με το 2023 και συνεχίζουν με ελαφρώς μεγαλύτερη μεσοσταθμική αύξηση + 4,58% το 1ο τετράμηνο του 2025 σε σχέση με το αντίστοιχο τετράμηνο του 2024.

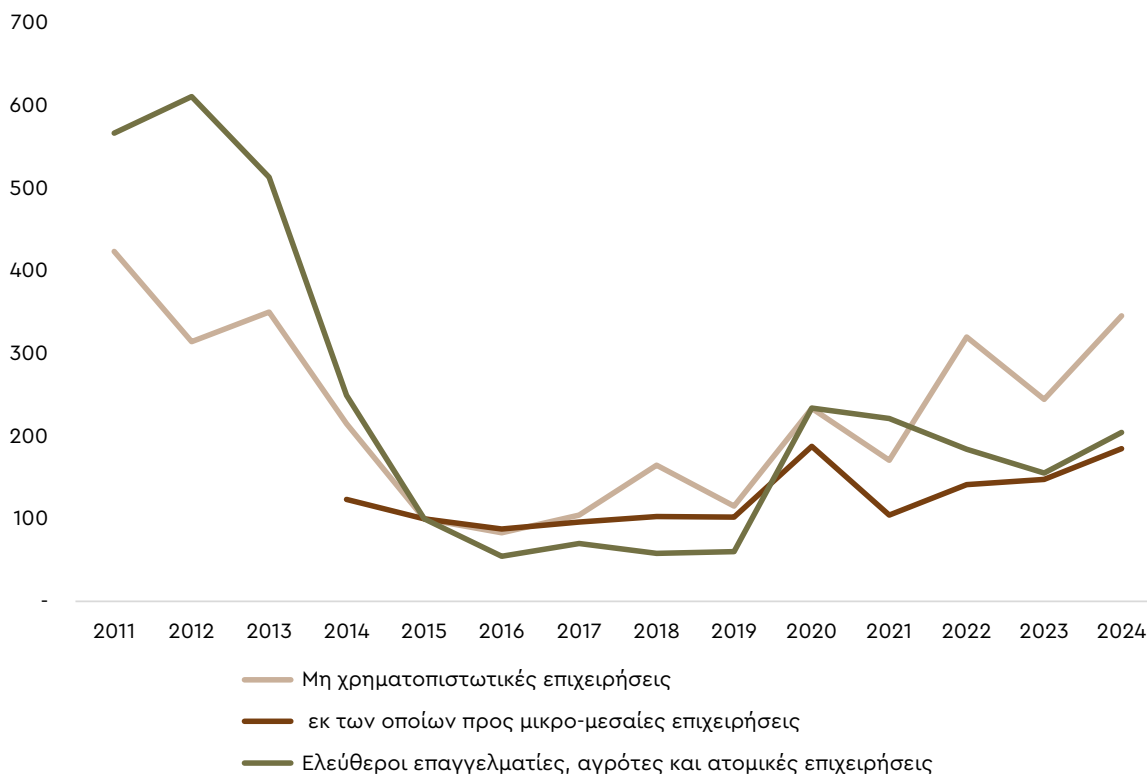
Οι καταθέσεις των νοικοκυριών και των ιδιωτικών μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων παρουσιάζουν συνεχή άνοδο, ωστόσο από το 2023 και μετά ο ρυθμός αύξησης επιβραδύνεται, με τις καταθέσεις τους το 2024 να κυμαίνονται γύρω από τα 146 δισ. €. Οι μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις συνεχίζουν επίσης την ανοδική τους πορεία, κινούμενες γύρω από το ποσό των 44 δισ. € το 2024.

Ποσοστιαία αυξήθηκαν περισσότερο οι καταθέσεις των επιχειρήσεων (+5,17%) και λιγότερο των νοικοκυριών (+2,57%), ενώ κατά το 1ο τετράμηνο του 2025 οι καταθέσεις των επιχειρήσεων παρουσιάζουν ακόμα μεγαλύτερη δυναμική αφού είναι μεσοσταθμικά αυξημένες κατά +10,22% σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2024, ενώ κατά την ίδια περίοδο αύξηση + 2,87% παρουσιάζουν και οι καταθέσεις των νοικοκυριών.

Αντίθετα, οι καταθέσεις της Γενικής Κυβέρνησης, αν και εμφανίζονται αυξημένες τον Δεκέμβριο του 2024 σε σχέση με τον Δεκέμβριο του 2023, αν υπολογίσουμε τον μέσο όρο τους για το 2024, γνώρισαν ιδιαίτερα σημαντική μείωση (-15,31%) σε σχέση με το 2023, ενώ φαίνεται να ανακάμπτουν το 1ο τετράμηνο του 2025 σε σχέση με το αντίστοιχο του 2024, αφού αυξήθηκαν μεσοσταθμικά κατά +9,11%.

Τέλος, οι καταθέσεις των κατοίκων εξωτερικού το 2024 κινήθηκαν γύρω από το ποσό των 16 δισ.€, με αύξηση +4,69% σε σχέση με το 2023.

Γράφημα 1. Καταθέσεις ανά τομέα(εκατ. €)

Πίνακας 1. Υπόλοιπα καταθέσεων ανά τομέα (εκατ. €)

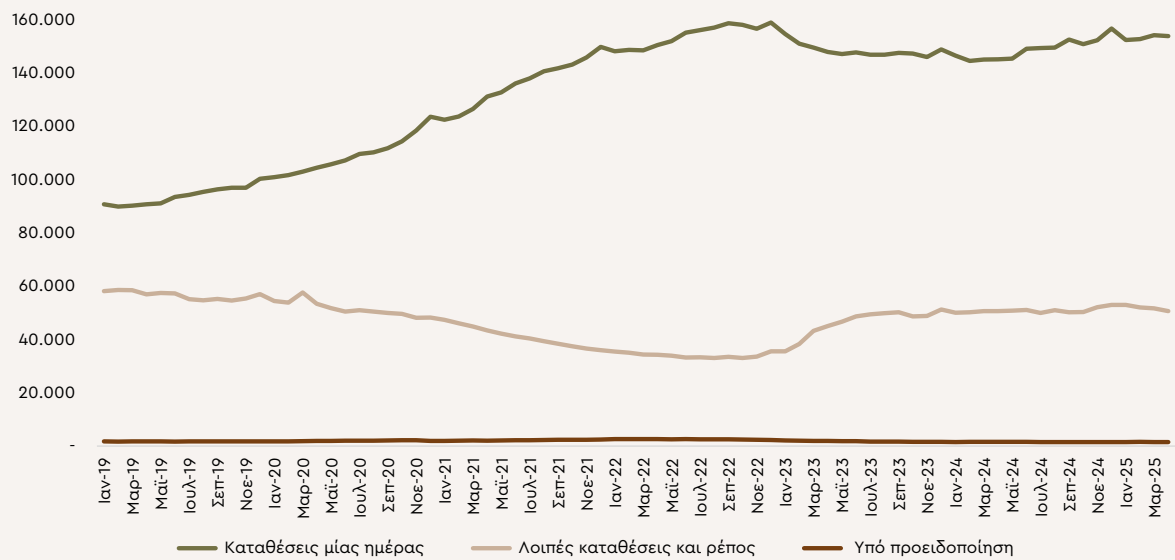
	Δεκ-19	Δεκ-20	Δεκ-21	Δεκ-22	Δεκ-23	Δεκ-24	Μ.Ο. 2019	Μ.Ο. 2020	Μ.Ο. 2021	Μ.Ο. 2022	Μ.Ο. 2023	Μ.Ο. 2024	Μ.Ο. 1-4/2024	Μ.Ο. 1-4/2025
Γενική Κυβέρνηση	15.939	10.438	8.149	8.003	6.836	7.536	15.076	12.278	8.988	8.785	8.425	7.135	7.417	8.092
Επιχειρήσεις και Νοικοκυριά	143.123	163.220	180.003	188.742	194.788	203.621	137.101	150.486	170.265	181.748	188.057	194.096	189.807	198.498
Μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις	23.242	32.350	40.338	43.774	44.024	48.999	21.077	26.749	34.645	39.831	41.766	43.926	40.963	45.150
Νοικοκυριά και ιδιωτικά μη κερδοσκοπικά ιδρύματα (IMKI)	116.679	126.290	135.147	141.315	146.626	150.351	112.739	119.856	130.697	137.107	142.579	146.248	144.835	148.993
Σύνολο καταθέσεων και ρέπος	203.808	215.335	217.747	227.071	228.593	236.691	180.417	206.646	213.620	220.401	224.986	227.757	224.444	231.090
Κάτοικοι εξωτερικού	7.794	8.330	13.200	15.725	15.607	16.820	7.833	8.328	10.922	14.540	15.645	16.379	15.944	16.393

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Το 2024, συνολικά, καταγράφεται μια σαφής μεταστροφή στην συμπεριφορά των καταθετών. Οι λοιπές και προθεσμιακές καταθέσεις αυξάνονται σε όλους σχεδόν τους τομείς, ενδεικτικό της προτίμησης για υψηλότερες αποδόσεις, ιδιαίτερα λόγω της ανόδου των βασικών επιτοκίων από την ΕΚΤ. Παράλληλα, οι καταθέσεις μίας ημέρας διατηρούν τη δυναμική τους, αν και μερικώς περιορίζονται σε ορισμένους τομείς (όπως στη Γενική Κυβέρνηση και τα Ασφαλιστικά Ταμεία) (Γράφημα 2).

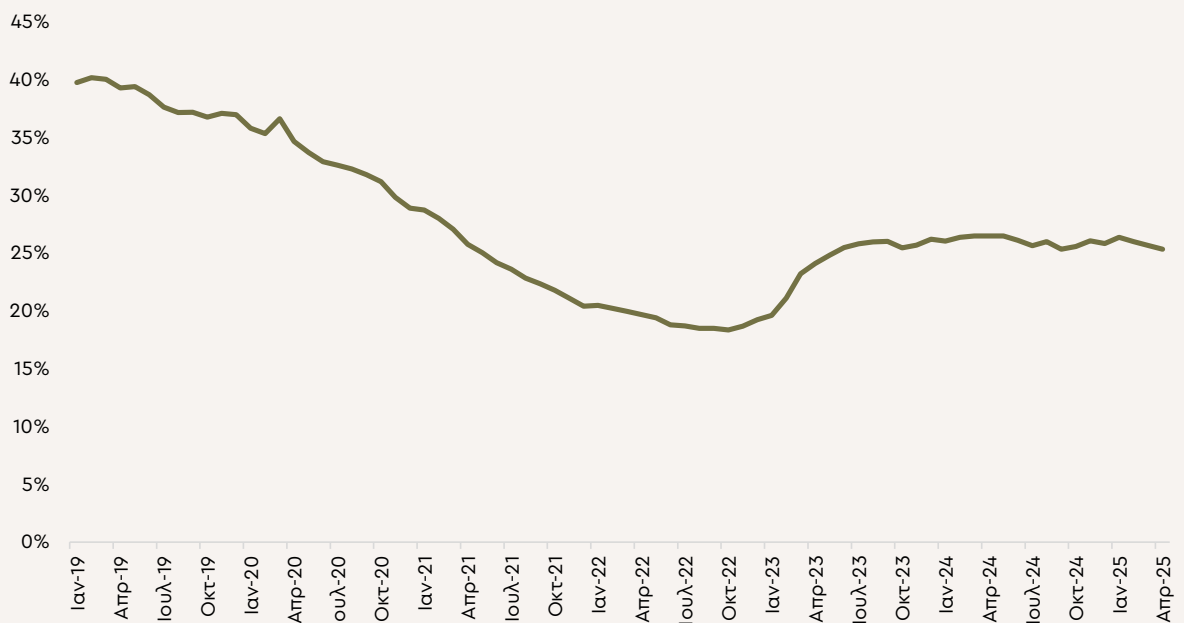
Όπως είχε ήδη επισημανθεί και στις ετήσιες εκθέσεις του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για το 2022 και το 2023, πριν από την κρίση χρέους οι μακροπρόθεσμες καταθέσεις κυριαρχούσαν στο σύνολο των καταθέσεων των κατοίκων. Με την εκδήλωση της κρίσης σημειώθηκε σημαντική πτώση στο συνολικό ύψος των καταθέσεων και, την περίοδο 2016–2019, τα επίπεδα των βραχυπρόθεσμων και μακροπρόθεσμων καταθέσεων ήταν περίπου ισοδύναμα. Από το 2020 και έπειτα, με την πανδημία, παρατηρήθηκε έντονη άνοδος των βραχυπρόθεσμων καταθέσεων και αντίστοιχα μεγάλη υποχώρηση των μακροπρόθεσμων. Τον Οκτώβριο του 2022, οι πρώτες είχαν φτάσει να είναι σχεδόν πενταπλάσιες των δεύτερων. Ωστόσο, η απόκλιση αυτή φαίνεται να περιορίζεται το 2023 και το 2024, καθώς οι βραχυπρόθεσμες καταθέσεις μειώνονται και οι μακροπρόθεσμες αυξάνονται, οδηγώντας τον λόγο βραχυπρόθεσμων μακροπρόθεσμων περίπου στο 3 το 2024 (Γράφημα 3). Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη διαδραμάτισαν, αναμφίβολα, οι αυξήσεις και στη συνέχεια οι μειώσεις του βασικού επιτοκίου από την ΕΚΤ.

Γράφημα 2. Διάρθρωση καταθέσεων κατοίκων (υπόλοιπα σε εκατ.)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Γράφημα 3. Αναλογία προθεσμιακών καταθέσεων κατοίκων στο σύνολο των καταθέσεων

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

3.2/ Επιτόκια

Μετά τη ραγδαία άνοδο των επιτοκίων το 2022–2023, παρατηρείται σταδιακή αποκλιμάκωση το 2024–2025. Ωστόσο, οι μικρές επιχειρήσεις συνεχίζουν να επιβαρύνονται με υψηλότερο κόστος δανεισμού, αναδεικνύοντας άνισες συνθήκες χρηματοδότησης.

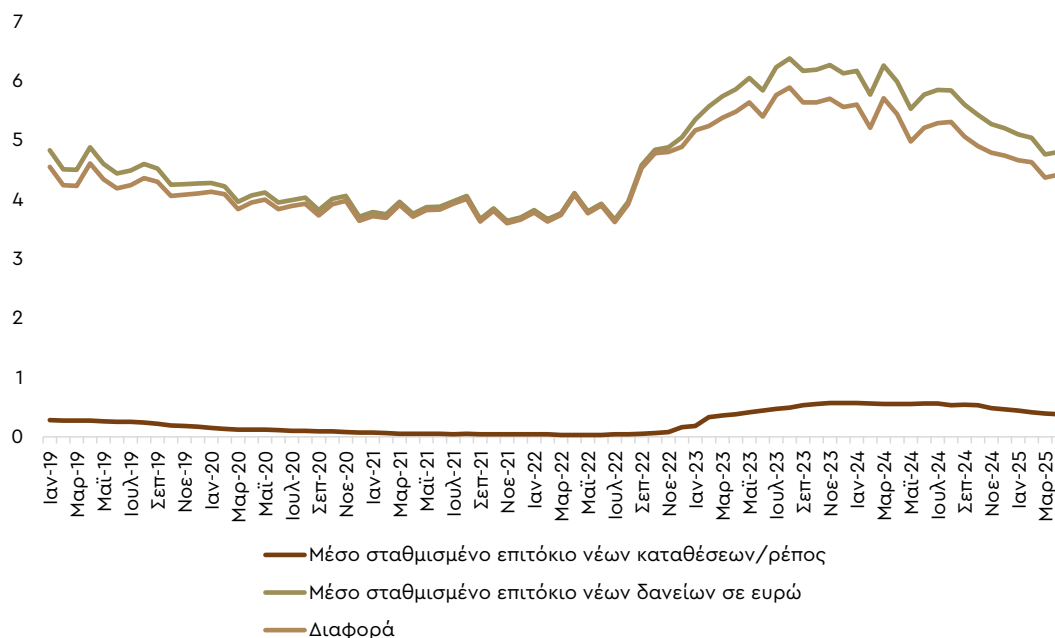
Η έντονη μεταβλητότητα των επιτοκίων των τελευταίων ετών αντανακλά την προσπάθεια εξισορρόπησης μεταξύ ελέγχου του πληθωρισμού και υποστήριξης της οικονομικής δραστηριότητας (National Bank of Greece, 2024a).

Μετά την οικονομική κρίση του 2008, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε μια πολιτική σχεδόν μηδενικών επιτοκίων, προκειμένου να διευκολύνει την έξοδο από τη χρηματοπιστωτική ύφεση (Mody & Nedeljkovic, 2018).

Η στρατηγική αυτή διατηρήθηκε και κατά την περίοδο της πανδημίας καθώς μέχρι τα τέλη του 2021, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα εκτιμούσε πως οι πληθωριστικές πιέσεις που παρατηρούνταν μετά την επαναλειτουργία των αγορών ήταν προσωρινές (European Central Bank, 2021; European Central Bank, 2021).

Κατά την περίοδο 2019–2021, τα μέσα σταθμισμένα επιτόκια τόσο των καταθέσεων όσο και των δανείων παρέμειναν σε ιδιαίτερα χαμηλά επίπεδα με τη διαφορά μεταξύ τους να κυμαίνεται σταθερά κοντά στις 3,5–4 ποσοστιαίες μονάδες (Γράφημα 4).

Γράφημα 4. Μέσο σταθμισμένο επιτόκιο καταθέσεων και δανείων

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Ωστόσο, από το δεύτερο εξάμηνο του 2022 και εξαιτίας της πρόσθετης επιβάρυνσης του πληθωρισμού λόγω του πολέμου, η ΕΚΤ ξεκίνησε σταδιακά την αύξηση των επιτοκίων (Lane, 2024). Έτσι, από το β' εξάμηνο του 2022 παρατηρείται σταδιακή αύξηση των επιτοκίων, αρχικά ήπια, η οποία εντείνεται σημαντικά το 2023. Το μέσο επιτόκιο δανείων αγγίζει κορυφές της τάξης του 6,38% (Αύγουστος 2023), ενώ το επιτόκιο καταθέσεων φθάνει το 0,57% των Νοέμβριο του 2023. Η διαφορά ανάμεσα στα δύο επιτόκια κορυφώνεται τον Αύγουστο του 2023 στις 5,89 ποσοστιαίες μονάδες, αντικατοπτρίζοντας την επιθετική νομισματική σύσφιξη που εφάρμοσε η ΕΚΤ λόγω των πληθωριστικών πιέσεων.

Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος, στόχος της νομισματικής πολιτικής το 2024 ήταν να διατηρηθούν τα επιτόκια σε επαρκώς υψηλά επίπεδα για όσο διάστημα είναι απαραίτητο, προκειμένου ο πληθωρισμός να επιστρέψει στον μεσοπρόθεσμο στόχο του 2% (Econostream Media, 2024).

Η σταδιακή αποκλιμάκωση του πληθωρισμού επέτρεψε την σταδιακή αποκλιμάκωση των επιτοκίων, με το επιτόκιο δανείων να μειώνεται από 6,17% τον Ιανουάριο στο 5,20% τον Δεκέμβριο. Το επιτόκιο καταθέσεων μειώνεται κατά την ίδια περίοδο αντίστοιχα από το 9,57% στο 0,46% γεγονός που δείχνει ήπια χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής.

Κατά το πρώτο τετράμηνο του 2025, η πτωτική τάση των επιτοκίων συνεχίζεται. Το μέσο επιτόκιο δανείων υποχωρεί σταδιακά στο 4,80% τον Απρίλιο, ενώ το επιτόκιο καταθέσεων ακολουθεί επίσης καθοδική πορεία (0,38% τον Απρίλιο). Η διαφορά μεταξύ των δύο επιτοκίων μειώνεται περαιτέρω στις 4,42 μονάδες, καταδεικνύοντας μια προσπάθεια σταδιακής εξομάλυνσης της νομισματικής πολιτικής και επιστροφής σε πιο ισορροπημένες συνθήκες κόστους χρήματος.

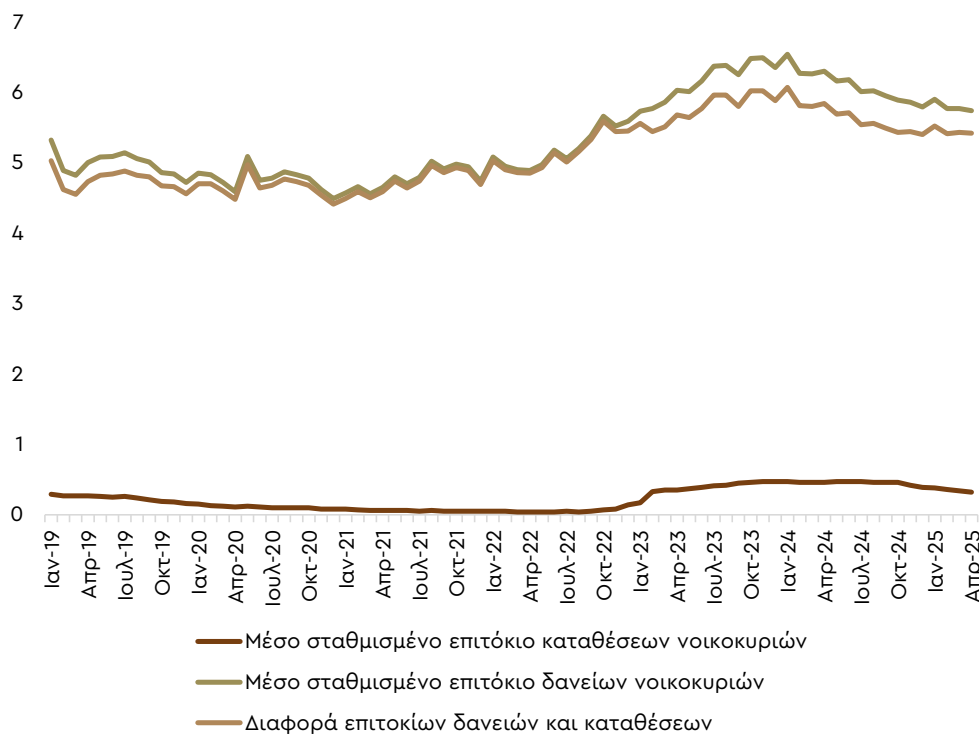
Για το 2025, οι προβλέψεις δείχνουν συνέχιση της σταδιακής χαλάρωσης της νομισματικής πολιτικής, με περαιτέρω μειώσεις επιτοκίων, εφόσον οι πληθωριστικές πιέσεις συνεχίσουν να υποχωρούν (Bank of Greece, 2025e).

Όσον αφορά στα επιτόκια δανείων και καταθέσεων των νοικοκυριών, κατά την περίοδο 2019–2021, παρέμεναν σχετικά χαμηλά. Το μέσο σταθμισμένο επιτόκιο δανείων κινούνταν κοντά στο 4,8%, ενώ το επιτόκιο καταθέσεων υπολειπόταν σημαντικά (κάτω από 0,15%), με τη διαφορά μεταξύ τους να διατηρείται σχετικά σταθερή γύρω στις 4,5–5 ποσοστιαίες μονάδες.

Από τα μέσα του 2022 και κυρίως μέσα στο 2023, παρατηρείται ραγδαία άνοδος στα επιτόκια δανείων των νοικοκυριών, τα οποία αγγίζουν το 6,54% τον Ιανουάριο του 2024. Το επιτόκιο καταθέσεων αυξάνεται επίσης, αλλά με σημαντικά ηπιότερο ρυθμό (0,47% τον Νοέμβριο του 2023). Η διαφορά μεταξύ τους κορυφώνεται στις 6,07 μονάδες τον Ιανουάριο του 2024.

Το 2024 χαρακτηρίζεται από σχετική μείωση των επιτοκίων για τα νοικοκυριά με το επιτόκιο δανεισμού να μειώνεται στο 5,79% τον Δεκέμβριο, ενώ το επιτόκιο καταθέσεων μένει σταθερό το πρώτο εξάμηνο και υποχωρεί στα τέλη του έτους στο 0,39% (Γράφημα 5).

Κατά το 1ο τετράμηνο του 2025, τα επιτόκια δανείων μειώνονται περαιτέρω από 5,90% τον Ιανουάριο σε 5,74% τον Απρίλιο, ενώ τα επιτόκια καταθέσεων μειώνονται επίσης από 0,38% σε 0,32%. Η διαφορά μεταξύ τους μειώνεται σταθερά, αγγίζοντας τις 5,42 ποσοστιαίες μονάδες τον Απρίλιο.

Γράφημα 5. Μέσο σταθμισμένο επιτόκιο καταθέσεων και δανείων νοικοκυριών

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Όσον αφορά στις επιχειρήσεις, κατά την περίοδο 2024-25 παρατηρείται μια σταδιακή αποκλιμάκωση των επιτοκίων τόσο στα δάνεια όσο και στις καταθέσεις των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων, σε σύγκριση με το έντονο ανοδικό κύμα που σημειώθηκε από το δεύτερο εξάμηνο του 2022 έως τα τέλη του 2023. Συγκεκριμένα, μετά την κορύφωση του μέσου σταθμισμένου επιτοκίου δανείων μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων, σε επίπεδα που άγγιξαν το 6,4%% κατά το 2023, το 2024 καταγράφεται ήπια υποχώρηση, με τιμές γύρω στο 4,9%-6,3% και περαιτέρω πτώση στο 4,33 τον Απρίλιο του 2025. Παράλληλα, τα επιτόκια καταθέσεων που είχαν φτάσει έως και το 0,93% τον Νοέμβριο του 2023, υποχωρούν σταδιακά προς το 0,54% μέχρι τον Απρίλιο του 2025, αντανakλώντας μια τάση χαλάρωσης των συνθηκών ρευστότητας και πιθανή στροφή της νομισματικής πολιτικής σε λιγότερο περιοριστική κατεύθυνση (Γράφημα 6).

Ωστόσο, η εικόνα για τις μικρές επιχειρήσεις διαφοροποιείται αισθητά. Εξετάζοντας το επιτόκιο δανεισμού που αντιμετωπίζουν οι ατομικές επιχειρήσεις, οι αγρότες και οι ελεύθεροι επαγγελματίες διαπιστώνουμε ότι είναι αρκετά υψηλότερο σε σχέση με το επιτόκιο των υπόλοιπων μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων.

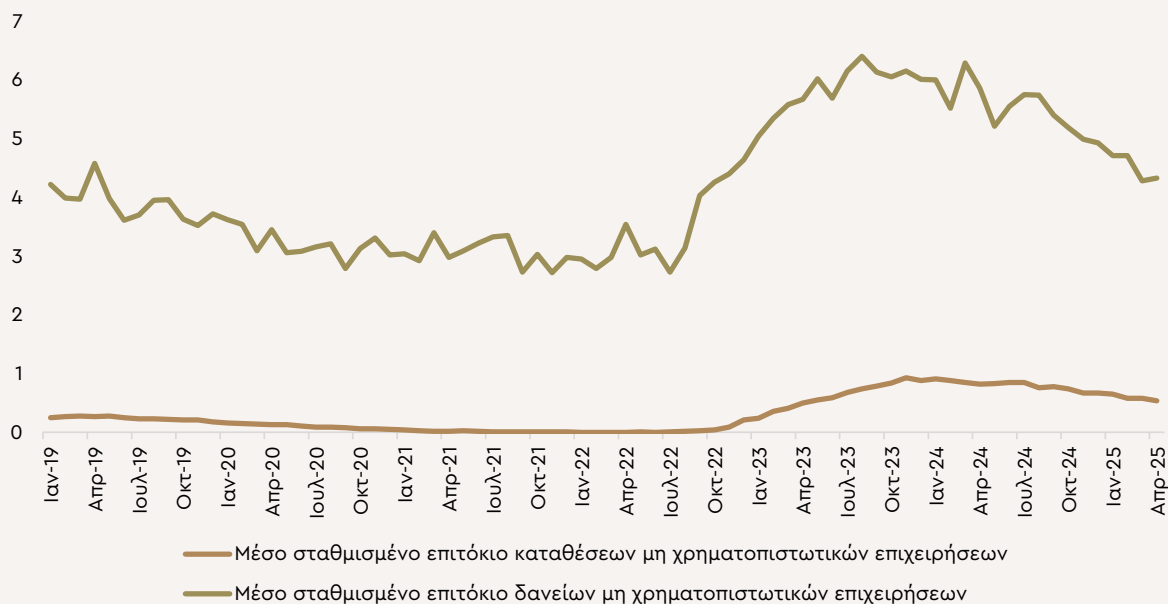
Συγκεκριμένα, το επιτόκιο για τις μικρές ξεκίνησε το 2019 σε επίπεδα 5,5%-6%, καταγράφοντας αύξηση μέχρι και 6,73% στο τέλος του 2020, περίοδο που συμπίπτει με την κορύφωση της αβεβαιότητας λόγω της πανδημίας. Από το 2021 και έπειτα, το επιτόκιο ακολούθησε πτωτική πορεία, υποχωρώντας σταδιακά κοντά ή κάτω από το 5%, ενώ από τα μέσα του 2022 αρχίζει μία νέα αύξηση η οποία κορυφώνεται τον Απρίλιο του 2023 στο 7,19%. Το 2024 το κόστος δανεισμού για τις μικρές επιχειρήσεις συνέχισε να κινείται γύρω από τα 5,8%-6,2%, ενώ το 2025 διατηρείται περίπου στα ίδια επίπεδα (Γράφημα 7).

Όσον αφορά στη διαφορά επιτοκίου δανεισμού που αντιμετωπίζουν οι μικρές επιχειρήσεις σε σχέση με το μέσο επιτόκιο για τις υπόλοιπες μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις, παρατηρούνται τρεις διακριτές φάσεις. Στο διάστημα 2019 έως τα μέσα του 2020, οι μικρές επιχειρήσεις επιβαρύνονταν με σταθερά υψηλότερο επιτόκιο κατά 1,3% έως 2,8% σε σχέση με τον μέσο όρο, με μέγιστο την άνοιξη του 2020 (Μάιος 2020: 2,79%).

Από το 2021 και μετά, παρατηρείται μια σταδιακή μείωση και σταθεροποίηση της διαφοράς, που κυμαίνεται πλέον μεταξύ 1,4% και 2,4%. Ωστόσο, από το δεύτερο εξάμηνο του 2022 έως και το 2024, η διαφορά μειώνεται ραγδαία, φτάνοντας σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και σε αρνητικές τιμές, όπως τον Αύγουστο του 2023 όπου η διαφορά διαμορφώνεται στο -0,42%.

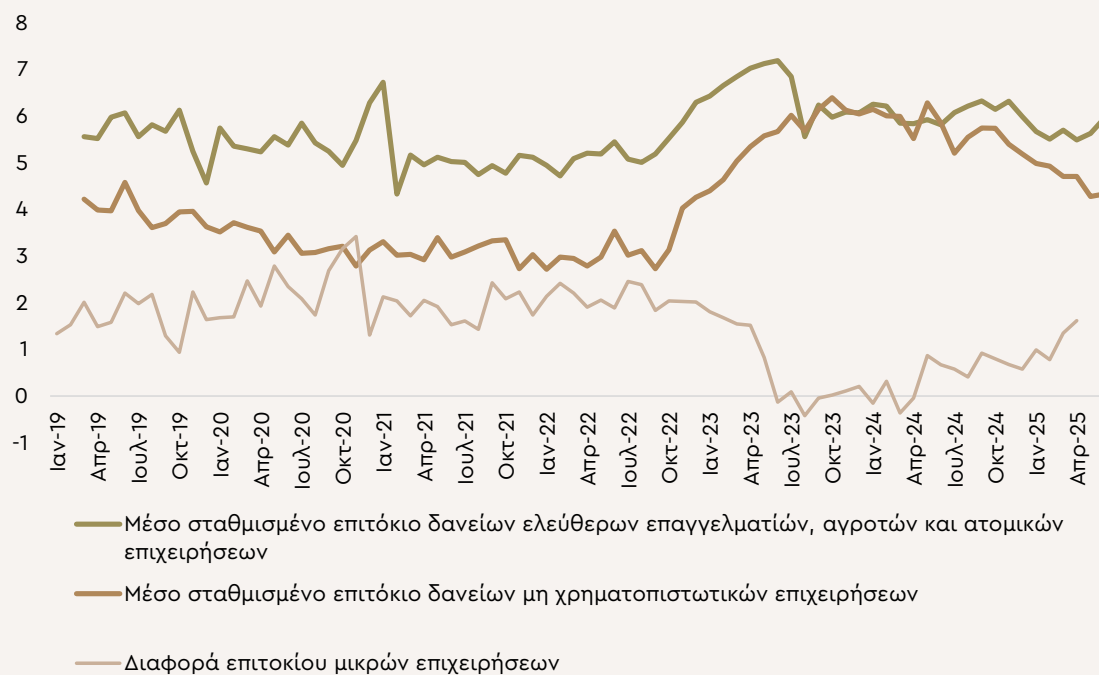
Ωστόσο, από τα μέσα του 2024 παρατηρείται ξανά μια σταδιακή αύξηση της διαφοράς η οποία κορυφώνεται τον Απρίλιο του 2025 στο 1,62% και όπως φαίνεται θα συνεχίσει να αυξάνεται αγγίζοντας τα προ πανδημίας επίπεδα. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει ότι οι μικρότερες, ατομικές και αγροτικές επιχειρήσεις εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν δυσανάλογα υψηλό κόστος δανεισμού σε σχέση με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις.

Γράφημα 6. Μέσο σταθμισμένο επιτόκιο καταθέσεων και δανείων μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Γράφημα 7. Μέσα σταθμισμένα επιτόκια νέων δανείων μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

3.3/ Χρηματοδότηση

Η συνολική χρηματοδότηση αυξάνεται σταδιακά, κυρίως χάρη στην άνοδο των επιχειρηματικών δανείων. Ωστόσο, παρατηρείται μία συνεχιζόμενη υποχώρηση των δανείων προς τα νοικοκυριά και τις μικρές επιχειρήσεις.

Την περίοδο 2024-2025, η χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας από τα εγχώρια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα εμφανίζει σαφή τάση ήπιας ανάκαμψης, ύστερα από πολυετή φάση συρρίκνωσης. Το γενικό σύνολο χρηματοδότησης, που είχε υποχωρήσει στα χαμηλά επίπεδα των 137-144 δισ. € το 2022-2023, αυξάνεται σταδιακά φτάνοντας τα 159 δισ. € τον Απρίλιο του 2025.

Σημαντικός παράγοντας στη χρηματοδότηση της οικονομίας ήταν η αξιοποίηση των πόρων του Ταμείου Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας. Ο συνολικός προϋπολογισμός συμβασιολογημένων έργων έφτασε τα 13,5 δισ. €, εκ των οποίων 6 δισ. € αφορούν κεφάλαια του Ταμείου, 4,4 δισ. € τραπεζικά κεφάλαια και 3,1 δισ. € ίδια συμμετοχή (Ένωση Ελληνικών Τραπεζών, 2025). Αξίζει να σημειωθεί ότι τα δάνεια που δίνονται μέσω του Ταμείου περιλαμβάνουν σημαντικά πιο ευνοϊκούς όρους από τις εναλλακτικές χρηματοδοτήσεις της αγοράς (European Commission, 2024).

Επιπλέον πηγές χρηματοδότησης προήλθαν από διάφορους οργανισμούς όπως τα προγράμματα της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας (599 εκατ. €), την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (1.062 δισ. €), την Τράπεζα Ευρωπαϊκής Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (117 εκατ. €) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων (1.907 δισ. €). Συνολικά, οι λοιπές χρηματοδοτήσεις τραπεζών (πλην στεγαστικής και καταναλωτικής πίστης) ανήλθαν στα 31.806 δισ. € (Hellenic Bank Association, 2025). Η χρηματοδότηση της Γενικής Κυβέρνησης το 2024 διατηρείται περίπου στα ίδια επίπεδα με το 2023, κοντά στα 33 δισ. €, με ενδείξεις για μικρή αύξηση το 2025.

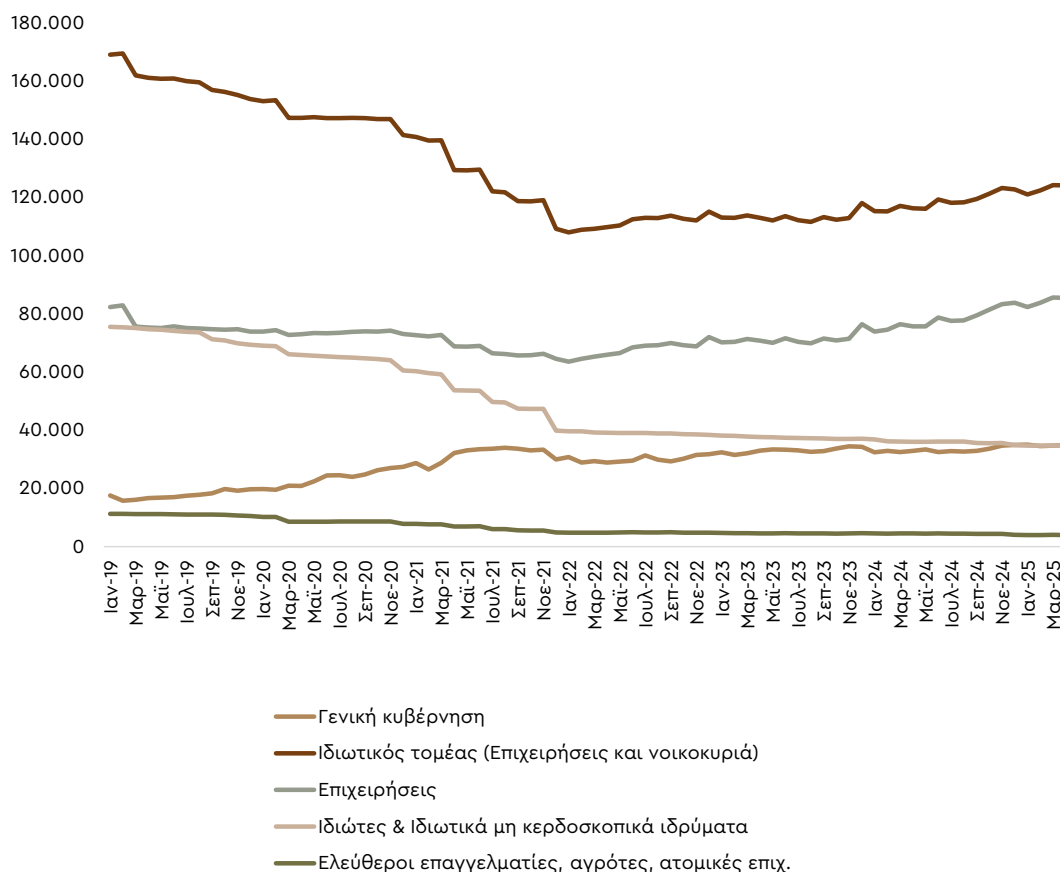
Η χρηματοδότηση του ιδιωτικού τομέα (επιχειρήσεων και νοικοκυριών) συνεχίζει την αυξητική πορεία που ξεκίνησε από τον Ιανουάριο του 2022 με συνολικό υπόλοιπο 107,9 δισ. € σε 124,1 δισ. € τον Απρίλιο του 2025 (Γράφημα 8).

Η χρηματοδότηση των επιχειρήσεων σημειώνει αξιοσημείωτη ενίσχυση την τελευταία διετία, από περίπου 73,9 δισ. € τον Ιανουάριο του 2024 στα 85,4 δισ. ευρώ τον Απρίλιο 2025, επιβεβαιώνοντας τη σταδιακή ανάκαμψη των επενδύσεων και της δραστηριότητας των επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αποτελούν τη βασική πηγή ζήτησης για νέο δανεισμό, καθώς αξιοποιούν την ευνοϊκότερη ρευστότητα και προσδοκούν υψηλότερη ανάπτυξη.

Ωστόσο η εικόνα όσον αφορά στη χρηματοδότηση των μικρών επιχειρήσεων (ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες, ατομικές επιχειρήσεις) είναι εντελώς διαφορετική, αφού τα υπόλοιπα χρηματοδότησής τους έχουν γνωρίσει ιστορικό χαμηλό, κινούμενα από το 2023 κάτω από τα 4,5 δισ. € και μειούμενα περαιτέρω το 2025 κάτω από τα 4 δισ. €, ποσό που είναι σχεδόν στο 1/3 του επιπέδου χρηματοδότησής του το 2019.

Παρομοίως, η χρηματοδότηση των νοικοκυριών συνεχίζει την πτωτική της πορεία, παγιώνοντας τη σημαντική μείωση του δανεισμού τους που ξεκίνησε τα προηγούμενα χρόνια. Τα υπόλοιπα δανείων των ιδιωτών πέφτουν στα 34,7 δισ. € τον Απρίλιο του 2025 από 36,8 δισ. € που ήταν τον Ιανουάριο του 2024. Η συνεχιζόμενη μείωση των δανείων προς νοικοκυριά αντανakλά συντηρητική συμπεριφορά τόσο από την πλευρά των τραπεζών όσο και των καταναλωτών.

Γράφημα 8. Συνολική χρηματοδότηση της ελληνικής οικονομίας από εγχώρια Νομισματικά Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα (υπόλοιπα τέλους περιόδου σε εκατ. €)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Δεδομένου ότι τα υπόλοιπα χρηματοδότησης ενδέχεται να επηρεάζονται από ρυθμίσεις οφειλών, συνεχίζουμε την ανάλυση με το σύνολο των νέων δανείων που δόθηκαν σε επιχειρήσεις.

Συγκεκριμένα, αθροίσαμε όλα τα νέα δάνεια που δίνονται ανά έτος σε μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις καθώς και σε μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις και σε ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις (Πίνακας 2). Όπως φαίνεται οι μικρές και οι μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις λαμβάνουν μόνο ένα μικρό μέρος της πίστωσης με τη μερίδα του λέοντος να κατευθύνεται προς τις μεγάλες επιχειρήσεις, κάτι που επιβεβαιώνεται και από ανάλυση της AnaCredit (DNews, 2024).

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μία συνεχής αύξηση των νέων δανείων προς τις μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις συνολικά (από 6.940 εκατ. € το 2015 σε 23.972 εκατ. € το 2024), ενώ αυξήσεις υπάρχουν τόσο στα δάνεια προς μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις όσο και σε ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις (από 3.217 και 244 εκατ. € το 2015 σε 5.945 και 499 εκατ. € το 2025 αντίστοιχα) (Πίνακας 2).

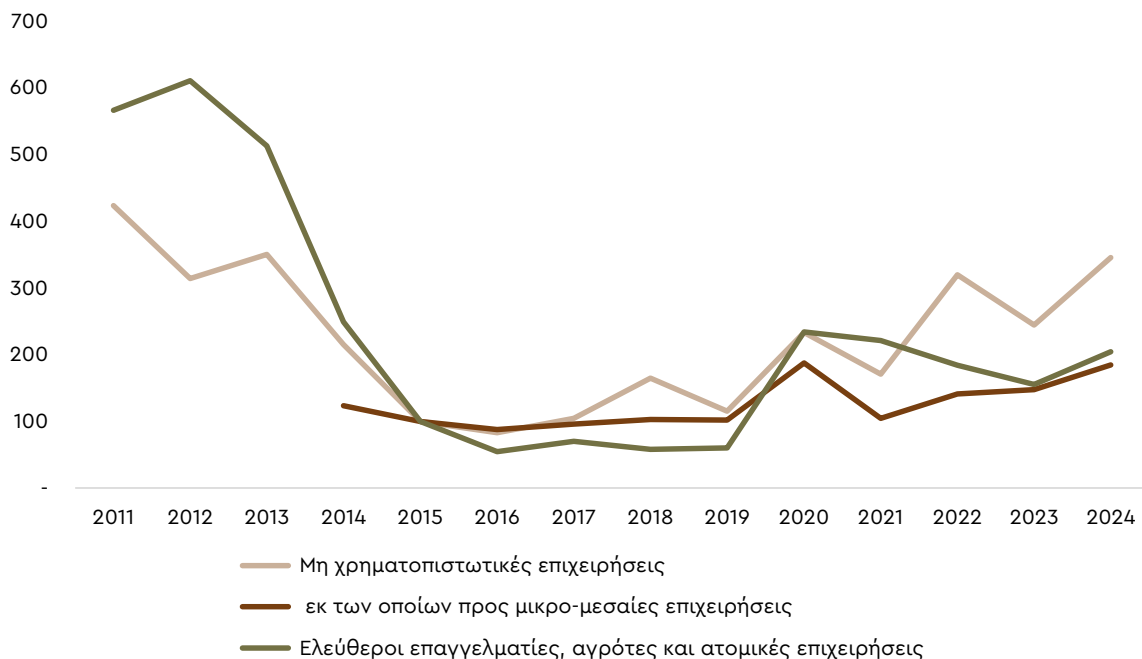
Πίνακας 2. Ποσά νέων τραπεζικών δανείων (εκατ. €)

	Μη χρηματοπιστωτικές επιχειρήσεις	εκ των οποίων προς μικρο- μεσαίες επιχειρήσεις	Ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις
2011	29.386	-	1.382
2012	21.796	-	1.490
2013	24.301	-	1.252
2014	14.929	3.971	608
2015	6.940	3.217	244
2016	5.771	2.820	133
2017	7.259	3.088	171
2018	11.424	3.302	142
2019	7.994	3.282	147
2020	16.196	6.034	571
2021	11.851	3.364	540
2022	22.200	4.542	449
2023	16.957	4.750	379
2024	23.972	5.945	499

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος – Υπολογισμός από τον συγγραφέα

Ωστόσο, αν συγκρίνουμε τους ρυθμούς με τους οποίους αυξάνονται τα νέα δάνεια στο σύνολο των επιχειρήσεων με τους αντίστοιχους ρυθμούς για τις μικρές και τις μεσαίες επιχειρήσεις, διαπιστώνουμε ότι στις δεύτερες είναι σαφώς χαμηλότεροι. Όπως φαίνεται στο γράφημα 8 που ακολουθεί, ενώ πριν το 2015 τα νέα δάνεια σε ελεύθερους επαγγελματίες, αγρότες και ατομικές επιχειρήσεις αυξάνονταν με μεγαλύτερο ρυθμό από ότι τα νέα δάνεια στο σύνολο των επιχειρήσεων, η τάση αυτή φαίνεται να αντιστρέφεται μετά το 2015, με τους ρυθμούς αύξησης των νέων δανείων να είναι χαμηλότεροι για τις μικρές επιχειρήσεις, τάση που ενισχύεται ακόμα περισσότερο μετά την πανδημία.

Η διαχρονικά περιορισμένη πρόσβαση σε χρηματοδότηση των μικρών επιχειρήσεων στην Ελλάδα (Georgiou, 2018) περιορίζει σημαντικά τις αναπτυξιακές τους δυνατότητες. Δεδομένου ότι οι ΜΜΕ αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ελληνικής οικονομίας, η περιθωριοποίησή τους στη χρηματοδότηση μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την απασχόληση και την περιφερειακή ανάπτυξη (Hyz, 2022). Αν λάβουμε υπόψη μας και τις αρνητικές επιπτώσεις του πληθωρισμού των τελευταίων ετών στις μικρές επιχειρήσεις και στον περαιτέρω περιορισμό της δύναμής του στην αγορά (Γιακούλας & Ιωαννίδης, 2023,) αντιλαμβανόμαστε ότι οι μικρές επιχειρήσεις έχουν περιέλθει σε ιδιαίτερα δυσμενή θέση.

Γράφημα 9. Εξέλιξη νέων δανειών σε επιχειρήσεις (2015 =100)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος – Υπολογισμός από τον συγγραφέα

Αξίζει να σημειωθεί ότι η σφικτή πιστωτική πολιτική των ελληνικών συστημικών τραπεζών απέναντι στις μικρές επιχειρήσεις συνεχίζεται σε μία περίοδο που οι ελληνικές τράπεζες έχουν αυξημένη ρευστότητα (Bank of Greece, 2025) και αντιμετωπίζουν μειωμένο ρίσκο καθώς η κερδοφορία τους έχει ενισχυθεί σημαντικά ενώ η έκθεση σε κόκκινα δάνεια έχει μειωθεί σημαντικά. Συγκεκριμένα, με βάση τα αποτελέσματα του EU Stress Test του 2023, οι ελληνικές συστημικές τράπεζες σημείωσαν εξαιρετική επίδοση, κατακτώντας την 4η θέση στην ΕΕ και την 1η μεταξύ των χωρών της Νότιας Ευρώπης (Ntaïkou & Haralabidis, 2023).

3.4/ Πληθωρισμός

Ο πληθωρισμός στο 2,7% το 2024, με τάση περαιτέρω μείωσης το 2025, ενώ η διαφορά με την Ευρωζώνη περιορίζεται σταδιακά. Ωστόσο, οι προβλέψεις δείχνουν ότι ο πληθωρισμός θα παραμείνει πάνω από τον στόχο της ΕΚΤ, αντανακλώντας την αυξημένη ευαισθησία της ελληνικής οικονομίας στις διεθνείς τιμές.

Ο μέσος ετήσιος πληθωρισμός στην Ελλάδα, μετά το εξαιρετικά υψηλό 9,6% του 2022, έπεσε στο κοντά στο ανεκτό επίπεδο του 2,7% το 2024, ενώ φαίνεται πως υπάρχει μία τάση περαιτέρω μείωσης μέσα στο 2025 (Γράφημα 10).

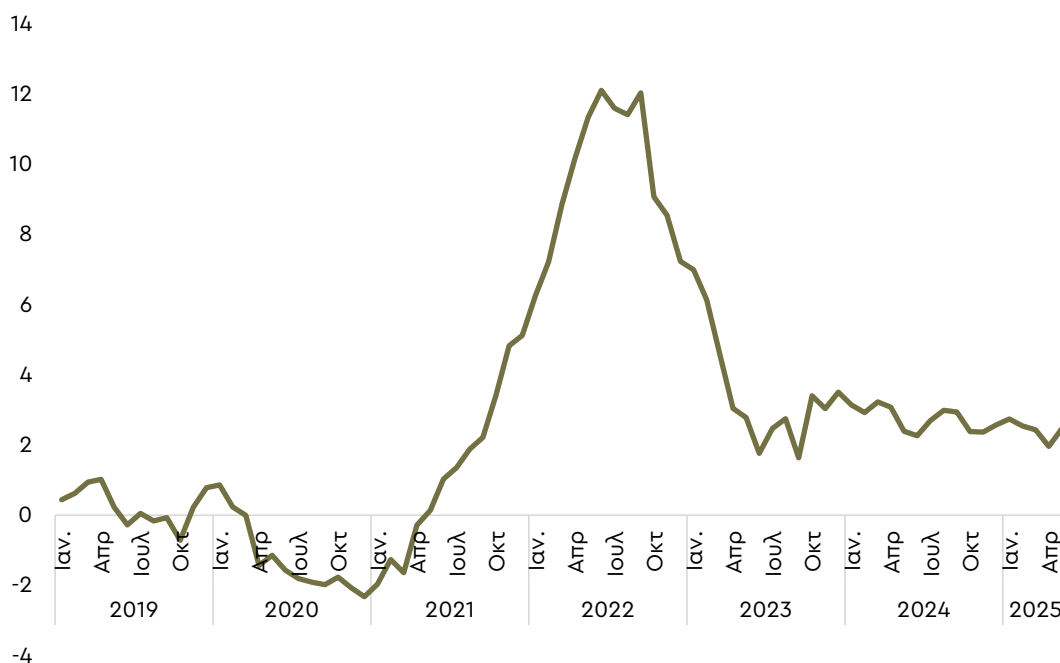
Η άνοδος του πληθωρισμού είχε ξεκινήσει ήδη από το δεύτερο μισό του 2021 και κορυφώθηκε

το 2022, με τον δείκτη να ανέρχεται στο 8,9% τον Μάρτιο και να φτάνει το 12,1% τον Ιούνιο, παραμένοντας σε υψηλά επίπεδα μέχρι το τέλος του έτους. Το 2023 σημειώθηκε μείωση, με τον πληθωρισμό να πέφτει κάτω από το 2% μόνο τον Ιούνιο και τον Σεπτέμβριο, ενώ τους υπόλοιπους μήνες διατηρήθηκε πάνω από το 2,5%.

Το 2024, ο πληθωρισμός στην Ελλάδα ξεκίνησε με 3,1% τον Ιανουάριο και παρέμεινε κοντά στο 3% κατά το πρώτο τρίμηνο (3,2% τον Μάρτιο), αλλά ακολούθησε σταδιακή αποκλιμάκωση. Από τον Μάιο και μετά, κινήθηκε χαμηλότερα, με τις μηνιαίες τιμές να διαμορφώνονται μεταξύ 2,3% και 3,0%, ενώ τον Οκτώβριο και Νοέμβριο υποχώρησε στο 2,4% και έκλεισε τη χρονιά στο 2,6% τον Δεκέμβριο.

Το 2025 συνεχίζεται η πτωτική τάση: ο πληθωρισμός διαμορφώνεται σε επίπεδα κάτω του 3% ήδη από τον Ιανουάριο (2,7%) και σταθεροποιείται περαιτέρω τους επόμενους μήνες, φτάνοντας έως και 2,0% τον Απρίλιο, με ελαφρά αύξηση στο 2,5% τον Μάιο. Η πορεία αυτή δείχνει μια τάση αποκλιμάκωσης, με τον πληθωρισμό να σταθεροποιείται σε χαμηλότερα επίπεδα συγκριτικά με το 2023.

Γράφημα 10. Μεταβολή του Γενικού Δείκτη Καταναλωτή στην Ελλάδα

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Από το 2022 και έπειτα, η Ελλάδα κατέγραψε ταχύτερη και εντονότερη άνοδο του πληθωρισμού σε σύγκριση με την ΕΕ και την Ευρωζώνη¹, φτάνοντας κορυφώσεις άνω του 12% το καλοκαίρι του 2022, έναντι περίπου 10% στην Ευρωζώνη. Ωστόσο, από το 2023 ξεκίνησε σταδιακή αποκλιμάκωση

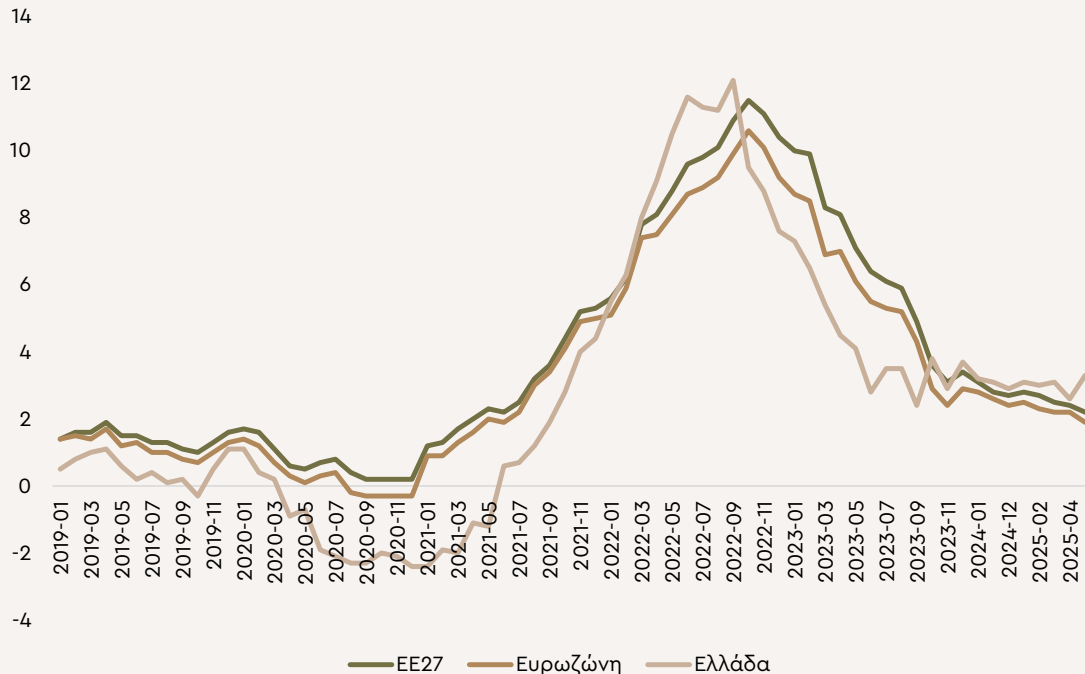
¹ Σημειώνεται ότι υπάρχουν οριακές διαφορές μεταξύ των στοιχείων της ΕΛΣΤΑΤ και της Eurostat για τον πληθωρισμό στην Ελλάδα λόγω του διαφορετικού έτους βάσης με το οποίο υπολογίζεται ο Δείκτης Τιμών Καταναλωτή. Οι συγκεκριμένες διαφορές δεν αλλάζουν όμως τη γενική εικόνα για την εξέλιξη του φαινομένου στην Ελλάδα.

τόσο στην Ελλάδα όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Το 2023, ο μέσος πληθωρισμός στην Ελλάδα διατηρήθηκε ελαφρώς υψηλότερος από εκείνον της Ευρωζώνης, καθώς στη χώρα οι μηνιαίες τιμές σπάνια υποχώρησαν κάτω από 2,5%, ενώ στην Ευρωζώνη ο πληθωρισμός έπεσε σταδιακά προς το 3% (Γράφημα 11).

Το 2024 συνεχίζεται η σύγκλιση, με τον πληθωρισμό στην Ελλάδα να κυμαίνεται κατά μέσο όρο κοντά στο 2,8%-3%, ελαφρώς πάνω από τα επίπεδα της Ευρωζώνης και της ΕΕ27, που σταθεροποιούνται γύρω στο 2,4%-2,6%. Στις αρχές του 2025, η Ελλάδα εξακολουθεί να εμφανίζει πληθωρισμό περίπου 0,2-0,4 ποσοστιαίες μονάδες, υψηλότερο από τον μέσο όρο της Ευρωζώνης, αντανακλώντας την μεγαλύτερη ευαισθησία της εγχώριας οικονομίας στις διεθνείς διακυμάνσεις τιμών.

Οι προβλέψεις για τον πληθωρισμό παραμένουν πάνω από τον στόχο της ΕΚΤ. Η Τράπεζα της Ελλάδος προβλέπει πληθωρισμό 2,5% το 2025 (Bank of Greece, 2025e), ενώ η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτιμά 2,8% το 2025 και 2,3% το 2026 (European Commission, 2025). Μια προσωρινή αύξηση του πληθωρισμού αναμένεται το 2027, κυρίως λόγω της εισαγωγής του νέου συστήματος τιμολόγησης εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα της ΕΕ, ETS2 (Bank of Greece, 2025c).

Γράφημα 11. Πληθωρισμός στην ΕΕ και στην Ελλάδα

Πηγή: Eurostat

Όσον αφορά την διακύμανση των τιμών βασικών αγαθών και υπηρεσιών μέσα στο 2024 (σύγκριση Δεκεμβρίου 2023 με Δεκέμβριο του 2024) έχουμε τα εξής.

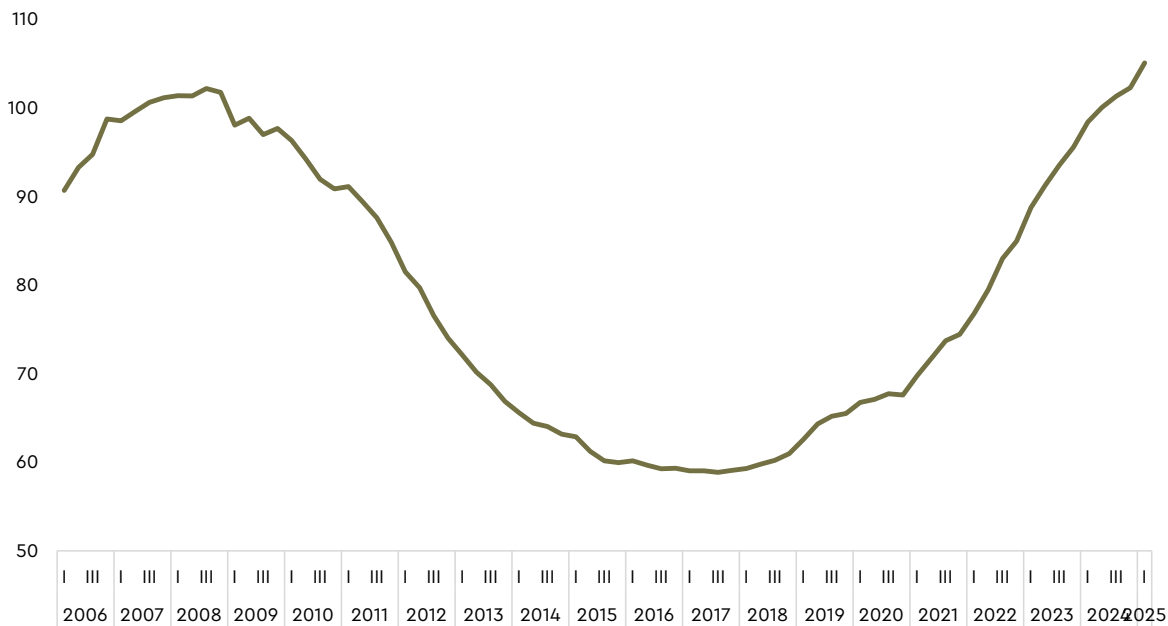
- ▶ Στα τρόφιμα και μη αλκοολούχα ποτά, οι τιμές ουσιαστικά δεν μεταβλήθηκαν, με τον δείκτη να πέφτει οριακά από 130,56 σε 130,15, καταγράφοντας μείωση περίπου -0,3%. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι υπήρξε σημαντική αύξηση στις τιμές της σοκολάτας (άνω των 20 μονάδων στο κακάο και την σοκολάτα σε σκόνη και άνω των 11 μονάδων σε σοκολάτας και προϊόντα σοκολάτας) καθώς και αύξηση σχεδόν 10 μονάδων στις τιμές των χυμών φρούτων. Από την άλλη υπήρξαν σημαντικές μειώσεις σε διάφορα προϊόντα διατροφής, όπως στην τιμή της ζάχαρης (-37,5 μονάδες) και των θαλασσινών κατεψυγμένων (-11,53 μονάδες).
- ▶ Στα αλκοολούχα ποτά και καπνό καταγράφεται ήπια αύξηση +1,7% (από 103,8 σε 105,53), με την μεγαλύτερη αύξηση να καταγράφεται στα κρασιά (+8,23 μονάδες)
- ▶ Στον τομέα ένδυσης και υπόδησης παρατηρείται αύξηση της τάξης του +6,2%, με τον δείκτη να αυξάνεται από 122,21 σε 129,77. Ωστόσο, ο δείκτης τιμών μέσα στο έτος κινήθηκε αρκετά χαμηλότερα, με μέσο όρο 115,46. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις παρατηρήθηκαν στις επιδιορθώσεις υποδημάτων (+11,38 μονάδες) καθώς και στα παιδικά υποδήματα (+9,94 μονάδες).
- ▶ Στη στέγαση οι τιμές αυξήθηκαν κατά +3,7% (από 120,41 σε 124,90), αντιστακώνοντας τις πιέσεις από την αύξηση των ενοικίων (+8,5%) και το κόστος του ηλεκτρικού ρεύματος (+9,91 μονάδες).
- ▶ Στα διαρκή αγαθά και είδη νοικοκυριού υπήρξε μικρή μείωση -1,1% (από 114,94 σε 113,69).
- ▶ Στην υγεία καταγράφεται αύξηση +3,8% (από 107,84 σε 111,90), καθώς οι υπηρεσίες υγείας συνεχίζουν να πιέζουν ανοδικά τις τιμές λόγω αύξησης στις τιμές των φαρμάκων και των φαρμακευτικών προϊόντων (+5,30 μονάδες), των ιατρικών υπηρεσιών (+2,21 μονάδες) και της νοσοκομειακής περίθαλψης (+ 4,07 μονάδες)
- ▶ Στις μεταφορές υπήρξε αύξηση +3,6% (από 118,27 σε 122,47 μονάδες), κυρίως λόγω της γενικής αύξησης των τιμών υπηρεσιών μεταφορών (+34,08 μονάδες), ενώ ειδικότερα οι τιμές των αεροπορικών μεταφορών γνώρισαν αύξηση ρεκόρ (+72,58 μονάδες). Η περαιτέρω αύξηση του κόστους μεταφορών συγκρατήθηκε από μικρές μειώσεις στις τιμές των καυσίμων και λιπαντικών (-2,56 μονάδες).
- ▶ Οι επικοινωνίες αυξήθηκαν κατά +1,9% (από 91,72 σε 93,44), κυρίως λόγω της αύξησης της τιμής στις υπηρεσίες κινητής τηλεφωνίας (από 92,49 σε 95,51 μονάδες).
- ▶ Στην αναψυχή και τις πολιτιστικές δραστηριότητες υπήρξε αύξηση +1,2% (από 105,2 σε 106,51)
- ▶ Στην εκπαίδευση καταγράφηκε μικρή αύξηση +2,6% (από 114,54 σε 121,25) με τις τιμές των καταλυμάτων να αυξάνονται κατά 9,94 μονάδες και τις υπηρεσίες εστίασης να αυξάνονται κατά 6,56 μονάδες.

3.5/ Οι τιμές των ακινήτων

Το 2024, οι τιμές ακινήτων συνέχισαν να αυξάνονται, ξεπερνώντας τα προ κρίσης επίπεδα. Δημόσιες πολιτικές που ενισχύουν περαιτέρω τη ζήτηση, εντείνουν τις αυξήσεις και τροφοδοτούν τις προσδοκίες για συνέχιση της ανόδου.

Το 2024, οι τιμές των ακινήτων συνέχισαν να αυξάνονται, με τις τιμές των διαμερισμάτων να αυξάνονται κατά 8,93% και να ξεπερνούν για πρώτη φορά τις αντίστοιχες τιμές πριν την κρίση χρέους (Γράφημα 12). Σε γεωγραφικό επίπεδο, οι μεγαλύτερες αυξήσεις το 2024 ήταν στην πόλη της Αθήνας (+10,0%). Στη Θεσσαλονίκη, η αύξηση ήταν +7,3%, ενώ μεσοσταθμικά στις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας 8,0% (Bank of Greece, 2025d).

Γράφημα 12. Δείκτης τιμών διαμερισμάτων (2007=100)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Το 2024, η ελληνική αγορά ακινήτων συνέχισε να εμφανίζει έντονη δραστηριότητα, παρά τις αβεβαιότητες που προκαλούν οι γεωπολιτικές εξελίξεις και το αυξημένο κόστος κατασκευής και συντήρησης. Η ζήτηση παραμένει ισχυρή και φαίνεται πως η αύξηση των κατασκευών τα τελευταία χρόνια δεν μπόρεσε να αποκτήσει αρκετή δυναμική ώστε να την καλύψει. Η ζήτηση κινείται από την τουριστική κίνηση, τις βραχυχρόνιες μισθώσεις και το αυξημένο ενδιαφέρον –κυρίως από το εξωτερικό– (ΕΥ, 2022) για αγορές κατοικιών, συμπεριλαμβανομένου και του προγράμματος Golden Visa. Ωστόσο, η δυναμική αυτή ενισχύεται και από τις πληθωριστικές προσδοκίες που οδηγούν σε αυτοτροφοδοτούμενη άνοδο τιμών.

Η ενδεδειγμένη πολιτική θα ήταν η ενίσχυση της προσφοράς μέσω κοινωνικής κατοικίας και αξιοποίησης κλειστών ακινήτων, όπως εφαρμόζουν πολλές χώρες της ΕΕ. Αντίθετα, τα προγράμματα επιχορήγησης στεγαστικών δανείων «Σπίτι μου», ενισχύουν περαιτέρω τη ζήτηση και τις πληθωριστικές πιέσεις, επιδεινώνοντας το πρόβλημα (ΤΑ ΝΕΑ, 2024).

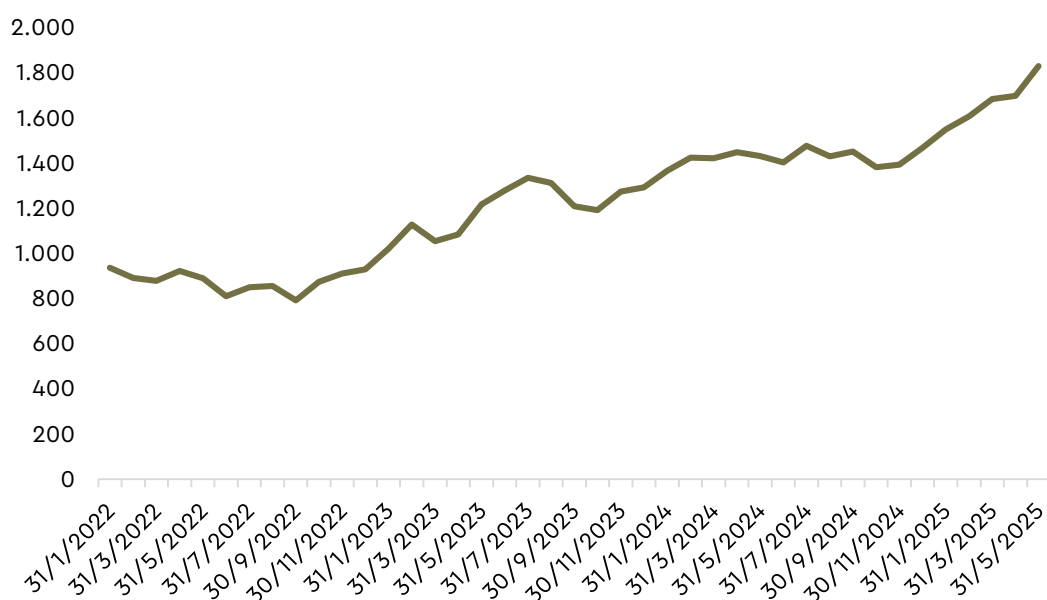
Με τα σημερινά δεδομένα, οι τιμές ακινήτων, και ειδικότερα των κατοικιών, εκτιμάται ότι θα συνεχίσουν να αυξάνονται, έστω με πιο συγκρατημένο ρυθμό σε σύγκριση με προηγούμενες περιόδους (Bank of Greece, 2024).

3.6/ Χρηματιστήριο

Από τις αρχές του 2024, το Χρηματιστήριο Αθηνών κατέγραψε ισχυρή και σταθερή ανοδική πορεία, με τον Γενικό Δείκτη να πλησιάζει τις 1.800 μονάδες και ρεκόρ κεφαλαιοποίησης από το 2007.

Η πορεία του Γενικού Δείκτη Τιμών του Χρηματιστηρίου Αθηνών από τις αρχές του 2024 έως τον Μάιο του 2025 χαρακτηρίζεται από μια σαφή και σταθερή ανοδική τάση, με τον δείκτη να επιταχύνει σημαντικά και να υπερβαίνει τις 1.600 μονάδες, φτάνοντας κοντά στις 1.800 μονάδες τον Μάιο του 2025 (Γράφημα 13). Αυτή η περίοδος διακρίνεται από διαρκή άνοδο χωρίς έντονες διακυμάνσεις, σε αντίθεση με την περίοδο από το 2022 έως τα μέσα του 2023, όπου ο δείκτης εμφάνιζε αναιμική πορεία με ήπιες ανοδικές κινήσεις που διακόπτονταν από συχνές διορθώσεις και έντονες διακυμάνσεις.

Γράφημα 13. Γενικός Δείκτης Τιμών Χ.Α. (31.12.1980=100)

Το 2024, ο κύκλος εργασιών του Ομίλου Χρηματιστηρίου Αθηνών ανήλθε σε 54,3 εκατ. €, αυξημένος κατά 15,3% σε σύγκριση με το 2023 (47,1 εκατ. €). Στην αγορά, ο Γενικός Δείκτης έκλεισε το 2024 στις 1.469,67 μονάδες (+13,7%), με τη συνολική κεφαλαιοποίηση να αυξάνεται κατά 15,8 δισ. ευρώ στα 103,8 δισ., επίπεδο-ρεκόρ από το 2007 (Athens Exchange Group, 2025).

Το 2024, καταγράφηκε έντονη δραστηριότητα στην ελληνική κεφαλαιαγορά, με δημόσιες προσφορές και διαθέσεις μετοχών που ξεπέρασαν τα 3,7 δισ. €, ενώ οι εξαγορές και συγχωνεύσεις εισηγμένων εταιριών ξεπέρασαν τα 10 δισ. €. Στο επίκεντρο βρέθηκαν η δημόσια εγγραφή του Ελ. Βενιζέλος και τα placement σε Πειραιώς και Εθνική, για τα οποία καταγράφηκε ζήτηση άνω των 20 δισ. €, με την αγορά να αντλεί τελικά 2 δισ. € (Capital.gr, 2025).

Ξεχώρισε η στροφή προς δευτερογενείς προσφορές αντί για αυξήσεις κεφαλαίου, με όγκους στο υψηλότερο επίπεδο από το 2007, με έμφαση σε Ενέργεια, Πληροφορική, Κατασκευές και Τράπεζες.

Σημαντικό ορόσημο αποτέλεσε η ένταξη του Χρηματιστηρίου Αθηνών σε watch lists δύο κορυφαίων οίκων αξιολόγησης (S&P DJI και FTSE Russell) για την αναβάθμισή του από Αναδυόμενη σε Ανεπτυγμένη Αγορά (Athens Exchange Group, 2025).

Βιβλιογραφία

Athens Exchange Group. (2025, January). Market Insights 2024. https://www.athexgroup.gr/sites/default/files/2025-02/241231_Markets_Insights_Report_Dec24.pdf

Athens Exchange Group. (2025, March 31). 2024 Financial Results: Press Release. https://www.athexgroup.gr/sites/default/files/2025-03/2025_03_31_ATHEX_FY2024_Financial_results_PR_%CE%95%CE%9D_0.pdf

Bank of Greece. (2024b, December). Monetary Policy Interim Report 2024: Executive Summary and Boxes. Economic Analysis and Research Department. https://www.bankofgreece.gr/Publications/Inter_NomPol2024_en_Summary_Boxes.pdf

Bank of Greece. (2025a). Note on the Greek economy, April 2025. https://www.bankofgreece.gr/Publications/Note_on_the_Greek_economy_11_04_2025.pdf

Bank of Greece. (2025, May). Financial Stability Review: Executive Summary. https://www.bankofgreece.gr/Publications/FINANCIAL_STABILITY_REVIEW_EXECUTIVE_SUMMARY_MAY_2025.pdf

Bank of Greece. (2025c, May 12). Inflation Monitor (May 2025). Economic Analysis and Research Department. https://www.bankofgreece.gr/Publications/InflationMonitor_2025_5.pdf

Bank of Greece. (2025d, May 22). Press release: Residential property prices: Q1 2025. <https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=be98197b-c29e-42b7-8800-ef58d54ad682>

Bank of Greece. (2025e). Press release on Greek economic developments. <https://www.bankofgreece.gr/en/news-and-media/press-office/news-list/news?announcement=6b0b3fd6-faf6-474b-88a3-06f75b40e0dc>

- Capital.gr. (2025, January 5). Χρηματιστήριο Αθηνών: Οι πρωταγωνιστές του 2024. <https://www.capital.gr/agores/3894367/xrimatistirio-athinon-oi-protagonistes-tou-2024/>
- DNews. (2024). Greek bank lending in 2024 favored large corporations, report finds. <https://www.dnews.gr/eidhseis/news-in-english/532618/greek-bank-lending-in-2024-favored-large-corporations-report-finds>
- Econostream Media. (2024, April 8). ECB's Stournaras: Monetary policy to remain tight in 2024. <https://www.econostream-media.com/news/2024-04-08/ecb%E2%80%99s-stournaras: monetary policy to remain tight in 2024.html>
- Eurobank. (2024). Economy & markets – 27 May 2024. <https://www.eurobank.gr/el/omilos/oikonomikes-analuseis/oikonomiki-epitheorisi/economy-and-markets-27-05-24>
- European Central Bank. (2021, June). Economic Bulletin, Issue 4/2021. <https://www.ecb.europa.eu/press/economic-bulletin/html/eb202104.en.html>
- European Central Bank. (2021, December). Our monetary policy statement at a glance – December 2021. https://www.ecb.europa.eu/press/press_conference/visual-mps/2021/html/mopo_statement_explained_december.en.html
- European Commission. (2024). Post-Programme Surveillance Report: Greece, Spring 2024 (Institutional Paper 207). Publications Office of the European Union. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/9cc0a559-94c2-4c86-b90c-5aa544a45722_en?filename=dp207_en.pdf
- European Commission. (2025). Economic forecast for Greece. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-economies/greece/economic-forecast-greece_en
- EY. (2022). How can Greece become an even more attractive investment destination? https://www.ey.com/en_gr/foreign-direct-investment-surveys/how-can-greece-become-an-even-more-attractive-investment-destination
- Georgiou, E. (2018). Financing constraints and firm characteristics: Evidence from Greek SMEs. Bank of Greece Economic Bulletin, 48, 7–28. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4171814
- Hellenic Bank Association. (2025, January). Financing: Developments and trends in the Greek banking system [Report]. <https://www.hba.gr/6Mme/UplDocs/%CE%99%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82%202025%20-%20%CE%A7%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE-%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82.pdf>
- Hyz, A. (2022). SME finance and the economic crisis: The case of Greece. Routledge. <https://www.routledge.com/SME-Finance-and-the-Economic-Crisis-The-Case-of-Greece/Hyz/p/book/9780367729080>

- Lane, P. R. (2024, March 11). The 2021–2022 inflation surges and monetary policy in the euro area. The ECB Blog. <https://www.ecb.europa.eu/press/blog/date/2024/html/ecb.blog240311~968c707650.en.html>
- Mody, A., & Nedeljkovic, M. (2018, September 11). The ECB's performance during the crisis: Lessons learned. VoxEU.org – CEPR Policy Portal. <https://cepr.org/voxeu/columns/ecbs-performance-during-crisis-lessons-learned>
- National Bank of Greece. (2024). Inflation 2024 report. <https://www.nbg.gr/en/group/studies-and-economic-analysis/reports/inflation-2024>
- Ntaikou, D. I., & Haralabidis, M. P. (2023, November). 2023 EU-wide Stress Test Results: "Deep Dive" Analysis on Greek Systemic Banks (HFSF Bulletin No. 3). Hellenic Financial Stability Fund. <https://hfsf.gr/wp-content/uploads/2023/11/HFSF-Bulletin-No-3-EU-Stress-Test-Results-2023-f.pdf>
- Ένωση Ελληνικών Τραπεζών. (2025, Ιανουάριος). Χρηματοδοτήσεις: Εξέλιξη και τάσεις στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα [Έκθεση]. <https://www.hba.gr/6Mme/UplDocs/%CE%99%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CF%85%CE%AC%CF%81%CE%B9%CE%BF%CF%82%202025%20-%20%CE%A7%CF%81%CE%B7%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%84%CE%AE%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82.pdf>
- Γιακούλας, Δ., & Ιωαννίδης, Γ. (2023). Ο αντίκτυπος του πληθωρισμού στις ΜΜΕ: Αποτελέσματα μίας έρευνας σε ελληνικές ΜΜΕ. Περιφέρεια, 16(16), 109–128. <https://doi.org/10.12681/ri.35388>
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. (2023). Ετήσια Έκθεση 2023: Ανταγωνισμός & μικρές επιχειρήσεις. <https://imegsevee.gr/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B5%CF%82/ekthesi-ime-gsevee-2023-antagonismos-mikres-epixiriseis/>
- ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. (2022). Ετήσια Έκθεση 2022: Κρίσεις, ελληνική οικονομία και μικρές επιχειρήσεις. <https://imegsevee.gr/%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%B5%CF%8D%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82/%CE%AD%CF%81%CE%B5%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B5%CF%82/ekthesi-ime-gsevee-2022-kriseis-elliniki-oikonomia-kai-mikres-epicheiriseis/>
- Τα Νέα. (2024, August 17). Λανθασμένες πολιτικές εντείνουν τον πληθωρισμό. <https://www.tanea.gr/print/2024/08/17/economy/lanthasmenes-politikes-enteinoun-ton-plithorismo/>

4/ Δημόσια Οικονομικά

Ελένη Γκρίνγουδ

Νίκος Γράβαρης

4.1/ Δημοσιονομικό Έλλειμμα

Το 2024, η Γενική Κυβέρνηση παρουσίασε πρωτογενές πλεόνασμα 4,8% του ΑΕΠ, λόγω της υπεραπόδοσης των φόρων.

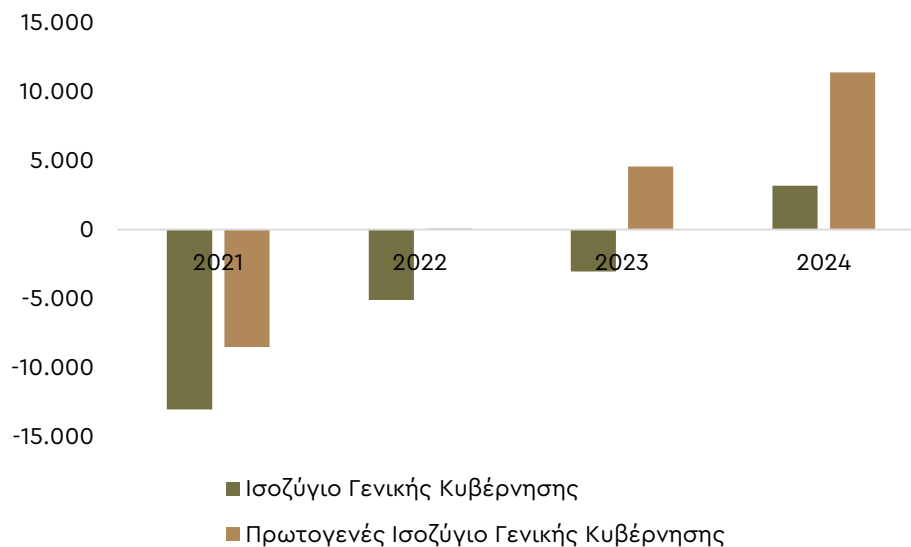
Το 2024 μπορεί να χαρακτηριστεί ως έτος φορολογικών υπερεσόδων, παρότι παρουσιάζει σημαντικές αυξομειώσεις συγκριτικά με το 2023. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1, οι συνολικοί φόροι αυξήθηκαν κατά 11,6%, σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο. Αυτή η ποσοστιαία μεταβολή είναι σχεδόν παρόμοια με την αντίστοιχη που συντελέστηκε το 2023 σε σύγκριση με το 2022 και ανήλθε στις 11,61 ποσοστιαίες μονάδες. Οι άμεσοι φόροι κατέγραψαν αύξηση κατά 14,9%. Ωστόσο, συγκριτικά με το ποσοστό αύξησης του 2023 σε σχέση με το 2022 παρουσιάζεται μείωση (22,77% ποσοστό αύξησης από το 2022 στο 2023). Αύξηση σημείωσαν και οι έμμεσοι φόροι επί των αγαθών και υπηρεσιών κατά 10,5%, με τον ρυθμό αύξησης να είναι μάλιστα μεγαλύτερος σε σχέση με τη μεταβολή της προηγούμενης χρονιάς κατά 7,55%. Τέλος, θα πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμη και στους τακτικούς φόρους ακίνητης περιουσίας σημειώνεται σημαντική ποσοστιαία άνοδος κυμαινόμενη σε -1,0% συγκριτικά με το -7,47% του 2023, παρά το γεγονός πως το ποσοστό παραμένει αρνητικό.

Πίνακας 1. Φορολογικά έσοδα κρατικού προϋπολογισμού

	2023	2024	Δ% 2024/2023
A. Φόροι επί αγαθών και υπηρεσιών	33.970	37.552	10,5
Εκ των οποίων 1. ΦΠΑ (1.α+1.β+1.γ)	23.385	26.346	12,7
1.α ΦΠΑ στα πετρελαιοειδή και τα παράγωγά τους	2.271	2.226	-2
1.β ΦΠΑ καπνικών προϊόντων	687	619	-9,9
1.γ ΦΠΑ λοιπών προϊόντων και υπηρεσιών	20.427	23.501	15
2. Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης ΕΦΚ (2α+2β+2γ)	7.018	7.252	3,3
2.α ΕΦΚ ενεργειακών προϊόντων	4.086	4.216	3,2
2.β ΕΦΚ καπνικών προϊόντων	2.235	2.318	3,7
2.γ ΕΦΚ λοιπών προϊόντων	697	718	3
B. Τακτικοί φόροι ακίνητης περιουσίας	2.491	2.467	-1
εκ των οποίων ΕΝΦΙΑ	2.435	2.443	0,3
Γ. Φόρος εισοδήματος	20.885	23.992	14,9
εκ των οποίων 1. Φόρος εισοδήματος πληρωτέος από φυσικά πρόσωπα	12.439	14.277	14,8
2. Φόρος εισοδήματος πληρωτέος από νομικά πρόσωπα	6.782	7.664	13
Δ. Λοιποί Φόροι	4.281	4.776	11,6
ΣΥΝΟΛΟ ΦΟΡΩΝ (Α+Β+Γ+Δ)	61.627	68.787	11,6

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας, Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2024.

Δεδομένων όλων των παραπάνω στοιχείων, δεν θα πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το πρωτογενές αποτέλεσμα της Γενικής Κυβέρνησης για το 2024 διαμορφώθηκε σε πλεόνασμα 4,8% του ΑΕΠ, από το 2,0% του ΑΕΠ του 2023. Το ποσοστό αυτό μάλιστα υπερβαίνει σημαντικά τις εκτιμήσεις της εισηγητικής έκθεσης του κρατικού προϋπολογισμού για το 2024, οι οποίες προέβλεπαν πλεόνασμα της τάξεως του 2,4% του ΑΕΠ.

Γράφημα 1. Ισοζύγιο Γενικής Κυβέρνησης (εκ. €)

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή, Δημοσιονομικά Στοιχεία, 2021–2024, Απρίλιος 2025 (Προσωρινά Στοιχεία).

Βάσει της εισηγητικής έκθεσης κρατικού προϋπολογισμού για το 2025, το πρωτογενές αποτέλεσμα της Γενικής Κυβέρνησης αναμένεται να διαμορφωθεί σε 2,6% του ΑΕΠ. Η Τράπεζα της Ελλάδος, αντίθετα, προβλέπει ότι το πρωτογενές αποτέλεσμα θα διαμορφωθεί σε 2,4% του ΑΕΠ.

Η αύξηση των φορολογικών εσόδων επέτρεψε, επίσης, την καταβολή των αυξημένων ποσών για πιστωτικούς τόκους, που αφορούν την εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους.

Πίνακας 2. Πιστωτικοί τόκοι εξυπηρέτησης δημόσιου χρέους, ποσά σε εκ. ευρώ

	2021	2022	2023	2024
Δαπάνες κυβέρνησης για τόκους (ενοποιημένους)	4.528	5.170	7.620	8.220
Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν σε τρέχουσες τιμές	184.575	207.854	225.197	237.573
Καταβληθέντες τόκοι ως % του ΑΕΠ	2,45	2,487323	3,383704	3,459989

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

4.2/ Δημόσιο Χρέος

Η μείωση του χρέους ως ποσοστό του ΑΕΠ συνεχίστηκε το 2024, πέφτοντας στο 153,6%, λόγω της αύξησης του ΑΕΠ. Σε αντίθεση με το 2023, το χρέος μειώθηκε και σε ονομαστικούς όρους.

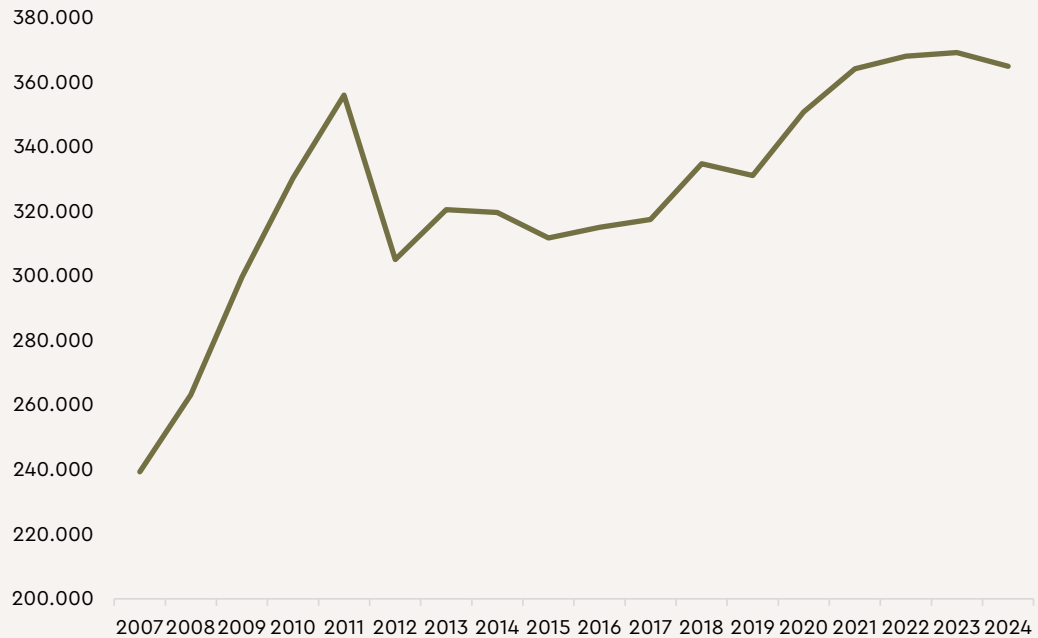
Η περίοδος της πανδημίας είχε οδηγήσει σε σημαντική άνοδο του χρέους της Γενικής Κυβέρνησης. Το 2024, το δημόσιο χρέος διαμορφώθηκε στα 364.885 εκατ., σημειώνοντας μια μικρή μεταβολή σε σχέση με εκείνο του 2023 (Γράφημα 2).

Λόγω της αύξησης του ΑΕΠ, το 2024 το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ σημείωσε και αυτό αποκλιμάκωση, φτάνοντας το 153,6% του ΑΕΠ, από 163,9% του ΑΕΠ το 2023, 177% το 2022, 197,3% το 2021 και 209,4% το 2020.

Παρά τη μείωση, η Ελλάδα συνέχισε να έχει τον υψηλότερο λόγο χρέους προς ΑΕΠ σε όλη την ΕΕ και την Ευρωζώνη, όπως συμβαίνει σταθερά τις τελευταίες δεκαετίες. Ακολουθεί η Ιταλία (135,3%), η Γαλλία (113,0%), το Βέλγιο (104,7%) και η Ισπανία (101,8%). Στο άλλο άκρο της κλίμακας με τον χαμηλότερο λόγο χρέους προς ΑΕΠ ήταν η Εσθονία (23,6%), η Βουλγαρία (24,1%) και το Λουξεμβούργο (26,3%). Συνολικά, 12 κράτη μέλη της ΕΕ για το 2024 διατηρούσαν λόγο χρέους προς ΑΕΠ υψηλότερο του 60%, του ορίου δηλαδή βάσει του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Τέλος, σε όλη την ΕΕ ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ έφτασε το 81,0% το 2024, συνεχίζοντας τη μείωση του σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια (2023: 80,8, 2022: 82,5, 2021: 86,8% και 2020: 89,5%) (Γράφημα 3).

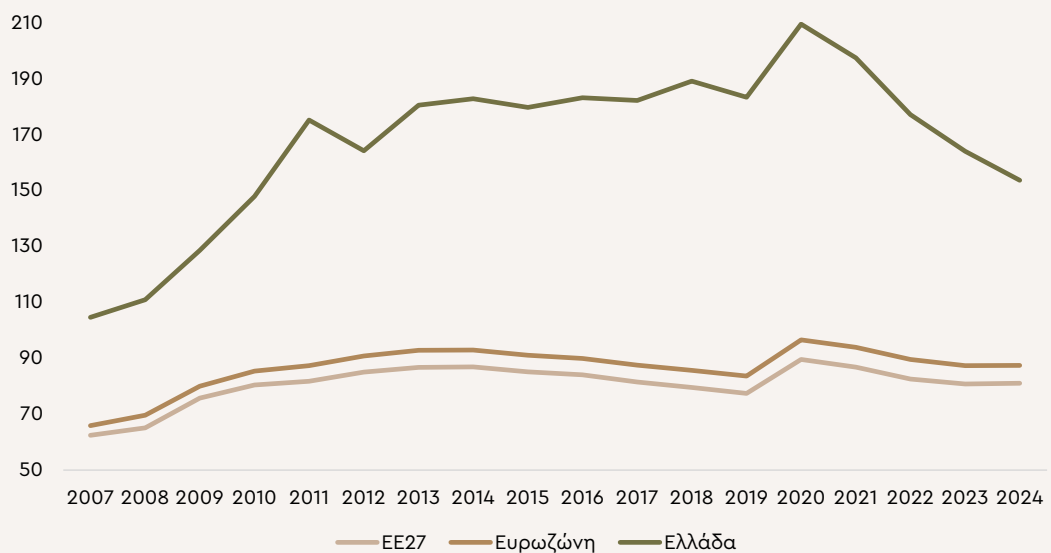
Η μείωση του ελληνικού δημόσιου χρέους το 2024, ως ποσοστό του ΑΕΠ, συντελέστηκε χάρη στο πολύ σημαντικό πρωτογενές πλεόνασμα και, κυρίως, την αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ. Στον παρακάτω πίνακα, φαίνεται η συμβολή στη μείωση του δημόσιου χρέους, από το 2014 και το 2025, κάθε ξεχωριστού παράγοντα: μεταβολή ΑΕΠ και επιτοκίων, πρωτογενές αποτέλεσμα και προσαρμογή ελλείμματος – χρέους, όπου συμπεριλαμβάνονται δαπάνες και υποχρεώσεις ή εισπράξεις οι οποίες επηρεάζουν το χρέος, αλλά όχι το έλλειμμα (π.χ. έσοδα από ιδιωτικοποιήσεις).

Γράφημα 2. Ενοποιημένο χρέος Γενικής Κυβέρνησης (εκατ. €)

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Γράφημα 3. Ενοποιημένο χρέος Γενικής Κυβέρνησης / ΑΕΠ (%)

Πηγή: Eurostat

Πίνακας 3. Ανάλυση μεταβολών λόγου χρέους Γενικής Κυβέρνησης προς ΑΕΠ

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024 ¹	2025 ²
Λόγος χρέους Γενικής Κυβέρνησης προς ΑΕΠ	180,3	179,6	183,1	182,1	189	183,2	209,4	197,3	177	163,9	154	147,5
Μεταβολές λόγου χρέους Γενικής Κυβέρνησης προς ΑΕΠ	2,2	-3,1	3,5	-1	6,9	-5,9	26,2	-12,1	-20,2	-13,1	-9,9	-6,6
Επίδραση πρωτογενούς αποτελέσματος	-0,3	2,3	-3,4	-3,9	-4,3	-3,8	6,6	4,5	0	-2,1	-2,5	-2,4
Επίδραση από την μεταβολή του ΑΕΠ και την μεταβολή των επιτοκίων	6,7	4,3	4,2	0,1	0,1	-1,7	22,2	-16,9	-19,6	-10,3	-4,9	-3,6
Προσαρμογή ελλείμματος – χρέους	-4,2	-9,6	2,8	2,7	11,1	-0,4	-2,6	0,3	-0,6	-0,8	-2,5	-0,6

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδας, Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2024

Για το 2025, η εισηγητική έκθεση του κρατικού προϋπολογισμού προβλέπει ότι το δημόσιο χρέος θα διαμορφωθεί στο 147,5% του ΑΕΠ, ενώ η πρόβλεψη της Τράπεζας της Ελλάδας αναμένει να φτάσει στο 144,4% του ΑΕΠ. Βάσει της εισηγητικής έκθεσης του κρατικού προϋπολογισμού, για το 2025 αναμένεται ότι ο λόγος χρέους προς ΑΕΠ θα αποκλιμακωθεί, αλλά με βραδύτερο ρυθμό, ενώ σε ονομαστικούς τέλος όρους θα παραμείνει αμετάβλητο στα 365.000 εκατ. ευρώ.

¹ Οι τιμές του πίνακα για το 2024 αποτελούν εκτιμήσεις της εισηγητικής έκθεσης προϋπολογισμού 2025. Στο κείμενο αναγράφονται τα αναθεωρημένα στοιχεία από τα δημοσιονομικά στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ Απριλίου 2025 (1η κοινοποίηση)

² Οι τιμές του πίνακα για το 2025 αποτελούν προβλέψεις της εισηγητικής έκθεσης προϋπολογισμού 2025

Το νέο δημοσιονομικό πλαίσιο και οι επιπτώσεις του στις μικρές επιχειρήσεις

Η τροποποίηση του ν. 4270/2014, στο πλαίσιο ενσωμάτωσης της Οδηγίας (ΕΕ) 2024/1265, σηματοδοτεί μια σημαντική μεταρρύθμιση στο θεσμικό πλαίσιο της δημοσιονομικής διαχείρισης. Η Οδηγία, η οποία υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της ΕΕ στις 29 Απριλίου 2024, επιδιώκει την ενίσχυση της δημοσιονομικής βιωσιμότητας και της θεσμικής συνέπειας στα κράτη μέλη. Στην Ελλάδα, το σχετικό νομοσχέδιο τέθηκε σε δημόσια διαβούλευση στις 5 Ιουνίου 2025 και, σύμφωνα με τον αρχικό κυβερνητικό σχεδιασμό, αναμένεται να έχει κατατεθεί προς ψήφιση εντός του τρίτου τριμήνου του έτους, ώστε να έχει ολοκληρωθεί η διαδικασία ενσωμάτωσης έως τα τέλη του 2025.

Αν και οι αλλαγές κινούνται στον άξονα της προσαρμογής σε ενωσιακές υποχρεώσεις και επικεντρώνονται κυρίως σε τεχνικά και διοικητικά ζητήματα, η πρακτική τους εφαρμογή έχει άμεσες και έμμεσες συνέπειες στη λειτουργία της οικονομίας – και ειδικότερα στην καθημερινότητα των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές συνεργάζονται με το Δημόσιο, είτε ως προμηθευτές είτε μέσω συμμετοχής σε συγχρηματοδοτούμενα έργα, και εξαρτώνται από τη θεσμική σταθερότητα και τη ρευστότητα της δημόσιας διοίκησης.

Η προβλεπόμενη ενίσχυση του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων με επιπλέον 500 εκατομμύρια ευρώ ετησίως από το 2025 δημιουργεί θετικές προοπτικές για την οικονομία, αλλά αναδεικνύει και την ανάγκη ουσιαστικής προσβασιμότητας των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων στα χρηματοδοτούμενα έργα. Καθώς οι ΜμΕ συχνά αποθαρρύνονται από το διοικητικό ή χρηματοδοτικό βάρος της συμμετοχής, είναι σκόπιμο να εξεταστεί η απλούστευση διαδικασιών, η πρόβλεψη στοχευμένων μηχανισμών ενίσχυσης και η παροχή τεχνικής υποστήριξης για την υποβολή προτάσεων. Ένα πιο ανοικτό και συμμετοχικό ΠΔΕ θα μπορούσε να συμβάλει στη δικαιότερη κατανομή των δημόσιων πόρων, να ενισχύσει την τοπική ανάπτυξη και να στηρίξει την απασχόληση.

Τα μέτρα στήριξης φυσικών προσώπων που θεσμοθετούνται, όπως οι επιδοτήσεις ενοικίου, μπορούν να συμβάλουν έμμεσα στη διατήρηση της ρευστότητας στην αγορά, γεγονός ιδιαίτερα σημαντικό για πολλές μικρές επιχειρήσεις. Ωστόσο, η εμπειρία έχει δείξει ότι παρεμβάσεις που ενισχύουν αποκλειστικά τη ζήτηση στη στέγαση, χωρίς αντίστοιχη ενίσχυση της προσφοράς κατοικίας, ενδέχεται να οδηγήσουν σε πληθωριστικές πιέσεις στις τιμές. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να επιβαρύνει όχι μόνο τα νοικοκυριά, αλλά και τις μικρές επιχειρήσεις — ιδιαίτερα σε περιοχές με ήδη αυξημένο κόστος στέγασης. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντικό να εξεταστούν παράλληλες πολιτικές, όπως η αξιοποίηση δημόσιων ακινήτων, η ανάπτυξη κοινωνικής κατοικίας ή η θέσπιση φορολογικών κινήτρων για τη συγκράτηση των ενοικίων.

Η νέα ρύθμιση διαμορφώνει ένα πιο αυστηρό, περισσότερο εποπτευόμενο και συγκεντρωτικό πλαίσιο για την κατάρτιση και εκτέλεση των προϋπολογισμών, τόσο σε κεντρικό επίπεδο όσο και στο επίπεδο των φορέων της Γενικής Κυβέρνησης. Ωστόσο, σε κανένα στάδιο αυτής της διαδικασίας δεν προβλέπεται θεσμοθετημένος ρόλος διαβούλευσης ή συμβουλευτικής συμμετοχής των κοινωνικών και παραγωγικών εταίρων. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι φωνές των μικρών επαγγελματιών, των επιμελητηρίων, των ενώσεων και των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών αποκλείονται από τις αποφάσεις που επηρεάζουν άμεσα τη διανομή των δημοσίων

πόρων. Έτσι, το κράτος σχεδιάζει τη δαπάνη χωρίς να λαμβάνει υπόψη τις εξελισσόμενες ανάγκες της πραγματικής οικονομίας. Η δημοκρατία δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένα κλειστό σύστημα εκλογικής και πολιτικής εκπροσώπησης, αλλά ως ανοιχτό αίτημα μιας κοινωνικής διαδικασίας διαρκούς εμβάθυνσης.

Αντίστοιχα, η δομή του Κρατικού Προϋπολογισμού δεν προβλέπει καμία αποτύπωση των τελικών αποδεκτών των δημοσίων δαπανών ως προς τη φύση ή το μέγεθός τους. Δεν είναι σήμερα δυνατό να παρακολουθήσει κανείς εάν και σε ποιο βαθμό οι μικρές επιχειρήσεις ωφελούνται από τις δημόσιες δαπάνες, ποιο είναι το μερίδιο που λαμβάνουν σε σχέση με μεγαλύτερους παρόχους ή ποιες γεωγραφικές περιοχές ευνοούνται ή υποεκπροσωπούνται. Η έλλειψη αυτής της θεσμικής διαφάνειας στερεί από την κοινωνία εργαλεία αξιολόγησης και από τη διοίκηση μηχανισμούς τεκμηριωμένου επανασχεδιασμού πολιτικής.

Οι προβλέψεις για την εκτέλεση, ανακατανομή και αναπροσαρμογή των πιστώσεων εντός του προϋπολογισμού των φορέων της Γενικής Κυβέρνησης διατηρούν ή και εντείνουν την ασυμμετρία κινδύνου μεταξύ κράτους και ιδιώτη. Οι μικρές επιχειρήσεις, που έχουν υπογράψει συμβάσεις με δημόσιους οργανισμούς, βρίσκονται εκτεθειμένες στο ενδεχόμενο καθυστερήσεων πληρωμής ή και ακύρωσης δαπανών, χωρίς καμία θεσμική εξασφάλιση ή προτεραιότητα εξόφλησης. Το δημόσιο διατηρεί το δικαίωμα να μεταβάλει μονομερώς τις δημοσιονομικές του δεσμεύσεις, αλλά δεν αναλαμβάνει την ευθύνη για τις επιπτώσεις αυτών των μεταβολών στους οικονομικούς του εταίρους. Για μια μικρή επιχείρηση, η απώλεια έστω και ενός τιμολογίου μπορεί να προκαλέσει αδυναμία καταβολής μισθών, ασφαλιστικών εισφορών ή ακόμη και παύση λειτουργίας.

Παρόμοια αβεβαιότητα δημιουργεί και η διαδικασία έγκρισης πολυετών δημοσιονομικών δεσμεύσεων. Αν και ο έλεγχος σκοπιμότητας και συμβατότητας είναι εύλογος, η καθυστέρηση στη χορήγηση εγκρίσεων ή η απουσία θεσμικών εγγυήσεων για τη συνέχεια των έργων δημιουργεί ένα περιβάλλον ανασφάλειας για παρόχους που υλοποιούν υπηρεσίες πολυετούς διάρκειας – όπως είναι ο καθαρισμός, η φύλαξη, και η τεχνική υποστήριξη.

Η πρόβλεψη επιβολής κυρώσεων σε φορείς της Κεντρικής Διοίκησης που παραβιάζουν δημοσιονομικούς κανόνες ή υπερβαίνουν τα εγκεκριμένα όρια δαπανών μπορεί να οδηγήσει σε έμμεσες αρνητικές συνέπειες για τρίτους, όπως η αναστολή πληρωμών ή η καθυστέρηση εκτέλεσης εν ισχύ συμβάσεων. Για τις μικρές επιχειρήσεις που συνεργάζονται με το Δημόσιο και βασίζονται στην ομαλή ροή πληρωμών, τέτοια διοικητικά μέτρα μπορούν να προκαλέσουν σοβαρά προβλήματα ρευστότητας. Θα ήταν σκόπιμο να προβλεφθεί ρητά ότι η επιβολή κυρώσεων σε φορείς δεν επηρεάζει την έγκαιρη πληρωμή υποχρεώσεων που έχουν ήδη αναληφθεί νομίμως έναντι τρίτων, εκτός αν συντρέχει περίπτωση ακυρότητας ή παρανομίας της σύμβασης. Με αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται η χρηστή δημοσιονομική διαχείριση χωρίς να πλήττεται η αξιοπιστία του Δημοσίου απέναντι στην αγορά.

Ακόμα πιο προβληματική είναι η εφαρμογή οριζόντιων μηχανισμών επιστροφών (clawback), χωρίς πρόβλεψη διαφοροποίησης ως προς το μέγεθος ή την οικονομική ανθεκτικότητα του παρόχου. Αυτές οι πρακτικές ενέχουν τον κίνδυνο δυσανάλογης επιβάρυνσης μικρών επιχειρήσεων, οι οποίες στερούνται τόσο των διοικητικών όσο και των ταμειακών πόρων για να ανταποκριθούν σε αιφνίδιες ή υπέρογκες αναδρομικές επιβαρύνσεις. Ιδίως στον χώρο της υγείας, όπου πολλοί μικροί πάροχοι έχουν ήδη επιβαρυνθεί από τη διαχρονική εφαρμογή μηχανισμών επιστροφών,

η διατήρηση ή διεύρυνσή τους χωρίς διαφοροποίηση ενδέχεται να οδηγήσει σε περαιτέρω συμπίεση της βιωσιμότητας και να περιορίσει την τοπική διαθεσιμότητα και προσβασιμότητα υπηρεσιών, ειδικά σε περιφερειακές περιοχές.

Η θεσμοθέτηση του Εθνικού Μητρώου Παροχών και Ενισχύσεων αποτελεί μια σημαντική ευκαιρία για ενίσχυση της θεσμικής αποτελεσματικότητας και της δημοσιονομικής διαφάνειας. Ωστόσο, η έλλειψη διαλειτουργικότητας, ουσιαστικής διαφάνειας, καθώς και η απουσία δυνατότητας πρόσβασης, ελέγχου ή διόρθωσης εκ μέρους των ίδιων των δικαιούχων στο νέο ψηφιακό εργαλείο περιορίζει τη χρησιμότητα του μηχανισμού και τον απομακρύνει από την αρχή της χρηστής διοίκησης. Παρότι το μητρώο αφορά προς το παρόν μόνο φυσικά πρόσωπα, ενδεχόμενη μελλοντική επέκτασή του και σε νομικά πρόσωπα θα μπορούσε να ενισχύσει τη διαφάνεια σε ό,τι αφορά τις κρατικές ενισχύσεις προς επιχειρήσεις και να συμβάλει στην αποφυγή αθέμιτου ανταγωνισμού και στη δικαιότερη κατανομή των πόρων. Στην περίπτωση αυτή, έχει σημασία να διασφαλιστεί η έγκαιρη και επαρκής ενημέρωση των επιχειρήσεων για τις ενισχύσεις που δικαιούνται ή έχουν λάβει, προκειμένου να διατηρείται η κανονιστική συμμόρφωση και να ενισχύεται η προληπτική λειτουργία του μηχανισμού. Τα σχετικά δεδομένα –όταν δεν αφορούν ευαίσθητα εμπορικά στοιχεία– θα μπορούσαν να είναι δημοσίως προσβάσιμα, σε μορφή ανοιχτών δεδομένων, ώστε να αποφεύγονται στρεβλώσεις στην αγορά. Παράλληλα, είναι κρίσιμο η λειτουργία του μητρώου να μη συνεπάγεται πρόσθετο διοικητικό βάρος για τις μικρές επιχειρήσεις και να εξασφαλίζεται η εύκολη και ασφαλής πρόσβαση των ίδιων στις σχετικές πληροφορίες. Η επιτυχία του εγχειρήματος θα κριθεί από το κατά πόσο το Μητρώο θα καταστεί εργαλείο ουσιαστικής αξιολόγησης και ανακατεύθυνσης δημόσιων πόρων — όχι μόνο για τις ανάγκες της διοίκησης, αλλά και προς όφελος των πολιτών και των επιχειρήσεων.

Η μεταρρύθμιση του δημοσιονομικού πλαισίου φιλοδοξεί να ενισχύσει τη θεσμική σταθερότητα και τη δημοσιονομική υπευθυνότητα, ευθυγραμμίζοντας τη χώρα με τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις και ενισχύοντας τη θεσμική της αξιοπιστία. Όμως, η επίτευξη αυτών των στόχων δεν μπορεί να βασίζεται στη μετακύλιση του κινδύνου και του κόστους στις μικρές επιχειρήσεις, οι οποίες εξακολουθούν να αποτελούν βασικό πυλώνα της ελληνικής οικονομίας. Η ισόρροπη λειτουργία του νέου πλαισίου προϋποθέτει όχι μόνο τεχνική αρτιότητα, αλλά και θεσμική πρόνοια για τη δίκαιη κατανομή των συνεπειών και την εμπέδωση της εμπιστοσύνης του μικρού επιχειρηματία προς το κράτος — ως συμβαλλόμενο, εταίρο και ρυθμιστή. Αν οι μικρές επιχειρήσεις αντιμετωπίζονται ως διαχειριστικά βάρη ή ως σιωπηλοί αποδέκτες κινδύνων, η μεταρρύθμιση κινδυνεύει να υπονομεύσει τη λειτουργικότητα της ίδιας της οικονομίας. Αντιθέτως, απαιτείται ενεργή υποστήριξη, θεσμική φωνή και ισότιμη πρόσβαση σε πόρους και ευκαιρίες. Ένα δημοσιονομικό σύστημα οφείλει να στηρίζεται όχι μόνο σε ποσοτικούς δείκτες, αλλά και σε κοινωνική δικαιοσύνη και οικονομική συμμετοχικότητα.

Βιβλιογραφία

- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2025). Δημοσιονομικά στοιχεία για την περίοδο 2021-2024, Απρίλιος. <https://www.statistics.gr/documents/20181/af1c26b6-dc18-55a0-1c6a-5deceb553ce4>
- Οργανισμός Διαχείρισης Δημόσιου Χρέους (2025). Δελτίο δημόσιου χρέους, Νο 117, Μάρτιος. https://minfin.gov.gr/wp-content/uploads/2025/05/Bulletin-117_GR.pdf
- Τράπεζα της Ελλάδας – Ευρωσύστημα (2025). Έκθεση του διοικητή για το έτος 2024, Μάρτιος. <https://www.bankofgreece.gr/Publications/ekthdkth2024.pdf>
- Τράπεζα της Ελλάδας – Ευρωσύστημα (2025). Έκθεση χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, Μάιος. <https://www.bankofgreece.gr/ekdoseis-ereyna/ekdoseis/ekthesh-xrhmatopistwtikhs-statherothtas>
- Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών (2024). Εισηγητική έκθεση προϋπολογισμού 2025, Νοέμβριος, <https://shorturl.at/0XXn4>
- Eurostat (2025). General government gross debt – annual data, April. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/teina225/default/table?lang=en>

5/ Οικονομικές πτυχές της κλιματικής κρίσης

**Ελένη Γκρίνγουδ
Νίκος Γράβαρης**

Η κλιματική κρίση αποτελεί μία από τις πλέον σοβαρές προκλήσεις της εποχής μας και συνιστά έκφανση της ευρύτερης περιβαλλοντικής κρίσης που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος κόσμος. Πρόκειται για ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, με βαθιές επιπτώσεις όχι μόνο στο φυσικό περιβάλλον αλλά και στην οικονομία, την οποία επηρεάζει άμεσα. Ένα σημαντικό μέρος της οικονομικής δραστηριότητας σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με το περιβάλλον, καθιστώντας την οικονομία ιδιαίτερα ευάλωτη στις περιβαλλοντικές μεταβολές. Ταυτόχρονα, όμως, και η ίδια η αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης συνεπάγεται σημαντικές οικονομικές συνέπειες. Η μετάβαση προς ένα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης απαιτεί σημαντικούς οικονομικούς πόρους και επενδύσεις, που με τη σειρά τους αποτελούν αντικείμενο οικονομικής πολιτικής και στρατηγικού σχεδιασμού. Κατά συνέπεια, διαμορφώνεται μια διπλή σχέση αιτιότητας: η κλιματική κρίση επηρεάζει την οικονομία, ενώ η οικονομική πολιτική καλείται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπισή της. Η κατανόηση αυτής της αλληλεπίδρασης είναι κρίσιμη για τη χάραξη αποτελεσματικών και συντονισμένων πολιτικών στο πεδίο της βιώσιμης ανάπτυξης.

Στο πλαίσιο αυτό, σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι η μελέτη των οικονομικών πτυχών τόσο της ίδιας της κλιματικής κρίσης όσο και της διαδικασίας αντιμετώπισής της. Από την πληθώρα των διαθέσιμων περιβαλλοντικών δεικτών, σταχυολογήθηκαν αυτοί που κρίθηκαν ως αντιπροσωπευτικότεροι για την αποτύπωση των οικονομικών πτυχών της κλιματικής κρίσης, δεδομένης και της φύσης της παρούσας οικονομικής έκθεσης.

5.1/ Περιβαλλοντικοί Φόροι

Τα έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους στην Ελλάδα καταγράφονται σε υψηλά επίπεδα, τοποθετώντας τη χώρα στις πρώτες θέσεις της ΕΕ. Ωστόσο, η δομή τους βασίζεται κυρίως σε φόρους ενέργειας, οι οποίοι αυξήθηκαν λόγω της παγκόσμιας ενεργειακής κρίσης.

Εκκινώντας την ανάλυση από τα έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους, η Ελλάδα φαίνεται να καταγράφει σταθερά υψηλά ποσοστά τόσο ως ποσοστό του ΑΕΠ όσο και ως ποσοστό των συνολικών φορολογικών εσόδων, κατατάσσοντάς την μεταξύ των κορυφαίων χωρών της ΕΕ σε αυτόν τον δείκτη¹. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, το 2023, την πιο πρόσφατη χρονιά για την οποία υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα, τα έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους αποτελούσαν το 10,1% των συνολικών φόρων και το 4,11% του ΑΕΠ, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά του μέσου όρου της ΕΕ ήταν 5,06% και 2,03% αντίστοιχα — δηλαδή περίπου τα μισά από ό,τι στην Ελλάδα. Το 2022 αποτελεί χρονιά ρεκόρ για την Ελλάδα, καθώς τα έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους φτάνουν το εξαιρετικά υψηλό ποσοστό του 13,06% των συνολικών φόρων, ενώ η ΕΕ είναι στο 5,17%. Ως ποσοστό του ΑΕΠ, τα αντίστοιχα ποσοστά είναι 5,6% για την Ελλάδα και 2,11% για την ΕΕ.

Η απότομη αύξηση των εσόδων από περιβαλλοντικούς φόρους στην Ελλάδα το 2022 φαίνεται να συνδέεται με τις διεθνείς ενεργειακές αναταράξεις, που προκλήθηκαν κυρίως από τον πόλεμο στην Ουκρανία και την εκτίναξη των τιμών των καυσίμων. Δεδομένου ότι στην Ελλάδα η περιβαλλοντική φορολογία βασίζεται κυρίως στους φόρους ενέργειας και λιγότερο έως μάλλον καθόλου στις άλλες μορφές, όπως οι φόροι στη ρύπανση ή στην κατανάλωση φυσικών πόρων, οι αυξημένες τιμές και η κατανάλωση ενεργειακών προϊόντων ενίσχυσαν αυτομάτως τα φορολογικά έσοδα. Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι σε επίπεδο ΕΕ δεν παρατηρείται η αντίστοιχη απότομη αύξηση, αντιθέτως καταγράφεται μια μικρή μείωση.

Ένας βασικός λόγος για αυτή τη διαφοροποίηση είναι η διατήρηση υψηλής φορολόγησης στα καύσιμα στην Ελλάδα, σε αντίθεση με πολλές χώρες της ΕΕ που υιοθέτησαν προσωρινές μειώσεις φόρων για να αντιμετωπίσουν την ενεργειακή κρίση. Στην Ελλάδα, οι φόροι στα καύσιμα παραμένουν σταθερά υψηλοί. Το 2024, ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης (ΕΦΚ) στη βενζίνη ανερχόταν σε περίπου 0,70 ευρώ ανά λίτρο, ενώ στο πετρέλαιο κίνησης ήταν περίπου 0,41 ευρώ ανά λίτρο². Επιπλέον, επιβάλλεται Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ) 24% επί της τελικής τιμής, συμπεριλαμβανομένων των φόρων, κάτι που αυξάνει σημαντικά την τελική τιμή για τον καταναλωτή και τα φορολογικά έσοδα του κράτους, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να συγκαταλέγεται στις χώρες με τις υψηλότερες φορολογικές επιβαρύνσεις στα καύσιμα στην ΕΕ. Σε αντίθεση, πολλές χώρες της ΕΕ το 2022 προχώρησαν σε παρεμβάσεις για τη μείωση των ενεργειακών φόρων. Η Γερμανία μείωσε προσωρινά τον φόρο στα καύσιμα το καλοκαίρι, η Ιταλία προχώρησε σε μείωση του ΕΦΚ και η Γαλλία επέλεξε επιδοτήσεις στην τιμή της αντλίας. Αντίστοιχα, μείωσαν αυτούς τους φόρους η Ιταλία και η Ολλανδία. Αυτές οι πολιτικές είχαν ως αποτέλεσμα τη μείωση των φορολογικών εσόδων από την ενέργεια. Έτσι, παρότι η Ελλάδα εφάρμοσε δύο επιδοτήσεις καυσίμων κίνησης (fuel passes) κατά το εξεταζόμενο διάστημα για την ενίσχυση των οικονομικά αδύναμων ομάδων, η διατήρηση του ύψους των ενεργειακών φορολογικών συντελεστών στα ίδια επίπεδα είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση των φορολογικών εσόδων.

1 Ο δείκτης «Ποσοστό των συνολικών εσόδων από φόρους και κοινωνικές εισφορές (συμπεριλαμβανομένων των τεκμαρτών κοινωνικών εισφορών) ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ)» αποτυπώνει το ποσοστό των δημοσίων εσόδων που προέρχεται από φορολογία και εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, σε σχέση με το συνολικό μέγεθος της οικονομίας. Ο όρος «τεκμαρτές κοινωνικές εισφορές» αναφέρεται σε λογιστικά υπολογισμένες εισφορές, οι οποίες δεν καταβάλλονται άμεσα από εργαζομένους ή εργοδότες, αλλά εκτιμώνται ως μέρος του κόστους των κοινωνικών παροχών που προσφέρει το κράτος ή δημόσιοι εργοδότες στους υπαλλήλους τους. Ο δείκτης αυτός χρησιμοποιείται για την αποτίμηση της φορολογικής επιβάρυνσης και της σημασίας της φορολογίας και των κοινωνικών εισφορών στη διαμόρφωση των συνολικών κρατικών εσόδων. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Eurostat. (n.d.). Environmental tax revenues (env_ac_tax) [Data set]. European Commission. Retrieved June 2, 2025, from https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_tax/default/table?lang=en

2 Tax Foundation (2024), Gas Taxes in Europe. <https://taxfoundation.org/data/all/eu/gas-taxes-in-europe-2024/>

Ένας ακόμα λόγος που εξηγεί την αυξητική τάση των φορολογικών εσόδων στην Ελλάδα είναι η ίδια η δομή του φορολογικού συστήματος. Οι φόροι στα καύσιμα βασίζονται κυρίως σε σταθερούς συντελεστές ανά λίτρο (ειδικοί φόροι), ενώ ο ΦΠΑ υπολογίζεται ως ποσοστό επί της τιμής πώλησης. Αυτό σημαίνει πως κάθε αύξηση στην τιμή των καυσίμων οδηγεί και σε αύξηση του ΦΠΑ σε απόλυτους αριθμούς, ενισχύοντας τα έσοδα του κράτους χωρίς να απαιτείται αλλαγή στους φορολογικούς συντελεστές. Αντίθετα, σε αρκετές χώρες της ΕΕ εφαρμόζονται πιο ευέλικτα συστήματα φορολόγησης, με διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη χρήση ή με ρυθμίσεις που αποσκοπούν στη σταθεροποίηση της επιβάρυνσης για τον τελικό καταναλωτή.³ Ένα ενδεικτικό παράδειγμα ευέλικτου φορολογικού συστήματος είναι αυτό της Φινλανδίας, όπου η φορολογία για την ηλεκτρική ενέργεια διαμορφώνεται ανάλογα με την χρήση. Στο σύστημα αυτό η οικιακή χρήση συγκεντρώνει τα χαμηλότερα ποσά φορολόγησης, με τον τελικό καταναλωτή να επιβαρύνεται λιγότερο.⁴

Εστιάζοντας και πάλι στα δεδομένα που παρουσιάζονται στον Πίνακα 1 σχετικά με τα έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους, όπως αναφέρθηκε ήδη, τα έσοδα από φόρους στην ενέργεια αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος των περιβαλλοντικών φόρων τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ, αλλά με σημαντικά υψηλότερη βαρύτητα στη χώρα μας. Το 2023, οι ενεργειακοί φόροι στην Ελλάδα αντιπροσώπευαν το 8,24% των συνολικών φόρων και το 3,35% του ΑΕΠ, έναντι μόλις 3,94% και 1,58% αντίστοιχα στον μέσο όρο της ΕΕ. Αντίθετα, οι φόροι στις μεταφορές και στη ρύπανση/κατανάλωση φυσικών πόρων έχουν μικρότερη συμμετοχή. Για παράδειγμα, το 2023 οι φόροι στις μεταφορές στην Ελλάδα αντιστοιχούσαν στο 1,83% των συνολικών φόρων και 0,75% του ΑΕΠ, έναντι 0,91% και 0,36% στην ΕΕ. Οσον αφορά τους φόρους στη ρύπανση και την κατανάλωση φυσικών πόρων, τα ποσοστά στην Ελλάδα παραμένουν εξαιρετικά χαμηλά (0,03% των συνολικών φόρων και 0,01% του ΑΕΠ), πολύ κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ (0,21% και 0,08% αντίστοιχα), γεγονός που υποδηλώνει την περιορισμένη αξιοποίηση τέτοιων εργαλείων στην ελληνική φορολογική πολιτική. Το 2018 επιβλήθηκε φόρος στη χρήση πλαστικής σακούλας, γεγονός που εξηγεί γιατί τα έσοδα από φόρους στη ρύπανση και την κατανάλωση φυσικών πόρων ήταν μηδενικά τα προηγούμενα έτη. Επιπλέον, το 2022 επιβλήθηκε και φόρος ανακύκλωσης σε όλες τις συσκευασίες από PVC (Πολυβινυλοχλωρίδιο).

3 European Commission (2022), *Taxation trends in the European Union*, https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f85da28f-f5be-11ec-b976-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Selectedpublications&WT.ria_c=51677&WT.ria_f=6180&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Ftaxation-customs.ec.europa.eu%2F

4 European Commission. (2021). VAT rates applied in the Member States of the European Union: Situation at 1st January 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf

Πίνακας 1. Έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους, ΕΕ και Ελλάδα, 2014–2023

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους (ως ποσοστό των συνολικών φόρων)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	6,63	6,56	6,6	6,47	6,35	6,27	6	5,79	5,17	5,06
Ελλάδα	10,31	10,46	9,84	10,28	9,58	10,02	9,84	10,06	13,06	10,1
Έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους (ως ποσοστό του ΑΕΠ)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	2,72	2,68	2,7	2,65	2,61	2,57	2,47	2,39	2,11	2,03
Ελλάδα	4,13	4,22	4,17	4,37	4,1	4,16	4,07	4,17	5,6	4,11
Έσοδα από φόρους στην ενέργεια (ως ποσοστό των συνολικών φόρων)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	5,29	5,21	5,26	5,15	5,04	4,99	4,76	4,63	4,07	3,94
Ελλάδα	8,45	8,52	7,96	8,37	7,67	8,05	7,82	8,12	11,22	8,24
Έσοδα από φόρους στην ενέργεια (ως ποσοστό του ΑΕΠ)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	2,17	2,13	2,15	2,11	2,07	2,04	1,96	1,91	1,66	1,58
Ελλάδα	3,39	3,44	3,38	3,56	3,28	3,34	3,23	3,37	4,81	3,35
Έσοδα από φόρους στις μεταφορές (ως ποσοστό των συνολικών φόρων)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	1,12	1,13	1,13	1,11	1,11	1,09	1,03	0,97	0,91	0,91
Ελλάδα	1,86	1,94	1,88	1,91	1,88	1,95	2,01	1,93	1,77	1,83
Έσοδα από φόρους στις μεταφορές (ως ποσοστό του ΑΕΠ)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	0,46	0,46	0,46	0,46	0,45	0,45	0,42	0,4	0,37	0,36
Ελλάδα	0,74	0,78	0,8	0,81	0,81	0,81	0,83	0,8	0,76	0,75
Έσοδα από φόρους στη ρύπανση και την κατανάλωση φυσικών πόρων (ως ποσοστό των συνολικών φόρων)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	0,22	0,22	0,21	0,21	0,2	0,2	0,21	0,2	0,19	0,21
Ελλάδα	0	0	0	0	0,02	0,01	0,01	0,02	0,08	0,03
Έσοδα από φόρους στη ρύπανση και την κατανάλωση φυσικών πόρων (ως ποσοστό του ΑΕΠ)										
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	0,09	0,09	0,09	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08	0,08
Ελλάδα	0	0	0	0	0,01	0	0	0,01	0,04	0,01

Πηγή: Eurostat

5.2/ Ενεργειακή Φτώχεια

Η ενεργειακή φτώχεια εξακολουθεί να υφίσταται και να ταλαιπωρεί την ελληνική οικονομία.

Μια σημαντική επίπτωση της κλιματικής κρίσης είναι η ενεργειακή φτώχεια. Ο όρος «ενεργειακή φτώχεια» χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει την αδυναμία πρόσβασης στις πλέον βασικές υπηρεσίες ενέργειας λόγω της ενεργειακής και επίμονης πληθωριστικής κρίσης. Συγκεκριμένα, από το 2022 και μετά, η Ελλάδα έρχεται αντιμέτωπη με ένα νέο κύμα ενεργειακής φτώχειας, το οποίο προέκυψε μέσα από αλυσιδωτές αντιδράσεις. Αρχικά, η εμφάνιση της ενεργειακής κρίσης οδήγησε σε όξυνση της ήδη υπάρχουσας πληθωριστικής κρίσης. Κατά συνέπεια, οι τιμές ενέργειας αυξήθηκαν, πράγμα που δημιούργησε συνθήκες αδυναμίας πρόσβασης στις υπηρεσίες ενέργειας για τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις, ιδιαίτερα τις μικρομεσαίες.⁵ Οι τελευταίες, μάλιστα, προκειμένου να αντιμετωπίσουν την αδυναμία τους αυτή καθώς και το αυξημένο πια κόστος λειτουργίας τους, αύξησαν τις τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών που παρείχαν, οξύνοντας έτσι ακόμη περισσότερο την πληθωριστική κρίση.

Σύμφωνα και με τα στοιχεία της τελευταίας εξαμηνιαίας έρευνας οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για το Β' εξάμηνο του 2024, παρατηρείται μια σχετική βελτίωση, με την πλειονότητα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων να διατηρεί σταθερές τις τιμές πώλησης (61,3% των επιχειρήσεων). Ωστόσο, μια στις τρεις επιχειρήσεις εξακολουθεί να δηλώνει αύξηση των τιμών, πράγμα που, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι εννιά στις δέκα επιχειρήσεις δηλώνουν αύξηση του κόστους λειτουργίας τους, σημαίνει πως οι συνέπειες της ενεργειακής και της επίμονης πληθωριστικής κρίσης είναι ακόμη παρούσες.⁶

Η τελευταία ετήσια έρευνα του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για το εισόδημα και τις δαπάνες διαβίωσης των νοικοκυριών για το 2024 σκιαγραφεί τις συνθήκες επίμονης ενεργειακής φτώχειας καθώς και την αδυναμία των νοικοκυριών να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Ειδικότερα, η κατάληψη από τους λογαριασμούς του σπιτιού και της θέρμανσης της πρώτης και της τρίτης θέσης στις κατηγορίες δαπανών καθώς και η σημαντική αύξηση του ποσοστού των νοικοκυριών που καθυστερούν ή αδυνατούν να καλύψουν την πληρωμή ρεύματος και την θέρμανση (από 18,1% σε 28,2% και από 12,4% σε 22,8% αντίστοιχα), αναδεικνύουν τον επίμονο χαρακτήρα της ενεργειακής φτώχειας.⁷

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι η ενεργειακή φτώχεια, ως απότοκο της ενεργειακής κρίσης, εξακολουθεί να ταλαιπωρεί την ελληνική οικονομία και κοινωνία μέχρι και σήμερα.

⁵ Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με το φαινόμενο της ενεργειακής φτώχειας βλ. Βαταβάλη, Φ., Κατσουλάκος, Ν., Χατζηκωνσταντίνου, Ε. (2022). Προβλήματα, Πρακτικές και Αντιλήψεις σε σχέση με την Κατανάλωση Ενέργειας στην Κατοικία – Ανάλυση και Σχολιασμός των Αποτελεσμάτων. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.

⁶ ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (σε συνεργασία με την MARC AE) (2025), "Εξαμηνιαίο Δελτίο Οικονομικού Κλίματος μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων Β' Εξάμηνο 2024", Έρευνες οικονομικού κλίματος ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 39-41.

⁷ ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, (2025), Ετήσια έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ «Εισόδημα – Δαπάνες Διαβίωσης Νοικοκυριών 2024», Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 29-34.

5.3/ Επενδύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης

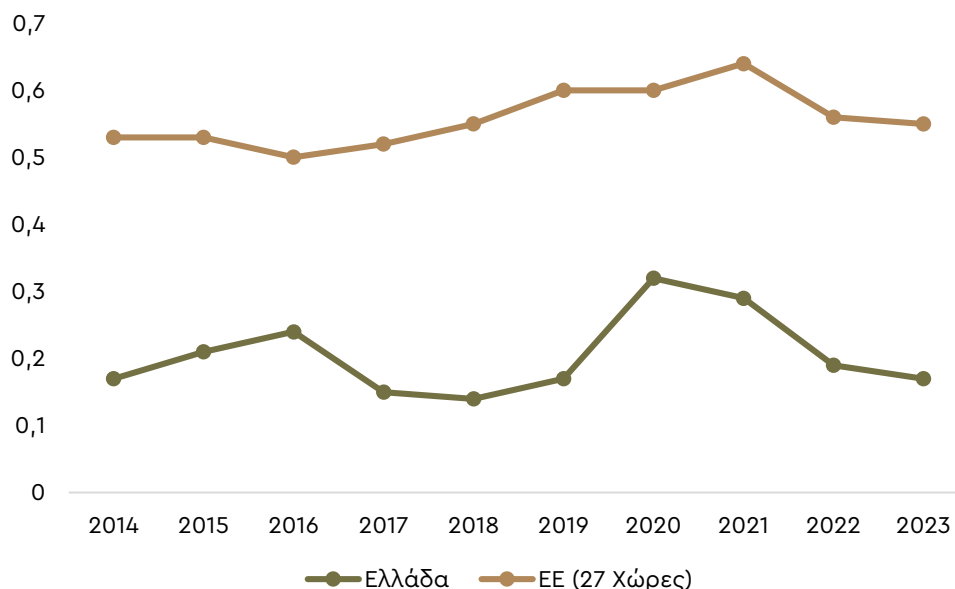
Η Ελλάδα επενδύει πολύ λιγότερα για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης από την πλειονότητα των χωρών της ΕΕ στο διάστημα 2014–2023.

Παρότι η Ελλάδα καταγράφει ιδιαίτερα υψηλά έσοδα από περιβαλλοντικούς φόρους, όπως είδαμε παραπάνω, αυτό δεν αντικατοπτρίζει απαραίτητα μια αποτελεσματική περιβαλλοντική πολιτική. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat σχετικά με το επίπεδο των επενδύσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης (Investments in climate change mitigation), τα οποία συμπεριλαμβάνουν ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις, η Ελλάδα κινείται σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο από τον μέσο όρο της ΕΕ, σε όλο το διάστημα από το 2014 έως το 2023 (Γράφημα 1). Πιο συγκεκριμένα, το 2023 οι προαναφερθείσες επενδύσεις αντιστοιχούσαν σε ποσοστό 0,17% του ΑΕΠ για την Ελλάδα, έναντι 0,55% για τον μέσο όρο της ΕΕ των 27 χωρών, αποτυπώνοντας τη σημαντική υστέρηση της χώρας στο πεδίο αυτό. Η απόκλιση της Ελλάδας από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο υπήρξε διαχρονικά σημαντική. Το μεγαλύτερο χάσμα παρατηρήθηκε το 2018, όταν η Ελλάδα επένδυσε μόλις 0,14% του ΑΕΠ, έναντι 0,55% στην ΕΕ, με διαφορά 0,41 ποσοστιαίων μονάδων. Αξιοσημείωτο είναι ότι η υψηλότερη τιμή για την Ελλάδα καταγράφεται το 2020 (0,32%), χρονιά που συνέπεσε με την πρώτη φάση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων ανάκαμψης λόγω της πανδημίας. Η αύξηση αυτή συνδέεται άμεσα με τη μείωση του ΑΕΠ κατά 9–10% την ίδια χρονιά, η οποία ήταν και η υψηλότερη σε επίπεδο ΕΕ, εξαιτίας της μεγάλης εξάρτησης της Ελλάδας από τον τουρισμό. Με δεδομένο λοιπόν ότι οι επενδύσεις αυτές είναι προκαθορισμένες, η μείωση του ΑΕΠ εξηγεί σε μεγάλο βαθμό την αύξηση του ποσοστού των επενδύσεων από το ΑΕΠ για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης. Από το 2021 και μετά, τα επίπεδα υποχώρησαν σταδιακά καταλήγοντας στο χαμηλό επίπεδο του 0,17% το 2023, δηλαδή στο ίδιο επίπεδο με το 2014. Η εικόνα αυτή καταδεικνύει ότι παρά τη σημασία των επενδύσεων για την περιβαλλοντική προστασία, η Ελλάδα δεν έχει διαμορφώσει μια σταθερή, ανοδική πορεία, προκειμένου να συγκλίνει με την ΕΕ, ενώ αντιθέτως διατηρείται σταθερά κάτω από το μισό του ευρωπαϊκού μέσου όρου στις περισσότερες χρονιές.

Αυτό οφείλεται κυρίως στην υστέρηση των ιδιωτικών επενδύσεων στην Ελλάδα για την περιβαλλοντική προστασία, καθώς οι επιχειρήσεις δαπάνησαν μόλις το 0,1% του ΑΕΠ το 2023, το χαμηλότερο ποσοστό στην ΕΕ μαζί με την Ιρλανδία. Στην ΕΕ, περίπου το 85% των ιδιωτικών επενδύσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής προήλθε από δύο οικονομικούς τομείς: τις μεταφορές και την παροχή ηλεκτρικής ενέργειας και αερίου. Στην Ελλάδα, η πλειονότητα των επενδύσεων προήλθε από τον τομέα της παροχής ηλεκτρικής ενέργειας και αερίου, με ποσοστό άνω του 70%.⁸ Τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι η περιβαλλοντική πολιτική της χώρας δεν συνοδεύεται από στοχευμένα χρηματοδοτικά εργαλεία και επαρκή κίνητρα για την κινητοποίηση ιδιωτικών επενδύσεων, περιορίζοντας έτσι την αποτελεσματικότητά της στην πράξη.

⁸ Eurostat. (2024, November). Investments in climate change mitigation. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Investments_in_climate_change_mitigation&utm

Γράφημα 1. Επενδύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης (ως ποσοστό του ΑΕΠ), Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014–2023

Πηγή: Eurostat

5.4/ Κρατικές Δαπάνες για την Περιβαλλοντική Προστασία

Η διαχείριση αποβλήτων απορροφά σταθερά την πλειονότητα των κρατικών δαπανών για περιβαλλοντική προστασία, με τις υπόλοιπες κατηγορίες να έρχονται διαχρονικά σε δεύτερη μοίρα.

Αφήνοντας για λίγο στην άκρη τις ιδιωτικές επενδύσεις και εξετάζοντας αποκλειστικά τις κρατικές δαπάνες για την περιβαλλοντική προστασία, η Ελλάδα βρίσκεται στην κορυφή της κατάταξης των χωρών της ΕΕ. Το 2023 ήταν πρώτη, από κοινού με την Ολλανδία, καθώς οι δυο χώρες διέθεσαν το υψηλότερο ποσοστό του ΑΕΠ τους, συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες, στην προστασία του περιβάλλοντος, ήτοι 1,5%.⁹ Όμως, μια πιο προσεκτική ματιά στα δεδομένα αποκαλύπτει ότι το 60% των δημόσιων αυτών δαπανών στην Ελλάδα κατευθύνεται στη διαχείριση αποβλήτων, με ποσοστό 0,9% του ΑΕΠ- το υψηλότερο μεταξύ των υπό εξέταση χωρών. Παρά τις δαπάνες αυτές, η χώρα αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, όπως παραβιάσεις της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ και επιβολή προστίμων για παράνομες χωματερές,¹⁰ μειώνοντας κατά συνέπεια την αξία αυτής της σημαντικής πρωτιάς.

9 Eurostat. (2025, March 21). Government expenditure on environmental protection. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_environmental_protection#Expenditure_on_environmental_protection.27

10 Papalexatou, C., & Matsaganis, M. (2023, August 24). *In focus – Public expenditure on environmental protection in the EU*. Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP). <https://www.eliamep.gr/en/in-focus-i-dimosia-dapani-gia-perivallontiki-prosta-sia-stin-ee/>

Πίνακας 2. Συνολικές Κυβερνητικές Δαπάνες ανά λειτουργία (ως ποσοστό του ΑΕΠ), 2023, Ευρωπαϊκή Ένωση

	Προστασία Περιβάλλοντος	Διαχείριση Αποβλήτων	Διαχείριση Λυμάτων	Μείωση Ρύπανσης	Προστασία Βιοποικιλότητας και Τοπίου	Έρευνα και Ανάπτυξη Περιβαλλοντικής Προστασίας	Περιβαλλοντική Προστασία n.e.c.	Στέγαση και Κοινωνικές Παροχές
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	0,8	0,4	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	1,2
Βέλγιο	1,2	0,4	0,1	0,4	0,1	0,0	0,2	0,4
Βουλγαρία	0,7	0,6	0,0	:	0,0	0,0	0,1	1,0
Τσεχία	0,8	0,3	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,9
Δανία	0,4	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1	0,2
Γερμανία	0,6	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,5
Εσθονία	0,7	0,3	0,1	0,0	0,1	0,1	0,1	0,5
Ιρλανδία	0,4	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,6
Ελλάδα	1,5	0,9	0,1	0,6	0,0	0,0	0,0	0,4
Ισπανία	1,0	0,6	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1	0,5
Γαλλία	1,0	0,5	0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	1,3
Κροατία	0,8	0,3	0,2	0,0	0,1	0,0	0,1	1,6
Ιταλία	0,9	0,5	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	4,3
Κύπρος	0,7	0,3	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9
Λετονία	0,5	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,9
Λιθουανία	0,5	0,2	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,7
Λουξεμβούργο	1,1	0,2	0,4	0,3	0,1	0,0	0,1	0,6
Ουγγαρία	0,6	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	1,6
Μάλτα	1,2	0,6	0,1	0,2	0,2	0,1	0,0	0,8
Ολλανδία	1,5	0,6	0,4	0,3	0,1	0,0	0,0	0,6
Αυστρία	0,6	0,1	0,1	0,3	0,0	0,0	0,1	0,4
Πολωνία	0,7	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1	0,7
Πορτογαλία	0,8	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,0	0,5
Ρουμανία	0,7	0,4	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1	1,5
Σλοβενία	0,9	0,1	0,4	0,3	0,1	0,0	0,1	0,5
Σλοβακία	0,9	0,5	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,5
Φινλανδία	0,2	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,5
Σουηδία	0,6	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2	0,8

Πηγή: Eurostat

Εστιάζοντας στο εθνικό επίπεδο, στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται αναλυτικά οι δαπάνες της Γενικής Κυβέρνησης και των ΜΚΙΕΝ για την προστασία του περιβάλλοντος από το 2014 έως το 2021 (σε εκατομμύρια ευρώ).¹¹ Η ανάλυση αποκαλύπτει ότι η συγκέντρωση των δαπανών στη

¹¹ Για τον πλήρη πίνακα βλ. ΕΛΣΤΑΤ (2021). *Λογαριασμοί Δαπανών για την Προστασία του Περιβάλλοντος*. ΕΛΣΤΑΤ. <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SOP15/>

διαχείριση αποβλήτων ήταν διαχρονική τάση, καθώς αυτή η κατηγορία κυριαρχούσε και πριν το 2023. Μία σημαντική διαφορά μεταξύ των στοιχείων της Eurostat (2023), που παρουσιάζονται στον Πίνακα 2, και της ΕΛΣΤΑΤ (2014–2021), που παρουσιάζονται στον Πίνακα 3, αφορά τη διαχείριση λυμάτων. Για το διάστημα 2014–2021, τα λύματα κατείχαν τη δεύτερη θέση σε δαπάνες, ενώ το 2023 καταγράφηκε δραματική πτώση (μόνο 0,1% του ΑΕΠ). Αυτό συνέβη παρά τις επαναλαμβανόμενες κυρώσεις της ΕΕ κατά της Ελλάδας (2014–2021 και 2024) για ελλειπείς επενδύσεις στη συγκεκριμένη κατηγορία.¹² Τα ποσά που προηγουμένως κατευθύνονταν προς τη διαχείριση λυμάτων μεταφέρθηκαν στη μείωση της ρύπανσης καθώς και στη στέγαση και τις κοινοτικές παροχές (κατηγορίες που περιλαμβάνονται στις λοιπές περιβαλλοντικές δραστηριότητες στην κατηγοριοποίηση της ΕΛΣΤΑΤ). Επίσης, το 2023 καταγράφηκε πρώτη φορά σημαντική χρηματοδότηση για την «προστασία του περιβάλλοντος», η οποία σε όλο το διάστημα από το 2014 έως το 2021 συγκέντρωνε μηδενικά ποσά. Ωστόσο, δεν υπάρχει καμία βελτίωση στις δημόσιες δαπάνες για την έρευνα και την ανάπτυξη σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, αφού αυτές παραμένουν μηδενικές στο διάστημα από το 2014 έως το 2021 καθώς και το 2023, και στις δαπάνες για προστασία της βιοποικιλότητας και του τοπίου, για την οποία δαπανώνται μηδενικά ή ελάχιστα ποσά, παρά τις κυρώσεις της ΕΕ.¹³ Συμπερασματικά, η Ελλάδα δεν φαίνεται να συμμορφώνεται με τις ευρωπαϊκές απαιτήσεις, διατηρώντας ασυμμετρία και κενά στις περιβαλλοντικές της δαπάνες.

¹² Οι κυρώσεις αυτές μπορούν να εντοπιστούν στα αρνητικά ποσά που σημειώνονται στην κατηγορία «Καθαρό Λειτουργικό Πλεόνασμα» σε όλα τα έτη του υπό εξέταση διαστήματος (βλ. Πίνακα 3). Η Ευρωπαϊκή Κομισιόν μάλιστα αποφάσισε το 2024 να παραπέμψει την Ελλάδα στο Διεθνές Δικαστήριο της ΕΕ για την ελλιπή διαχείριση λυμάτων, βλ. European Commission (2024, July 25). *Commission decides to refer GREECE to the Court of Justice of the European Union for failing to adequately collect and treat urban waste water*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_24_3744/IP_24_3744_EN.pdf

¹³ Οι κυρώσεις αυτές μπορούν και πάλι να εντοπιστούν στα αρνητικά ποσά που σημειώνονται στην κατηγορία «Καθαρό Λειτουργικό Πλεόνασμα» σε όλα τα έτη του υπό εξέταση διαστήματος (βλ. Πίνακα 3).

Πίνακας 3. Αναλυτικοί Λογαριασμοί Δαπανών Προστασίας Περιβάλλοντος σε επίπεδο Γενικής Κυβέρνησης και ΜΚΙΕΝ (σε εκατ. ευρώ), 2014–2021, ΕΛΣΤΑΤ

Δαπάνες	Έτος	Ταξινόμηση Δραστηριοτήτων Περιβαλλοντικής Προστασίας(CEPA)			
		CEPA 1	CEPA 2	CEPA 3	CEPA 4
		Προστασία του αέρα του περιβάλλοντος και του κλίματος	Διαχείριση λυμάτων	Διαχείριση αποβλήτων	Προστασία και αποκατάσταση του εδάφους, των υπόγειων και των επιφανειακών υδάτων
"Ακαθάριστος Σχηματισμός Πάγιου Κεφαλαίου (ΑΣΠΚ) και αποκτήσεις μείον διαθέσιμες μη χρηματοοικονομικών μη παραχθέντων περιουσιακών στοιχείων για την παραγωγή υπηρεσιών περιβαλλοντικής προστασίας (P51G_NP.1) "	2014	0,00	288,00	394,00	0,00
	2015	0,00	233,00	381,00	0,00
	2016	0,00	143,00	178,00	0,00
	2017	0,00	81,00	137,00	0,00
	2018	0,00	96,00	233,00	0,00
	2019	0,00	70,00	239,00	0,00
	2020	0,00	77,00	272,00	0,00
	2021	0,00	73,00	246,00	0,00
"Συνολική Ενδιάμεση ανάλωση υπηρεσιών Περιβαλλοντικής Προστασίας (για παραγωγή υπηρεσιών Περιβαλλοντικής Προστασίας και άλλη παραγωγή) (P2_EPS_EXT.1)"	2014				
	2015				
	2016				
	2017				
	2018	0,00	4,86	204,21	0,00
	2019	0,00	4,52	208,12	0,00
	2020	0,00	5,68	236,95	0,00
	2021	0,00	5,46	248,02	0,00
"Καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα ((P1.1) + (RNO.1) – (P2.1) – (D1.1) – (P51C.1) – (D29-D39.1)) (B2N.1)"	2014	0,00	-56,07	52,41	0,00
	2015	0,00	-50,65	42,63	0,00
	2016	0,00	-58,84	50,99	0,00
	2017	0,00	-49,61	41,85	0,00
	2018	0,00	-38,19	32,13	0,00
	2019	0,00	-31,60	24,52	0,00
	2020	0,00	-28,73	22,79	0,00
	2021	0,00	-31,20	26,00	0,00
"Συνολική παραγωγή υπηρεσιών Περιβαλλοντικής Προστασίας ((P13.1) + (P11.1)) (P1.1) "	2014	0,00	5,00	891,91	0,00
	2015	0,00	4,00	902,00	0,00
	2016	0,00	7,00	1.056,03	0,00
	2017	0,00	7,00	1.085,53	0,00
	2018	0,00	9,00	1.124,82	0,00
	2019	0,00	7,00	1.138,10	0,00
	2020	0,00	11,00	1.206,07	0,00
	2021	0,00	10,00	1.289,54	0,00
"Τελική κατανάλωση υπηρεσιών Περιβαλλοντικής Προστασίας (P3_EPS.1)"	2014	0,00	5,00	777,00	0,00
	2015	0,00	4,00	759,00	0,00
	2016	0,00	7,00	927,00	0,00
	2017	0,00	7,00	961,00	0,00
	2018	0,00	9,00	983,00	0,00
	2019	0,00	7,00	1.013,00	0,00
	2020	0,00	11,00	1.057,00	0,00
	2021	0,00	10,00	1.142,00	0,00

CEPA 5	CEPA 6	CEPA 7	CEPA 8	CEPA 9	
Μείωση του θορύβου και των κραδασμών	Προστασία της βιοποικιλότητας και του τοπίου	Προστασία από τις ακτινοβολίες	Έρευνα και ανάπτυξη στον τομέα του περιβάλλοντος	Λοιπές δραστηριότητες περιβαλλοντικής προστασίας	Σύνολο
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	683,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	615,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	322,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	219,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	330,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	310,00
0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	349,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	320,00
					:
					:
					:
					:
0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	209,07
0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	212,64
0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	242,63
0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	253,47
0,00	-3,17	0,00	0,00	0,00	-6,83
0,00	-2,19	0,00	0,00	0,00	-10,21
0,00	-1,35	0,00	0,00	0,00	-9,20
0,00	-1,50	0,00	0,00	0,00	-9,26
0,00	-1,32	0,00	0,00	0,00	-7,38
0,00	-1,34	0,00	0,00	0,00	-8,42
0,00	-1,00	0,00	0,00	0,00	-6,94
0,00	-0,33	0,00	0,00	0,00	-5,53
0,00	7,00	0,00	0,00	0,00	903,91
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	907,00
0,00	2,00	0,00	0,00	27,00	1.092,03
0,00	2,00	0,00	0,00	28,00	1.122,53
0,00	2,00	0,00	0,00	29,00	1.164,82
0,00	2,00	0,00	0,00	23,00	1.170,10
0,00	2,00	0,00	0,00	23,00	1.242,07
0,00	3,00	0,00	0,00	22,00	1.324,54
0,00	7,00	0,00	0,00	0,00	789,00
0,00	1,00	0,00	0,00	0,00	764,00
0,00	2,00	0,00	0,00	27,00	963,00
0,00	2,00	0,00	0,00	28,00	998,00
0,00	2,00	0,00	0,00	29,00	1.023,00
0,00	2,00	0,00	0,00	23,00	1.045,00
0,00	2,00	0,00	0,00	23,00	1.093,00
0,00	3,00	0,00	0,00	22,00	1.177,00

5/5 Παραγωγή και Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία

Οι δείκτες Παραγωγής και Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας παρουσιάζουν σταθερή βελτίωση, υπολείπονται όμως του ευρωπαϊκού μέσου όρου.

Ο Πίνακας 4 παρουσιάζει την Παραγωγή και την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στον τομέα περιβαλλοντικών αγαθών και υπηρεσιών¹⁴ (ως ποσοστό του ΑΕΠ) για την Ελλάδα και την ΕΕ από το 2014 ως το 2022. Η πορεία του δείκτη της Παραγωγής δείχνει σαφή ενίσχυση του τομέα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος των 27 κρατών μελών της ΕΕ αυξήθηκε από 5,71% το 2014 σε 9,33% το 2022, με σταθερή άνοδο σχεδόν κάθε έτος. Η Ελλάδα ξεκίνησε από σαφώς χαμηλότερη βάση και, παρότι παρουσιάζει βελτίωση, εξακολουθεί να υπολείπεται σημαντικά του ευρωπαϊκού μέσου όρου. Το 2014 η παραγωγή του τομέα αντιστοιχούσε στο 3,51% του ελληνικού ΑΕΠ και το 2022 διαμορφώθηκε στο 6,33%. Παρότι η διαφορά μεταξύ Ελλάδας και ΕΕ είναι εμφανής σε όλη την περίοδο, το χάσμα τους μειώθηκε στις 3 ποσοστιαίες μονάδες το 2022 (9,33% έναντι 6,33%). Αξιοσημείωτο είναι ότι η Ελλάδα κατέγραψε μεγαλύτερη δυναμική από το 2018 και μετά, όπου το ποσοστό της αυξήθηκε από 3,69% σε 6,33% μέσα σε τέσσερα χρόνια.

Το χάσμα μεταξύ της Ελλάδας και της ΕΕ μειώνεται αισθητά όταν εξεταστεί η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία¹⁵ του προαναφερθέντος τομέα. Σε επίπεδο ΕΕ, ο δείκτης παρουσίασε συνεχή αύξηση την περίοδο 2014–2022, από 2,29% σε 3,33% του ΑΕΠ, υποδεικνύοντας την ενίσχυση της πραγματικής παραγωγικότητας και σημασίας του περιβαλλοντικού τομέα. Η Ελλάδα, ενώ ξεκίνησε το 2014 από χαμηλότερη αφετηρία (1,70%), ακολούθησε επίσης αυξητική πορεία, φτάνοντας το 2,96% το 2022. Η διαφορά Ελλάδας-ΕΕ υπήρξε σταθερή στη διάρκεια της περιόδου, αλλά μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία έτη, αντανakλώντας τη σχετική σύγκλιση.

Ωστόσο, εάν συγκρίνουμε τον δείκτη Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας με τον δείκτη Παραγωγής για το ίδιο έτος (2022), παρατηρείται μια δομική απόκλιση: ένα σημαντικό μέρος της παραγωγής στον περιβαλλοντικό τομέα δεν μεταφράζεται σε καθαρή προστιθέμενη αξία. Παρά το χαμηλότερο απόλυτο μέγεθος παραγωγής, η Ελλάδα εμφανίζει υψηλότερη αναλογία προστιθέμενης αξίας επί της παραγωγής (46,8%) σε σχέση με την ΕΕ (35,7%). Αυτό υποδηλώνει ότι μεγαλύτερο μέρος της εγχώριας παραγωγής μεταφράζεται σε καθαρή εθνική αξία, αντανakλώντας μια σχετικά πιο αποδοτική κατανομή παραγωγής.

¹⁴ Ο συγκεκριμένος τομέας περιλαμβάνει προϊόντα και υπηρεσίες που αποσκοπούν είτε στην προστασία του περιβάλλοντος —όπως η διαχείριση αποβλήτων, η επεξεργασία λυμάτων και ο έλεγχος της ρύπανσης— είτε στη διαχείριση φυσικών πόρων, όπως η παραγωγή ανανεώσιμης ενέργειας και η εξοικονόμηση ύδατος και ενέργειας. Ο δείκτης αυτός αποτελεί έναν χρήσιμο δείκτη μέτρησης της συμβολής της «πράσινης οικονομίας» στην παραγωγική δομή μιας χώρας. Eurostat. (2024, May 27). *Production, value added and exports in the environmental goods and services sector (env_ac_egss2)*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_egss2/default/table?lang=en

¹⁵ Η Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία μετρά τη καθαρή οικονομική συνεισφορά του τομέα στην οικονομία, ως ποσοστό του ΑΕΠ. Διαφέρει από τον δείκτη παραγωγής (output), καθώς δεν αποτυπώνει τη συνολική αξία της παραγωγής, αλλά το καθαρό όφελος που προστίθεται στην οικονομία, αφαιρώντας τις ενδιάμεσες εισροές (π.χ. πρώτες ύλες, ενέργεια, υπεργολαβίες). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. European Commission. (n.d.). *[Production, value added and exports in the environmental goods and services sector]*. EU Open Data Portal. <https://data.europa.eu/data/datasets/jm6hqfioit4xl3ytwvvyg>

Πίνακας 4. Παραγωγή και Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία στον τομέα των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Υπηρεσιών, Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014–2022

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Παραγωγή (ως ποσοστό του ΑΕΠ)									
ΕΕ	5,71	5,66	5,63	5,89	6,14	6,32	6,68	7,79	9,33
Ελλάδα	3,51	3,54	3,38	3,37	3,69	4,28	4,66	4,86	6,33
Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ως ποσοστό του ΑΕΠ)									
ΕΕ	2,29	2,32	2,36	2,43	2,49	2,58	2,79	2,99	3,33
Ελλάδα	1,7	1,75	1,71	1,67	1,78	2,03	2,24	2,19	2,96

Πηγή: Eurostat

^{5/6} Κλιματικά συναρτώμενες οικονομικές απώλειες

Ο δείκτης των κλιματικά συναρτώμενων οικονομικών απωλειών σημειώνει έντονες κορυφώσεις σε ελληνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο λόγω των ακραίων καιρικών και κλιματικών φαινομένων των τελευταίων ετών.

Στον Πίνακα 5 παρουσιάζονται οι κλιματικά συναρτώμενες οικονομικές απώλειες (Climate related economic losses)¹⁶ για την τελευταία δεκαετία, τόσο συνολικά για την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και για κάθε κράτος μέλος ξεχωριστά. Δεδομένου ότι ο συγκεκριμένος δείκτης μπορεί να παρουσιάσει σημαντικές διακυμάνσεις από έτος σε έτος, κρίθηκε σκόπιμο να παρουσιαστούν συγκριτικά όλα τα κράτη μέλη, ώστε να προκύψουν πιο αξιόπιστα συμπεράσματα, τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρώπη συνολικά. Η ανάλυση της κλιματικής αλλαγής δεν μπορεί να περιοριστεί εντός εθνικών συνόρων. Ωστόσο, δεν αναλύονται λεπτομερώς τα δεδομένα για όλες τις χώρες, παρά μόνο όπου αυτό κρίνεται αναγκαίο. Ο δείκτης αποτυπώνεται σε ευρώ ανά κάτοικο (σταθερές τιμές 2022).

Για την Ελλάδα παρατηρούνται δύο έντονες κορυφώσεις στον δείκτη. Το 2020 ο δείκτης εκτοξεύεται στα 105,71 ευρώ ανά κάτοικο, ενώ το 2021 παραμένει υψηλός στα 61,5 ευρώ. Το 2023 παρουσιάζει τη μεγαλύτερη τιμή της δεκαετίας, φτάνοντας στα 372,04 ευρώ ανά κάτοικο. Αντίθετα, τα προηγούμενα έτη, από το 2014 έως το 2019, οι τιμές ήταν σημαντικά χαμηλότερες, κυμαινόμενες μεταξύ 0,46 και 27,33 ευρώ, δηλαδή πολύ κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Αυτές οι κορυφώσεις ενδέχεται να συνδέονται με σημαντικά φυσικά φαινόμενα. Συγκεκριμένα, για το διάστημα 2020–2021 είναι πιθανό να σχετίζονται με τις εκτεταμένες πυρκαγιές στην Εύβοια, τον τυφώνα Ιανό και πλημμυρικά φαινόμενα σε αρκετές περιοχές της χώρας, ενώ το 2023 η ιδιαίτερα

¹⁶ Ο δείκτης μετρά τις οικονομικές απώλειες από γεγονότα που σχετίζονται με τον καιρό και το κλίμα. Τέτοια γεγονότα περιλαμβάνουν μετεωρολογικά φαινόμενα όπως καταιγίδες και χιονοστιβάδες, υδρολογικά φαινόμενα όπως πλημμύρες και κλιματολογικά φαινόμενα όπως καύσωνες, παγωνιές, ξηρασίες και δασικές πυρκαγιές. Η ταξινόμηση αυτή βασίζεται στην κατηγοριοποίηση του Διεθνούς Συμβουλίου για την Επιστήμη (International Council for Science – ICSU). Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Eurostat. (n.d.). *Climate-related economic losses by type of event*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/cli_iad_lang?lang=en

υψηλή τιμή συνδέεται πιθανότατα με τη μεγάλη πλημμύρα στη Θεσσαλία λόγω της καταιγίδας Daniel, η οποία είχε τεράστιο οικονομικό και κοινωνικό κόστος.

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες παρατηρούνται χρονιές με μηδενικές ή σχεδόν μηδενικές οικονομικές απώλειες, γεγονός που σαφώς αποτυπώνει την απουσία σοβαρών κλιματικών καταστροφών κατά τη διάρκεια αυτών των ετών. Για παράδειγμα, η Εσθονία παρουσιάζει μηδενικές απώλειες για συνεχόμενα έτη από το 2014 ως το 2021. Παρόμοιο μοτίβο παρατηρείται και στην Κροατία, με ελάχιστες απώλειες για τις περισσότερες χρονιές, εκτός από το 2020 όπου σημειώθηκε απότομη αύξηση στα 123,75 ευρώ ανά κάτοικο. Είναι αξιοσημείωτο ότι αυτές οι ήπιες περίοδοι διακόπτονται από απότομες και εξαιρετικά υψηλές τιμές, όπως συνέβη στο Βέλγιο το 2021 όπου καταγράφηκαν απώλειες 963,13 ευρώ ανά κάτοικο, πιθανότατα εξαιτίας των φονικών πλημμυρών του καλοκαιριού. Στην Ιρλανδία, το 2014 σημειώθηκε επίσης μια ακραία τιμή της τάξης των 181,85 ευρώ, πιθανώς λόγω των έντονων καταιγίδων. Το 2021, η Γερμανία κατέγραψε ιδιαίτερα υψηλές κλιματικά συναρτώμενες οικονομικές απώλειες, με τον δείκτη να ανέρχεται στα 465,70 ευρώ ανά κάτοικο, τιμή που αποδίδεται κυρίως στις καταστροφικές πλημμύρες που έπληξαν τη δυτική Γερμανία τον Ιούλιο του ίδιου έτους, προκαλώντας εκτεταμένες ζημιές σε υποδομές, περιουσίες και ανθρώπινες ζωές. Το μοτίβο αυτό αποδεικνύει τη μεγάλη μεταβλητότητα και την ασυμμετρία του κινδύνου που συνοδεύει την κλιματική κρίση. Λίγες, αλλά έντονες χρονιές είναι υπεύθυνες για το μεγαλύτερο ποσοστό των συνολικών οικονομικών απωλειών, τόσο στην Ελλάδα όσο και σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Εξετάζοντας τα στοιχεία για την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά, παρατηρείται μια τάση αύξησης των κλιματικά συναρτώμενων οικονομικών απωλειών τα τελευταία χρόνια, ιδίως από το 2017 και μετά. Τα έτη 2014 έως 2016 εμφανίζουν σχετικά χαμηλές τιμές, ωστόσο από το 2017 παρατηρείται απότομη αύξηση, με κορύφωση το 2021 όπου ο δείκτης για την ΕΕ ανήλθε στα 141,26 ευρώ ανά κάτοικο, την υψηλότερη τιμή της δεκαετίας. Τα επόμενα δύο έτη, 2022 και 2023, καταγράφονται επίσης ιδιαίτερα υψηλές τιμές (125,23 και 97,83 ευρώ αντίστοιχα), γεγονός που καταδεικνύει ότι τα ακραία καιρικά και κλιματικά φαινόμενα στην Ευρώπη γίνονται συχνότερα και πιο κοστοβόρα. Οι αυξήσεις αυτές σχετίζονται με μεγάλης κλίμακας φυσικές καταστροφές, όπως οι πλημμύρες στη Γερμανία και το Βέλγιο το 2021 και τα φαινόμενα ξηρασίας, πυρκαγιών και καταιγίδων στον Νότο της Ευρώπης τα έτη που ακολούθησαν. Ιδιαίτερη μνεία αξίζει η περίπτωση της Σλοβενίας το 2023, η οποία παρουσιάζει την υψηλότερη τιμή του δείκτη μεταξύ όλων των χωρών και όλων των ετών της περιόδου, φτάνοντας τα 4685,3 ευρώ ανά κάτοικο, τιμή που αντανάκλα τις τεράστιες καταστροφές από τις καταρρακτώδεις βροχοπτώσεις και τις εκτεταμένες πλημμύρες που έπληξαν τη χώρα τον Αύγουστο εκείνου του έτους. Το συνολικό μοτίβο χαρακτηρίζεται από μεγάλη μεταβλητότητα και ασυνέχεια, καθώς ήπιες χρονιές διακόπτονται από έντονες και απρόβλεπτες κορυφώσεις, γεγονός που επιβεβαιώνει την ασυμμετρία του κλιματικού κινδύνου και την ανάγκη για ενισχυμένη πρόληψη και προσαρμογή σε επίπεδο πολιτικών και υποδομών.

Πίνακας 5. Κλιματικά συναρτώμενες οικονομικές απώλειες, Ευρωπαϊκή Ένωση, 2014–2023

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ευρωπαϊκή Ένωση (27 χώρες)	31,28	28,18	23,58	71,77	54,13	59,71	34,38	141,26	125,23	97,83
Βέλγιο	67,80	0,00	11,83	2,73	18,55	25,07	46,45	963,13	71,92	8,40
Βουλγαρία	169,36	173,68	0,00	0,00	0,00	0,00	0,92	0,31	6,19	3,57
Τσεχία	1,71	0,00	6,62	70,51	14,96	0,00	17,20	65,58	7,50	2,03
Δανία	15,42	0,00	0,00	0,00	15,02	0,00	10,12	0,00	0,68	28,08
Γερμανία	39,29	35,92	47,93	69,17	122,37	99,25	19,32	465,70	132,42	25,97
Εσθονία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2,92
Ιρλανδία	181,85	52,53	0,00	61,11	0,00	10,25	41,67	0,00	0,00	48,95
Ελλάδα	0,46	1,11	5,20	12,18	6,89	27,33	105,71	61,50	2,01	372,04
Ισπανία	0,00	4,20	8,80	9,00	46,56	104,88	51,12	61,34	234,46	147,50
Γαλλία	43,63	12,26	31,19	94,58	50,79	84,84	70,56	90,03	128,43	45,78
Κροατία	178,36	47,16	0,00	41,76	83,68	0,00	15,59	0,00	91,27	39,16
Ιταλία	30,55	51,74	36,38	219,66	94,90	88,28	45,76	11,60	298,68	266,87
Κύπρος	0,00	0,00	246,61	0,00	0,00	0,00	0,00	6,66	0,00	1,04
Λετονία	0,00	0,00	0,00	252,28	62,27	0,00	0,00	0,00	0,00	9,05
Λιθουανία	0,00	0,00	0,00	200,52	0,00	0,00	0,00	0,00	0,35	162,28
Λουξεμβούργο	0,00	0,00	97,94	0,00	0,00	253,23	31,72	287,47	0,00	0,00
Ουγγαρία	2,85	3,27	1,13	2,88	0,82	1,44	1,14	3,53	252,99	3,13
Μάλτα	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	53,58	0,00	0,00	0,00	3,62
Ολλανδία	0,00	1,71	61,13	0,00	0,00	2,71	31,08	43,18	44,35	6,32
Αυστρία	0,00	0,00	0,00	139,81	44,45	69,93	27,36	95,25	23,78	43,37
Πολωνία	0,00	0,00	0,00	2,11	23,44	0,00	1,36	0,81	0,03	0,03
Πορτογαλία	0,00	0,67	26,65	219,15	17,42	58,62	9,73	0,29	113,67	3,97
Ρουμανία	30,59	185,81	0,00	2,09	7,70	0,00	25,17	1,67	60,21	0,84
Σλοβενία	693,51	0,00	0,00	104,05	0,00	95,29	4,28	0,00	78,60	4.685,30
Σλοβακία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	6,05	3,85	7,34	15,65	0,74
Φινλανδία	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	17,54	8,84	0,00	0,00
Σουηδία	20,32	1,73	0,00	0,00	9,14	14,50	6,47	4,42	0,00	8,73

Πηγή: Eurostat

5/7 Περιβαλλοντικά προσαρμοσμένοι δείκτες αποτίμησης οικονομικής ευημερίας

Η πορεία της Ελλάδας ως προς τους περιβαλλοντικούς δείκτες ευημερίας παρουσιάζει αντιφάσεις, με αρνητικές επιδόσεις σε κρίσιμους τομείς βιωσιμότητας και παράλληλη τάση σύγκλισης με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο σε επιμέρους δείκτες.

Σημαντικοί για την παρούσα ανάλυση αποτελούν και ορισμένοι οικονομικοί δείκτες, οι οποίοι συνιστούν προϊόντα της κριτικής απέναντι στις παθογένειες του πιο διαδεδομένου δείκτη οικονομικής προόδου, του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ). Πιο συγκεκριμένα, από την δεκαετία του 1970 και μετά, σχηματίστηκε ένα κίνημα που έμεινε γνωστό με την ονομασία «κίνημα πέρα από το ΑΕΠ». Στο πλαίσιο του κινήματος αυτού, ασκήθηκε έντονη κριτική προς τον συγκεκριμένο δείκτη λόγω των αδυναμιών του, μεταξύ των οποίων είναι η μη συμπερίληψη και μέτρηση του Ανθρώπινου, Φυσικού και Κατασκευασμένου Κεφαλαίου, των δημογραφικών τάσεων, η μη αποτύπωση του επιπέδου φτώχειας κάθε χώρας καθώς τέλος και η μη συμπερίληψη ορισμένων σημαντικών περιβαλλοντικών παραμέτρων. Ως απάντηση στις αδυναμίες αυτές, οι υποστηρικτές του κινήματος πέρα από το ΑΕΠ δημιούργησαν ορισμένους εναλλακτικούς δείκτες καταλληλότερους για τη μέτρηση της οικονομικής ευημερίας.¹⁷ Ορισμένοι εξ αυτών των δεικτών θα αναλυθούν παρακάτω.

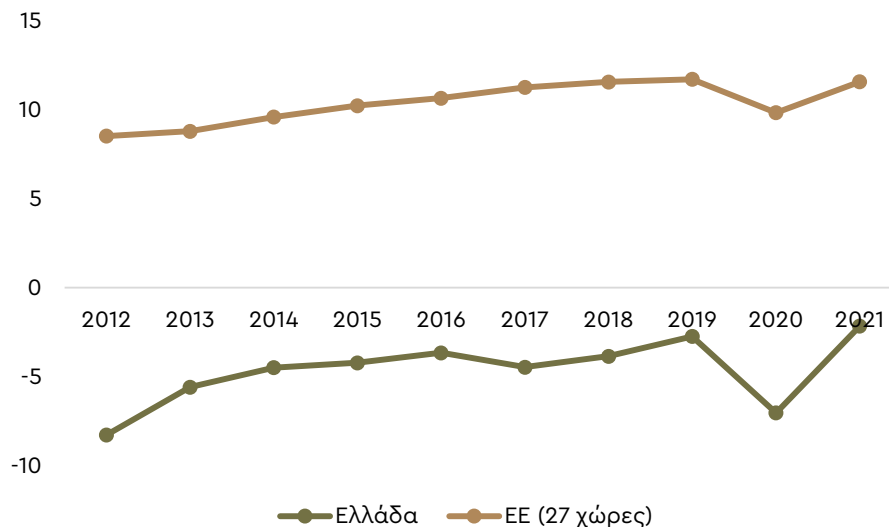
Ο πρώτος άξιος σχολιασμού δείκτης είναι εκείνος των Προσαρμοσμένων Καθαρών Αποταμιεύσεων¹⁸ συμπεριλαμβανομένων των ζημιών από τις εκπομπές σωματιδίων (ποσοστό επί του ΑΕΕ) [Adjusted Net Savings, including particulate emission damage (% of GNI)], ο οποίος υπολογίζεται από την Παγκόσμια Τράπεζα. Στο Γράφημα 2 φαίνεται ότι η Ελλάδα εμφανίζει σταθερά αρνητικές τιμές καθ' όλη τη δεκαετία 2012–2021, γεγονός που καταδεικνύει μια διαχρονικά μη βιώσιμη οικονομική πορεία, καθώς η χώρα καταναλώνει περισσότερους φυσικούς και οικονομικούς πόρους από όσους επενδύει για τη διατήρησή τους, ενώ επιβαρύνεται και από το κόστος της ατμοσφαιρικής ρύπανσης. Σε αντίθεση, η Ευρωπαϊκή Ένωση διατηρεί σταθερά θετικές τιμές, οι οποίες κυμαίνονται μεταξύ 9% και 12%, αποτυπώνοντας μια πολύ πιο ισχυρή τάση για διατήρηση του φυσικού κεφαλαίου και ενσωμάτωση περιβαλλοντικών παραμέτρων στην αναπτυξιακή πολιτική. Το 2021, η Ελλάδα κατέγραψε τιμή -2,16%, ενώ ο αντίστοιχος μέσος όρος για τις 27 χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανήλθε στο 11,58%. Είναι ενδεικτικό της σοβαρότητας της κατάστασης το γεγονός ότι η Ελλάδα συγκαταλέγεται μεταξύ των μόλις 24 χωρών παγκοσμίως με αρνητική τιμή στον δείκτη,

17 Για περαιτέρω πληροφορίες για το "κίνημα πέρα από το ΑΕΠ" βλ. Καλημέρης, Π., Μαρούλης, Γ., Τσιριμώκος, Χ. (2023). *Η Ελληνική Οικονομία μέσα από την παρουσίαση εναλλακτικών δεικτών αποτίμησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Μια προσέγγιση πέρα από το ΑΕΠ*. Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς, σσ. 9–14.

18 Ο δείκτης περιλαμβάνει την καθαρή εθνική αποταμίευση μιας οικονομίας, τις επενδύσεις σε ανθρώπινο κεφάλαιο και την υποβάθμιση του περιβάλλοντος. Αν ο δείκτης παρουσιάζει αρνητικές τιμές, τότε μια χώρα καταναλώνει τους φυσικούς της πόρους γρηγορότερα από ότι επενδύει σε αυτούς, κάτι που μπορεί να έχει μακροπρόθεσμες συνέπειες, όπως η μείωση του συνολικού της πλούτου. Οι θετικές τιμές αντίθετα υποδηλώνουν πως μια χώρα εξοικονομεί περισσότερους φυσικούς πόρους από ότι καταναλώνει, επενδύοντας με αυτόν τον τρόπο στην περιβαλλοντική της βιωσιμότητα. Η συμπερίληψη των ζημιών από τις εκπομπές σωματιδίων (ποσοστό επί του ΑΕΕ) [Adjusted Net Savings, including particulate emission damage (% of GNI)] λειτουργεί ως μια εκτενέστερη εκδοχή του βασικού δείκτη Προσαρμοσμένων Καθαρών Αποταμιεύσεων (Adjusted Net Savings), καθώς συνυπολογίζει και το κόστος από τις ζημιές που προκαλεί η ρύπανση του αέρα (σωματίδια PM2.5) στην υγεία και στην οικονομία. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. World Bank. (n.d.). *Adjusted net savings*. World Bank DataBank. <https://databank.worldbank.org/source/adjusted-net-savings/preview/on>

καταλαμβάνοντας τη 15η χειρότερη θέση διεθνώς για το 2021.

Γράφημα 2. Προσαρμοσμένες Καθαρές Αποταμιεύσεις, Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, 2012–2021

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

Σε αντίθεση με τον προαναφερθέντα δείκτη, ο Προσαρμοσμένος στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτης Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Planetary Pressures-adjusted Human Development Index, PHDI)¹⁹, ο οποίος υπολογίζεται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, παρουσιάζει σαφώς καλύτερη εικόνα. Για την Ελλάδα²⁰, η τιμή του PHDI για το έτος 2022 ανήλθε σε 0,809, παρουσιάζοντας μικρή βελτίωση σε σχέση με το 2021, όπου είχε καταγραφεί τιμή 0,792. Συγκρίνοντας τις τιμές του Προσαρμοσμένου στις Πλανητικές Πιέσεις Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης και του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI) για την Ελλάδα το 2022, παρατηρείται ότι ο HDI ανήλθε σε 0,893, ενώ ο PHDI ήταν 0,809. Η διαφορά αυτή υποδηλώνει ότι, ενώ η Ελλάδα επιτυγχάνει υψηλά επίπεδα ανθρώπινης ανάπτυξης, υπάρχουν, ωστόσο, περιθώρια βελτίωσης όσον αφορά τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της ανάπτυξης.

Άξιος παρουσίασης είναι και ο Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου (Inclusive Wealth Index-IWI).²¹

19 Ο PHDI αποτελεί μια τροποποιημένη εκδοχή του Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (HDI), ο οποίος μετρά την πρόοδο μιας χώρας σε όρους προσδόκιμου ζωής, εκπαίδευσης και κατά κεφαλήν εισοδήματος. Σε αντίθεση με τον HDI, ο PHDI λαμβάνει υπόψη τις περιβαλλοντικές πιέσεις που ασκεί η ανάπτυξη, όπως οι εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και το υλικό αποτύπωμα ανά άτομο, ενσωματώνοντας έτσι τη διάσταση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας στην αξιολόγηση της ανθρώπινης προόδου. Για περαιτέρω πληροφορίες για τον δείκτη βλ. United Nations Development Programme. (2024). *Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock—Reimagining cooperation in a polarized world*. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>

20 United Nations Development Programme. (2024). *Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock—Reimagining cooperation in a polarized world*. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>

21 Ο δείκτης αυτός υπολογίζεται από το Περιβαλλοντικό Πρόγραμμα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (United Nations Environmental Programme) από το 2012 μέχρι και σήμερα. Ο IWV μετράει τις μεταβολές στον συσσωρευμένο πλούτο ανά έθνος. Για την ακρίβεια, ο δείκτης αυτός συνυπολογίζει το Ανθρώπινο, το Φυσικό και το Κατασκευασμένο Κεφάλαιο, δομώντας μέσω όλων αυτών έναν δείκτη για την συνολική ευημερία κάθε χώρας, σε αντίθεση με το ΑΕΠ, που υπολογίζει μόνο το εισόδημα κάθε χώρας. Για περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τον δείκτη βλ. Managi, S. and Duraipappah, A. K. (2024). "The Inclusive Wealth Index". *Inclusive Wealth Report 2024; Special Issue on Social Emotions Capital Accounts*. UNESCO Mahatma Gandhi Institute of Education for Peace and Sustainable Development, pp. 22–53.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της τελευταίας έκθεσης για τον Περιεκτικό Πλούτο (Inclusive Wealth Report), η Ελλάδα ανήκει στις χώρες που παρουσίασαν αύξηση ύψους από 0,01 έως 0,05 ποσοστιαίων μονάδων κατ' άτομο στον περιεκτικό τους πλούτο, στο χρονικό διάστημα από το 1990 μέχρι και το 2019. Το ίδιο ισχύει και για τη συντριπτική πλειονότητα των χωρών της Ευρώπης.²² Όσον αφορά τον μέσο όρο ανάπτυξης ανά έτος (average annual growth rates), η Ευρώπη, μέσα στην οποία συνυπολογίζεται η Ελλάδα, για το διάστημα 1990 με 2019, παρουσιάζει τάση αύξησης κατά 1,66% όσον αφορά τον περιεκτικό πλούτο. Τάση αύξησης παρουσιάζει και ο πληθυσμός, κατά 0,31% αλλά και ο περιεκτικός πλούτος ανά άτομο, κατά 1,35%.²³

Τα στοιχεία που παρέχει ο Δείκτης Περιεκτικού Πλούτου, στο πλαίσιο της αντίστοιχης έκθεσης για το 2023, αναδεικνύουν τις τάσεις συγκέντρωσης Περιεκτικού Πλούτου ως επί το πλείστον σε γενικότερο ευρωπαϊκό επίπεδο, μέσα στο οποίο εντάσσουν και την Ελλάδα. Επιπρόσθετα, σε χρονικό επίπεδο, τα στοιχεία αυτά καλύπτουν μια περίοδο τριάντα σχεδόν χρόνων (1990-2019). Μέσω της επιλογής της συγκεκριμένης χωρικής και χρονικής κλίμακας έρευνας, δεν αναδεικνύονται οι αυξομειώσεις που παρουσιάζονται ανά έτος και ανά χώρα μέσα στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Επιπλέον, η συγκεκριμένη κλίμακα δεν ενδείκνυται και για συγκρίσεις ανάμεσα στα ευρωπαϊκά κράτη. Ωστόσο, παρά τους προαναφερθέντες περιορισμούς, ο συγκεκριμένος Δείκτης προβάλλει την οριακή αύξηση που παρουσιάζει η Ελλάδα στον συσσωρευμένο της πλούτο μέσα στο χρονικό διάστημα 1990-2019, αύξηση που παρατηρείται και στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη.

Σημαντική είναι και η εξέταση του Οικολογικού Αποτυπώματος (Ecological Footprint). Το Οικολογικό Αποτύπωμα είναι ένας δείκτης που αναπτύχθηκε από τη μη κερδοσκοπική οργάνωση Global Footprint Network και χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της πίεσης που ασκεί ο άνθρωπος στο φυσικό περιβάλλον²⁴. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία²⁵, το οικολογικό αποτύπωμα της Ελλάδας το 2022 ανήλθε σε 3,8 παγκόσμια εκτάρια (gha) ανά κάτοικο, παρουσιάζοντας οριακή αύξηση σε σύγκριση με το 2021. Παρά την αύξηση αυτή, το οικολογικό αποτύπωμα της Ελλάδας παραμένει μικρότερο σε σχέση με προηγούμενες μετρήσεις. Αντίστοιχα, ο μέσος όρος του οικολογικού αποτυπώματος για τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης κυμάνθηκε στα περίπου 5,17 gha ανά κάτοικο. Τα στοιχεία αυτά μαρτυρούν την απόσταση της Ελλάδας από τις περισσότερες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με την ίδια να εξακολουθεί να αντιμετωπίζει προκλήσεις όσον αφορά τη βιωσιμότητα. Επιπρόσθετα, η σύγκριση του οικολογικού αποτυπώματος με τη βιοϊκανότητα (biocapacity) της Ελλάδας αποκαλύπτει ότι η

22 United Nations Environment Programme. (2023). *Inclusive wealth report 2023: Measuring sustainability and equity*, p. 95. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43131/inclusive_wealth_report_2023.pdf

23 United Nations Environment Programme. (2023). *Inclusive wealth report 2023: Measuring sustainability and equity*, p. 97. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43131/inclusive_wealth_report_2023.pdf

24 Συγκεκριμένα, ο δείκτης αποτυπώνει τη βιολογικά παραγωγική γη και θάλασσα που απαιτούνται για να καλυφθούν οι ανθρώπινες ανάγκες – όπως η παραγωγή τροφίμων, η παροχή ξυλείας, η αναγέννηση των δασών, η απορρόφηση των εκπομπών CO₂ και η δέσμευση εδαφών για υποδομές. Ο υπολογισμός του δείκτη περιλαμβάνει όχι μόνο την εγχώρια κατανάλωση αλλά και τις εμπορικές ροές: προστίθενται οι εισαγωγές και αφαιρούνται οι εξαγωγές, καθώς κάθε προϊόν ενσωματώνει έναν όγκο βιοπαραγωγικής γης και θάλασσας. Με αυτόν τον τρόπο, το εμπόριο μεταφράζεται σε μεταφορά ενσωματωμένων οικολογικών αποτυπωμάτων. Η μέτρηση γίνεται σε μονάδες «παγκόσμια εκτάρια» (global hectares – gha), μια κοινή μονάδα που επιτρέπει τη σύγκριση διαφόρων τύπων παραγωγικών εκτάσεων μεταξύ χωρών και ετών. Ένα gha αντιστοιχεί σε μία έκταση γης ή θάλασσας με μέση παγκόσμια βιολογική παραγωγικότητα, ικανή να καλύψει ανθρώπινες ανάγκες και να απορροφήσει τα απόβλητα που αυτές παράγουν. Η βιοϊκανότητα (biocapacity), από την άλλη, δείχνει πόσους πόρους μπορεί να προσφέρει ένα οικοσύστημα με βάση τη διαθέσιμη έκταση και την παραγωγικότητά του. Διαθέσιμα τα δεδομένα εδώ: Global Footprint Network. (n.d.). *Ecological Footprint Explorer*. <https://data.footprintnetwork.org/#/>

25 Global Footprint Network. (n.d.). *Ecological Footprint Explorer*. <https://data.footprintnetwork.org/#/>

χώρα παρουσιάζει οικολογικό έλλειμμα, δηλαδή καταναλώνει περισσότερους φυσικούς πόρους από όσους μπορεί να ανανεώσει το οικοσύστημά της. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί πως ο πληθυσμός της Ελλάδας έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια, σε αντίθεση με τον πληθυσμό των περισσότερων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που παρουσιάζει αύξηση. Μπορεί να παρατηρηθεί μάλιστα μια παράλληλη πτωτική πορεία ανάμεσα στο οικολογικό αποτύπωμα της Ελλάδας και τον πληθυσμό της, που από το 2006 μειώνονται σταδιακά, ακολουθώντας σχεδόν ίδιους ρυθμούς πτώσης. Όλα τα παραπάνω εξηγούν σε έναν μεγάλο βαθμό και την απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στην Ελλάδα και σε επίπεδο Ε.Ε., όπως επίσης και τη συνολική διακύμανση του οικολογικού αποτυπώματος της Ελλάδας σε χαμηλότερα ποσοστά τα τελευταία χρόνια.²⁶

Βιβλιογραφία

Ελληνική

Βαταβάλη, Φ., Κατσουλάκος, Ν., & Χατζηκωνσταντίνου, Ε. (2022). *Προβλήματα, Πρακτικές και Αντιλήψεις σε σχέση με την Κατανάλωση Ενέργειας στην Κατοικία – Ανάλυση και Σχολιασμός των Αποτελεσμάτων*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.

ΕΛΣΤΑΤ (2021). *Λογαριασμοί Δαπανών για την Προστασία του Περιβάλλοντος*. ΕΛΣΤΑΤ. <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SOP15/->

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. (2025). *Ετήσια έρευνα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ «Εισόδημα – Δαπάνες Διαβίωσης Νοικοκυριών 2024»* (σσ. 29–34). Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (σε συνεργασία με την MARC ΑΕ). (2025). *Εξαμηνιαίο Δελτίο Οικονομικού Κλίματος μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων Β' Εξάμηνο 2024* (σσ. 39–41). Έρευνες οικονομικού κλίματος ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ. Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.

Καλημέρης, Π., Μαρούλης, Γ., & Τσιριμώκος, Χ. (2023). *Η Ελληνική Οικονομία μέσα από την παρουσίαση εναλλακτικών δεικτών αποτίμησης της κοινωνικό-οικονομικής ευημερίας. Μια προσέγγιση πέρα από το ΑΕΠ* (σσ. 9–14). Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.

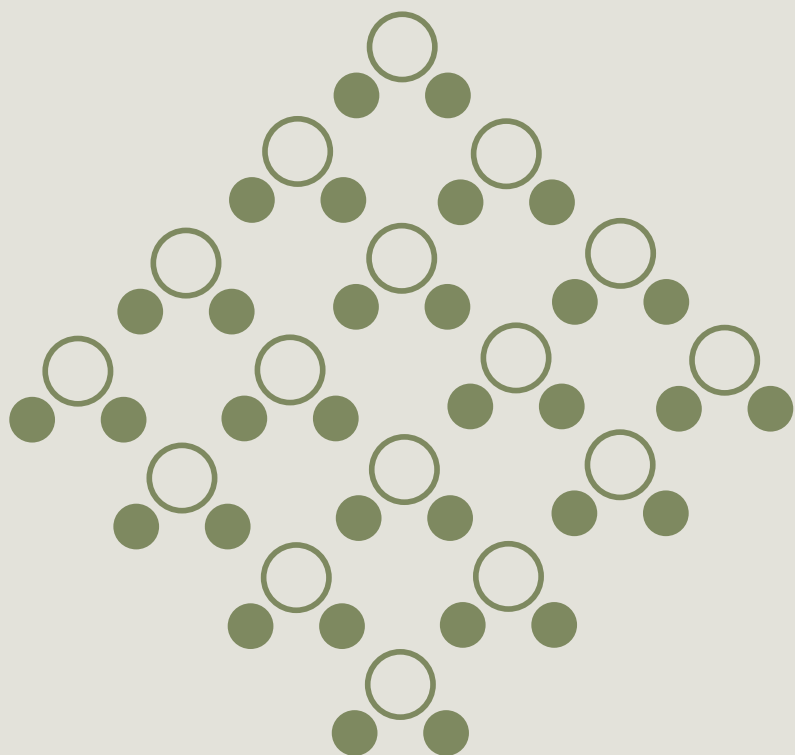
Ξενόγλωσση

Eurostat. (n.d.). *Climate-related economic losses by type of event*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/cli_iad_loss?lang=en

Eurostat. (n.d.). *Environmental tax revenues (env_ac_tax)* [Data set]. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_tax/default/table?lang=en

Eurostat. (2025, March 21). *Government expenditure on environmental protection*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Government_expenditure_on_environmental_protection#Expenditure_on_environmental_protection.27

- Eurostat. (2024, May 27). *Production, value added and exports in the environmental goods and services sector (env_ac_egss2)*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_egss2/default/table?lang=en
- Eurostat. (2024, November). *Investments in climate change mitigation*. European Commission. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Investments_in_climate_change_mitigation&utm
- European Commission. (2021). VAT rates applied in the Member States of the European Union: Situation at 1st January 2021. https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2021-06/vat_rates_en.pdf
- European Commission. (2022). *Taxation trends in the European Union*. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f85da28f-f5be-11ec-b976-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Selectedpublications&WT.ria_c=51677&WT.ria_f=6180&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Ftaxation-customs.ec.europa.eu%2F
- European Commission (2024, July 25). Commission decides to refer GREECE to the Court of Justice of the European Union for failing to adequately collect and treat urban waste water. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_24_3744/IP_24_3744_EN.pdf
- European Commission. (n.d.). [Title of dataset]. EU Open Data Portal. <https://data.europa.eu/data/datasets/jm6hqf1oit4xl3ytwvyg>
- Global Footprint Network. (n.d.). *Ecological Footprint Explorer*. <https://data.footprintnetwork.org/#/>
- Managi, S., & Duraiappah, A. K. (2024). The inclusive wealth index. In *Inclusive Wealth Report 2024; Special Issue on Social Emotions Capital Accounts* (pp. 22–53). UNESCO Mahatma Gandhi Institute of Education for Peace and Sustainable Development.
- Papalexatou, C., & Matsaganis, M. (2023, August 24). *In focus – Public expenditure on environmental protection in the EU*. Hellenic Foundation for European & Foreign Policy (ELIAMEP). <https://www.eliamep.gr/en/in-focus-i-dimosia-dapani-gia-perivallontiki-prostasia-stin-ee/>
- Tax Foundation. (2024). *Gas taxes in Europe*. <https://taxfoundation.org/data/all/eu/gas-taxes-in-europe-2024/>
- United Nations Development Programme. (2024). *Human development report 2023/2024: Breaking the gridlock—Reimagining cooperation in a polarized world*. <https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2023-24reporten.pdf>
- United Nations Environment Programme. (2023). *Inclusive wealth report 2023: Measuring sustainability and equity* (p. 97). https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/43131/inclusive_wealth_report_2023.pdf
- World Bank. (n.d.). *Adjusted net savings*. World Bank DataBank. <https://databank.worldbank.org/source/adjusted-net-savings/preview/on>

Μέρος

Διαρθρωτικά
των επιχειρήσεων

^{1/} Εξελίξεις σε τομείς και κλάδους της ελληνικής οικονομίας

Λεωνίδας Βατικιώτης

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζονται οι μεταβολές που σημειώθηκαν το 2024 σε βασικά μεγέθη της ιδιωτικής οικονομίας (κύκλος εργασιών, απασχόληση κ.α.) και η συμπεριφορά επιμέρους οικονομικών τομέων.

^{1/1} Αύξηση του κύκλου εργασιών

Το 2024, το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 2,3% και ο πληθωρισμός κατά 3%.

Ο κύκλος εργασιών του συνόλου των επιχειρήσεων από διοικητικές πηγές (όπου δεν καταγράφονται αδήλωτες στην εφορία συναλλαγές) από το 2023 στο 2024, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, αυξήθηκε κατά 4,57% (από 435,18 δισ. σε 455,09 δισ. ευρώ)¹. Οι τομείς της ιδιωτικής οικονομίας που κατέγραψαν το 2024 τις μεγαλύτερες αυξήσεις σε σύγκριση με το 2023 είναι:

1. εκπαίδευση, 93,89% (από 386,34 εκατ. σε 749,08 εκατ. ευρώ).
2. διαχείριση ακίνητης περιουσίας, 52,37% (από 2,21 δισ. σε 3,37 δισ. ευρώ).
3. μεταφορά και αποθήκευση, 42,25% (από 18,87 δισ. σε 26,84 δισ. ευρώ).
4. κατασκευές, 15,47% (από 18,11 δισ. σε 20,91 δισ. ευρώ).
5. διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες, 13,61% (από 10,63 δισ. σε 12,08 δισ. ευρώ).

Στον αντίποδα, οι τέσσερις τομείς που κατέγραψαν επιδόσεις υποδεέστερες της γενικής αύξησης του κύκλου εργασιών (εξαιρουμένου του τομέα γεωργία, δασοκομία και αλιεία) από το 2023 στο 2024 ήταν:

1. παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού, -9,10% (από 31,79 δισ. σε 28,89 δισ. ευρώ).
2. μεταποίηση, 1,08% (από 94,59 δισ. σε 95,6 δισ. ευρώ).
3. χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκινήτων οχημάτων και μοτοσυκλετών, 1,78%.
4. τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία, 4,32% (από 7,67 δισ. σε 8 δισ. ευρώ).

¹ Ελληνική Στατιστική Αρχή (2025) Κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων, Φεβρουάριος, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SBR07/>.

Ανάλογη αύξηση ύψους 3,23% (από 330,1 εκατ. σε 340,77 εκατ. ευρώ) παρατηρείται και στους έξι κλάδους που συγκεντρώνεται η μικρομεσαία επιχειρηματικότητα. Συγκεκριμένα στους εξής κλάδους: Μεταποίηση, κατασκευές, χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης, διαχείριση ακίνητης περιουσίας και επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες.

Πίνακας 1. Κύκλος εργασιών (σε χιλ. ευρώ), από διοικητικές πηγές, για το σύνολο των επιχειρήσεων της ελληνικής οικονομίας ανά τομέα οικονομικής δραστηριότητας

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2024/ 2023
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	6.533.844	6.913.060	8.357.378	10.539.195	11.267.069	11.678.244	3,65
Ορυχεία και λατομεία	1.013.110	873.604	948.051	946.944	1.015.819	1.079.101	6,23
Μεταποίηση	63.132.649	56.782.716	72.469.072	102.818.510	94.585.586	95.603.048	1,08
Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού	18.775.429	16.730.223	24.091.506	57.494.896	31.788.745	28.894.762	-9,10
Παροχή νερού. Επεξεργασία λυμάτων, διαχείριση αποβλήτων και δραστηριότητες εξυγίανσης	1.875.034	1.899.074	1.672.845	2.607.744	2.649.687	2.808.489	5,99
Κατασκευές	9.733.703	9.633.042	11.358.711	14.714.581	18.105.712	20.906.053	15,47
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο. Επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	123.998.009	118.408.288	139.829.511	171.698.358	176.395.470	179.531.085	1,78
Μεταφορά και αποθήκευση	16.967.454	13.104.220	17.377.334	23.782.135	18.871.688	26.844.505	42,25
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	13.309.219	6.822.744	11.635.068	18.628.356	21.243.342	22.504.759	5,94
Ενημέρωση και επικοινωνία	11.486.330	10.951.986	12.416.696	13.888.903	15.084.285	15.842.861	5,03
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	12.997.369	12.825.596	10.912.348	14.880.547	0	0	-
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1.902.847	1.873.975	2.034.645	2.124.644	2.210.964	3.368.903	52,37
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	9.793.716	9.830.578	12.184.728	15.157.341	17.560.731	18.860.863	7,40
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	7.349.637	4.974.491	6.530.696	9.012.197	10.629.379	12.076.011	13,61
Δημόσια διοίκηση και άμυνα. Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	470.887	450.656	518.298	327.745	487.536	775.742	59,11
Εκπαίδευση	401.727	389.221	466.307	616.536	386.338	749.076	93,89
Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	2.170.373	2.217.674	2.739.475	2.990.644	3.294.895	3.517.439	6,75
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	5.459.276	3.853.069	4.517.828	6.557.759	7.668.400	7.999.818	4,32
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	1.294.936	1.138.871	1.377.954	1.718.341	1.914.390	2.040.375	6,58
Άγνωστη δραστηριότητα	64.106	14.962	18.619	137.318	20.610	7.932	-61,51
Σύνολο	310.289.265	279.688.050	341.965.556	472.517.899	435.180.646	455.089.066	4,57
Κλάδοι ΜμΕ (με έντονο γράμμα)	221.870.143	203.351.343	249.511.735	325.141.790	330.101.805	340.774.711	3,23

Λόγω έλλειψης στοιχείων το 2024 για τον τομέα Χρηματοπιστωτικών και ασφαλιστικών δραστηριοτήτων δεν τον λαβαίνουμε υπόψη μας ούτε για το 2023.

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

^{1/2} Αύξηση της απασχόλησης

Από το 2021, όταν ξεκίνησε η έξοδος από το ειδικό καθεστώς της κοινωνικής αποστασιοποίησης λόγω της πανδημίας, μέχρι το 2024 η απασχόληση αυξήθηκε σταθερά, από 3.928.000 σε 4.276.000 άτομα². Η αύξηση της απασχόλησης συνολικά ανήλθε σε 8,85%. Ωστόσο, η απασχόληση αυξήθηκε πολύ ταχύτερα, κατά 29,87% (από 1.560.100 σε 2.013.900 άτομα), στους 6 κλάδους όπου η μικρομεσαία επιχειρηματικότητα εκπροσωπείται σε σημαντικό βαθμό, συγκεκριμένα σε μεταποίηση, κατασκευές, χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων, καταλύματα και εστίαση, ακίνητη περιουσία και τέλος στις επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες. Η διαφορά αυτή (μεταξύ της αύξησης της απασχόλησης στο σύνολο της οικονομίας από την μια και στους κλάδους της μικρομεσαίας επιχειρηματικότητας από την άλλη) υπογραμμίζει την αύξηση του ειδικού βάρους των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην απασχόληση της ελληνικής οικονομίας. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, οι συγκεκριμένοι 6 τομείς ενώ αρχικά αντιπροσώπευαν το 39,71% της απασχόλησης, στο τέλος αντιπροσώπευαν το 47,10%!

Εξετάζοντας τις αλλαγές στη δομή της απασχόλησης, παρατηρούμε ότι στη διάρκεια αυτής της περιόδου ο αριθμός και το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων (με προσωπικό και χωρίς προσωπικό αυξήθηκαν) ως σύνολο αυξήθηκαν από 426.600 σε 560.400 ή από 27,3% σε 27,6%. Αύξηση κατέγραψαν και οι βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση: από 58.100 ή 3,7% των απασχολούμενων το 2021 σε 82.300 άτομα ή 4,1% των απασχολούμενων. Οι μισθωτοί, αντίθετα, ενώ ως απόλυτος αριθμός αυξήθηκαν (από 1.075.300 σε 1.371.100), ως ποσοστό μειώθηκαν από 68,9% σε 68,1%.

Ο τομέας που διατήρησε το ρεκόρ (ως ποσοστό) στους αυτοαπασχολούμενους με προσωπικό ήταν οι κατασκευές με 23.900 ή 12,90%.

Ο τομέας που διατήρησε το ρεκόρ (ως ποσοστό) στους αυτοαπασχολούμενους χωρίς προσωπικό ήταν η διαχείριση ακίνητης περιουσίας, όπου σχεδόν 1 στους 2 απασχολούμενους (48,1% ή 5.500 άτομα) ήταν αυτοαπασχολούμενος.

Ο τομέας που διατήρησε το ρεκόρ (ως ποσοστό) στους μισθωτούς είναι η μεταποίηση με 330.500 μισθωτούς ή 79,1% των απασχολούμενων.

Τέλος, ο τομέας που διατήρησε το ρεκόρ (ως ποσοστό) στην απασχόληση των συμβοηθούτων μελών είναι τα καταλύματα και η εστίαση όπου 28.500 άτομα ή το 7,1% δήλωσαν βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση.

Πίνακας 2. Απασχολούμενοι (σε χιλιάδες) ηλικίας 15 ετών και άνω, κατά τομέα οικονομικής δραστηριότητας και θέση στο επάγγελμα, για τα έτη 2021-2024

2024									
	Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό		Μισθωτοί		Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση	
Κλάδος δραστηριότητας		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.276,0	314,2	7,3	846,3	19,8	2.962,6	69,3	152,8	3,6
Μεταποίηση	418,1	39,0	9,3	34,6	8,3	330,5	79,1	13,9	3,3
Κατασκευές	185,8	23,9	12,9	50,6	27,2	107,3	57,7	4,0	2,1
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων	714,1	83,1	11,6	115,9	16,2	482,3	67,5	32,8	4,6
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	401,0	51,2	12,8	32,7	8,2	288,5	72,0	28,5	7,1
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	11,5	1,2	10,2	5,5	48,1	4,7	41,3	0,1	0,6
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	283,4	27,8	9,8	94,8	33,5	157,7	55,6	3,1	1,1
Σύνολο 6 κλάδων ΜμΕ	2.013,9	226,2	11,2	334,2	16,6	1.371,1	68,1	82,3	4,1
2023									
	Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό		Μισθωτοί		Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση	
Κλάδος δραστηριότητας		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.193,5	305,5	7,3	845,5	20,2	2.895,5	69,0	147,0	3,5
Μεταποίηση	417,0	34,5	8,3	34,8	8,3	333,3	79,9	14,5	3,5
Κατασκευές	165,8	21,5	13,0	50,5	30,5	90,2	54,4	3,6	2,2
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων	694,2	82,1	11,8	120,0	17,3	465,7	67,1	26,5	3,8
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	382,6	46,7	12,2	37,7	9,9	270,3	70,7	27,9	7,3
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	13,9	3,7	26,7	3,5	25,2	6,4	46,3	0,2	1,7
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	262,5	24,8	9,5	80,3	30,6	153,9	58,6	3,4	1,3
Σύνολο 6 κλάδων ΜμΕ	1.936,0	213,3	11,0	326,8	16,9	1.319,9	68,2	76,0	3,9

2022									
	Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό		Μισθωτοί		Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση	
Κλάδος δραστηριότητας		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	4.140,6	318,0	7,7	810,5	19,6	2.884,2	69,7	127,9	3,1
Μεταποίηση	412,9	31,4	7,6	32,3	7,8	340,6	82,5	8,5	2,1
Κατασκευές	148,6	21,8	14,7	45,8	30,8	79,3	53,4	1,7	1,1
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων	716,7	91,2	12,7	123,6	17,2	477,9	66,7	24,0	3,4
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	376,7	45,3	12,0	32,7	8,7	275,8	73,2	23,0	6,1
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	11,1	2,4	21,3	2,5	22,5	6,1	54,5	0,2	1,9
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	259,1	24,1	9,3	82,9	32,0	150,0	57,9	2,1	0,8
Σύνολο 6 κλάδων ΜμΕ	1.925,1	216,0	11,2	319,9	16,6	1.329,7	69,1	59,5	3,1
2021									
	Σύνολο	Αυτοαπασχολούμενοι με προσωπικό		Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς προσωπικό		Μισθωτοί		Βοηθοί στην οικογενειακή επιχείρηση	
Κλάδος δραστηριότητας		Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%	Αριθμός	%
ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ	3.928,0	310,0	7,9	820,9	20,9	2.677,9	68,2	119,2	3,0
Μεταποίηση	390,0	31,3	8,0	36,3	9,3	314,8	80,7	7,5	1,9
Κατασκευές	141,8	14,7	10,4	41,8	29,5	84,0	59,2	1,3	0,9
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων	696,8	91,3	13,1	136,9	19,6	436,0	62,6	32,7	4,7
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και εστίασης	324,5	49,2	15,2	23,0	7,1	235,7	72,6	16,6	5,1
Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	7,0	0,7	10,2	1,5	20,9	4,8	68,3	0,0	0,0
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	252,6	28,6	11,3	86,4	34,2	136,4	54,0	1,3	0,5
Σύνολο 6 κλάδων	1.560,1	187,2	12,0	239,4	15,3	1.075,3	68,9	58,1	3,7

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

^{1/3} Στροφή της απασχόλησης στις μεγαλύτερες επιχειρήσεις

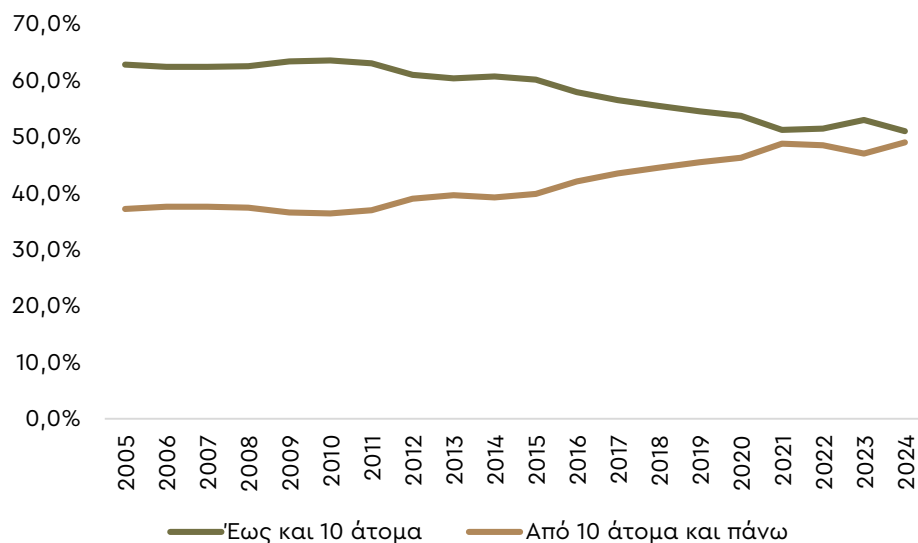
Εξετάζοντας τις αλλαγές στη δομή της απασχόλησης την τελευταία 20ετία (περιλαμβανομένων δηλαδή και των χρόνων που προηγήθηκαν της δημοσιονομικής κρίσης) παρατηρούμε ότι έχει αυξηθεί το ποσοστό όσων εργάζονται στις επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 10 ατόμων, ενώ έχει μειωθεί το ποσοστό όσων εργάζονται στις επιχειρήσεις με μισθοδοσία κάτω των 10 εργαζομένων. Συγκριμένα, ο αριθμός των απασχολούμενων που εργάζονται σε επιχειρήσεις με προσωπικό από 10 άτομα και πάνω έχει αυξηθεί από 37,5% το 2005 σε 49% το 2024, ενώ αντιστρόφως ανάλογα ο αριθμός των απασχολούμενων που εργάζονται σε επιχειρήσεις που απασχολούν ως 10 άτομα έχει μειωθεί από 62,8% σε 51%.

Πίνακας 3. Αριθμός ατόμων στην τοπική μονάδα της επιχείρησης

	Έως και 10 άτομα	11 έως 19 άτομα	20 έως 49 άτομα	50 ή περισσότερα άτομα	Άγνωστος, αλλά πάνω από 10 άτομα	Από 10 άτομα και πάνω
2005	62,8%	10,8%	7,3%	10,8%	8,3%	37,2%
2006	62,4%	10,5%	7,1%	10,4%	9,7%	37,6%
2007	62,4%	10,3%	7,2%	10,4%	9,7%	37,6%
2008	62,6%	10,6%	7,5%	10,5%	8,8%	37,4%
2009	63,4%	10,3%	7,3%	10,5%	8,5%	36,6%
2010	63,6%	10,3%	7,0%	10,5%	8,7%	36,4%
2011	63,0%	9,9%	7,4%	11,5%	8,2%	37,0%
2012	61,0%	9,1%	7,9%	13,7%	8,2%	39,0%
2013	60,4%	8,3%	7,3%	13,9%	10,0%	39,6%
2014	60,7%	8,6%	6,7%	14,5%	9,5%	39,3%
2015	60,1%	9,9%	7,4%	14,0%	8,6%	39,9%
2016	57,9%	10,5%	8,7%	14,6%	8,4%	42,1%
2017	56,5%	10,6%	8,8%	15,4%	8,7%	43,5%
2018	55,5%	10,4%	8,5%	16,9%	8,7%	44,5%
2019	54,5%	9,7%	8,9%	17,7%	9,2%	45,5%
2020	53,7%	9,6%	9,2%	17,2%	10,2%	46,3%
2021	51,2%	10,9%	10,1%	15,3%	12,4%	48,8%
2022	51,5%	10,8%	10,3%	15,1%	12,3%	48,5%
2023	53,0%	12,8%	10,1%	13,2%	10,9%	47,0%
2024	51,0%	13,4%	11,4%	13,0%	11,2%	49,0%

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού

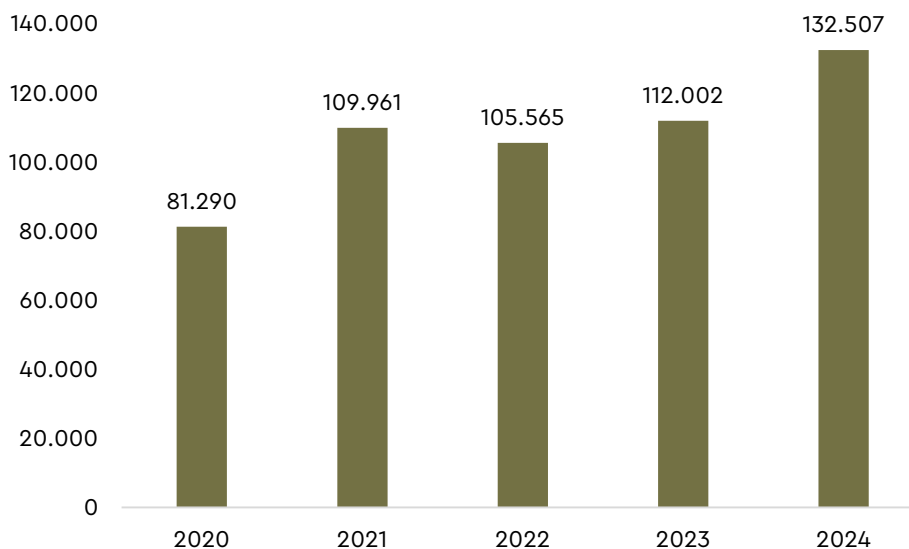
Γράφημα 1. Αριθμός ατόμων ανά επιχείρηση

^{1/4} Σημαντική αύξηση ίδρυσης νέων επιχειρήσεων

Το 2024 παρατηρήθηκε σημαντική αύξηση στις εγγραφές νέων επιχειρήσεων³. Καταγράφηκαν 132.507 ενάρξεις λειτουργίας επιχειρήσεων, που ισοδυναμεί με αύξηση κατά 18,3% σε σχέση με το 2023, όταν οι ενάρξεις είχαν ανέλθει σε 112.002, όπως φαίνεται και στο Διάγραμμα 2.

³ Ελληνική Στατιστική Αρχή (2025) Εγγραφές νέων επιχειρήσεων και πτωχεύσεις επιχειρήσεων, Δ' Τρίμηνο 2024, 28 Φεβρουαρίου, <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SBR05/->

Γράφημα 2. Εγγραφές νέων επιχειρήσεων 2020 – 2024

Οι πτωχεύσεις επιχειρήσεων το 2024 έφτασαν τις 200, από 228 το 2023, 107 το 2022 και μόλις 55 το 2021.

Εξετάζοντας την τομεακή κατανομή των εγγραφών νέων επιχειρήσεων, παρατηρούμε ότι η μεγαλύτερη αύξηση το 2024, σε σχέση με το 2023, καταγράφηκε στον τομέα Μεταφορά και αποθήκευση (35,3%) και ακολουθούν οι κατασκευές (17,3%). Στον αντίποδα, μείωση καταγράφηκε στον τομέα Παροχή ηλεκτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, ατμού και κλιματισμού (26%) και στον τομέα Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών (0,5%).

Οι τομείς οικονομικής δραστηριότητας στους οποίους σημειώθηκε το μεγαλύτερο πλήθος εγγραφών νέων επιχειρήσεων ανά κατηγορία Νομικής μορφής επιχείρησης είναι:

- ▶ Ατομικές επιχειρήσεις: Γεωργία, δασοκομία, αλιεία με 10.512 εγγραφές σε σύνολο 23.756.
- ▶ Προσωπικές επιχειρήσεις: Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών με 1.257 εγγραφές σε σύνολο 5.807.
- ▶ Κεφαλαιουχικές επιχειρήσεις: Διαχείριση ακίνητης περιουσίας με 131 εγγραφές σε σύνολο 477.
- ▶ Λοιπές νομικές μορφές: Διαχείριση ακίνητης περιουσίας με 754 εγγραφές σε σύνολο 4.744.

2/ Οικονομικό κλίμα

Νίκος Γράβαρης
Γιώργος Θανόπουλος
Απόστολος Μπόκας

Τα στοιχεία των ερευνών κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ αποτυπώνουν πέρα από κάθε αμφιβολία την αυξανόμενη πίεση που βιώνουν οι ΜμΕ στη χώρα μας τον τελευταίο χρόνο και όχι μόνο. Αν και σε επιμέρους σημεία εμφανίζονται σημάδια ανάκαμψης, η ενδελεχής εξέταση των στοιχείων αποκαλύπτει μια οικονομία πολλών ταχυτήτων, με τις πολύ μικρές και μικρές επιχειρήσεις να λειτουργούν σε ασφυκτικό οικονομικό πλαίσιο, την ίδια στιγμή που αυξάνονται οι φορολογικές τους υποχρεώσεις, επωμίζονται όλο και μεγαλύτερο διοικητικό και λειτουργικό βάρος, βιώνουν εμφανώς τη συρρίκνωση του μεριδίου αγοράς που τους αναλογεί, με ότι επιπτώσεις μπορεί να έχει αυτή η πραγματικότητα στις δυνατότητες ανταγωνισμού αλλά και υιοθέτησης πιο υπεύθυνων περιβαλλοντικά πρακτικών.

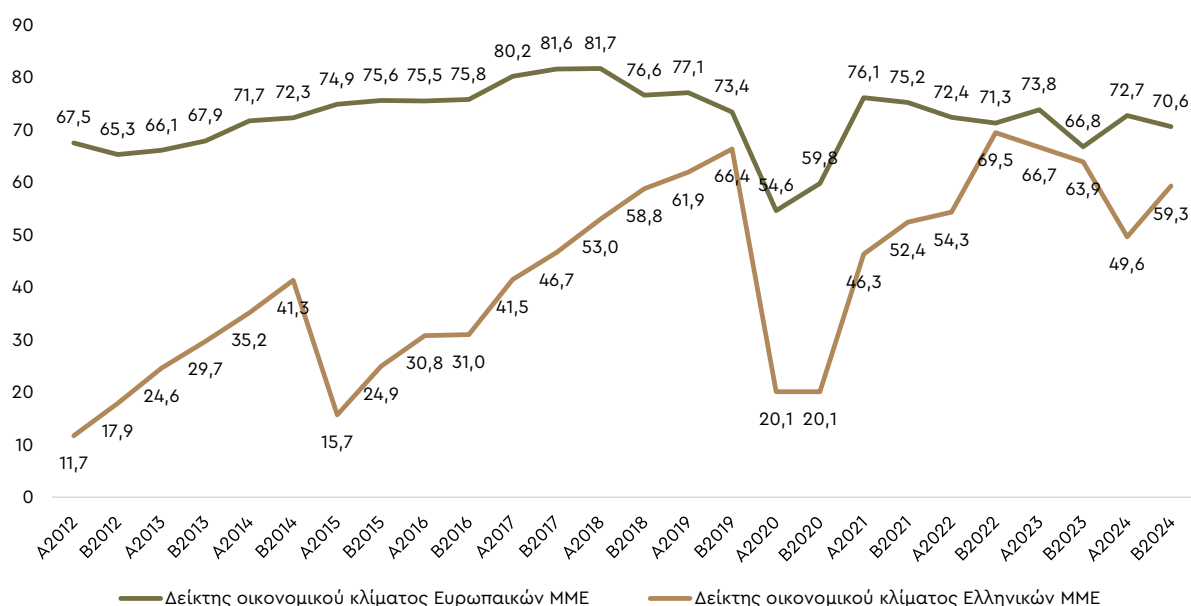
Ιδίως από τη σκοπιά της οικονομικής τους θέσης, της μέχρι σήμερα επενδυτικής συμπεριφοράς τους και προφανώς του ύψους των επενδύσεων και της συντριπτικής κυριαρχίας της κάλυψης αυτού του κόστους από ίδια κεφάλαια, είναι βέβαιο ότι θα αντιμετωπίσουν ισχυρά εμπόδια στην επιδιωκόμενη «πράσινη μετάβαση» της ελληνικής οικονομίας.

2/1 Δείκτης οικονομικού κλίματος

Ο δείκτης οικονομικού κλίματος των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων παρουσιάζει σημαντική άνοδο, στο δεύτερο εξάμηνο, σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2024, κατά 10 μονάδες. Πιο συγκεκριμένα, μετά από την κάθοδο που σημειώθηκε στο πρώτο εξάμηνο του 2024, λόγω και του τεκμαρτού τρόπου φορολόγησης των ατομικών επιχειρήσεων, αλλά και μετά από τρία συνεχόμενα εξάμηνα διαρκούς πτωτικής πορείας, ο δείκτης διαμορφώθηκε στις 59,3 από τις 49,6 μονάδες, στις οποίες βρισκόταν στο πρώτο εξάμηνο του 2024. Η βελτίωση αυτή οφείλεται, ενδεχομένως, κυρίως στην άνοδο του τουρισμού, ο οποίος σημείωσε ρεκόρ αφίξεων και εισπράξεων. Ωστόσο, το ποσοστό παραμένει ακόμη σε χαμηλά επίπεδα, σε σύγκριση πάντα με το ιστορικό υψηλό των 66,7 μονάδων του πρώτου εξαμήνου του 2023. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να επισημανθεί ότι σημειώνεται, παράλληλα, τεράστια απόκλιση ανάμεσα στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις (48 και 81,1 μονάδες αντίστοιχα), με τις πρώτες να φαίνεται ότι δυσκολεύονται περισσότερο.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, και με βάση τα στοιχεία που είναι διαθέσιμα μέχρι και το δεύτερο εξάμηνο του 2024, ο Δείκτης Οικονομικού Κλίματος των ευρωπαϊκών μικρών και πολύ μικρών εταιρειών ακολουθεί διαφορετική πορεία από τον αντίστοιχο δείκτη των ελληνικών ΜμΕ. Πιο συγκεκριμένα, με βάση τα στοιχεία των σχετικών εκθέσεων της SMEunited, ο Δείκτης Οικονομικού Κλίματος των ευρωπαϊκών ΜμΕ παρουσιάζει, το πρώτο εξάμηνο του 2024, αύξηση, φτάνοντας τις 72,7 μονάδες από τις 66,8, στις οποίες βρισκόταν στο προηγούμενο εξάμηνο. Για πρώτη φορά δηλαδή μετά την άνοξη του 2022 καταφέρνει να υπερβεί το κρίσιμο όριο των 70 μονάδων και να ακολουθήσει ανοδική πορεία. Αυτό είναι ένα ιδιαίτερο σημαντικό εύρημα, αν λάβουμε υπόψη μας τη γενικότερη πτωτική πορεία του Δείκτη Επιχειρηματικού Κλίματος για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις της Ευρώπης στα τελευταία χρόνια, λόγω, όπως επισημαίνεται και στις εκθέσεις της SMEunited, των υψηλών τιμών ενέργειας, των προβλημάτων στις αλυσίδες εφοδιασμού και της γενικότερης αβεβαιότητας που προέκυψε από τις γεωπολιτικές εντάσεις.

Γράφημα 1. Δείκτης Οικονομικού Κλίματος ΜμΕ

Η άνοδος αυτή οφείλεται σε μια σειρά από παράγοντες. Κατ' αρχάς, οι αρνητικές συνέπειες του πληθωρισμού μειώθηκαν, με τα επίπεδά του να φτάνουν στο επιθυμητό 2%. Επιπροσθέτως, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα άρχισε να χαλαρώνει τις αυστηρές δημοσιονομικές πολιτικές, σηματοδοτώντας μια αλλαγή στην νομισματική πολιτική, ενώ, την ίδια στιγμή, σημειώθηκε και αύξηση του πραγματικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) σε σχέση με εκείνο του 2023 μαζί με παράλληλη αύξηση της δημόσιας δαπάνης κατά 2,2%. Τέλος η ιδιωτική κατανάλωση παρέμεινε θετική.

Ωστόσο, με βάση τα στοιχεία της έκθεσης της SMEunited, που δημοσιεύτηκε την άνοιξη του 2025, ο Δείκτης Οικονομικού Κλίματος των ευρωπαϊκών ΜμΕ σημείωσε πτώση κατά 2,1%, φτάνοντας τις 70,6 μονάδες στο δεύτερο εξάμηνο του 2024. Παρά την πτώση του αυτή, παραμένει πάνω από το κρίσιμο όριο των 70 μονάδων, πράγμα που σημαίνει ότι οι ευρωπαϊκές Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις

χαρακτηρίζονται περισσότερο από σταθερότητα παρά ύφεση, ενώ, την ίδια στιγμή, το ποσοστό αυτό είναι ιδιαίτερα ικανοποιητικό, σε σχέση ιδιαίτερα με εκείνα των προηγούμενων εξαμήνων.

Η μικρή αυτή πτώση του Δείκτη Οικονομικού Κλίματος των ευρωπαϊκών ΜμΕ μπορεί να ερμηνευθεί μέσα από αρκετούς παράγοντες. Αρχικά, η κατανάλωση των νοικοκυριών παρέμεινε αδύναμη, παρά την αύξηση των πραγματικών εισοδημάτων και την άνοδο των μισθών. Αυτό σημαίνει πως τα νοικοκυριά, από τα οποία εξαρτώνται άμεσα οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, δεδομένης της αβεβαιότητας και της ανασφάλειάς τους για το μέλλον, έδωσαν προτεραιότητα στην αποταμίευση και όχι στην κατανάλωση. Επιπλέον, οι ΜμΕ αντιμετώπιζαν και συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν μειωμένο ανταγωνισμό και αδυναμία στις επενδύσεις, καθώς και μειωμένη ζήτηση από τον κλάδο της μεταποίησης και της βιομηχανίας. Δεδομένης, λοιπόν, της στενής σύνδεσης και εξάρτησης των ΜμΕ από τον μεταποιητικό και βιομηχανικό τομέα, οι πρώτες επηρεάζονται έντονα από τις τάσεις που ο τελευταίος παρουσιάζει. Δεν θα πρέπει να παραλείψουμε ακόμη και την τάση των ιδιωτών επενδυτών να επενδύουν εκτός Ευρώπης. Επίσης, καθοριστική ήταν και η επιρροή των υψηλών επιτοκίων, που με τη σειρά τους προκάλεσαν μεγαλύτερα κόστη δανεισμού και έξοδα στεγαστικών δανείων, καθώς και ο συνακόλουθος περιορισμός των επενδύσεων. Τέλος, οι γεωπολιτικές εντάσεις εξακολουθούν να είναι παρούσες, καθιστώντας την αγορά ασταθή.

Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής θα πρέπει να εξεταστεί και μια ακόμη σημαντική παράμετρος. Με βάση τα στοιχεία των τριών τελευταίων εκθέσεων της SMEunited παρουσιάζεται ένα σημαντικό χάσμα στον Δείκτη Οικονομικού Κλίματος των ΜμΕ του ευρωπαϊκού νότου σε σχέση με τον αντίστοιχο των ΜμΕ του ευρωπαϊκού βορρά. Ειδικότερα, στην έκθεση της SMEunited για το δεύτερο εξάμηνο του 2023, παρουσιάζεται μια μεγάλη απόκλιση ανάμεσα στον Δείκτη Οικονομικού Κλίματος των ΜμΕ του νότου, ο οποίος διαμορφώνεται στις 71,2 μονάδες, και στον αντίστοιχο του βορρά, ο οποίος φτάνει τις 64,0 μονάδες. Η απόκλιση αυτή οφείλεται στον τουρισμό στη μετά-COVID εποχή, στην ενεργειακή κρίση και την αύξηση των τιμών ενέργειας, που επηρέασε περισσότερο τον βορρά και την οικονομία του, που βασίζεται στον μεταποιητικό τομέα περισσότερο από τον νότο. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και ο πόλεμος στην Ουκρανία, που έχει μεγαλύτερο αντίκτυπο στον βορρά, δεδομένης της γεωγραφικής θέσης του πολέμου, καθώς τέλος και τα ξένα προγράμματα επιδοτήσεων, που επιβαρύνουν δυσανάλογα την ανταγωνιστικότητα των βορείων κρατών (βλ. ενδεικτικά τον νόμο περί μείωσης του πληθωρισμού των ΗΠΑ).

Παρόλα αυτά, στο πρώτο εξάμηνο του 2024, το χάσμα ανάμεσα στον βορρά και τον νότο γεφυρώθηκε και η διαφορά διαμορφώθηκε στο 0,1%. Η θετική αυτή πορεία οφείλεται στη σταθεροποίηση των τιμών ενέργειας, γεγονός που συνέδραμε καταλυτικά στις επιχειρήσεις της βόρειας Ευρώπης, και στην αύξηση των μισθών, που οδήγησε, με τη σειρά της, και σε αύξηση της αγοραστικής δύναμης και της κατανάλωσης.

Στο δεύτερο εξάμηνο του 2024, η διαφορά ανάμεσα στον βορρά και τον νότο μεγεθύνθηκε ελαφρώς, αγγίζοντας τις 0,8 μονάδες. Πιο συγκεκριμένα, για τις ΜμΕ του ευρωπαϊκού βορρά, το ποσοστό διαμορφώθηκε στο 70,1% από το 72,6%, στο οποίο βρισκόταν στο πρώτο μισό του 2024. Αντίθετα, για τον ευρωπαϊκό νότο, η μείωση του ποσοστού ήταν λιγότερο δραματική (πτώση κατά 1,8 μονάδες), με το ποσοστό αυτό να αγγίζει το 70,9% από το 72,6% του πρώτου εξαμήνου. Και πάλι η απόκλιση αυτή μπορεί να εξηγηθεί από τους λόγους που επισημάνθηκαν και παραπάνω.

Συγκριτικά, οι Δείκτες Οικονομικού Κλίματος στην Ελλάδα και στην Ευρώπη για τις ΜμΕ ακολουθούν διαφορετική και αντίθετη πορεία. Εκκινώντας από το πρώτο εξάμηνο του 2024, σε ελληνικό επίπεδο, σημειώνεται πτώση κατά 14,3 μονάδες (63,9 σε 49,6 μονάδες), ενώ, αντίθετα, στην Ευρώπη, ο ίδιος δείκτης ανέρχεται στις 72,7 μονάδες. Στη συνέχεια, στο δεύτερο εξάμηνο του 2024, ενώ σε ελληνικό επίπεδο, σημειώνεται άνοδος του ποσοστού στο 59,3% (κατά 10 περίπου μονάδες), στην Ευρώπη, το ποσοστό μειώνεται ελαφρώς στο 70,6%. Αν λάβουμε, μάλιστα, υπόψη τον Δείκτη Οικονομικού Κλίματος των ΜμΕ της νότιας Ευρώπης, στην οποία ανήκουν και οι ελληνικές ΜμΕ, τότε η παραπάνω απόκλιση δεν αλλάζει αλλά γίνεται ελαφρώς δραματικότερη στο δεύτερο εξάμηνο του 2024 (72,7% για τον ευρωπαϊκό νότο και 49,6% για την Ελλάδα, καθώς και 70,9% για τον νότο και 59,3% για την Ελλάδα, στο πρώτο και δεύτερο εξάμηνο του 2024 αντίστοιχα).

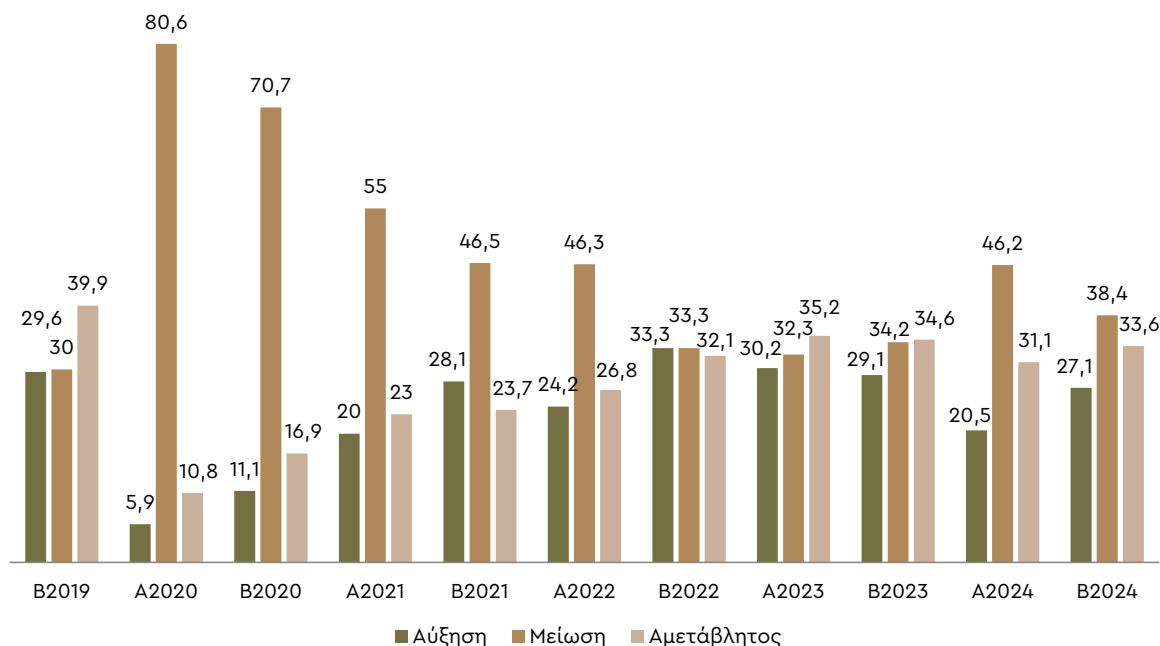
^{2/2} Κύκλος εργασιών – Αποτελέσματα χρήσης

Επιδείνωση εμφανίζει η εικόνα που παρουσιάζει ο κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων κατά το 2024 σε σχέση με το 2023. Τόσο στο πρώτο όσο και στο δεύτερο εξάμηνο του 2024 παρατηρείται μείωση των επιχειρήσεων που διαπίστωσαν αύξηση του κύκλου εργασιών τους συγκριτικά με το προηγούμενο έτος, μείωση επίσης όσων διατήρησαν τον ίδιο κύκλο εργασιών και αύξηση όσων εντοπίζουν μείωση του κύκλου εργασιών τους.

Η επιδείνωση αυτή προφανώς σχετίζεται με την επίμονη διατήρηση των πληθωριστικών πιέσεων, ιδίως σε ότι αφορά ανελαστικές δαπάνες (π.χ. κόστος στέγασης) που επηρεάζει αρνητικά τις καταναλωτικές δαπάνες, αλλά και τις δαπάνες των επιχειρήσεων για υποστηρικτικές υπηρεσίες και προμήθειες αγαθών προς πώληση. Σύμφωνα μάλιστα με τα ευρήματα των ερευνών του ΙΜΕ ΓΣΕΒΒΕ, το μεγαλύτερο πρόβλημα συρρίκνωσης του κύκλου εργασιών εντοπίζεται στον κλάδο του εμπορίου (47,5%) και ακολουθούν οι υπηρεσίες (35,2 %) και η μεταποίηση-βιοτεχνία (29,6%).

Η γενική εικόνα της διακύμανσης του κύκλου εργασιών των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων, παραπέμπει στην πρώτη περίοδο μετά την πανδημία, γεγονός που καθιστά αναγκαία την άμεση λήψη μέτρων για τη βελτίωση της θέσης αυτών των επιχειρήσεων, που έχουν ταυτόχρονα να αντιμετωπίσουν την διόγκωση των φορολογικών και διοικητικών βαρών, τη διόγκωση των λειτουργικών εξόδων των επιχειρήσεων αλλά και τη διατήρηση σε υψηλά επίπεδα όλων των δεικτών κόστους διαβίωσης.

Γράφημα 2. Κύκλος Εργασιών

Σύμφωνα με την ΕΛΣΤΑΤ, η συνολική εικόνα του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων ανεξαρτήτως μεγέθους βελτιώθηκε, καθώς ανήλθε στα 472,7 δισ. ευρώ (από 454,2 δισ. ευρώ το 2023), σημειώνοντας αύξηση 4,1%. Τη μεγαλύτερη αύξηση στον κύκλο εργασιών παρουσίασαν οι επιχειρήσεις του τομέα Κατασκευές (15,8%) και του τομέα Διοικητικές και Υποστηρικτικές Δραστηριότητες (14%), ενώ μείωση παρουσίασαν οι επιχειρήσεις του τομέα Παροχή Ηλεκτρικού Ρεύματος, Φυσικού Αερίου, Ατμού και Κλιματισμού (9,2%).

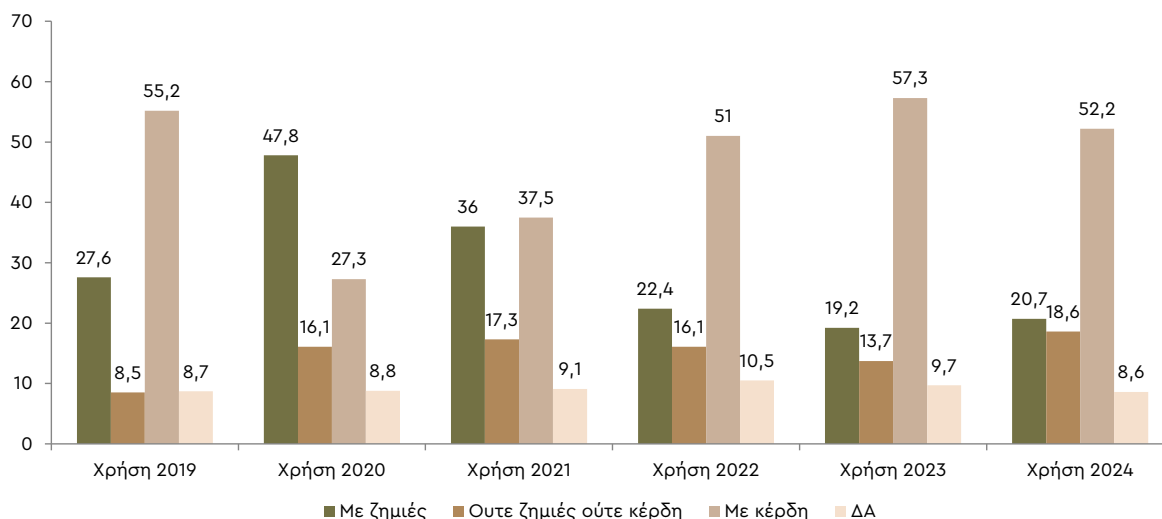
Το γεγονός αυτό, όπως σημειώθηκε και στην ετήσια έκθεση του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για το 2023, καταδεικνύει ότι συνεχίζεται το φαινόμενο της συγκέντρωσης μεγαλύτερων μεριδίων αγοράς από μεγαλύτερες εταιρίες. Η πραγματικότητα αυτή πιστοποιείται και από τα επί μέρους στοιχεία των ερευνών κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, καθώς αποτυπώνεται η μεγαλύτερη συρρίκνωση των μικρότερων επιχειρηματικών μεγεθών συγκριτικά με τις μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, στο δεύτερο εξάμηνο του 2024 η μεγαλύτερη μείωση του κύκλου εργασιών παρατηρήθηκε στις ατομικές επιχειρήσεις (45,1%) που αποτελούν και τη συντριπτική πλειονότητα των επιχειρήσεων. Ακολουθούν οι ομόρρυθμες, ετερόρρυθμες, και περιορισμένης ευθύνης (ΟΕ-ΕΕ/ΕΠΕ, 30%), οι ανώνυμες (ΑΕ, 23,8%) και οι ιδιωτικές κεφαλαιουχικές (ΙΚΕ, 20,7%).

Μεγαλύτερη επίσης μείωση του κύκλου εργασιών παρατηρήθηκε σε όσες επιχειρήσεις έχουν τζίρο έως 50.000 € (47,8%), αυτών με τζίρο από 50.000 έως 100.000 € (39,9%), με τζίρο από 100.000 έως 300.000 € (36,3%). Τέλος, οι επιχειρήσεις με κύκλο εργασιών πάνω από 300.000€ υπέστησαν τη μικρότερη μείωση του κύκλου εργασιών (21,3%). Η συγκεκριμένη κατηγορία επιχειρήσεων εμφάνισε και τη μεγαλύτερη αύξηση του κύκλου εργασιών (46,3%). Αντίστοιχες είναι οι συσχετίσεις της εξέλιξης του κύκλου εργασιών με τον αριθμό των εργαζομένων, ενώ δεν παρατηρείται ουσιαστική διαφοροποίηση με βάση τον γεωγραφικό χώρο λειτουργίας των επιχειρήσεων.

Αντιστοίχως, υποχώρηση παρουσιάζει και ο αριθμός των επιχειρήσεων που κατέγραψαν κέρδη το 2024 συγκριτικά με το 2023. Συγκεκριμένα, αν και περισσότερες από τις μισές επιχειρήσεις (52,2%) δηλώνουν κέρδη για τη χρήση του 2024, το ποσοστό αυτό είναι μειωμένο κατά πέντε ποσοστιαίες μονάδες συγκριτικά με το 2023 (57,3%). Αντίθετα αυξήθηκαν σε μικρό βαθμό οι επιχειρήσεις που κατέγραψαν ζημίες κατά το 2024 (20,7% έναντι 19,2% το 2023) και αυξήθηκαν αισθητά οι επιχειρήσεις που είχαν μηδενικά αποτελέσματα χρήσης (18,6% έναντι 13,7% το 2023).

Σε τομεακό επίπεδο, το 2024 κέρδη δήλωσε το 58,7% (62% το 2023) των επιχειρήσεων της μεταποίησης, το 56% (59% το 2023) των επιχειρήσεων στον τομέα των υπηρεσιών και το 44% (49,5% το 2023) των εμπορικών επιχειρήσεων, γεγονός που αποτυπώνει ευρύτερη επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών.

Γράφημα 3. Αποτελέσματα χρήσης

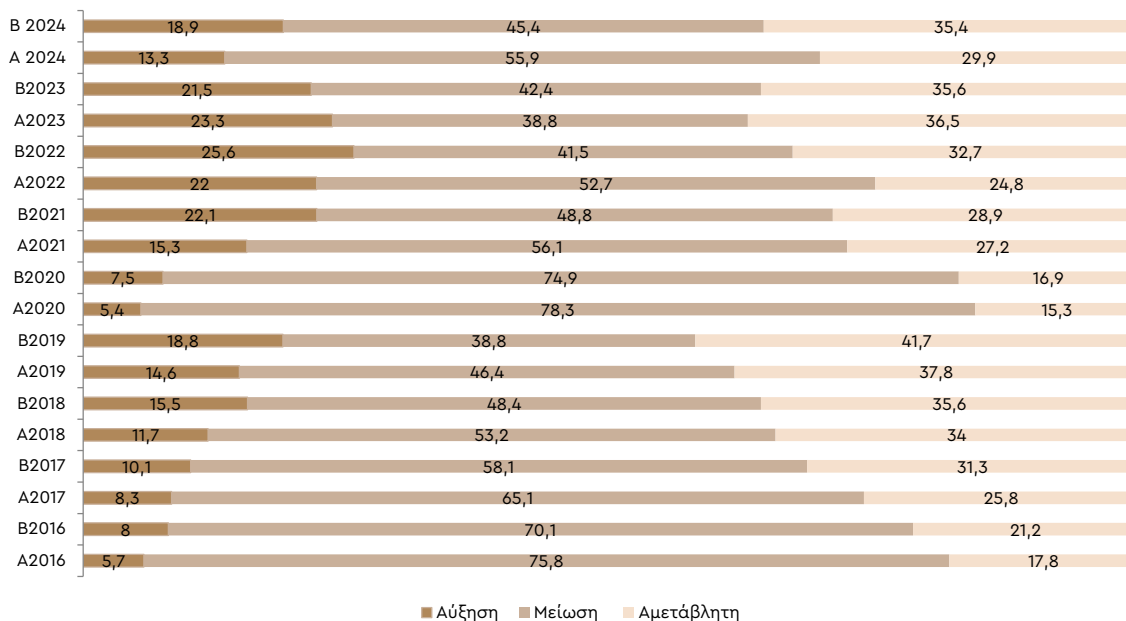

2/3 Ρευστότητα – Ταμειακά Διαθέσιμα

Επιδείνωση της ρευστότητας βίωσαν οι επιχειρήσεις το 2024 σε σχέση με το 2023, καθώς περισσότερες από τις μισές καταγράφουν μείωση της ρευστότητάς τους το πρώτο ή το δεύτερο εξάμηνο, ενώ λιγότερες από μία στις πέντε και στα δύο εξάμηνα, εμφανίζουν βελτίωση της ρευστότητάς τους. Το 2023, μείωση ρευστότητας διαπίστωσαν περίπου τέσσερις στις δέκα, ενώ βελτίωση είχαν περισσότερες από μία στις πέντε επιχειρήσεις. Δεδομένων και των υπόλοιπων στοιχείων των ερευνών του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, προκύπτει το συμπέρασμα ότι μέρος της μείωσης της ρευστότητας οφείλεται στην αύξηση των φορολογικών υποχρεώσεων των ατομικών επιχειρήσεων μέσω του τεκμαρτού προσδιορισμού του φορολογητέου εισοδήματος, ενώ εντοπίζονται ενδείξεις μεγαλύτερης συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων, συρρίκνωσης δηλαδή του μεριδίου αγοράς των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων.

Ασφαλώς, σημαντικό ρόλο στη μείωση της ρευστότητας κατέχουν και οι συνεχείς πληθωριστικές πιέσεις, που απαιτούν όλο και περισσότερους οικονομικούς πόρους τόσο για τις προμήθειες και το λειτουργικό κόστος των επιχειρήσεων, όσο και για τον οικογενειακό βιοπορισμό των επιχειρηματιών.

Γράφημα 4. Ρευστότητα

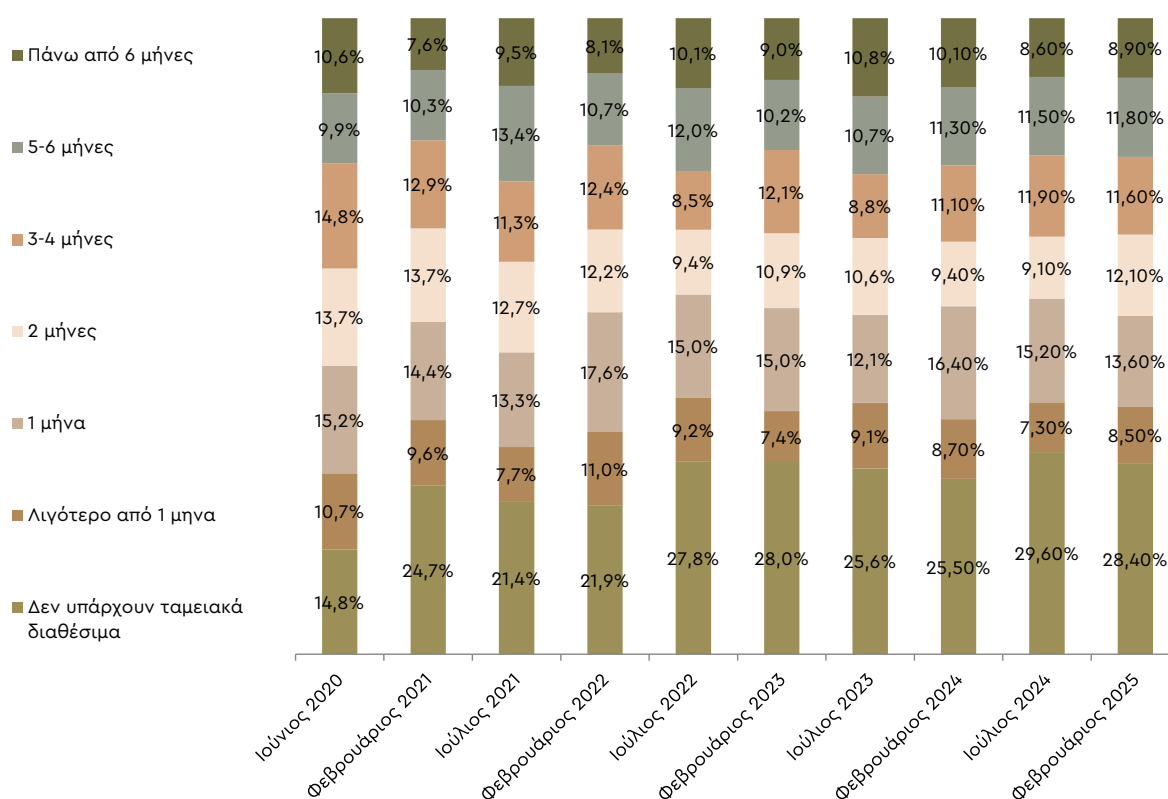
Για τέταρτη συνεχόμενη χρονιά, με διαφορές εντός του στατιστικού σφάλματος, μία στις δύο επιχειρήσεις (50,5%) διαθέτουν μηδενικά ή το πολύ για ένα μήνα ταμειακά διαθέσιμα ικανά να καλύψουν τις υποχρεώσεις τους. Η επίμονη αυτή πραγματικότητα εξάρτησης της πλειονότητας των επιχειρήσεων από την πορεία των εισπράξεων, εξελίσσεται σε διαχρονικό δομικό πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας και καθιστά ακόμα και τις εύρωστες επιχειρήσεις εκτεθειμένες σε σοβαρούς κινδύνους. Το ενδεχόμενο μιας νέας κρίσης σε οποιοδήποτε επίπεδο είναι σαφές ότι μπορεί να διαταράξει συνολικά την οικονομική αλυσίδα και να προκαλέσει μια σειρά συνεπειών σε όλα τα στάδια της παραγωγής.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η έλλειψη ταμειακών διαθέσιμων δημιουργεί επισφαλείς συνθήκες για τη διατήρηση των σημερινών ενεργών θέσεων εργασίας, καθώς το 23,23% των επιχειρήσεων με 1 έως 10 εργαζομένους δεν έχουν ταμειακά διαθέσιμα όπως και το 17,76% όσων απασχολούν περισσότερους εργαζομένους. Αντίστοιχα, το 22,5% των επιχειρήσεων με 1 έως 10 εργαζομένους και το 21,49% των επιχειρήσεων με περισσότερους από 11 εργαζομένους διαθέτουν ταμειακά αποθέματα που επαρκούν το πολύ για έναν μήνα.

Η έλλειψη ταμειακών διαθέσιμων διαπερνά οριζόντια το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων, ενώ με μηδενικά ταμειακά διαθέσιμα εμφανίζεται το 35,4% των εμπορικών επιχειρήσεων, το 24,7% των επιχειρήσεων στον τομέα των υπηρεσιών και το 23,8% των επιχειρήσεων στον τομέα της μεταποίησης.

Τέλος, εντείνεται η σοβαρή οικονομική δυστοκία στον κλάδο της εστίασης, όπου το ποσοστό των επιχειρήσεων που δεν έχουν ταμειακά διαθέσιμα ή τα ταμειακά διαθέσιμά τους επαρκούν το πολύ για έναν μήνα διευρύνθηκε στο 64,1% (39,1% δεν έχει καθόλου ταμειακά διαθέσιμα και 25% έχει ταμειακά διαθέσιμα που επαρκούν το πολύ για έναν μήνα), κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες δηλαδή συγκριτικά με το 2023.

Γράφημα 5. Ταμειακά διαθέσιμα

2/4 Επενδύσεις

Το ποσοστό των επιχειρήσεων που υλοποίησε κάποιου είδους επένδυση υποχώρησε ελαφρά το 2024 έναντι του 2023 παραμένοντας όμως σε σχετικά υψηλά επίπεδα καθώς περισσότερες από 1 στις 3 επιχειρήσεις πραγματοποίησε κάποιου είδους επένδυση στο πρώτο (34,1%) ή το δεύτερο (32,2%) εξάμηνο του 2024, όπως και την προηγούμενη χρονιά. Σε ό,τι αφορά το είδος της επένδυσης, παρατηρείται αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων που επένδυσαν σε τεχνολογικό εξοπλισμό και ψηφιακές τεχνολογίες ενώ υποχώρηση των επενδύσεων σημειώνεται σε όλες τις άλλες κατηγορίες.

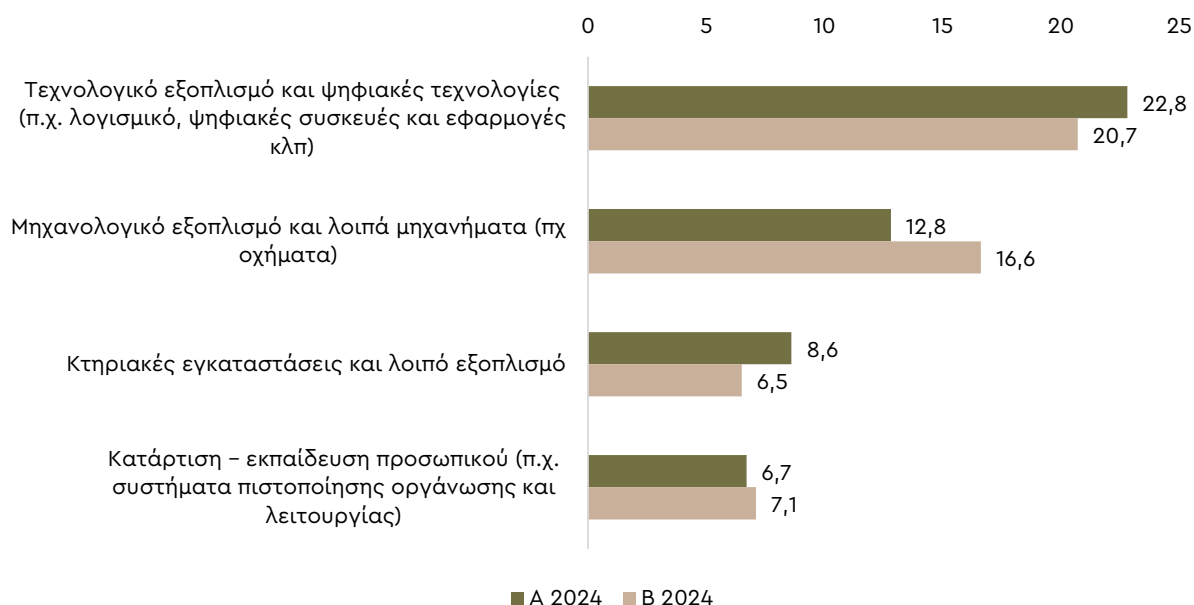
Οι περισσότερες επενδύσεις παραμένουν μικρής κλίμακας, δεδομένου ότι η συντριπτική τους πλειονότητα χρηματοδοτείται από ίδιους πόρους. Συγκεκριμένα για 1 στις 2 επιχειρήσεις, που πραγματοποίησαν οποιαδήποτε επένδυση το 2024, αυτή δεν ξεπέρασε τις 5000€ όπως φαίνεται και στο Γράφημα 6.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία των ερευνών του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, περισσότερες από 1 στις 5 επιχειρήσεις επένδυσαν σε τεχνολογικό εξοπλισμό και ψηφιακές επενδύσεις (π.χ. λογισμικό, ψηφιακές συσκευές και εφαρμογές), λιγότερες από 1 στις 5 σε μηχανολογικό εξοπλισμό και λοιπά μηχανήματα και λιγότερες από 1 στις 10 σε κτηριακές εγκαταστάσεις -λοιπό εξοπλισμό και σε κατάρτιση – εκπαίδευση προσωπικού (π.χ. συστήματα πιστοποίησης οργάνωσης και λειτουργίας).

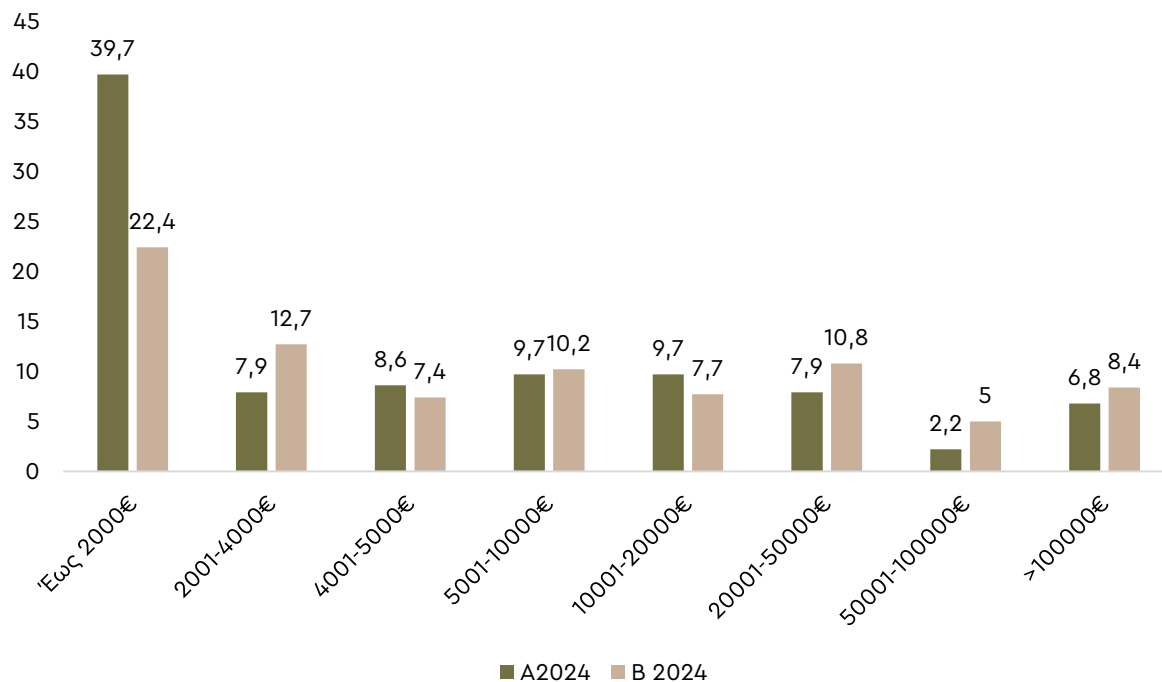
Οι περιορισμένης κλίμακας επενδύσεις, που πραγματοποιούν οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις, είναι σαφές ότι επιδρούν αρνητικά στη θέση τους στην αγορά που δραστηριοποιούνται και περιορίζουν ή καθυστερούν χρονικά τις υπαρκτές δυνατότητες ανάπτυξής τους. Η διαχρονική, πλέον δεκαπενταετής, αδυναμία πρόσβασης σε χρηματοδοτικά εργαλεία, λόγω του αποκλεισμού της συντριπτικής τους πλειονότητας από το τραπεζικό σύστημα και τους κύριους ευρωπαϊκούς αναπτυξιακούς πόρους, καθιστά μονόδρομο την αυτοχρηματοδότηση για την ανάπτυξη, τον εκσυγχρονισμό και την επέκτασή τους. Όπως, άλλωστε, φαίνεται και στο γράφημα, τα ίδια κεφάλαια αποτελούν διαχρονικά τη βασική πηγή χρηματοδότησης για τις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις.

Τέλος, όπως είναι φυσικό, συνεχίζεται για μια ακόμη χρονιά η συσχέτιση των επενδύσεων και του ύψους αυτών ανάλογα με το μέγεθος της επιχείρησης με όρους αριθμού εργαζομένων και κύκλου εργασιών. Οι επιχειρήσεις που καταγράφουν μεγαλύτερο κύκλο εργασιών και διατηρούν περισσότερες ενεργές θέσεις εργασίας, είναι σε θέση προφανώς να συγκεντρώσουν και τα αναγκαία κεφάλαια αυτοχρηματοδότησης των επενδύσεών τους, σε αντίθεση με τις επιχειρήσεις που υπολείπονται σε αυτά τα δύο μεγέθη, γεγονός που θέτει και μια σειρά ερωτημάτων σχετικά με τη στόχευση μετάβασης του συνόλου των επιχειρήσεων σε πρακτικές πιο φιλικές προς το περιβάλλον, ακόμα και αν το επιθυμούν. Αντίθετα, οι οικονομικοί περιορισμοί θέτουν ζητήματα βιωσιμότητας για τις πιο ασθενείς οικονομικά επιχειρήσεις στο ενδεχόμενο μιας επόμενης κρίσης, ό,τι χαρακτηριστικά και αν έχει αυτή.

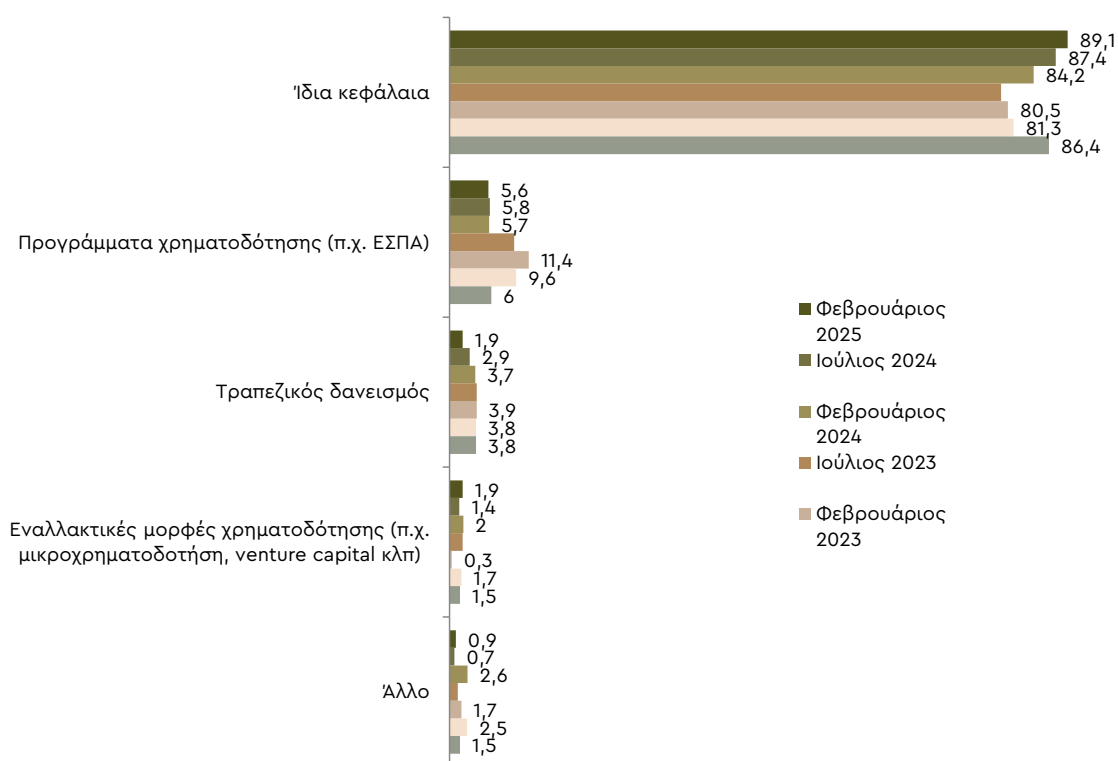
Γράφημα 6. Επενδύσεις

Γράφημα 7. Ύψος Επενδύσεων

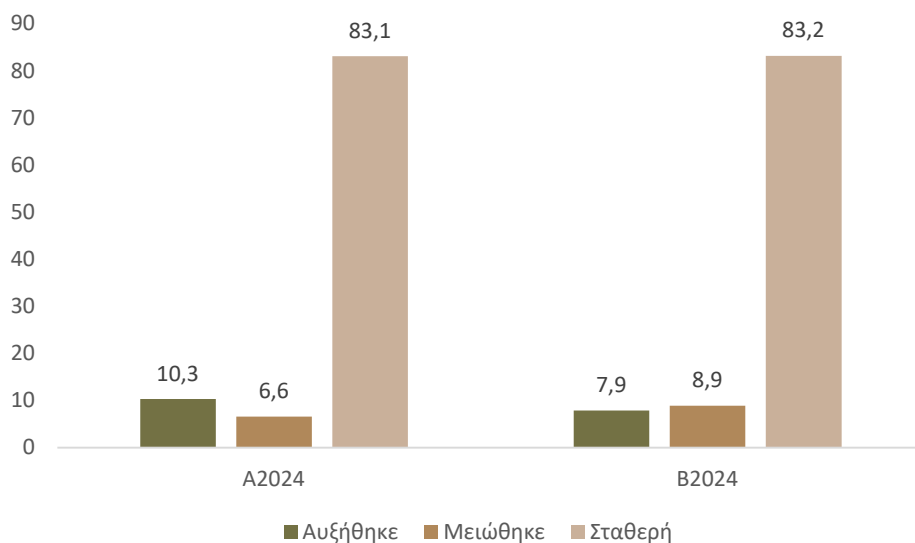
Γράφημα 8. Πηγές Χρηματοδότησης Επενδύσεων

2/5 Απασχόληση

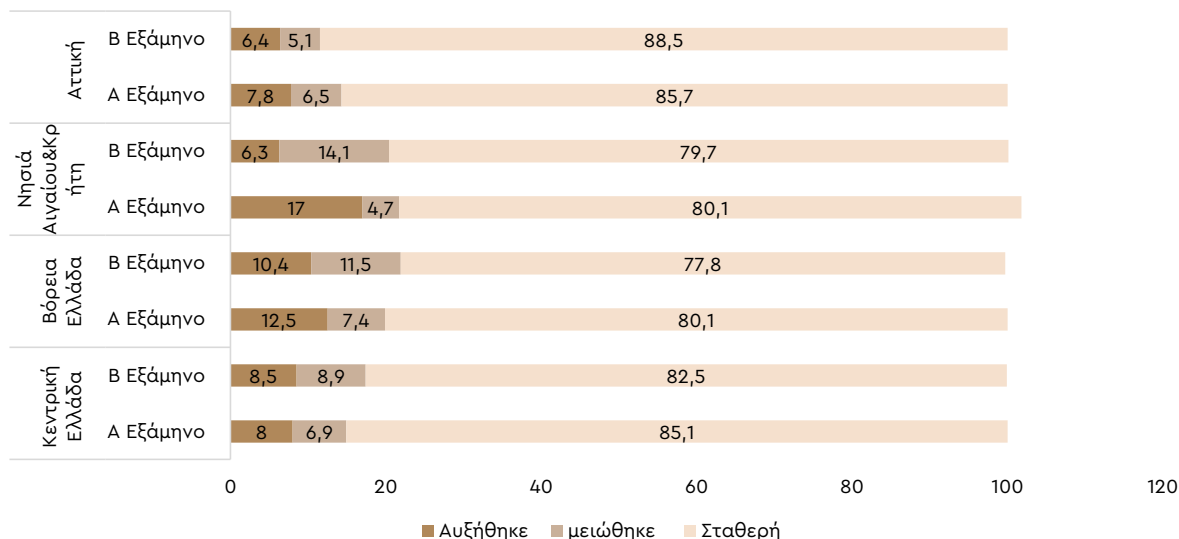
Στον τομέα της απασχόλησης, το ισοζύγιο των επιχειρήσεων που μετέβαλαν στο προσωπικό τους δεν παρέμεινε σταθερό σε όλη την διάρκεια του 2024. Στο πρώτο εξάμηνο, παρέμεινε θετικό, αν και υποδεέστερο των εκτιμήσεων που είχαν γίνει για το συγκεκριμένο εξάμηνο. Ειδικότερα, το πραγματικό ποσοστό των επιχειρήσεων που αύξησαν το προσωπικό τους αντιστοιχεί στο 10,3%, έναντι 6,6%, που δήλωσε ότι το μείωσε. Στο δεύτερο εξάμηνο, το ισοζύγιο αυτό ήταν αρνητικό. Πιο συγκεκριμένα, οι επιχειρήσεις που δήλωσαν ότι αύξησαν το προσωπικό τους αντιστοιχούν στο 7,9%, έναντι 8,9%, που δήλωσε ότι το μείωσε. Ωστόσο, η εικόνα που σκιαγραφείται μέσω των παραπάνω ποσοστών χρήζει προσεκτικότερης ανάγνωσης, καθώς και περαιτέρω ανάλυσης για την αποφυγή δημιουργίας μιας πλασματικής εικόνας και για την καλύτερη κατανόηση της πορείας της απασχόλησης κατά την διάρκεια του 2024.

Γράφημα 9. Απασχόληση

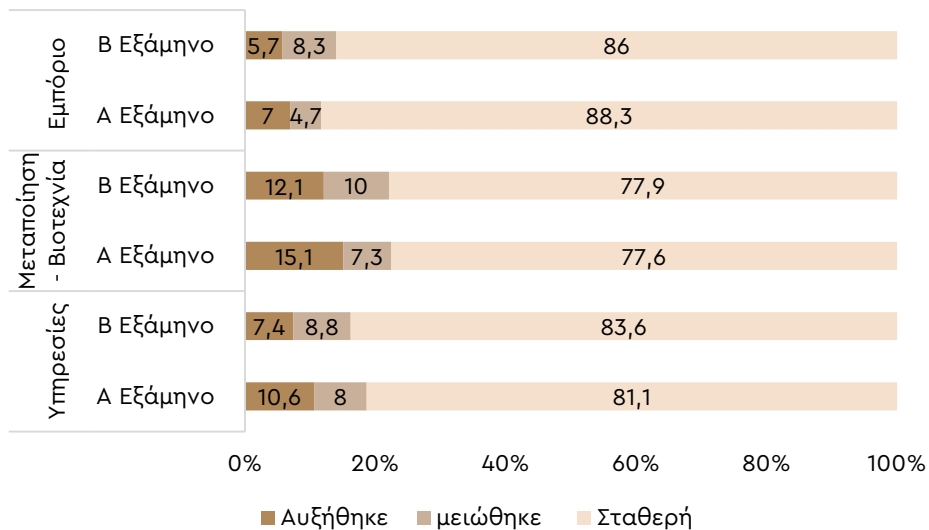

Αρχικά, θα πρέπει να ληφθούν υπ'όψιν οι ιδιαιτερότητες του κάθε εξαμήνου. Ειδικότερα, το πρώτο εξάμηνο του 2024 αποτελεί τη σημαντικότερη περίοδο προετοιμασίας και την ουσιαστική έναρξη της τουριστικής περιόδου. Στο πλαίσιο της περιόδου αυτής, η εποχική απασχόληση αυξάνεται. Συνολικά, λοιπόν, είναι αναμενόμενο τα ποσοστά της απασχόλησης να αυξάνονται και τα αντίστοιχα της ανεργίας να σημειώνουν πτώση. Η συνδρομή της εποχικής απασχόλησης στη θετική εικόνα του πρώτου εξαμήνου, αλλά και στη γενικότερη εικόνα σε ετήσια βάση, μπορεί να εντοπιστεί και στις διαφοροποιήσεις σε γεωγραφικό επίπεδο. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο εξάμηνο του 2024, το υψηλότερο θετικό ισοζύγιο παρατηρείται στα νησιά του Αιγαίου και την Κρήτη (17% αύξηση, έναντι 4,7% μείωση), ενώ, στο δεύτερο εξάμηνο, οι μειώσεις ξεπέρασαν σημαντικά τις αυξήσεις στις ίδιες περιοχές και καταγράφηκε το μεγαλύτερο αρνητικό ισοζύγιο όσον αφορά τη γεωγραφική διάσταση (6,3% αύξηση έναντι 14,1% μείωση του προσωπικού).

Γράφημα 10. Απασχόληση ανά περιοχή

Σε κλαδικό επίπεδο, σε αντίθεση με το δεύτερο εξάμηνο του 2024, όπου ο κλάδος της μεταποίησης ήταν ο μόνος που παρουσίαζε αρνητικό ισοζύγιο, καθ' όλη την διάρκεια του 2024, ο ίδιος αυτός κλάδος είναι ο μόνος που διατηρεί σταθερά θετικό το ισοζύγιο του, σημειώνοντας και τη μεγαλύτερη αύξηση σε σχέση με τους κλάδους του εμπορίου και των υπηρεσιών, στο πρώτο εξάμηνο του 2024. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο εξάμηνο, το 15,1% των επιχειρήσεων του συγκεκριμένου κλάδου αυξάνει την απασχόληση, έναντι του 7,3% που μειώνει το προσωπικό του, ενώ, στο δεύτερο εξάμηνο του 2024, το 12,2% των επιχειρήσεων του κλάδου αύξησε το προσωπικό του, έναντι του 10% που το μείωσε. Παρά την αύξηση του ποσοστού των επιχειρήσεων που μείωσαν το προσωπικό τους και την πτώση του ποσοστού εκείνων που το αύξησαν, η διατήρηση του θετικού ισοζυγίου, για όλη την διάρκεια του 2024, για τον κλάδο της μεταποίησης, αποτελεί ένα πολύ θετικό εύρημα, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη και το γεγονός ότι, στο δεύτερο εξάμηνο του 2023, ο κλάδος της μεταποίησης ήταν ο μόνος με αρνητικό πρόσημο. Όσον αφορά, τους άλλους δύο κλάδους, εκείνους του εμπορίου και των υπηρεσιών, τα θετικά ισοζύγιά τους, στο πρώτο εξάμηνο του 2024 (αύξηση 7%, έναντι μείωσης 4,7% στο εμπόριο και αύξηση 10,6%, έναντι μείωσης 8% στις υπηρεσίες) αντικαταστάθηκαν από αρνητικά στο δεύτερο εξάμηνο (5,7% των επιχειρήσεων αύξησε το προσωπικό, έναντι 8,3% που το μείωσε στο εμπόριο και 7,4% των επιχειρήσεων αύξησε το προσωπικό, έναντι 8,8% που το μείωσε στον κλάδο των υπηρεσιών).

Γράφημα 11. Απασχόληση ανά κλάδο

Στην παρουσίαση της συνολικής εικόνας για τον τομέα της απασχόλησης καθ' όλη την διάρκεια του 2024, θα πρέπει να ληφθούν υπ' όψιν και ορισμένοι σημαντικοί παράγοντες που αφορούν το πρώτο εξάμηνο του 2024. Κατ' αρχάς, όσον αφορά την ελληνική αγορά εργασίας αυτή εξακολουθεί και σε αυτό το εξάμηνο να έχει τον δεύτερο υψηλότερο δείκτη ανεργίας μετά την Ισπανία, μεταξύ των 27 κρατών μελών της ΕΕ. Παράλληλα, παρά την μικρή υποχώρηση που σημειώνεται, στο εξάμηνο αυτό, στις πληθυσμιακές ομάδες των γυναικών και των νέων, εξακολουθεί να υφίσταται ένα πλαίσιο έντονων έμφυλων και ηλικιακών ανισοτήτων. Ενδεικτικά, η ανεργία των γυναικών παραμένει διπλάσια σε σχέση με αυτήν των ανδρών (12,2% για τις γυναίκες, έναντι 7,5% για τους άνδρες). Επίσης, η Ελλάδα βρίσκεται στην δεύτερη χειρότερη θέση σε ποσοστό απασχόλησης στην πληθυσμιακή ομάδα των γυναικών (μόνο το 52,4% των γυναικών απασχολείται), μετά την Ιταλία, ανάμεσα στα κράτη μέλη της ΕΕ.

Τέλος, ιδιαίτερα διαφωτιστική είναι και η σύγκριση του πρώτου εξαμήνου του 2024 με το αντίστοιχο του 2023. Αναλυτικότερα, στο πρώτο εξάμηνο του 2024, παρατηρείται μια επιβράδυνση του ρυθμού αύξησης της απασχόλησης. Αρχικά, τόσο τον Φεβρουάριο του 2023, όσο και τον Φεβρουάριο του 2024, τα ποσοστά είναι πανομοιότυπα. Ειδικότερα, τον Φεβρουάριο του 2023, το ποσοστό των επιχειρήσεων που είχε δηλώσει αύξηση της απασχόλησης ήταν 9,3% και το αντίστοιχο που είχε δηλώσει μείωση 7,6%. Τον Φεβρουάριο του 2024, τα αντίστοιχα ποσοστά κυμαίνονταν παρομοίως στο 9,2% και 7,6%. Εν αντιθέσει με τα παραπάνω, τον Ιούλιο, παρατηρείται μια σημαντική διαφορά. Το ποσοστό των επιχειρήσεων που δήλωσε αύξηση της απασχόλησης κυμάνθηκε στο 11,2%, έναντι ενός 4,5% που δήλωσε μείωση, ενώ τον Ιούλιο του 2024, τα αντίστοιχα ποσοστά κυμάνθηκαν χαμηλότερα σε επίπεδο αύξησης της απασχόλησης και υψηλότερα σε επίπεδο μείωσης (10,3% και 6,6% αντίστοιχα).

Η συνολική πτώση του ποσοστού των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων που αύξησαν το προσωπικό τους καθώς και η ταυτόχρονη αύξηση του ποσοστού των επιχειρήσεων εκείνων που μείωσαν το προσωπικό τους, στο δεύτερο εξάμηνο του 2024, ταιριάζει με τη γενικότερη

εικόνα που διαμορφώνουν τα τελευταία στοιχεία του ΕΡΓΑΝΗ σε σχέση με τις ροές μισθωτής απασχόλησης στον ιδιωτικό τομέα. Συγκεκριμένα, το πρώτο εξάμηνο του 2024, το ισοζύγιο των προσλήψεων και των αποχωρήσεων ήταν θετικό. Αντιθέτως, στο δεύτερο εξάμηνο, το ισοζύγιο αυτό είναι αρνητικό. Συνολικότερα, λοιπόν, παρατηρούμε μείωση των προσλήψεων και αύξηση των αποχωρήσεων στον ιδιωτικό τομέα στο δεύτερο εξάμηνο του 2024. Επομένως, η τάση μείωσης του προσωπικού που παρατηρείται στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις το δεύτερο εξάμηνο του 2024 συμβαδίζει με τη γενικότερη τάση μείωσης του προσωπικού στις επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, όπως άλλωστε επισημάνθηκε και παραπάνω.

2/6 Λειτουργικό Κόστος

Η αύξηση του λειτουργικού κόστους των επιχειρήσεων συνεχίζεται, ασκώντας όλο και μεγαλύτερη πίεση για την κάλυψη των βασικών αναγκών τους. Από την ενεργειακή κρίση και εξής, η μεσοσταθμική αύξηση του λειτουργικού κόστους ανήλθε στο 39,6% τα τελευταία τρία χρόνια. Στην προηγούμενη ετήσια έκθεση του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ για το 2023, καταγράφηκε μεσοσταθμική αύξηση λειτουργικού κόστους κατά 35% σε επίπεδο διετίας (2021-2023), γεγονός που αποκαλύπτει ότι, αν και με ηπιότερους ρυθμούς, η κρίσιμη αυτή παράμετρος για τις επιχειρήσεις εξακολουθεί να επιδρά επιβαρυντικά για μια ακόμη χρονιά.

Σύμφωνα με την τελευταία έρευνα οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (Φεβρουάριος 2025), 9 στις 10 επιχειρήσεις (91,6%) δήλωσαν ότι το κόστος λειτουργίας τους αυξήθηκε την τελευταία τριετία. Η αύξηση του λειτουργικού κόστους διαπερνά οριζόντια το σύνολο των κλάδων δραστηριότητας, καθώς στο εμπόριο αυξήθηκε μεσοσταθμικά κατά 40,7%, στη μεταποίηση κατά 34% και στις υπηρεσίες κατά 42,1%.

2/7 Τιμές Αγαθών Υπηρεσιών

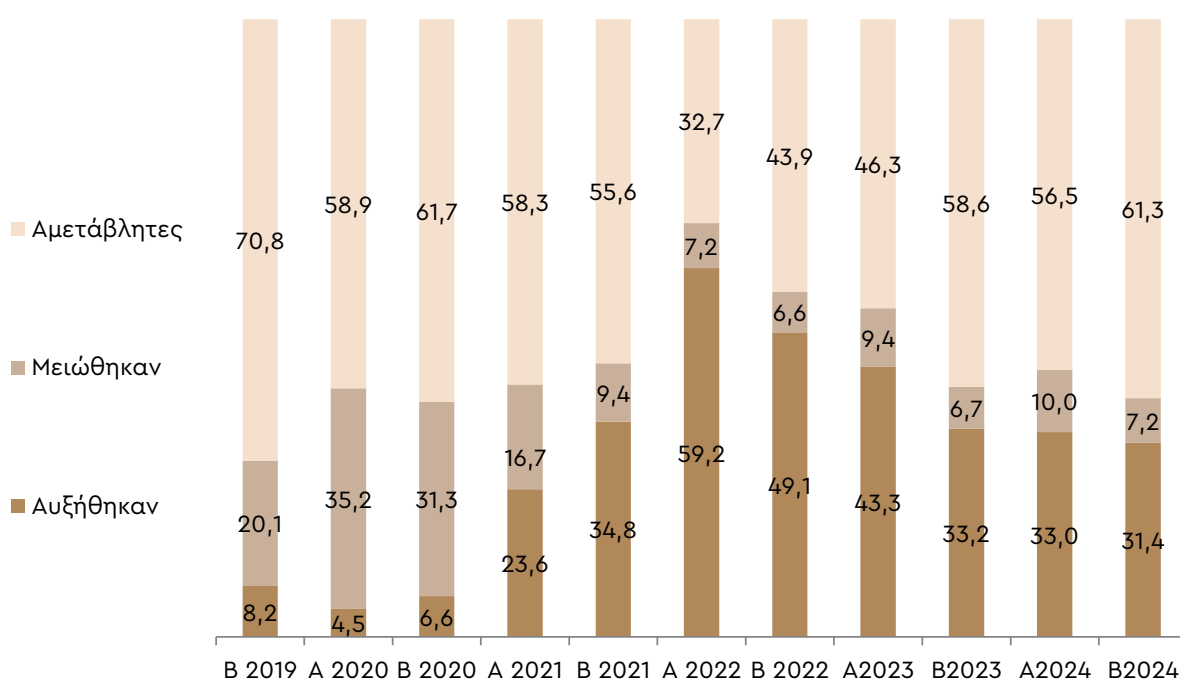
Η συχνότητα και η διασπορά των ανατιμήσεων σε υπηρεσίες και αγαθά παρουσιάζει τάση αποκλιμάκωσης από το δεύτερο εξάμηνο του 2023, μετά το μεγάλο κύμα ανατιμήσεων που διήρκησε για ενάμιση περίπου χρόνο. Παρόλα αυτά, ο ρυθμός και ο αριθμός των επιχειρήσεων που ανατίμησαν τα παρεχόμενα αγαθά και υπηρεσίες παραμένει σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα. Το ιδιαίτερα αυξημένο κόστος λειτουργίας άλλωστε επηρεάζει το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας και τον εφοδιασμό των επιχειρήσεων, όπως και η αύξηση των φορολογικών υποχρεώσεων του σημαντικότερου μέρους αυτών, με επακόλουθο την αύξηση των τιμών όχι όμως αντίστοιχα και της κερδοφορίας. Μετά την ιστορικών διαστάσεων πρακτική ανατιμήσεων του 2022, όπου, βάσει των ερευνών του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, το 59,2% των επιχειρήσεων έκανε αυξήσεις τιμών, το πρώτο εξάμηνο του 2022, ακολούθησε μια περίοδος σταδιακής αποκλιμάκωσης αυτού του ποσοστού, που πλέον κινείται, σε υψηλό και πάλι επίπεδο, λίγο πάνω από το 30% (33% το Α' Εξαμ. 2024, 31,45 το Β' Εξαμ. 2024).

Οι επιχειρήσεις του κλάδου του εμπορίου καταγράφουν τον μεγαλύτερο αριθμό όσων αύξησαν τιμές (35,1%), με τους κλάδους της μεταποίησης - βιοτεχνίας και τον κλάδο των υπηρεσιών

να ακολουθούν με μικρές διαφοροποιήσεις (30% και 28,8% αντίστοιχα). Οι αυξήσεις τιμών σημειώνονται οριζόντια σε όλες τις επιχειρήσεις ανεξαρτήτως μεγέθους, με τις ανατιμήσεις να υλοποιούνται σε μεγαλύτερο βαθμό όσο αυξάνεται ο ετήσιος κύκλος εργασιών των επιχειρήσεων. Λιγότερες από μία στις τρεις επιχειρήσεις με ετήσιο κύκλο εργασιών έως 100.000€ πραγματοποίησαν αυξήσεις τιμών, ενώ προσεγγίζουν τις τέσσερις στις δέκα οι επιχειρήσεις που έκαναν αυξήσεις τιμών και καταγράφουν κύκλο εργασιών που υπερβαίνει τις 100.000€.

Με βάση πάντως τις προθέσεις των επιχειρήσεων για το επόμενο διάστημα, όπως προκύπτει από τα ευρήματα της τελευταίας έρευνας του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, οι ανατιμήσεις θα συνεχιστούν καθώς μία στις δύο επιχειρήσεις (43,8%) που πραγματοποίησαν αύξηση τιμών το τελευταίο εξάμηνο προβλέπουν ότι θα προβούν και σε νέες αυξήσεις τιμών το επόμενο εξάμηνο, όπως και σχεδόν δύο στις δέκα (18,2%) όσων διατήρησαν σταθερές τις τιμές τους το τελευταίο εξάμηνο (Β 2024).

Γράφημα 12. Τιμές πώλησης αγαθών/υπηρεσιών

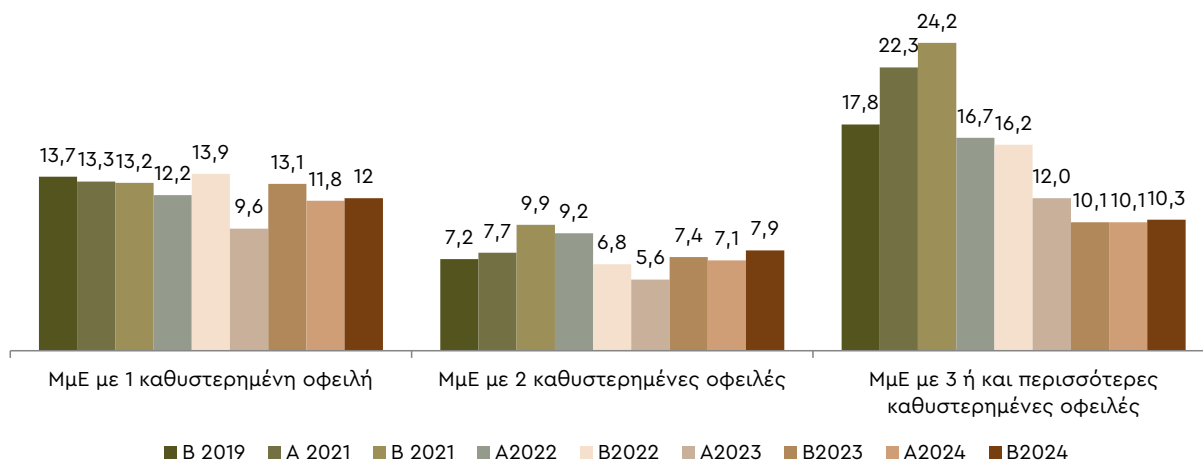
2/8 Υποχρεώσεις/οφειλές επιχειρήσεων

Το ποσοστό των επιχειρήσεων με ληξιπρόθεσμες οφειλές παρουσιάζει μικρές διαφοροποιήσεις συγκριτικά με την προηγούμενη χρονιά, παραμένοντας σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα.

Όπως σημειώθηκε και στην τελευταία έρευνα οικονομικού κλίματος του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, παρατηρείται μια διαφοροποίηση στη σύσταση των οφειλών, καθώς οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις προσπαθούν ειλικρινά να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους προς το Δημόσιο και τους φορείς κοινωνικής ασφάλισης, επιλέγοντας, ελλείψει ρευστότητας και ταμειακών διαθεσίμων, να καθυστερήσουν την αποπληρωμή άλλων υποχρεώσεων, όπως τις οφειλές τους προς τους προμηθευτές τους και τους λογαριασμούς ενέργειας κυρίως.

Αυτό σε γενικές γραμμές προκύπτει και από την τελευταία έκθεση του Γραφείου Προϋπολογισμού του Κράτους στη Βουλή (δ' τρίμηνο 2024), όπου παρατηρείται μείωση κατά 86.699 πρόσωπα (φυσικά και νομικά) των οφειλετών προς το δημόσιο σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο του 2023, με τον συνολικό αριθμό αυτών να ανέρχεται στα 3.926.439 φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Το συνολικό ύψος των ληξιπρόθεσμων οφειλών προς το Δημόσιο έχει αυξηθεί κατά 6,7 δις ευρώ, εκ των οποίων το 64% προκύπτει από τον ΦΠΑ (2,5 δις ευρώ) και τον φόρο εισοδήματος (1,7 δις ευρώ), με τη μείωση να προέρχεται κυρίως από τις χαμηλού ύψους οφειλές, όπου περιλαμβάνονται οι μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Η αύξηση του αριθμού των μητρώων οφειλετών (+2693) στον ΕΦΚΑ δεν αντισταθμίζει αυτήν τη μεγάλη μείωση οφειλετών προς το Δημόσιο. Το γεγονός όμως ότι ο αριθμός των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων με ληξιπρόθεσμες οφειλές διατηρείται στα ίδια περίπου επίπεδα με το 2023, πιστοποιεί τη διαφοροποίηση της προτεραιότητας πληρωμής υποχρεώσεων σε σχέση με άλλες χρονιές, διαφοροποίηση πάντως που εγκυμονεί κινδύνους σε διάφορους κλάδους της οικονομίας, όπως αυτός της μεταποίησης εφόσον παρατηρούνται καθυστερήσεις στην αποπληρωμή των προμηθευτών.

Γράφημα 13. Βαθμός υπερχρέωσης ΜμΕ

Ανάλογα με τον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας προκύπτει ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα ληξιπρόθεσμων οφειλών εντοπίζεται σε επιχειρήσεις εστίασης, καθώς το 16,7% αυτών έχει τρεις ή και περισσότερες ληξιπρόθεσμες οφειλές, ενώ με τουλάχιστον μια ληξιπρόθεσμη οφειλή εμφανίζεται το 44,1% αυτών. Οι εμπορικές επιχειρήσεις, επίσης, αντιμετωπίζουν προβλήματα έγκαιρης ανταπόκρισης στις υποχρεώσεις καθώς το 12,87% των επιχειρήσεων εμφανίζει τρεις ή περισσότερες ληξιπρόθεσμες οφειλές. Έντονο πρόβλημα υπερχρέωσης αντιμετωπίζουν, επιπλέον, οι επιχειρήσεις χωρίς προσωπικό (36,2%), οι επιχειρήσεις με έως τέσσερις εργαζομένους (31,3%), αλλά και οι επιχειρήσεις με έως εννέα εργαζομένους (26,1%). Σημαντική, τέλος, είναι η πίεση λόγω ληξιπρόθεσμων υποχρεώσεων, που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις με ετήσιο κύκλο εργασιών έως 50.000 € (37,3%), όπως και οι επιχειρήσεις με κύκλο εργασιών μεταξύ 50.000 – 100.000 € (32,5%).

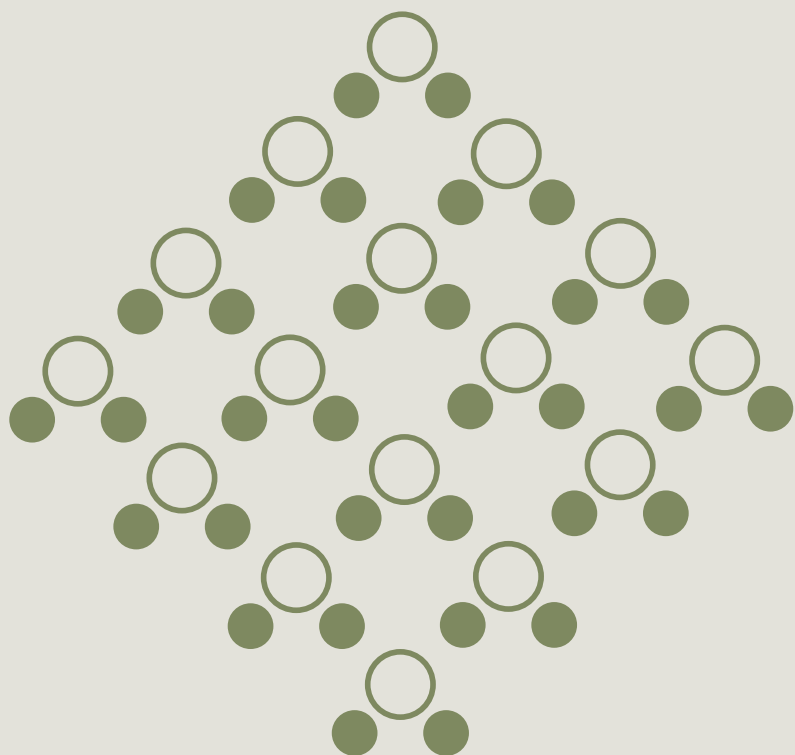
Όσον αφορά την κάθε κατηγορία υποχρεώσεων, τα ευρήματα της τελευταίας έρευνας του ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ (Φεβρουάριος 2025) είναι τα εξής:

- ▶ το 11,3% των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές προς τον πρώην ΟΑΕΕ,
- ▶ το 10,4% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές σε λογαριασμούς ενέργειας,
- ▶ το 14,9% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές προς προμηθευτές,
- ▶ το 11,3% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές προς την εφορία,
- ▶ το 7,0% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές ενοικίου,
- ▶ το 5,9% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές σε λοιπούς λογαριασμούς (νερό, τηλεφωνία κ.λπ.),
- ▶ το 6,6% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες τραπεζικές οφειλές,
- ▶ το 3,3% δήλωσε πως έχει ληξιπρόθεσμες οφειλές προς το πρώην ΙΚΑ.

Τέλος, και όσον αφορά το ύψος των οφειλών των επιχειρήσεων:

- ▶ το 44,2% έχει καθυστερημένες υποχρεώσεις έως 10.000 €,
- ▶ το 13,1% από 10.001 έως 20.000 €,
- ▶ το 11,8% από 20.001 έως 50.000 €,
- ▶ το 7,5% από 50.001 έως 100.000 €, και
- ▶ το 7,2% πάνω από 100.000 €.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η συντριπτική πλειονότητα των μικρών και πολύ μικρών επιχειρήσεων διατηρεί οφειλές έως 50.000€, γεγονός που αναδεικνύει την αναγκαιότητα τόσο μιας πιο ορθολογικής διαδικασίας ρύθμισης χρεών προς το δημόσιο και τους φορείς κοινωνικής ασφάλισης, με περιορισμό προσαυξήσεων και προστίμων και μεγαλύτερη έκταση περιόδου αποπληρωμής, όσο και μέτρων πρόσβασης των επιχειρήσεων σε κεφάλαια κίνησης, ιδίως προκειμένου να καλύπτουν έγκαιρα τις υποχρεώσεις τους προς τους προμηθευτές τους και τους λογαριασμούς ιδίως ενέργειας.

Μέρος

Πράσινη μετάβαση:
ανάμεσα σε ανάγκη
και δυνατότητα

Κλιματική Κρίση και Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις στην Ελλάδα.

Μια δύσκολη εξίσωση

Παναγιώτης Καλημέρης

*Επίκουρος Καθηγητής Οικολογικής Οικονομικής στο Τμήμα Οικονομικής και Περιφερειακής
Ανάπτυξης, του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.*

Περίληψη

Αναμφίβολα, οι ελληνικές Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις (εφεξής, ΜμΕ) διήλθαν μέσα από τις συμπληγάδες μιας πολυετούς χρηματοπιστωτικής κρίσης, που δημιούργησε ασφυκτικές συνθήκες ρευστότητας, την οποία διαδέχθηκαν οι αλληπάλληλες κρίσεις της πανδημίας (COVID-19) και της ενεργειακής ανασφάλειας που προκάλεσε η Ρωσική εισβολή στην Ουκρανία. Στην ήδη εξαιρετικά περίπλοκη εξίσωση που συνθέτουν τα παραπάνω, έρχεται να προστεθεί και η μεταβλητή «ανθρωπογενής κλιματική αλλαγή», ίσως η μεγαλύτερη περιβαλλοντική "εξωτερικότητα" που έχει δημιουργήσει η ανθρώπινη οικονομικό-κοινωνική δραστηριότητα. Το παρόν άρθρο εξετάζει συνοπτικά τις πρωτοφανείς προκλήσεις τις οποίες καλούνται να αντιμετωπίσουν οι ΜμΕ, καθώς και τις στοχευμένες πρωτοβουλίες μετριασμού (mitigation) και προσαρμογής (adaptation) στην κλιματική κρίση που πρέπει να υιοθετηθούν, εστιάζοντας στην ελληνική περίπτωση.

Κλιματική Αλλαγή και ΜμΕ

Σύμφωνα με την όη και πιο πρόσφατη αξιολόγηση της Διεπιστημονικής Επιτροπής για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC, 2023), η μέση παγκόσμια επιφανειακή θερμοκρασία αυξήθηκε κατά 1,09 °C την περίοδο 2011–2020, σε σχέση με τα προβιομηχανικά επίπεδα (περίοδος αναφοράς: 1850–1900). Η μεγαλύτερη θερμοκρασιακή αύξηση παρατηρείται στη ξηρά (1,59 °C), απ' ότι

στους ωκεανούς (0,88 °C). Το τελευταίο παράθυρο για τη διατήρηση της μέσης παγκόσμιας θερμοκρασίας στους 1,5 °C επάνω από τα προβιομηχανικά επίπεδα φαίνεται να κλείνει μάλλον αμετάκλητα, σηματοδοτώντας μια τεράστια πολιτική αποτυχία σε διεθνές επίπεδο, παρόλες τις έγκαιρες προειδοποιήσεις του IPCC από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, με ακραίες επιπτώσεις σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικό-οικονομικής δραστηριότητας αλλά και, κυρίως, στις επόμενες γενιές.

Οι συνέπειες της Κλιματικής Αλλαγής (ή Κρίσης, όπως έχει επικρατήσει να λέγεται, αφού από υποθετική απειλή του απώτερου μέλλοντος έχει καταστεί πλέον κρίση του παρόντος), πέρα από τις αμιγώς περιβαλλοντικές συνέπειες, αναμένεται να επηρεάσει όλες τις πτυχές της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, σε παγκόσμιο επίπεδο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, n.d., Συνέπειες της Κλιματικής Αλλαγής). Η αναγνώριση των δραματικών επιπτώσεων που θα έχει η κλιματική αλλαγή σε κάθε τομέα παραγωγικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας αποτελεί το κλειδί της κατανόησης των δράσεων που θα πρέπει να πραγματοποιηθούν, προκειμένου να προσαρμοστούν όλες οι επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως μεγέθους, πριν ακόμα αυτές οι πρακτικές αρχίσουν να γίνονται υποχρεωτικές (νομοθετικά) από τις κυβερνήσεις.

Οι ΜμΕ αναγνωρίζονται παγκοσμίως ως ακρογωνιαίολίθοι στη δημιουργία απασχόλησης και οικονομικής ανάπτυξης (Wilser, 2022). Οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής αναμένεται να πλήξουν δυσανάλογα τις ΜμΕ, οι οποίες δυνητικά θα μπορούσαν να αφορούν, από ζημιές σε υποδομές, εξοπλισμό και περιουσιακά στοιχεία, μέχρι και τη διακοπή της επιχειρηματικής δραστηριότητας, στα πιο ακραία σενάρια (Harvard Business Review, 2022). Ειδικά, στο κομμάτι των επιπτώσεων που αφορούν την οικονομική δραστηριότητα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Συνέπειες της Κλιματικής Αλλαγής) κάνει ιδιαίτερη μνεία στις επιπτώσεις που αναμένεται να πλήξουν τις επιχειρήσεις, ειδικά τις ΜμΕ, προκαλώντας μεταξύ άλλων:

- ▶ Υλικές ζημιές σε εγκαταστάσεις και λοιπά περιουσιακά στοιχεία
- ▶ Διατάραξη των αλυσίδων εφοδιασμού και των υποδομών
- ▶ Αύξηση του κόστους παραγωγής και συντήρησης
- ▶ Άνοδο των τιμών
- ▶ Διακοπή επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, στη χειρότερη περίπτωση

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (World Trade Organization, 2022) αναγνωρίζει τις μεγάλες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ΜμΕ παγκοσμίως στην εξεύρεση της αναγκαίας χρηματοδότησης που χρειάζονται για τον κρίσιμο μετασχηματισμό των επιχειρηματικών τους δραστηριοτήτων, στα πλαίσια της διαδικασίας προσαρμογής τους στην κλιματική αλλαγή. Μια ανασκόπηση σε διεθνές επίπεδο αναδεικνύει την ανάγκη για πρωτοβουλίες, που προτείνουν μια σειρά από οδηγίες και πρότυπα εφαρμογής πολιτικών προσαρμογής και μετριασμού της κλιματικής αλλαγής, στοχεύοντας κυρίως στις ΜμΕ (βλ. για παράδειγμα Burkinshaw, 2023; Wechkin, 2023). Αναγνωρίζοντας τον καθοριστικό ρόλο των ΜμΕ στη μάχη για την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, ο ΟΗΕ έχει δημιουργήσει το SME Climate Hub, με απώτερο στόχο τη διευκρίνιση της σχέσης των ΜμΕ με την κλιματική κρίση και την εξεύρεση εργαλείων και καλών πρακτικών. Η πιο πρόσφατη έρευνα σε παγκόσμιο επίπεδο, ανέδειξε τα παρακάτω κρίσιμα συμπεράσματα για μια σειρά από παράγοντες (SME Climate Hub, 2024):

- ▶ Σημαντικότερα κίνητρα για δράσεις για το κλίμα: Το 63% των επιχειρήσεων που ερωτήθηκαν θεωρεί ότι είναι σωστό να αναλάβουν δράση για το κλίμα, το 52% θεωρεί ότι οι δράσεις αυτές εξοικονομούν κόστος και οδηγούν σε απόδοση της επένδυσης, το 46% ότι αυτές συνεισφέρουν σε διαφοροποίηση τους από τους ανταγωνιστές, σε πιθανές φοροαπαλλαγές ή/και κρατική επιχορήγηση/επιδότηση, ενώ τέλος, το 44% ότι θα βοηθήσει στη βελτίωση της ανθεκτικότητας της επιχείρησής τους έναντι της κλιματικής αλλαγής.
- ▶ Σημαντικότερες προκλήσεις/εμπόδια που απέτρεψαν τις ΜμΕ να αναλάβουν δράση για το κλίμα: Το 52% όρισε την έλλειψη σχετικών πολιτικών ή σχετικών κυβερνητικών μέτρων ενίσχυσης, καθώς και την ανεπάρκεια χρηματοδότησης, το 39% την έλλειψη δεδομένων για τις παρούσες εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, το 29% προσδιόρισε ως σημαντικότερο εμπόδιο την έλλειψη χρόνου, ικανοτήτων και γνώσης, ενώ το 24% χαρακτήρισε ως ανεπαρκή την απόδοση των σχετικών επενδύσεων.
- ▶ Επαρκή γνώση χρηματοδοτικών εργαλείων για δράσεις σχετικές με το κλίμα: Η πλειοψηφία (64%) των ερωτηθέντων απάντησε ότι η γνώση/πληροφόρησή τους είναι πολύ φτωχή, το 22% ότι είναι μέτρια, ενώ μόνον ένα πολύ μικρό ποσοστό (13%) των ερωτηθέντων θεώρησε ότι διαθέτει υψηλό επίπεδο πληροφόρησης.
- ▶ Δράσεις για το κλίμα που αφορούν την εφοδιαστική αλυσίδα: Το 30% των επιχειρήσεων αναγνώρισαν ότι έχουν αναβαθμίσει τον κανονισμό προμηθειών τους, εστιάζοντας στη μείωση του ανθρακικού αποτυπώματος, τόσο όσον αφορά τις προδιαγραφές των αγορών τους, όσο και σε σχέση με τους προμηθευτές που επιλέγουν. Το 41% δήλωσε ότι συμμετέχει σε ενεργές συζητήσεις για τις εκπομπές άνθρακα με τους προμηθευτές τους, ενώ ένα 42% ότι έχει εμπλέξει και τους πελάτες τους σε συζητήσεις σχετικά με το ανθρακικό αποτύπωμα της χρήσης των υπηρεσιών/προϊόντων τους, αλλά και τις πρακτικές απόρριψής τους.

Η ελληνική περίπτωση

Η σημαντικότερη προσπάθεια οικονομικής αποτίμησης των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε από την Τράπεζα της Ελλάδος (Τράπεζα της Ελλάδος, 2011), η οποία αναμένεται να επικαιροποιηθεί στο επόμενο διάστημα (Τράπεζα της Ελλάδος, 2023). Επιπρόσθετα, το Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ) εκπόνησε πρόσφατα μια πολύ λεπτομερή μελέτη, που εστιάζει στην προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας στην κλιματική αλλαγή (ΙΟΒΕ, 2023). Η μελέτη εστιάζει, μεταξύ άλλων, στους οικονομικούς κινδύνους ως απόρροια της κλιματικής αλλαγής, τους οποίους καλείται να αντιμετωπίσει ο ευρύτερος ιδιωτικός τομέας στη χώρα, προκειμένου να διασφαλίσει την ομαλή επιχειρηματική δραστηριότητα, αλλά και να εκμεταλλευτεί τις πιθανές επιχειρηματικές ευκαιρίες που αναδύονται μέσα από τη διαδικασία προσαρμογής. Η μελέτη αναγνωρίζει ότι η ορθολογική αποδοχή του κλιματικού κινδύνου από τις επιχειρήσεις αποτελεί αναγκαία συνθήκη και προϋπόθεση για τη λήψη ορθών αποφάσεων σχετικά με τις αναγκαίες επενδύσεις για δράσεις προσαρμογής και της χρήσης των κατάλληλων χρηματοδοτικών εργαλείων. Ειδικότερα, η μελέτη αναλύει τα πιο διαδεδομένα χρηματοδοτικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται σε παγκόσμιο επίπεδο για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της οικονομίας και κοινωνίας, καθώς και για τον μετριασμό των επιπτώσεων από τις επερχόμενες ακραίες καιρικές μεταβολές, τα οποία συνοψίζονται ενδεικτικά στα εξής (ΙΟΒΕ, 2024 – σελ. 76):

- Πράσινα Ομόλογα
- Ομόλογα και Δάνεια με ρήτρες βιωσιμότητας
- Ασφαλίσεις
- Συμπράξεις Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα (ΣΔΙΤ)
- Ίδια Κεφάλαια

Παρόλα αυτά, η εν λόγω μελέτη δεν εστιάζει στις ΜμΕ, ενώ τα περισσότερα από τα παραπάνω εναλλακτικά μέσα χρηματοδότησης είναι διαθέσιμα κυρίως για τις μεγάλες επιχειρήσεις. Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η δεύτερη έκδοση της έρευνας της Ernst & Young (EY) Ελλάδος για τις επιχειρήσεις και την κλιματική αλλαγή, η οποία διερευνά τις απόψεις στελεχών από 75 μεγάλες επιχειρήσεις στην Ελλάδα για το έτος 2024, αναφορικά με την κλιματική αλλαγή και τα ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης (EY, 2025).

Όμως θα πρέπει να επισημανθεί, ότι οι ΜμΕ αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με τον Πίνακα 1, η συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων στην Ελλάδα είναι ΜμΕ (99,9%), οι οποίες απασχολούν το 84,6% του ανθρώπινου δυναμικού και συνεισφέρουν στο 67% της συνολικά παραγόμενης προστιθέμενης αξίας (Katsinis et al., 2024). Ως εκ τούτου, κρίνεται απολύτως αναγκαία μια εκτίμηση που θα εξειδικεύεται αποκλειστικά στις ανάγκες των ΜμΕ, κατά προτεραιότητα, και δεν θα εστιάζει στις μεγάλες επιχειρήσεις. Προς αυτή την κατεύθυνση, χρήσιμες πληροφορίες για τις ελληνικές ΜμΕ, καθώς και καλές πρακτικές από άλλες χώρες, μπορούν να αντληθούν από μια πρόσφατη σχετική έκθεση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) (Leidecker et al., 2023).

Πίνακας 1. Εκτίμηση του αριθμού των ΜμΕ και μεγάλων επιχειρήσεων, των αντίστοιχων θέσεων εργασίας και της προστιθέμενης αξίας στην Ελλάδα, για το 2023.

	Επιχειρήσεις		Απασχολούμενοι/ες		Προστιθέμενη Αξία	
	Αριθμός	Ποσοστό	Αριθμός	Ποσοστό	Δις €	Ποσοστό
Πολύ μικρές (0–9 απασχολούμενοι/ες)	739.378	94,7%	1.380.753	48,6%	27.9	34,7%
Μικρές (10–49 απασχολούμενοι/ες)	37.561	4,8%	681.747	24,0%	12.5	15,5%
Μεσαίες (50–249 απασχολούμενοι/ες)	3.691	0,5%	344.685	12,1%	13.5	16,7%
Σύνολο ΜΜΕ** (0–249 απασχολούμενοι/ες)	780.630	99,9%	2.407.185	84,6%	53.9	67,0%
Μεγάλες επιχειρήσεις (250+ απασχολούμενοι/ες)	476	0,1%	436.729	15,4%	26.6	33,0%

Πηγή: European Commission, 2024

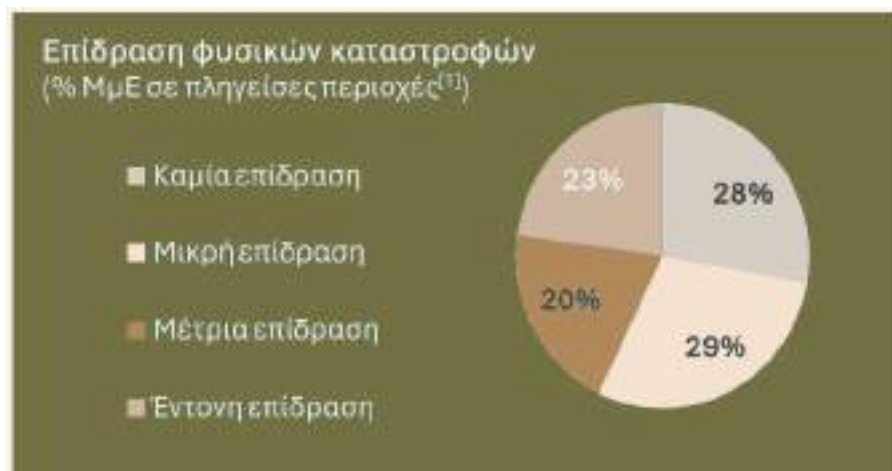
Οι Ευρωπαϊκοί πόροι εξακολουθούν να αποτελούν τη σημαντικότερη πηγή χρηματοδότησης των ΜμΕ για τη χρηματοδότηση δράσεων προσαρμογής και μετριασμού της κλιματικής αλλαγής. Σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα Δημοσίων Επενδύσεων και ΕΣΠΑ, κο Σκάλκο (2024), κατά την προηγούμενη περίοδο των Προγραμμάτων ΕΣΠΑ (2014–2020), μέσα από ειδικές δράσεις, χρηματοδοτήθηκε περίπου το 61% των ΜμΕ της χώρας. Στην κάλυψη του χρηματοδοτικού κενού των ΜμΕ, σημαντική αναμένεται να είναι και η συνεισφορά και των χρηματοδοτικών εργαλείων της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας (ΕΑΤ), μέσω δανεισμού με ευνοϊκούς όρους και επιτόκια. Ειδικότερα, στη νέα προγραμματική περίοδο (νέο ΕΣΠΑ 2021–2027 & Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας, με συνολικούς διαθέσιμους πόρους περίπου 62 δις ευρώ), προβλέπονται στοχευμένες δράσεις και χρηματοδοτικά εργαλεία για τον αναγκαίο εκσυγχρονισμό των ΜμΕ και την ενίσχυση της ανθεκτικότητάς τους, ενώ παράλληλα σχεδιάζεται και η επόμενη γενιά χρηματοδοτικών εργαλείων, με προτεραιότητα τη βιώσιμη χρηματοδότηση (sustainable finance) και την υιοθέτηση των κριτηρίων ESG (Environmental, Social, Governance – ήτοι: Περιβαλλοντικά κριτήρια, Κοινωνικά κριτήρια, Διακυβέρνηση), στα προγράμματα ενίσχυσης των επιχειρήσεων. Αναμφίβολα, η επαρκής χρηματοδότηση των ελληνικών ΜμΕ αποτελεί το κλειδί για τον επιτυχή μετασχηματισμό τους στις ρευστές και αβέβαιες συνθήκες που διαμορφώνει η κλιματική κρίση. Ενδεικτικά, οι προτεραιότητες των συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων εστιάζουν (Σκάλκος, 2024):

- ▶ Στη μεγέθυνση των ελληνικών ΜμΕ, μέσω συνεργειών αλλά και πιθανών συγχωνεύσεων,
- ▶ Στον ψηφιακό και «πράσινο» μετασχηματισμό τους,
- ▶ Στην ενίσχυση για τη συμμετοχή τους στις ευρωπαϊκές και διεθνείς αλυσίδες αξίας,
- ▶ Στην «πράσινη» πιστοποίηση προϊόντων και διαδικασιών,
- ▶ Στη βελτίωση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού τους,
- ▶ Στην υποστήριξη των επιχειρήσεων προκειμένου να προσδιορίσουν τις ανάγκες τους.

Επιπρόσθετα, σε συνδυασμό με τα παραπάνω, θα πρέπει να τονιστεί ότι η συμβολή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης παίζει καθοριστικό ρόλο στον επιχειρησιακό προγραμματισμό του εθνικού σχεδίου για την ενέργεια και το κλίμα (ΕΣΕΚ), μιας και σε αυτές οφείλεται σχεδόν το 40% των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (Βαρδουλάκης, 2020).

Εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα της πιο πρόσφατης διαθέσιμης έρευνας πεδίου που διεξήγαγε η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (2024), μέσω ερωτηματολογίου που εστάλη σε διακόσιες (200) ελληνικές ΜμΕ, με έδρα σε περιοχές που επλήγησαν από ακραία καιρικά φαινόμενα, κατά το έτος 2023. Ειδικότερα, το 30% των επιχειρήσεων που συμμετείχαν στην έρευνα δήλωσε ότι υπέστη άμεσο πλήγμα με υλικές ζημιές, κυρίως σε εγκαταστάσεις, ενώ το 42% δήλωσε έμμεση διαταραχή στη λειτουργία της επιχείρησης. Σύμφωνα με το Σχήμα 1, το 23% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η επίδραση των ακραίων καιρικών φαινομένων ήταν έντονη, το 20% μέτρια, το 29% μικρή, ενώ μόλις το 28% των ΜμΕ δήλωσε ότι δεν επηρεάστηκε καθόλου.

Γράφημα 1. Επίδραση των φυσικών καταστροφών στις ΜμΕ των πληγείσων περιοχών που συμμετείχαν στο δείγμα της έρευνας της ΕτΕ

Πηγή: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 2024

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ΜμΕ (60%) δήλωσε ότι προχώρησε σε αναδιαμόρφωση της εφοδιαστικής/εμπορικής τους αλυσίδας, μετά τα πλήγματα, ενώ το 75% των πληγείσων ΜμΕ χρειάστηκαν περισσότερους από 2 μήνες, μετά τις καταστροφές, προκειμένου να επανέλθουν στις πρωταρχικές ομαλές συνθήκες λειτουργίας τους, με ό,τι αυτό συνεπάγεται στα λειτουργικά κόστη αλλά και στην εικόνα/φήμη της επιχείρησης.

Η μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι οι ελληνικές ΜμΕ αντιδρούν ορθολογικά στα νέα δεδομένα που δημιουργεί η κλιματική κρίση, καθώς τα 2/3 των πληγείσων επιχειρήσεων σχεδιάζουν επενδύσεις προσαρμογής για την επόμενη τριετία, ενώ το 41% δηλώνει ότι η εμπειρία από τις καταστροφές στάθηκε ως η βασικότερη αιτία για τον προγραμματισμό των επενδύσεων αυτών. Ο μεσοπρόθεσμος προγραμματισμός των επενδύσεων της επόμενης τριετίας εστιάζει τόσο στην ενεργή θωράκιση των υποδομών των επιχειρήσεων, όσο και στην παθητική θωράκιση αυτών από μελλοντικά πλήγματα, μέσα από προϊόντα ασφαλιστικής κάλυψης κινδύνου (εγκαταστάσεων, εξοπλισμού, αλλά και πωλήσεων).

Επίλογος

Η οδυνηρή διαπίστωση ότι η κλιματική αλλαγή δεν είναι πλέον ένα γεγονός που αφορά το απώτερο μέλλον, αλλά τουναντίον αποτελεί μια κρίση του παρόντος, δημιουργεί νέα δεδομένα που επηρεάζουν ποικιλοτρόπως όλες τις εκφάνσεις της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας, σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο, και δεδομένου ότι οι ΜμΕ αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο της οικονομικής δραστηριότητας, η ομαλή μετάβαση τους στη νέα πραγματικότητα αποτελεί ένα μεγάλο πολιτικό, οικονομικό αλλά και κοινωνικό στοίχημα. Η αυξητική τάση της εμφάνισης ακραίων καιρικών φαινομένων, ειδικά στην περίπτωση της Ελλάδας, επιτάσσει την άμεση θωράκιση των ΜμΕ, η οποία περνάει αναπόφευκτα μέσα από την

εύκολη πρόσβαση σε κατάλληλα χρηματοδοτικά εργαλεία και ασφαλιστικά προϊόντα, πέρα από το σχεδιασμό εξειδικευμένων πολιτικών προσαρμογής και μετριασμού. Η αλλαγή κουλτούρας στις ελληνικές ΜμΕ σε σχέση με τις επιπτώσεις της κλιματικής κρίσης διαφαίνεται ήδη μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας που διεξήγαγε η ΕτΕ. Αναμφίβολα, η προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας στην κλιματική κρίση περνάει κυρίως μέσα από την προστασία και τη θωράκιση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Βαρδουλάκης Ε. (2020), "Η συμβολή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης στο πλαίσιο του εθνικού σχεδίου για την ενέργεια και το κλίμα (ΕΣΕΚ)", *Ενημερωτικά Σημειώματα ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ 18/2020*, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, σσ. 36: https://imegsevee.gr/wp-content/uploads/2020/07/%CE%9D18_vardoulakis.pdf (Ανακτήθηκε στις 15.12.2024)
- Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (2024). Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις: Αντίδραση σε φυσικές καταστροφές (Απρίλιος 2024). *Διεύθυνση Οικονομικής Ανάλυσης*. Διαθέσιμη: <https://www.nbg.gr/el/omilos/meletes-oikonomikes-analuseis/reports/climate-smes-2024> (Ανακτήθηκε στις 08.03.2025).
- ΕΥ (2025). "Πώς μπορούν οι ελληνικές επιχειρήσεις να δημιουργήσουν αξία μέσα από τις δράσεις τους για την κλιματική αλλαγή;" *EY Sustainable Value Study, Ελλάδα 2024*. Διαθέσιμη: https://www.ey.com/el_gr/insights/sustainability/pws-mporoun-oi-ellinikes-epixeiriseis-na-dimiourgisoun-aksia-mesa-apo-tis-driseis-tous-gia-tin-klimatiki-allagi (Ανακτήθηκε στις 08.03.2025).
- ΙΟΒΕ (2023). Προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή: Προκλήσεις και προοπτικές για την ελληνική οικονομία. *Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ)*: https://iobe.gr/research_dtl.asp?RID=280 (Ανακτήθηκε στις 08.03.2025)
- Σκάλκος, Δ., (2024). "Προκλήσεις και ευκαιρίες στη χρηματοδότηση των ΜμΕ". Ειδική Έκδοση «Οικονομική Διαχείριση στη Σύγχρονη Εποχή», στην Εφημερίδα Το Βήμα της Κυριακής (14.7.2024). Διαθέσιμο: https://www.ggde-espa.gov.gr/2024/07/18/to_vima_14_7_2024/ (Ανακτήθηκε στις 10.12.2024).
- Τράπεζα της Ελλάδος (2011). Οι Περιβαλλοντικές, Οικονομικές και Κοινωνικές Επιπτώσεις της Κλιματικής Αλλαγής στην Ελλάδα. *Επιτροπή Μελέτης Επιπτώσεων Κλιματικής Αλλαγής (Ιούνιος, 2011)*. Διαθέσιμη: https://www.bankofgreece.gr/Publications/%CE%A0%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%B7%CF%82_%CE%95%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7.pdf?mode=preview (Ανακτήθηκε στις 10.03.2025).
- Τράπεζα της Ελλάδος (2023). Δημοσίευση ενδιάμεσων αποτελεσμάτων των μελετών για την τρωτότητα και τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής στην Ελλάδα. Δελτία Τύπου: (15/12/2023). Διαθέσιμο: <https://www.bankofgreece.gr/enimerosi/grafeio-typoy/anazhtshsh>

enhmerwsewn/enhmerwseis?announcement=1a36875d-52eb-4dec-b46a-02eeeba09961 (Ανακτήθηκε στις 10.03.2025).

Ξενόγλωση

- Burkinshaw, A. (n.d.). Now or never: What the latest IPCC report should mean for businesses. Sustainability News. <https://sustainability-news.net/sustainability/now-or-never-what-the-latest-ipcc-report-should-mean-for-businesses/>
- European Commission. (n.d.). Consequences of climate change. *Climate Action*. https://climate.ec.europa.eu/climate-change/consequences-climate-change_el
- European Commission (2024). SME Performance Review 2024 – Greece country sheet: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/60566> (Ανακτήθηκε στις 10.03.2025).
- Harvard Business Review. (2022, August 24). As climate risk grows, so will costs for small businesses. <https://hbr.org/2022/08/as-climate-risk-grows-so-will-costs-for-small-businesses>
- IPCC (2023) Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, pp. 1–34, doi: 10.59327/IPCC/AR6-9789291691647.001. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>
- Katsinis, A., Lagüera-González, J., Di Bella, L., Odenthal, L., Hell, M., Lozar, B. (2024). Annual Report on European SMEs 2023/2024, Publications Office of the European Union, Luxemburg, 2024, doi:10.2826/355464.
- Leidecker, T. et al. (2023), "Transitioning to a green economy in Greece", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 1757, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/77cd54d8-en>. (Ανακτήθηκε στις 12.03.2025)
- SME Climate Hub (2024). Mobilizing Small Businesses to Net Zero. *SME Climate Hub-2024 Survey*. <https://smeclimatehub.org/> (Ανακτήθηκε στις 10.03.2025).
- Walsh, B. (2022, September 20). How businesses can take action on climate change. TIME. <https://time.com/6213434/climate-change-action-companies-businesses/>
- Wechkin, C. (2023, April 20). Honoring Earth Day: The top 3 things your small and medium-sized enterprises can do to prevent climate change, according to the IPCC. RyeStrategy. <https://www.ryestrategy.com/blog/honoring-earth-day-the-top-3-things-your-small-and-medium-sized-enterprises-can-do-to-prevent-climate-change-according-to-the-ipcc>
- Wilser, J. (2022, October 13). The role of small businesses and companies in the climate fight. TIME. <https://time.com/6213434/climate-change-action-companies-businesses/>
- World Trade Organization (2022). Small Business and Climate Change. *MSME Research note #3*. https://www.wto.org/english/tratop_e/msmes_e/ersd_research_note3_small_business_and_climate_change.pdf (Ανακτήθηκε 13.12.2024).

Κίνδυνοι από την Κλιματική Αλλαγή, Επιχειρησιακή Απόδοση και γνωστοποίηση Περιβαλλοντικών, Κοινωνικών και Εταιρικής διακυβέρνησης πληροφοριών (ESG)

Κωνσταντίνος Η. Κουνετάς

*Καθηγητής Τμήματος Οικονομικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πατρών
Διευθυντής Εργαστηρίου Οικονομικής της Στρατηγικής, της Καινοτομίας & Αειφορίας*

Η κλιματική αλλαγή δεν αποτελεί νέο φαινόμενο για την ανθρωπότητα. Ο Παρμενίδης και ο Ερατοσθένης, δύο γνωστοί Έλληνες φιλόσοφοι, καθώς και ο διαπρεπής μαθηματικός και φιλόσοφος Πυθαγόρας, συγκαταλέγονται μεταξύ των πρώτων που αναφέρθηκαν στα κλιματικά χαρακτηριστικά, πριν από περίπου 26 αιώνες. Σήμερα, έντονα καιρικά φαινόμενα, όπως τυφώνες, ανεμοστρόβιλοι, ακραίες πλημμύρες και δασικές πυρκαγιές λόγω ξηρασίας, διαταράσσουν την κοινωνική ζωή και προκαλούν ανυπολόγιστες καταστροφές με τεράστιο οικονομικό αντίκτυπο. Παράλληλα, η κλιματική αλλαγή επηρεάζει αρνητικά την υγεία και την ευημερία των ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο, με τις προβλεπόμενες επιπτώσεις να εντείνονται ακόμη και υπό τα πιο φιλόδοξα σενάρια μείωσης εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Η άνοδος της θερμοκρασίας, η ανύψωση της στάθμης της θάλασσας και τα ακραία καιρικά φαινόμενα αναμένεται να προκαλέσουν ζημιές σε ακίνητη περιουσία και κρίσιμες υποδομές, να επηρεάσουν αρνητικά την ανθρώπινη υγεία και την παραγωγικότητα, και να πλήξουν σημαντικά τομείς όπως η γεωργία, η δασοκομία, η αλιεία και ο τουρισμός.

Παρά το γεγονός ότι οι επιπτώσεις αυτές είναι ιδιαίτερος σοβαρές για την ανθρωπότητα, η ανάδυση της κλιματικής αλλαγής ως αντικείμενο επιστημονικής μελέτης παρατηρείται μόλις

στα τέλη της δεκαετίας του 1970 στις φυσικές επιστήμες (d'Agre, 1975), ενώ η διερεύνηση των οικονομικών συνεπειών της άρχισε μόλις δύο δεκαετίες αργότερα. Η κατανόηση των οικονομικών επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής βρίσκεται πλέον υψηλά στην ατζέντα των οικονομολόγων, οι οποίοι συμβάλλουν ενεργά στον σχεδιασμό και τη μοντελοποίηση βέλτιστων πολιτικών για το κλίμα (Dell et al., 2014; Nordhaus, 2019), ενώ το θέμα συζητείται συχνά και στον δημόσιο λόγο από φορείς, οργανισμούς και μέσα ενημέρωσης (The New York Times, 2023), ενώ κατά πολλούς αποτελεί το νούμερο ένα παγκόσμιο πρόβλημα που απαιτεί άμεση διαχείριση.

Παρότι ο πυρήνας της οικονομικής επιστήμης επικεντρώνεται στη διαχείριση των σπάνιων πόρων, δύο οικονομολόγοι ανέδειξαν την αναγκαιότητα επαναπροσανατολισμού της οικονομικής σκέψης προς την οικονομία της κλιματικής αλλαγής. Πρώτος, ο Sir Nicholas Stern, με το γνωστό "Stern Review", που δημοσιεύθηκε τον Οκτώβριο του 2006, συγκέντρωσε ευρεία προσοχή σε διάφορους κύκλους – από τον ακαδημαϊκό χώρο έως τις ΜΚΟ και τα μέσα ενημέρωσης – τόσο στην Ευρώπη όσο και διεθνώς (Stern, 2006; Nordhaus, 2007). Σύμφωνα με την συγκεκριμένη έκθεση, όλες οι χώρες θα επηρεαστούν από την κλιματική αλλαγή, με τις φτωχότερες να υφίστανται τις συνέπειες νωρίτερα και εντονότερα. Επιπλέον, η ανεξέλεγκτη πορεία της κλιματικής αλλαγής ενδέχεται να μεταμορφώσει τη φυσική και ανθρώπινη γεωγραφία του πλανήτη και να επηρεάσει, κατά προσέγγιση, το 20% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Αντιθέτως, το κόστος δράσης για τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, με στόχο την αποφυγή των σοβαρότερων συνεπειών, εκτιμάται ότι μπορεί να ανέλθει μόλις στο 1% του παγκόσμιου ΑΕΠ ετησίως. Η ανασκόπηση καταλήγει στην ανάγκη περιορισμού της συγκέντρωσης αερίων του θερμοκηπίου στην ατμόσφαιρα μεταξύ 450 και 550 ppm CO₂ ισοδύναμο.

Δεύτερος, ο Καθηγητής William Nordhaus, βραβευμένος με το Βραβείο Νόμπελ Οικονομικών Επιστημών το 2018, εξετάζει μέσω του έργου του τους κύριους περιορισμούς που επιβάλλει η κλιματική αλλαγή και διερευνά τις επιπτώσεις διαφόρων πολιτικών παρεμβάσεων μέσω ποσοτικών μοντέλων, τα οποία περιγράφουν την παγκόσμια διασύνδεση μεταξύ της οικονομίας και του κλίματος (Nordhaus, 2019). Το έργο αυτών των δύο οικονομολόγων υποστηρίζεται και ενισχύεται από τη συνεισφορά άλλων επιστημόνων (Deschênes & Greenstone, 2007; Zivin & Neidell, 2012; Dell et al., 2012; 2014, Auffhammer, 2018; Oswald & Nordhaus, 2019), ενώ η επιστημονική συναίνεση αποτυπώνεται σε συνοπτικές αναφορές που δημοσιεύονται σε τακτά χρονικά διαστήματα από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, τη Διακυβερνητική Επιτροπή για την Κλιματική Αλλαγή (IPCC), καθώς και από οργανισμούς και κράτη όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, το ΔΝΤ, ο ΟΟΣΑ και ο Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας (IEA). Συνεπώς, οι επιπτώσεις και οι κίνδυνοι που απορρέουν από την ανεξέλεγκτη κλιματική αλλαγή, καθώς και το κόστος και οι ευκαιρίες που συνδέονται με την ανάληψη δράσης, διαμορφώνουν μια νέα κατεύθυνση στην οικονομική επιστήμη. Η λεγόμενη οικονομία της κλιματικής αλλαγής διαφοροποιείται σαφώς από το παραδοσιακό πεδίο της οικονομίας των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος.

Επιπλέον, η συζήτηση γύρω από σημαντικές πολιτικές με έμφαση στη μετρίαση και την προσαρμογή αναδεικνύει την ανάγκη συνεργασίας με άλλους επιμέρους τομείς της οικονομίας, όπως η οικονομία της καινοτομίας, η οικονομία της υγείας, η βιομηχανική οργάνωση και η αγροτική οικονομία. Οι εν λόγω πολιτικές επικεντρώνονται στην τιμολόγηση του άνθρακα μέσω φορολογικών μηχανισμών, εμπορίας εκπομπών ή ρυθμιστικών παρεμβάσεων. Επιπροσθέτως, οι τεχνολογικές πολιτικές μπορούν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη και διάδοση προϊόντων χαμηλών εκπομπών και υψηλής ενεργειακής απόδοσης. Τέλος, η άρση των εμποδίων στην ενεργειακή

αποδοτικότητα και η κατάλληλη εκπαίδευση των πολιτών έχουν ήδη ενσωματωθεί σε μηχανισμούς χάραξης πολιτικής.

Στο πλαίσιο του σύγχρονου προβλήματος της κλιματικής αλλαγής, η οικονομική ανάλυση των επιπτώσεων της τίθεται σε ύψιστη προτεραιότητα, αναγνωρίζοντας ότι η συμπεριφορά των επιχειρήσεων αποτελεί σε μεγάλο βαθμό παραμελημένη διάσταση. Ο αγώνας κατά της κλιματικής αλλαγής οφείλει να παρέχει πληροφορίες και προτάσεις που καλύπτουν όλους τους τομείς της οικονομίας. Προς αυτή την κατεύθυνση, η διερεύνηση του τρόπου, με τον οποίο οι επιχειρήσεις ενσωματώνουν περιβαλλοντικά, κοινωνικά και διακυβερνητικά ζητήματα στα επιχειρηματικά τους μοντέλα καθίσταται κομβικής σημασίας. Το παρόν άρθρο αναφέρεται στην ανάγκη προσεκτικής και ενδελεχούς μελέτης της στάσης των επιχειρήσεων απέναντι στον κλιματικό κίνδυνο και τις πολιτικές που στοχεύουν στην ενίσχυση της περιβαλλοντικής τους συμπεριφοράς. Συνεπώς, η οικονομική ανάλυση της κλιματικής αλλαγής μπορεί να θεωρηθεί ότι λειτουργεί ως ένας όρος «ομπρέλα», που περιλαμβάνει πλήθος ερευνητικών προσεγγίσεων σχετικά με το οικονομικό κόστος των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής.

Οι κίνδυνοι που σχετίζονται με το κλίμα προκύπτουν από ένα ευρύ φάσμα παραγόντων. Ορισμένοι έχουν βραδεία έναρξη, όπως οι μεταβολές της θερμοκρασίας και των βροχοπτώσεων, που οδηγούν σε ξηρασίες, με σημαντικές επιπτώσεις στη γεωργία (Mendelsohn, 2008; Zhang et al., 2017), ενώ άλλοι εκδηλώνονται απότομα, όπως οι τροπικές καταιγίδες και οι ανεμοστρόβιλοι, με άμεσο αντίκτυπο (Dinan, 2017). Οι πρόσφατες φυσικές καταστροφές, λόγω της έντασης των καιρικών φαινομένων (μαζικές πλημμύρες σε χώρες όπως η Ελλάδα, υψηλά ποσοστά βροχόπτωσης, μακρές περίοδοι ξηρασίας στη Νότια Ευρώπη), καταρρίπτουν τον μύθο ότι η κλιματική αλλαγή θα επηρεάσει μόνο χώρες που παραδοσιακά αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα λόγω του κλίματος (π.χ. ΗΠΑ, Φιλιππίνες).

Επιπλέον, οι εμπειρίες από το παρελθόν και το παρόν στη διαχείριση της κλιματικής μεταβλητότητας και των ακραίων φαινομένων – ανεξαρτήτως της αιτιολόγησής τους ως απόρροια της κλιματικής αλλαγής – παρέχουν πολύτιμα διδάγματα για τη μείωση της ευαλωτότητας και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας, ιδίως για τις επιχειρήσεις. Η κλιματική αλλαγή συνεπάγεται τεράστια κόστη (Nordhaus, 2019; Dell et al., 2012) ως απόρροια φυσικών καταστροφών (Hsiang et al., 2019; Auffhammer, 2018) και δαπανών προσαρμογής (Baker et al., 2022; Lemoine, 2021). Οι επιπτώσεις της είναι πολυδιάστατες και εμφανείς σε εθνικό (Dell et al., 2012), περιφερειακό (Kalkuhl και Wenz, 2021), αλλά και επιχειρησιακό επίπεδο (Fu et al., 2021). Οι συνέπειες αυτές επεκτείνονται και σε τομείς της οικονομίας όπως η γεωργία (Zhang et al., 2017; Annan και Schlenker, 2015), η μετανάστευση (Hoffmann et al., 2021), το ανθρώπινο κεφάλαιο (Angrist et al., 2023), η υγεία (Deschênes et al., 2020) και η ψυχική υγεία (Zivin et al., 2020). Ενώ, η πλειονότητα των μελετών επικεντρώνεται στον γεωργικό τομέα, σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο (Dell et al., 2012; 2014; Ozkan et al., 2023; Rigas & Kounetas, 2024), λίγα είναι γνωστά για τον τρόπο με τον οποίο ο κλιματικός κίνδυνος επηρεάζει την απόδοση των επιχειρήσεων (Hong et al., 2019; Huang et al., 2022; Ozkan et al., 2023). Ευρύτερες μελέτες στο πεδίο αυτό καταγράφουν προσδοκώμενα χαμηλότερα κέρδη λόγω απώλειας παραγωγικών εγκαταστάσεων (Reich, 2005), υποχώρηση της επιχειρησιακής απόδοσης (Lenox και Duff, 2021) και περιορισμένες χρηματοοικονομικές αποδόσεις, υπό την προϋπόθεση της περιβαλλοντικής απόδοσης των επιχειρήσεων (King και Lenox, 2002).

Κάνοντας ένα βήμα παραπέρα, η υπάρχουσα βιβλιογραφία δεν παρέχει τεκμηρίωση για το πώς οι διαφορετικοί τύποι κλιματικού κινδύνου (άμεσοι ή έμμεσοι) επηρεάζουν διαστάσεις της επιχειρησιακής απόδοσης, όπως η περιβαλλοντική παραγωγικότητα (Stergiou et al., 2023) και η οικο-αποδοτικότητα (Stergiou και Kounetas, 2022), ως εναλλακτικές των κλασικών χρηματοοικονομικών μεγεθών. Ανακύπτει, επομένως, ένα κρίσιμο ερώτημα: κατά πόσο η κλιματική αλλαγή επηρεάζει την απόδοση των επιχειρήσεων, αναγνωρίζοντας ότι οι επιχειρήσεις εκτίθενται σε διαφορετικά επίπεδα κινδύνου (EBRD, 2018; ECB, 2020). Παρότι υπάρχει γενική διεθνής συναίνεση ότι η κλιματική αλλαγή επηρεάζει την απόδοση των επιχειρήσεων (Bansal et al., 2019), οι εμπειρικές μελέτες που υποστηρίζουν αυτήν την άποψη είναι περιορισμένες. Για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Roston (2019), το κόστος της κλιματικής αλλαγής αναμένεται να υπερβεί το 1 τρισεκατομμύριο δολάρια, με το ήμισυ του ποσού να αναμένεται να προκύψει τα επόμενα πέντε έτη. Επιπλέον, οι εκτιμήσεις διαφόρων οργανισμών, που ως επί το πλείστον διαφέρουν, συγκλίνουν στο ότι το οικονομικό κόστος θα είναι εξαιρετικά υψηλό. Τέλος, η Λευκή Βίβλος του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ (2023), από δείγμα 100 μεγάλων επιχειρήσεων, αναφέρει ότι οι οικονομικές επιπτώσεις, λόγω φυσικών κινδύνων που σχετίζονται με το κλίμα, ανέρχονται περίπου στο 10% των ετήσιων πωλήσεων και στο 4% της αγοραίας αξίας τους.

Στο πλαίσιο αυτό, η προσαρμογή μεταφράζεται ως επενδύσεις κοινής λογικής για τη διασφάλιση της επιχειρησιακής συνέχειας, τις οποίες κάθε επιχείρηση οφείλει να πραγματοποιεί. Στο ίδιο μήκος κύματος, 90 μεγάλες και κυρίως πολυεθνικές εταιρείες με τις οποίες συνεργάζεται η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θεωρούν τους κλιματικούς κινδύνους ως το σημαντικότερο πρόβλημα (ECB Economic Bulletin, Τεύχος 4/2022). Επιπλέον, η Μονάδα Πληροφοριών του The Economist εκτιμά ότι το κόστος της κλιματικής αλλαγής για τις επιχειρήσεις ενδέχεται να υπερβεί τα 7,9 τρισεκατομμύρια δολάρια μέχρι το 2050. Τέλος, ανακύπτει ένα επιπλέον ερώτημα: κατά πόσον συγκεκριμένες διοικητικές πρακτικές, που στοχεύουν στη βελτίωση της περιβαλλοντικής απόδοσης μιας επιχείρησης, μπορούν να μετριάσουν, να μεσολαβήσουν ή να τροποποιήσουν τις επιπτώσεις του κλιματικού κινδύνου (Bloom et al., 2010).

Η οικονομική επιστήμη βασίζεται σε δεδομένα αλλά και σε γεγονότα του παρελθόντος για να αναλύσει και να εξηγήσει συνέπειες και επιπτώσεις. Η ανάλυση αυτή καθίσταται δυσκολότερη και, σε ορισμένες περιπτώσεις, μη αξιόπιστη, καθώς η κλιματική αλλαγή είναι ένα δυναμικό φαινόμενο. Οι κλιματικές επιπτώσεις είναι άνισα κατανομημένες και η πρόσφατη βιβλιογραφία τονίζει ότι οι ήδη ευάλωτοι πληθυσμοί θα πληγούν σφοδρότερα (Dell et al., 2012; Rigas & Kounetas, 2024). Στο πλαίσιο αυτό, κυβερνήσεις και κράτη σχεδιάζουν και προτείνουν πολιτικές για την κλιματική αλλαγή, οι οποίες αποτελούν ρυθμίσεις και νομοθεσίες με στόχο την προστασία του κλίματος. Οικονομικές μελέτες επιχειρούν να αποτιμήσουν κατά πόσο αυτές οι πολιτικές μπορούν να αποβούν ωφέλιμες όχι μόνο για την περιβαλλοντική προστασία αλλά και για την οικονομική δραστηριότητα.

Καθώς οι επιπτώσεις είναι ορατές σε επίπεδο επιχειρήσεων, οι ίδιες έχουν αρχίσει να λαμβάνουν υπόψη τους το προφίλ των κλιματικών κινδύνων στις λειτουργίες τους. Σε μια πρόσφατη πρωτοβουλία για την ενίσχυση της κλιματικής βιωσιμότητας, πολλές επιχειρήσεις ενσωμάτωσαν κριτήρια βιωσιμότητας στις χρηματοοικονομικές τους εκθέσεις. Οι τράπεζες και κατόπιν οι ίδιες οι επιχειρήσεις αντιλήφθηκαν την ευαλωτότητα και τον κίνδυνο που ενέχει η κλιματική αλλαγή και προχώρησαν σε αυτή την κατεύθυνση (ECB 2020;2022;2023). Οι συνέπειες είναι ορατές όχι μόνο στην παραγωγικότητα και την οικονομική δραστηριότητα, αλλά και μέσω της

υποβάθμισης των φυσικών πόρων και της αύξησης των περιβαλλοντικών καταστροφών. Ως εκ τούτου, οι επιχειρήσεις έχουν υιοθετήσει ένα νέο σύνολο πρωτοβουλιών για να γεφυρώσουν τη χρηματοδότηση με τη βιωσιμότητα. Ποια είναι όμως η νέα πραγματικότητα για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ);

Μια νέα έννοια έχει εισέλθει στην συζήτηση. Η νέα αυτή έννοια, με την ονομασία Περιβαλλοντική, Κοινωνική και Εταιρική Διακυβέρνηση (ESG), περιλαμβάνει τις μεθόδους που χρησιμοποιούν οι επιχειρήσεις για να παραμείνουν βιώσιμες και ουδέτερες ως προς τις εκπομπές. Το 'Ε' αναφέρεται στις πρακτικές που προάγουν την περιβαλλοντική προστασία (He et al., 2022), το 'S' αντιστοιχεί στη βιωσιμότητα η οποία προωθείται μέσω του ψηφιακού μετασχηματισμού (Chatzistamoulou, 2023). Το μεγάλο ερώτημα που προκύπτει είναι κατά πόσο η έννοια του ESG (Environmental, Social, and Governance) προάγει την κερδοφορία των επιχειρήσεων και αντίστροφα. Από οικονομικής σκοπιάς, είναι κρίσιμη η ανάλυση των επιπτώσεων που έχουν οι επιβεβλημένοι κανονισμοί και πολιτικές στην οικονομία. Είναι, επομένως, επιτακτική η ανάγκη να διερευνηθεί η επίδραση των μεθόδων ESG στην απόδοση των επιχειρήσεων και το αντίστροφο. Από το Πρωτόκολλο του Κιότο, και ιδίως μετά την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία, η ανάγκη για ESG επενδύσεις έχει αυξηθεί κατακόρυφα την τελευταία δεκαετία. Μέσα από αυτές, οι επιχειρήσεις προσπαθούν να μετριάσουν τις αρνητικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και ταυτόχρονα να ενισχύσουν την εταιρική κοινωνική τους ευθύνη. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις δεν επιδιώκουν μόνο οικονομική βιωσιμότητα έναντι της κλιματικής κρίσης αλλά και παραγωγή κοινωνικής αξίας. Οι περισσότερες επενδύσεις επικεντρώνονται στο 'Ε' του ESG (Fisman et al., 2023), προσπαθώντας να περιορίσουν τις αρνητικές εξωτερικότητες που προκαλούνται από τις κλιματικές ζημιές.

Η εξάπλωση της δημοσιοποίησης ESG δεικτών και των σχετικών επενδύσεων έχει συνοδευτεί από την ανάπτυξη ειδικών βάσεων δεδομένων (Bloomberg, MSCI, S&P Global κ.ά.) που καταγράφουν ESG αξιολογήσεις και δείκτες κινδύνου. Οι ESG δείκτες είναι βαθμολογίες που βοηθούν τους επενδυτές να αξιολογούν τη βιωσιμότητα και την απόδοση μιας επιχείρησης. Παράλληλα, οι κλιματικές ζημιές είναι αρνητικές περιβαλλοντικές εξωτερικότητες που δημιουργούν κόστη (Hsiang et al., 2019). Συνήθεις ζημιές περιλαμβάνουν τις πυρκαγιές, το λιώσιμο του παγετού, την όξυνση των υδάτων, την ερημοποίηση της γης κ.ά. Τα τελευταία χρόνια πολλές περιοχές έχουν εκτεθεί σε τέτοιες ζημιές (πυρκαγιές σε Καναδά, Καλιφόρνια και Σιβηρία· πλημμύρες σε Ελλάδα και Φιλιππίνες), προκαλώντας όχι μόνο καταστροφές αλλά και πρόσθετα κόστη. Οι επιχειρήσεις που πλήττονται από τέτοια εξωγενή σοκ μπορεί να επηρεάζονται με δύο τρόπους: άμεσα, αν η ίδια η επιχείρηση επηρεάζεται, και έμμεσα, αν επηρεάζεται η εφοδιαστική αλυσίδα ή οι φυσικοί πόροι που χρησιμοποιεί (Ozkan et al., 2023).

Οι επιχειρήσεις που επενδύουν σε ESG και συμμετέχουν σε πολιτικές για την κλιματική αλλαγή έχουν τη δυνατότητα να μετριάσουν τις αρνητικές επιπτώσεις του κλιματικού κινδύνου (EY, 2023) και να εξασφαλίσουν ευνοϊκότερους όρους δανεισμού (Huang et al., 2022). Επίσης, υψηλότερα επίπεδα κλιματικού κινδύνου συνδέονται με χαμηλή χρηματοοικονομική απόδοση (Ozkan, 2023). Οι κλιματικές ζημιές μπορούν να θεωρηθούν ως κίνδυνοι που επηρεάζουν την παραγωγικότητα των επιχειρήσεων. Η κλιματική αλλαγή, όταν μετράται σε συνολικό επίπεδο, μπορεί να πλήξει μια ολόκληρη περιοχή, αλλά και τις οικονομικές μονάδες που υφίστανται σε αυτή. Είναι, επομένως, προφανές ότι οι ESG επενδύσεις και οι κλιματικές ζημιές είναι δύο ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες για τις σύγχρονες επιχειρήσεις. Πόσα γνωρίζουμε ωστόσο

για την αλληλεπίδραση μεταξύ κλιματικού κινδύνου, ESG επενδύσεων και παραγωγικότητας σε επίπεδο επιχείρησης; Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προωθήσει ένα ευρύ φάσμα πολιτικών με στόχο την κλιματική ουδετερότητα μέχρι το 2050, αλλά μια τέτοια σχέση δεν έχει διατυπωθεί αλλά και μελετηθεί ακόμα. Μάλιστα, μέχρι στιγμής, δεν υφίστανται διαθέσιμες εμπειρικές -οικονομετρικές μελέτες που να αναλύουν σε βάθος τις ανωτέρω σχέσεις. Από τη μία πλευρά, η σχέση ESG και απόδοσης της επιχείρησης παραμένει ασαφής, καθώς η υπάρχουσα βιβλιογραφία περιλαμβάνει αντικρουόμενα ευρήματα και παραδοξότητες. Από την άλλη, ο κλιματικός κίνδυνος που αντιμετωπίζει κάθε επιχείρηση διαμορφώνεται με διαφορετικό τρόπο από τις επιδόσεις της σε ESG και από τα οικονομικά της αποτελέσματα, λόγω των διαφορών στις κλιματικές και οικονομικές συνθήκες που αντιμετωπίζει. Το παρόν φαντάζει ακόμα πιο ενδιαφέρον για τρεις σημαντικούς λόγους: α) γνωρίζοντας την γνωστή διάκριση ανάμεσα σε Νότο και Βορρά και το πως θα μπορέσουν επιχειρήσεις του Νότου να ανταποκριθούν στις κλιματικές προκλήσεις, β) αξιολογώντας το γεγονός ότι η πλειονότητα των επιχειρήσεων σε Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα είναι κυρίως ΜΜΕ γ) για την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών που εφαρμόζονται από την ΕΕ (σημαντική η Οδηγία 2014/95/ΕΕ καθώς και η επικαιροποίηση της). Ως προς τον δεύτερο λόγο, αξίζει επίσης να αναφερθεί και ότι οι επιχειρήσεις, οι βιομηχανίες και τα κράτη αναλαμβάνουν ποικίλες δράσεις, με στόχο τη μείωση της έκθεσής τους σε κλιματικούς κινδύνους (Graafland και Noorderhaven, 2020).

Με αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων δεδομένων σε επίπεδο επιχείρησης στην Ευρώπη, ένα ακόμη σημαντικό σκέλος της έρευνας είναι η διερεύνηση του κατά πόσο η επίδοση των επιχειρήσεων σε ESG μπορεί να βελτιώσει την περιβαλλοντική τους αποδοτικότητα. Δεδομένου ότι οι ευρωπαϊκές πολιτικές εστιάζουν στην προώθηση της περιβαλλοντικής προστασίας και της βιωσιμότητας, η ενίσχυση της ESG απόδοσης και/ή των επιμέρους πυλώνων (Περιβάλλον, Κοινωνία, Διακυβέρνηση) ενδέχεται να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στη μείωση των εκπομπών άνθρακα και στην αύξηση της λειτουργικής αποδοτικότητας των επιχειρήσεων. Υψηλότερα επίπεδα αποδοτικότητας συνδέονται με ισχυρότερη μελλοντική χρηματοοικονομική απόδοση και αυξημένο ενδιαφέρον από επενδυτές προς εταιρείες που επιτυγχάνουν σημαντικές μειώσεις εκπομπών, γεγονός που μπορεί να δημιουργήσει ένα ντόμινο επιπτώσεων στην εταιρική και περιβαλλοντική τους βιωσιμότητα.

Η πρόταση μας στο συγκεκριμένο άρθρο αφορά την μελέτη της σχέσης μεταξύ κλιματικού κινδύνου, ESG και επιχειρηματικής απόδοσης, με ιδιαίτερη εστίαση στις ΜμΕ. Καθώς ο ρόλος του ESG στη μετρίαση της επίδρασης του κλιματικού κινδύνου στην επιχειρηματική απόδοση δεν έχει αναλυθεί επαρκώς, τα ευρήματα ανάλογων μελετών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο θα μπορούσαν να είναι χρήσιμα τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τους επενδυτές, προκειμένου να αξιολογήσουν τα αναμενόμενα κόστη της κλιματικής αλλαγής και τα οφέλη από τη βελτίωση της ESG απόδοσης. Επιπλέον, ενδέχεται να προσφέρουν επιπρόσθετες πληροφορίες προς τις κυβερνήσεις και τους διαμορφωτές πολιτικής για την ενίσχυση των κινήτρων συμμετοχής των επιχειρήσεων και τη θέσπιση ενός κατάλληλου κανονιστικού πλαισίου ενίσχυσης της ESG εμπλοκής.

Βιβλιογραφία

- Angrist, N., Winseck, K., Patrinos, H. A., & Zivin, J. S. G. (2023). Human Capital and Climate Change (No. w31000). National Bureau of Economic Research.
- Angrist, J. D., & Pischke, J. S. (2009). Mostly harmless econometrics: An empiricist's companion. Princeton university press.
- Annan, F., & Schlenker, W. (2015). «Federal crop insurance and the disincentive to adapt to extreme heat». *American Economic Review*, 105(5), 262–266.
- Auffhammer, M. (2018). «Quantifying economic damages from climate change». *Journal of Economic Perspectives*, 32(4), 33–52.
- Baker, M., Bergstresser, D., Serafeim, G., & Wurgler, J. (2022). «The pricing and ownership of US green bonds». *Annual Review of Financial Economics*, 14, 415–437.
- Bansal, R., Kiku, D., & Ochoa, M. (2019). Climate change risk. Federal Reserve Bank of San Francisco Working Paper.
- Bloom, N., Genakos, C., Martin, R., & Sadun, R. (2010). «Modern management: Good for the environment or just hot air? » *The Economic Journal*, 120, 551–572.
- Calonico, S., Cattaneo, M. D., & Titiunik, R. (2014). «Robust data-driven inference in the regression-discontinuity design». *The Stata Journal*, 14(4), 909–946.
- Carlin, D., Falk, J., Johnson, D., Li, W., & Lorkowski, L. (2023). The 2023 Climate Risk Landscape. United nations.
- Chatzistamoulou, N. (2023). «Is digital transformation the Deus ex Machina towards sustainability transition of the European SMEs? ». *Ecological Economics*, 206, 107739.
- Cortes, K., & Strahan, P. (2017). [Tracing out capital flows: How financially integrated banks respond to natural disasters](#). *Journal of Financial Economics*, 125, 182–199.
- d'Arge, R. C. (1975). Economic and Social Measures of Biologic and Climatic Change (Vol. 6). Department of Transportation, Climatic Impact Assessment Program, Office of the Secretary of Transportation.
- Dell, M., Jones, B. F., Olken, B. A. (2014). «What do we learn from the weather? The new climate-economy literature». *Journal of Economic Literature*, 52(3), 740–98.
- Dell, M., Jones, B. F., Olken, B. A. (2012). «Temperature shocks and economic growth: Evidence from the last half century». *American Economic Journal: Macroeconomics*, 4(3), 66–95.
- Deschênes, O., Greenstone, M. (2007). «The economic impacts of climate change: evidence from agricultural output and random fluctuations in weather». *American Economic Review*, 97(1), 354–385.
- Deschênes, O., Wang, H., Wang, S., & Zhang, P. (2020). «The effect of air pollution on body weight and obesity: Evidence from China». *Journal of Development Economics*, 145, 102461.

- Dessaint, O., & Matray, A. (2017). [Do managers overreact to salient risks? Evidence from hurricane strikes](#). *Journal of Financial Economics*, 126, 97–121.
- Dinan, T. (2017). «Projected increases in hurricane damage in the United States: The role of climate change and coastal development». *Ecological Economics*, 138, 186–198.
- ECB [European Central Bank] (2020) Guide on climate-related and environmental risks: Supervisory expectations relating to risk management and disclosure. ECB (Frankfurt). Ανακτήθηκε από: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.202011finalguideonclimate-relatedandenvironmentalrisks~58213f6564.en.pdf>
- ECB [European Central Bank] (2022) Supervisory assessment of institutions' climate-related and environmental risks disclosures: ECB report on banks' progress towards transparent disclosure of their climate-related and environmental risk profiles. ECB (Frankfurt). Ανακτήθηκε από: https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.ECB_Report_on_climate_and_environmental_disclosures_202203~4ae33f2a70.en.pdf
- ECB [European Central Bank] (2023) The importance of being transparent: A review of climate-related and environmental risks disclosures practices and trends. ECB (Frankfurt). Ανακτήθηκε από: <https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.theimportanceofbeingtransparent042023~1f0f816b85.en.pdf>
- European Bank for Reconstruction and Development. (2018). Advancing TCFD guidance on physical climate risks and opportunities. London: EBRD
- European Parliament & Council of the European Union. (2014). Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups. Official Journal of the European Union, L 330, 1–9. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0095>
- EY, Long-Term Value and Corporate Governance Survey, 2023. Ανακτήθηκε από: https://www.ey.com/en_gl/long-term-value/europe-corporate-governance-survey-findings
- Fisman, R., Ghosh, P., Sarkar, A., & Zhang, J. (2023). Dirty Air and Green Investments: The Impact of Pollution Information on Portfolio Allocations (No. w31813). National Bureau of Economic Research.
- Fu, S., Viard, V. B., & Zhang, P. (2021). «Air pollution and manufacturing firm productivity: Nationwide estimates for China». *The Economic Journal*, 131(640), 3241–3273.
- Graafland, J., & Noorderhaven, N. (2020). «Culture and institutions: How economic freedom and long-term orientation interactively influence corporate social responsibility». *Journal of International Business Studies*, 51, 1034–1043.
- Goodman-Bacon, A. (2021). «Difference-in-differences with variation in treatment timing». *Journal of Econometrics*, 225(2), 254–277.
- He, Z., Guo, B., Shi, Y., & Zhao, Y. (2022). «Natural disasters and CSR: Evidence from China». *Pacific-Basin Finance Journal*, 73, 101777.

- Heckman, J. J., & Pinto, R. (2022). «The econometric model for causal policy analysis». *Annual review of economics*, 14, 893–923.
- Hoffmann, R., Šedová, B., & Vinke, K. (2021). «Improving the evidence base: A methodological review of the quantitative climate migration literature». *Global Environmental Change*, 71, 102367.
- Hong, H., Li, F. W., & Xu, J. (2019). «Climate risks and market efficiency». *Journal of econometrics*, 208(1), 265–281.
- Hsiang, S., Oliva, P., & Walker, R. (2019). «The distribution of environmental damages». *Review of Environmental Economics and Policy*.
- Huang, H. H., Kerstein, J., Wang, C., & Wu, F. (2022). «Firm climate risk, risk management, and bank loan financing». *Strategic Management Journal*, 43(13), 2849–2880.
- Kalkuhl, M., & Wenz, L. (2020). «The impact of climate conditions on economic production. Evidence from a global panel of regions». *Journal of Environmental Economics and Management*, 103, 102360.
- King, A., & Lenox, M. (2002). «Exploring the locus of profitable pollution reduction». *Management Science*, 48, 289–299.
- Kim, J.-B., Song, B., & Zhang, L. (2011). «Internal control weakness and bank loan contracting: Evidence from SOX Section 404 disclosures». *Accounting Review*, 86, 1157–1188.
- Lemoine, D. (2021). «The climate risk premium: how uncertainty affects the social cost of carbon». *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists*, 8(1), 27–57.
- Lenox, M., & Duff, R. (2021). *The Decarbonization imperative: Transforming the global economy by 2050*. Stanford University Press.
- Mendelsohn, R. (2008). «The impact of climate change on agriculture in developing countries». *Journal of Natural Resources Policy Research*, 1(1), 5–19.
- Nordhaus, W. (2019). «Climate change: The ultimate challenge for economics». *American Economic Review*, 109(6), 1991–2014.
- Nordhaus, W. D. (2007). «A review of the Stern review on the economics of climate change». *Journal of economic literature*, 45(3), 686–702.
- Oswald, A., & Stern, N. (2019). «Why does the economics of climate change matter so much, and why has the engagement of economists been so weak». *Royal Economic Society Newsletter*, 70.
- Ozkan, A., Temiz, H., & Yildiz, Y. (2023). «Climate risk, corporate social responsibility, and firm performance». *British Journal of Management*, 34(4), 1791–1810.
- Rigas, N., and Kounetas, K., (2024). "The Impact of CO2 Emissions and Climate on Economic Growth and Productivity: International Evidence". *Review of Development Economics* (Forthcoming).
- Reisch, M. (2005). «Katrina's impact: In hurricane's aftermath, chemical firms face higher costs

- and lower earnings». *Chemical & Engineering News*, 83, 8. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1021/cen-v083n038.p008>
- Roston, E. (2019). 'Companies see \$1 trillion in climate risks, but more in potential reward'. Bloomberg. Ανακτήθηκε από: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-06-04/companies-see-1-trillion-in-climate-risk-but-more-in-potential-reward> [Πρόσβαση στις 01 Δεκεμβρίου 2021]
- Stergiou, E., Rigas, N., & Kounetas, K. E. (2023). «Environmental productivity growth across European industries». *Energy Economics*, 123, 106707.
- Stergiou, E., & Kounetas, K. (2022). «Heterogeneity, spillovers and eco-efficiency of European industries under different pollutants' scenarios. Is there a definite direction? ». *Ecological Economics*, 195, 107377.
- Stern, N. (2006). *Stern Review: The economics of climate change*.
- Trochim, W. M. (1990). The regression-discontinuity design. *Research methodology: Strengthening causal interpretations of nonexperimental data*, 119–139.
- Zivin, J., G., Neidell, M. (2012). «The impact of pollution on worker productivity». *American Economic Review*, 102(7), 3652–73.
- Zhang, P., Zhang, J., & Chen, M. (2017). «Economic impacts of climate change on agriculture: The importance of additional climatic variables other than temperature and precipitation». *Journal of Environmental Economics and Management*, 83, 8–31.
- Zivin, J. G., Song, Y., Tang, Q., & Zhang, P. (2020). «Temperature and high-stakes cognitive performance: Evidence from the national college entrance examination in China». *Journal of Environmental Economics and Management*, 104, 102365

Η εξέλιξη των δημόσιων πολιτικών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής

Εμμανουέλα Δούση

*Καθηγήτρια διεθνών θεσμών στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Δημόσιας Διοίκησης
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Κάτοχος της έδρας UNESCO για την κλιματική διπλωματία*

Κλιματική αλλαγή ή κλιματική κρίση;

Τα τελευταία χρόνια χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο ο όρος «κλιματική κρίση» για να περιγράψει emphatic τη σοβαρή επιδείνωση ορισμένων φαινομένων που επηρεάζουν το κλίμα, και να αφυπνίσει την κοινωνία. Τα αιφνίδια και ακραία καιρικά φαινόμενα που εκδηλώνονται πλέον συχνότερα και με μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια, οι ξηρασίες, οι καύσωνες, οι πλημμύρες, οι πυρκαγιές, προκαλούν τεράστιες καταστροφές και επηρεάζουν τους υδάτινους πόρους, τη γεωργία, τις υποδομές, τη βιοποικιλότητα, την υγεία και την ασφάλεια. Παράλληλα, ενισχύουν τη μετακίνηση πληθυσμών και δοκιμάζουν τις αντοχές των κυβερνήσεων και των εθνικών οικονομιών.

Ωστόσο, συνήθως μια κρίση είναι ένα παροδικό φαινόμενο, που κορυφώνεται και στη συνέχεια υποχωρεί ή εκτονώνεται σε κάτι άλλο. Άρα ο όρος «κλιματική κρίση» δεν εμπεριέχει την παράμετρο της διάρκειας. Επιπλέον, δίνει την εντύπωση ότι είναι δυνατή η επιστροφή στην πρότερη κατάσταση. Αυτό όμως είναι πλέον αδύνατο. Η μέση θερμοκρασία της Γης έχει ήδη σκαρφαλώσει ψηλότερα, ενώ οι επιβλαβείς εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου εξακολουθούν να αυξάνονται ραγδαία. Έχουμε, δηλαδή, ένα φαινόμενο που προκαλεί μια κατάσταση έκτακτης ανάγκης, μια συνθήκη που απαιτεί επείγοντως τη λήψη μέτρων προς δύο κατευθύνσεις: **να περιορίσουμε δραστικά τα αίτια** και **να διαχειριστούμε τις συνέπειες**. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που θα το βρίσκουμε συνεχώς μπροστά μας και θα πρέπει να μάθουμε να το

διαχειριζόμαστε. Υπάρχουν λύσεις που μπορούν να βοηθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση, όμως ο ρυθμός κινητοποίησης είναι εξαιρετικά αργός.

Η διεθνής συνεργασία για το κλίμα: αλήθειες και παρανοήσεις

Η κλιματική αλλαγή δεν είναι θέμα εθνικό ή περιφερειακό αλλά παγκόσμιο. Από το 1992, υπάρχει ένα θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας υπό τη Σύμβαση-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για την κλιματική αλλαγή (United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992) στο οποίο συμμετέχουν σχεδόν όλα τα κράτη του κόσμου και η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και ένας μηχανισμός, η Διάσκεψη των Συμβαλλομένων Μερών (COP – Conference of the Parties), που συνέρχεται μια φορά το χρόνο. Εκεί, συζητείται η πρόοδος στην υλοποίηση των συμβατικών δεσμεύσεων και λαμβάνονται αποφάσεις για τη διόρθωση της πορείας. Η Συμφωνία του Παρισιού, που υιοθετήθηκε το 2015, εξειδικεύει τις γενικές υποχρεώσεις, που έθεσε η Σύμβαση του 1992, και δεσμεύει τα κράτη να καταθέτουν στα Ηνωμένα Έθνη εθνικά σχέδια μείωσης των εκπομπών και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και να τα αναθεωρούν ανά πενταετία, υπό διεθνή εποπτεία (Paris Agreement on Climate Change, 2015).¹

Μετά από τρεις δεκαετίες διεθνών διαπραγματεύσεων για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, μπορούμε πλέον να κατανοήσουμε τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα για την διατήρηση της υπερθέρμανσης σε ανεκτά όρια. Πιο αναλυτικά, τα στοιχεία αυτά είναι:

- ▶ Συνεργασία και συντονισμός,
- ▶ Γενναία χρηματοδοτική στήριξη, ιδιαίτερα στους πιο ευάλωτους, και
- ▶ Άμεση διακοπή του εθισμού στα ορυκτά καύσιμα με γρήγορη στροφή σε καθαρές μορφές ενέργειας.

Εν τω μεταξύ, είναι επίσης αναγκαία η καλύτερη προετοιμασία για την προσαρμογή στην απορρύθμιση που έχει ήδη συμβεί στο κλίμα, μέσα από την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της κοινωνίας, των πόλεων, των υποδομών και των παραγωγικών τομέων της οικονομίας. Η προσαρμογή προϋποθέτει τον προσδιορισμό και την ιεράρχηση προτεραιοτήτων, κυρίως σε περιφερειακό/τοπικό επίπεδο.

Το πιο δύσκολο σε αυτή την υπόθεση έχει να κάνει με τα αίτια της κλιματικής αλλαγής, δηλαδή τη μείωση των επιβλαβών εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, που οφείλονται, σε μεγάλο βαθμό, στην εκτεταμένη χρήση ορυκτών καυσίμων, δηλαδή άνθρακα, πετρέλαιο και φυσικό αέριο, καθώς και στην αλλαγή χρήσης γης (π.χ. αποψίλωση των δασών). Και είναι δύσκολο, διότι προϋποθέτει τη συνεργασία κρατών με πολύ διαφορετικά συμφέροντα, προτεραιότητες, επίπεδα ανάπτυξης, αλλά και διαφορετικά ποσοστά εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου. Δεν έχουν συμβάλει ούτε συμβάλλουν όλες οι χώρες το ίδιο στην πρόκληση του προβλήματος, ενώ δεν επηρεάζονται με

¹ Υιοθετήθηκε το 2015 και τέθηκε σε ισχύ ένα χρόνο αργότερα. Μέχρι σήμερα έχει επικυρωθεί από 194 κράτη και την ΕΕ. Δεν συμμετέχουν το Ιράν, η Λιβύη, η Υεμένη και από το 2026 οι ΗΠΑ. Οι ΗΠΑ αποχώρησαν για πρώτη φορά το 2016/17. Επανήλθαν το 2020 και δήλωσαν ότι αποχωρούν, εκ νέου, το 2025. Η αποχώρηση τίθεται σε ισχύ με την παρέλευση ενός έτους από την ημερομηνία παραλαβής της κοινοποίησης αποχώρησης.

τον ίδιο τρόπο. Οι ΗΠΑ και οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης έχουν ιστορικά εκπέμψει πολλαπλάσιες ποσότητες αερίων του θερμοκηπίου από ό,τι έχουν εκπέμψει όλες οι χώρες της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής.

Η απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα απαιτεί τεράστιες αλλαγές στα ενεργειακά συστήματα, στον τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης, στον τρόπο μετακίνησης, ακόμα και στη διατροφή. Όλες αυτές οι αλλαγές θα επηρεάσουν τις εθνικές οικονομίες και τα κράτη, που θέλουν να προχωρήσουν με όσο το δυνατόν λιγότερους κλυδωνισμούς για την οικονομία τους. Θα πρέπει ακόμα να λάβουμε υπόψη ότι αυτές οι αλλαγές θα πρέπει να συμβούν σε ένα ολοένα και πιο ασταθές διεθνές περιβάλλον, με πολυκεντρικό και κατακερματισμένο χαρακτήρα, δηλαδή με πολλά κέντρα εξουσίας τα οποία προσπαθούν να επιβάλουν τις δικές τους επιθυμίες.

Στην COP 28 (2023), συζητήθηκε η πρώτη απολογιστική έκθεση των Ηνωμένων Εθνών για την πρόοδο στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Σύμφωνα με την έκθεση αυτή, τα εθνικά σχέδια δράσης για τη μείωση των εκπομπών έχουν σημειώσει υστέρηση ως προς τους στόχους, γεγονός που εκτιμήθηκε ότι θα οδηγήσει σε αύξηση της θερμοκρασίας στους 3 βαθμούς κελσίου μέχρι το τέλος του αιώνα. Στη διάσκεψη αυτή ελήφθη μια σημαντική απόφαση που αφορά τη σταδιακή απομάκρυνση από τα ορυκτά καύσιμα και τον τριπλασιασμό της παραγωγής ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας έως το 2030. Ο στόχος αυτός παραμένει.

Η COP 29 (2024) είχε ως βασικό στόχο την επίτευξη οικονομικής συμφωνίας για την μετάβαση σε καθαρές μορφές ενέργειας και την αντιμετώπιση των κλιματικών καταστροφών των φτωχότερων χωρών, που πλήττονται περισσότερο και αδυνατούν να ανταποκριθούν. Συμφωνία υπήρξε, αλλά είναι κατώτερη των προσδοκιών. Θα παρέχονται 300 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως μέχρι το 2035, ενώ χρειάζονται τρισεκατομμύρια. Αυτό το όχι και τόσο ενθαρρυντικό αποτέλεσμα οδηγεί στη διαπίστωση ότι η παγκόσμια συνεργασία για το κλίμα υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών είναι μεν σημαντική, διότι διατηρεί ένα κανάλι επικοινωνίας, δεν αποτελεί όμως πανάκεια ούτε παρέχει ουσιαστικές λύσεις για τη διαχείριση της κλιματικής αλλαγής. Η επίμονη αναζήτηση παγκόσμιας συναίνεσης κατεβάζει τον πήχη στον χαμηλότερο κοινό παρονομαστή.

Στο μεταξύ, η εκ νέου ανάληψη της αμερικανικής προεδρίας από τον πιο γνωστό αρνητή της κλιματικής αλλαγής δεν είναι καλός οίωνός. Βεβαίως, οι συνθήκες δεν είναι ίδιες με το 2016, όταν ο ίδιος απέσυρε από τη Συμφωνία του Παρισιού τις ΗΠΑ, δεύτερη χώρα στον κόσμο με τις μεγαλύτερες εκπομπές. Τότε, η μεγαλύτερη πρόκληση ήταν να πεισθεί ο μεγαλύτερος ρυπαντής, δηλαδή η Κίνα, να αναλάβει δεσμεύσεις μείωσης των επιβλαβών εκπομπών. Σήμερα, η Κίνα εξακολουθεί μεν να βασίζεται στον άνθρακα ως κύρια πηγή παραγωγής ενέργειας, έχει όμως επενδύσει σημαντικά στην επέκταση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, φιλοδοξώντας να γίνει κλιματικά ουδέτερη μέχρι το 2060 και ταυτόχρονα να διατηρήσει ψηλά τις εξαγωγές πρώτων υλών (critical raw materials), που είναι απαραίτητες για την καθαρή ενέργεια, τις ανεμογεννήτριες, τα ηλεκτρικά οχήματα, τις μπαταρίες κ.ά. Συνεπώς, έχει και έναν οικονομικό λόγο να στηρίζει την πράσινη μετάβαση. Η Ινδία, που από το 2024 σκαρφάλωσε στην τρίτη θέση στον κατάλογο των παγκόσμιων ρυπαντών, επίσης επενδύει σημαντικά στις ανανεώσιμες πηγές, ενώ έχει θέσει φιλόδοξους στόχους για το 2030 και ηγείται παγκόσμιων πρωτοβουλιών, όπως η International Solar Alliance, για την ταχύτερη ανάπτυξη των τεχνολογιών ηλιακής ενέργειας, που θα βελτιώσουν την πρόσβαση στην ενέργεια και θα εξασφαλίσουν ενεργειακή ασφάλεια στις συμμετέχουσες χώρες.

Κάθε φορά που ολοκληρώνει τις εργασίες της η ετήσια διάσκεψη για το κλίμα, ακολουθεί μεγάλη συζήτηση γύρω από το κατά πόσον το σύστημα διεθνούς συνεργασίας λειτουργεί. Μετά την τελευταία COP, η συζήτηση αυτή είναι περισσότερο έντονη. Υπάρχουν λόγοι που ενισχύουν αυτή την τάση: οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου εξακολουθούν να αυξάνονται ραγδαία, παρά τις υποσχέσεις και τα φιλόδοξα εθνικά σχέδια· το 2024 ήταν το θερμότερο έτος που έχει καταγραφεί στην ιστορία· οι καταστροφικές συνέπειες της κλιματικής αλλαγής είναι πιο συχνές, έχουν διάρκεια και είναι ορατές, ενώ οι γεωπολιτικές ανακατατάξεις θέτουν πρωτοφανείς προκλήσεις. Επιπλέον, υπάρχει μια διάχυτη απογοήτευση από το νέο συλλογικό στόχο για τη χρηματοδότηση της μετάβασης σε καθαρή ενέργεια και την αντιμετώπιση των κλιματικών καταστροφών των φτωχότερων χωρών. Στην πραγματικότητα η Συμφωνία του Παρισιού είχε θετικό αντίκτυπο. Από το 2015 που υιοθετήθηκε, πολλά κράτη, αλλά και επιχειρήσεις, περιφέρειες και πόλεις άρχισαν να παίρνουν πιο σοβαρά το θέμα της κλιματικής αλλαγής και να καταρτίζουν σχέδια μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας και κλιματικής ουδετερότητας, δηλαδή ισορροπίας ανάμεσα στις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα και την απορρόφησή τους.² Η Συμφωνία του Παρισιού αποδείχθηκε ανθεκτική μέχρι σήμερα, παρά την (πρώτη) αποχώρηση των ΗΠΑ, το 2016. Τώρα, ο Τραμπ απέσυρε για δεύτερη φορά τις ΗΠΑ από τη Συμφωνία, ωστόσο η αποχώρηση αυτή θα έχει λιγότερες συνέπειες από το 2016, δεδομένου ότι, στην COP 29, ολοκληρώθηκε ο οδηγός εφαρμογής της Συμφωνίας και, συνεπώς, δεν υπάρχουν πλέον σημαντικά θέματα προς διαπραγμάτευση. Το μεγαλύτερο διακύβευμα αφορά στην εφαρμογή.

Επιπλέον, η Συμφωνία του Παρισιού έχει εξελιχθεί. Σήμερα, η έμφαση είναι στη συγκράτηση της θερμοκρασίας στον 1,5 βαθμό και όχι στους 2 βαθμούς, όπως αρχικά όριζε η Συμφωνία. Επιπλέον, υπάρχει μεγαλύτερη κατανόηση για το θέμα της κλιματικής ουδετερότητας, της μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας και απομάκρυνσης από τα ορυκτά καύσιμα.

Βεβαίως, υπάρχουν μεγάλες καθυστερήσεις στην εφαρμογή των συμφωνηθέντων. Ωστόσο, δεν μπορούμε να επιρρίπτουμε ευθύνες στο υφιστάμενο σύστημα διεθνούς συνεργασίας γι' αυτό. Υπάρχει μια παρανόηση σχετικά με τον τρόπο που η Συμφωνία του Παρισιού σχεδιάστηκε να λειτουργεί. Η Συμφωνία κατ' ουσία δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη να καταθέτουν εθνικά σχέδια δράσης μείωσης των εκπομπών και προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή και να τα αναθεωρούν σε τακτικά διαστήματα, να προσπαθούν να τα εφαρμόσουν και να καταθέτουν περιοδικές εκθέσεις στα Ηνωμένα Έθνη ως προς την πρόοδο εφαρμογής. Ωστόσο, η διαπραγμάτευση αυτών των σχεδίων δεν γίνεται σε διεθνές επίπεδο. Τα κράτη αποφασίζουν. Ούτε υπάρχουν κυρώσεις αν τα κράτη αποτύχουν. Η ιδέα ήταν ότι ένα τέτοιο πλαίσιο διεθνούς συνεργασίας θα εξασφάλιζε οικουμενική συμμετοχή, αναγκαία για την διατήρηση ενός παγκόσμιου αγαθού, και ο πενταετής διεθνής έλεγχος θα ασκούσε πολιτική πίεση για την εφαρμογή των εθνικών στόχων. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που θα πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη είναι ότι, αν το 2015 είχαμε το σημερινό γεωπολιτικό και οικονομικό πλαίσιο, η Συμφωνία του Παρισιού δεν θα είχε υιοθετηθεί.

Υπάρχουν βεβαίως τρόποι για τη βελτίωση του συστήματος. Η διεθνής συνεργασία μπορεί να είναι πιο αποτελεσματική, αν επικεντρωθεί περισσότερο στη δράση και λιγότερο στη θέσπιση νέων στόχων. Η πιο πρόσφατη έκθεση του UNEP (United Nations Environmental Programme,

2 Κλιματική ουδετερότητα σημαίνει ότι οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου που θα εκπέμπονται στην ατμόσφαιρα θα πρέπει να ισοσκελίζονται με αντίστοιχες απορροφήσεις άνθρακα είτε με τη βοήθεια της φύσης (π.χ. νέα δάση) είτε με τη βοήθεια της τεχνολογίας (carbon capture).

2024), [Emissions Gap Report \(2024\)](#) αναφέρει πως, προκειμένου να περιορίσουμε την άνοδο της παγκόσμιας θερμοκρασίας στον 1,5 βαθμό Κελσίου, οι εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου πρέπει να περικοπούν κατά 42% το 2030 και κατά 57% το 2035, σε σύγκριση με τα επίπεδα του 2019, ενώ [επιστημονικές δημοσιεύσεις στο έγκριτο περιοδικό Nature](#) δείχνουν ότι, για να έχουμε μόλις 50% πιθανότητες για να πετύχουμε τον στόχο του 1.5 βαθμού, το 60% των κοιτασμάτων αερίου και πετρελαίου και το 90% των κοιτασμάτων λιγνίτη πρέπει να παραμείνουν ανεκμετάλλευτα. Ποιες λύσεις μπορούν να βοηθήσουν προς αυτή την κατεύθυνση;

Σε κάθε έναν από τους ρυπογόνους τομείς της οικονομίας, η χρήση ορυκτών καυσίμων θα πρέπει να αντικατασταθεί από καθαρές τεχνολογίες και πρακτικές. Πρακτικά μιλάμε για μια μετάβαση από ένα κόσμο που βασίζεται κατά περίπου 80% στα ορυκτά καύσιμα σε ένα κόσμο που θα βασίζεται σε άλλες πηγές ενέργειας, τον ήλιο, τον άνεμο, τη γεωθερμία. Η γενική κατεύθυνση είναι αυτή. Πρόκειται για μια μετάβαση που γίνεται γρήγορα σε ορισμένους τομείς, σε άλλους πιο αργά. Υπάρχουν τεχνολογίες που είναι ήδη ανταγωνιστικές (όπως π.χ. τα φωτοβολταϊκά και οι ανεμογεννήτριες), άλλες που χρειάζονται επιπλέον στήριξη (π.χ. ηλεκτρικά αυτοκίνητα, μπαταρίες, υδρογόνο), ενώ ορισμένες τεχνολογίες βρίσκονται σε πειραματικό στάδιο και ενδέχεται να είναι διαθέσιμες στο μέλλον (π.χ. κυματική ή παλιρροιακή ενέργεια).

Νέες τεχνολογίες έχουν, λοιπόν, ήδη αναπτυχθεί και οι αγορές, οι υποδομές, οι επιχειρήσεις και οι θέσεις εργασίας έχουν ήδη αρχίσει να αναδιαμορφώνονται για να προσαρμοστούν σε αυτές τις τεχνολογίες. Η συνεργασία σε συγκεκριμένους τομείς και ο συντονισμός στην υποστήριξη των σωστών δράσεων θα μπορούσε να βοηθήσει. Για παράδειγμα, αν ευθυγραμμιστούν οι προσπάθειες στην έρευνα και την τεχνολογία, μπορεί να επιταχυνθεί η καινοτομία. Η άμεση αναβάθμιση των ηλεκτρικών καλωδιώσεων θα βοηθήσει στην ταχύτερη εξάπλωση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Αν συντονιστούν τα βήματα για το άνοιγμα των αγορών στις καθαρές τεχνολογίες, τότε θα δημιουργηθούν περισσότερα κίνητρα για επενδύσεις.

Η διπλωματία θα έχει καλύτερα αποτελέσματα, αν επικεντρωθεί σε συγκεκριμένους οικονομικούς τομείς, γιατί κάθε ένας από τους ρυπογόνους τομείς διαφέρει από τον άλλο. Το πρόβλημα της αναβάθμισης των ηλεκτρικών καλωδιώσεων, που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την εξάπλωση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, διαφέρει από το πρόβλημα των ρύπων από τη ναυτιλία. Τα συμφέροντα στη γεωργία είναι διαφορετικά από εκείνα που διακυβεύονται στην αεροπορία. Ουσιαστικές συμφωνίες δεν μπορούν να επιτευχθούν σε διαπραγματεύσεις όπου εμπλέκονται όλα τα κράτη του κόσμου. Αλλά στους περισσότερους τομείς, οι χώρες με τα μεγαλύτερα συμφέροντα δεν είναι πολλές. Οι συνασπισμοί των προθύμων μπορούν να δρομολογήσουν αλλαγές. Οι συνασπισμοί των φορέων με επιρροή μπορούν να τις απογειώσουν. Τέτοιου είδους συνεργασίες ήδη υπάρχουν (π.χ. οι Σκανδιναβοί με τους Καλιφορνέζους συμμετέχουν στην Ένωση οχημάτων μηδενικών εκπομπών και στην ομάδα για την πράσινη βιομηχανική μετάβαση, η ΕΕ με την Ινδία συνεργάζονται στο πλαίσιο της International Solar Alliance), αλλά θα πρέπει να ενισχυθούν με νέους συνασπισμούς των προθύμων και να επεκταθούν και σε άλλα πεδία. Στους περισσότερους τομείς, βρισκόμαστε στην αρχή της μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας και η προτεραιότητα αυτή τη στιγμή είναι η εδραίωση των εναλλακτικών μορφών ενέργειας στις αγορές.

Είναι προφανές ότι η δράση για την κλιματική αλλαγή θα αποδυναμώσει κάποια κράτη και θα ενισχύσει άλλα. Τα κράτη που εξαγουν ορυκτά καύσιμα, δηλαδή πετρέλαιο, φυσικό αέριο και

άνθρακα, θα αποδυναμώνονται όσο θα προχωρά η απομάκρυνση από αυτούς τους ενεργειακούς πόρους και θα πρέπει να διαφοροποιήσουν τις οικονομίες τους επενδύοντας σε νέους κλάδους³. Αντίθετα, χώρες με άφθονες ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ήλιο, άνεμο, ή χώρες που διαθέτουν υλικά, τα οποία χρειάζονται για τις νέες τεχνολογίες (π.χ. λίθιο, κοβάλτιο, νικέλιο κ.ά.) θα αναβαθμιστούν. Θα δημιουργηθούν νέες εξαρτήσεις και συσχετισμοί.

Η δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το κλίμα: τα πολιτικά διλήμματα

Μέχρι σήμερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται ένα βήμα μπροστά στη δράση για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Από τότε που τέθηκαν οι βάσεις για τη διεθνή συνεργασία για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, κατάφερε να μειώσει θεαματικά τις εκπομπές της σε σχέση με τα επίπεδα του 1990 και από το 2019 έχει υιοθετήσει ένα σχέδιο για την εφαρμογή της Συμφωνίας του Παρισιού, την Ευρωπαϊκή Πράσινη Συμφωνία. Η ΕΠΣ αποσκοπεί να καταστήσει την Ευρώπη κλιματικά ουδέτερη έως το 2050 και να δημιουργήσει ένα βιώσιμο οικονομικό μοντέλο, μέσα από μια σειρά μεταρρυθμίσεων, που ξεκινούν από την απανθρακοποίηση του ενεργειακού κλάδου, τις πράσινες μεταφορές, την κυκλική οικονομία. Όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις θα πρέπει να γίνουν με δίκαιο τρόπο, ιδίως για εκείνους που επηρεάζονται περισσότερο, δηλαδή τους εργαζομένους και τις τοπικές κοινωνίες που είχαν για χρόνια εγκλωβιστεί σε ρυπογόνες οικονομικές δραστηριότητες και τώρα καλούνται να στραφούν σε βιώσιμες εναλλακτικές. Πρόκειται, δηλαδή, για ένα σχέδιο που δεν προκρίνει μόνο τεχνικές λύσεις για την αναχαίτιση της κλιματικής αλλαγής, αλλά επιχειρεί και μια ολιστική προσέγγιση για τη μετάβαση σε ένα βιώσιμο μέλλον.

Παρά την έντονη πολιτικοποίηση της πράσινης μετάβασης στις τελευταίες ευρωεκλογές, οι ευρωπαϊκοί θεσμοί παρέμειναν προσηλωμένοι στην υλοποίηση του σχεδίου. Για παράδειγμα, το αρχικό σχέδιο «Fit for 55» για την εναρμόνιση των ευρωπαϊκών πολιτικών, με το νέο στόχο μείωσης των εκπομπών κατά 55% μέχρι το 2030, περιλάμβανε 13 νομοθετικές προτάσεις, οι οποίες αυξήθηκαν σε 19. Μέχρι σήμερα, έχουν ήδη θεσπιστεί οι 18 από αυτές. Ορισμένες επικαιροποιούν και ενισχύουν την υφιστάμενη νομοθεσία, ενώ έχουν προστεθεί και νέες ρυθμίσεις και πολιτικές, όπως η επέκταση του συστήματος εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπών στη ναυτιλία, τις κατασκευές και σε άλλους τομείς. Την ίδια στιγμή έχει δημιουργηθεί και το Κοινωνικό Ταμείο για το Κλίμα ή ο Μηχανισμός Συνοριακής Προσαρμογής Άνθρακα, που επιβάλλει έναν συνοριακό φόρο άνθρακα σε εισαγόμενα προϊόντα, που έχουν παραχθεί από ενεργοβόρες βιομηχανίες.

Μετά την υιοθέτηση του μεγαλύτερου μέρους της απαραίτητης νομοθεσίας, η προσοχή τώρα στρέφεται στην εφαρμογή. Για να πετύχει ο στόχος του 2030 για μείωση των εκπομπών κατά 55%, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, ο ρυθμός των μειώσεων θα πρέπει να επιταχυνθεί σημαντικά,

³ Ορισμένες χώρες, όπως για παράδειγμα η Νορβηγία και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, το έχουν ήδη πράξει στρεφόμενες σε άλλους κλάδους (real estate, logistics, υπηρεσίες, τουρισμός). Άλλες χώρες, όπως η Ρωσία και η Βενεζουέλα, παρά τις μεγάλες συσσωρεύσεις κεφαλαίων από την πώληση ορυκτών καυσίμων, δεν έχουν καταφέρει να διαφοροποιήσουν τις οικονομίες τους. Ως εκ τούτου, είναι πιο ευάλωτες στην πράσινη μετάβαση. Για περισσότερα βλ. Karanfil & Omgba (2023).

υπερδιπλασιάζοντας το μέσο ετήσιο ρυθμό που παρατηρήθηκε μεταξύ 2005 και 2022 (Cartalis 2024). Αυτό απαιτεί ενίσχυση της προσπάθειας σε όλους τους τομείς, συμπεριλαμβανομένου και του τομέα χρήσης γης, αλλαγής χρήσης γης και της δασοκομίας, όπου η απορρόφηση άνθρακα έχει μειωθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια.

Συνεπώς, η επίτευξη του ευρωπαϊκού συλλογικού στόχου προϋποθέτει τη συνεργασία των κρατών μελών, φιλόδοξες εθνικές πολιτικές και συνέπεια στην εφαρμογή των αναγκαίων μέτρων. Η υλοποίηση δεν είναι καθόλου εύκολη υπόθεση, αν λάβουμε υπόψη τη μεγάλη αναστάτωση που ταλανίζει την Ευρώπη, ιδίως μετά την επιδείνωση των διατλαντικών σχέσεων και την ανάδυση νέων προτεραιοτήτων, όπως το θέμα της ευρωπαϊκής άμυνας που ενδέχεται να περιορίσει τη χρηματοδότηση της πράσινης μετάβασης.

Η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας θα πετύχει μόνον αν ο στόχος των μηδενικών εκπομπών άνθρακα συνδυαστεί με τον οικονομικό μετασχηματισμό της Ευρώπης. Οι πολιτικές για το κλίμα θα πρέπει να ευθυγραμμιστούν με την ανάδειξη τεχνολογικών πλεονεκτημάτων που θα βοηθήσουν την Ευρωπαϊκή βιομηχανία να γίνει περισσότερο ανταγωνιστική σε διεθνές επίπεδο στις πράσινες τεχνολογίες. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει διαμορφώσει συγκεκριμένη στρατηγική για το θέμα αυτό, τη Νέα Στρατηγική για την Ευρώπη (European Commission European industrial strategy, 2021).

Επιπλέον, οι κοινωνικές επιπτώσεις της ενεργειακής μετάβασης δεν θα πρέπει να υποτιμηθούν. Οι μεταβάσεις δεν είναι εξ ορισμού δίκαιες. Χρειάζονται μέτρα και πολιτικές, όχι μόνο για εκείνους που θα απωλέσουν θέσεις εργασίας, αλλά για όλα τα ευάλωτα κοινωνικά στρώματα, τους προμηθευτές αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. μικρομεσαίες επιχειρήσεις) και τις τοπικές κοινωνίες, που επηρεάζονται από τις αλλαγές της μετάβασης σε μια οικονομία μηδενικών εκπομπών. Τα ζητήματα αυτά θα πρέπει να τοποθετηθούν στον πυρήνα των πολιτικών για το κλίμα.

Η ελληνική πολιτική για το κλίμα: μικρή πρόοδος

Αν και η συμβολή της Ελλάδας στην πρόκληση της κλιματικής αλλαγής είναι μικρή, η ίδια ωστόσο επηρεάζεται άμεσα από τις συνέπειες. Δεν είναι, δηλαδή, σημαντικός παραγωγός, αλλά κυρίως είναι αποδέκτης του προβλήματος, όπως όλη η Μεσόγειος άλλωστε, η οποία έχει χαρακτηριστεί «θερμό σημείο» της κλιματικής κρίσης (Tuel & Eltahir 2020, Chandler 2021). Το 2024 ήταν το θερμότερο έτος των τελευταίων τριάντα ετών, με το 2023 να είναι το δεύτερο θερμότερο έτος (Climate book 2024).

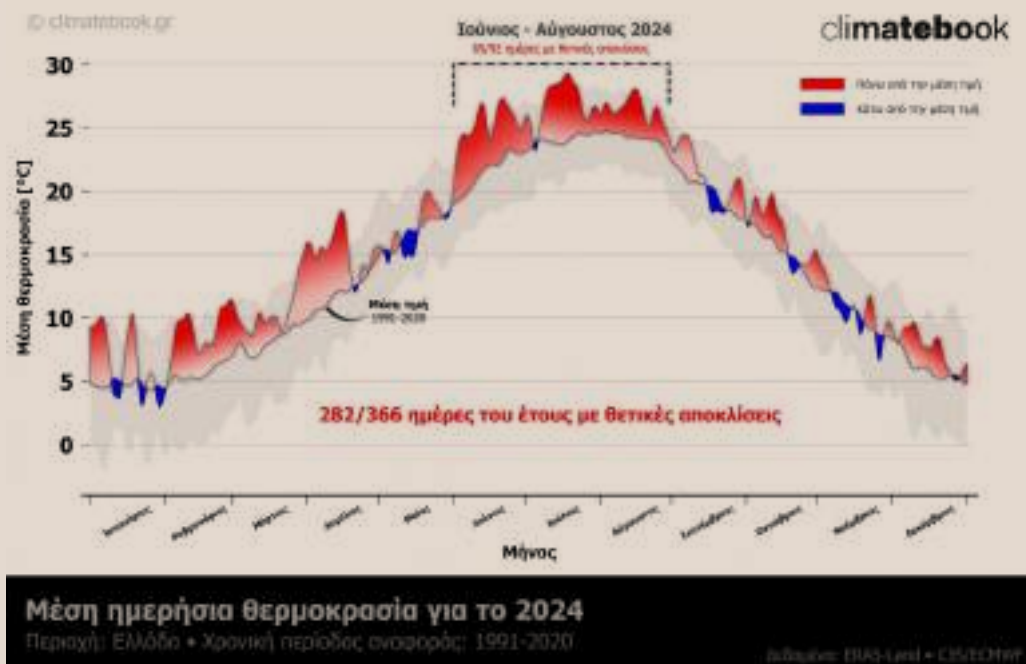
Σύμφωνα με τα μετεωρολογικά δεδομένα που ανέλυσε η επιστημονική ομάδα του Climatebook, η μέση θερμοκρασία στην Ελλάδα το 2024 κυμάνθηκε πάνω από την μέση τιμή της περιόδου 1991-2020, στο 77% των ημερών. Θετικές αποκλίσεις καταγράφηκαν για τις 282 από τις 366 ημέρες του έτους!

Πίνακας 1. Μέση ετήσια θερμοκρασία στην Ελλάδα, για το διάστημα 1970-2024

Πηγή: Climatebook, 2024

Πίνακας 2. Μέση ημερήσια θερμοκρασία στην Ελλάδα, για το 2024

Πηγή: Climatebook, 2024

Συνεπώς, η Ελλάδα έχει κάθε συμφέρον να απαιτεί την εφαρμογή των διεθνών και ευρωπαϊκών δεσμεύσεων και να ακολουθεί το μονοπάτι της ταχείας απομάκρυνσης από τα ορυκτά καύσιμα, τα οποία ευθύνονται για την κλιματική αλλαγή. Από το 2019, έχει κληθεί να ευθυγραμμίσει την αναπτυξιακή της διαδικασία με τις επιταγές της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και να λάβει σημαντικές αποφάσεις για το ενεργειακό μέλλον της χώρας.

Έχουν ήδη γίνει ορισμένα βήματα και έχει αρχίσει να διαμορφώνεται σταδιακά μια πολιτική για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης: η απόφαση για την απολιγνιτοποίηση, με χρονικό ορίζοντα το 2028· το σχέδιο δίκαιης αναπτυξιακής μετάβασης, που περιλαμβάνει εμβληματικές επενδύσεις για τις περιοχές που επηρεάζονται (δηλαδή τη Δυτική Μακεδονία και την Αρκαδία), με στόχο την αναζωογόνηση των τοπικών οικονομιών και την αναπλήρωση των θέσεων εργασίας που θα χαθούν λόγω της απολιγνιτοποίησης· η καλή πορεία των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, το σχέδιο ανάκαμψης και ανθεκτικότητας που έθεσε ως προτεραιότητα την πράσινη μετάβαση. Όλα αυτά αποτελούν αναμφισβήτητα θετικές εξελίξεις. Το 2022, ψηφίστηκε ο Εθνικός Κλιματικός Νόμος, ο οποίος ρυθμίζει όλα τα αναγκαία βήματα για τη μετάβαση στην κλιματική ουδετερότητα. Το κείμενο αυτό θέτει ως εθνικό στόχο την μείωση των εκπομπών κατά 55% το 2030, σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990, και 80% το 2040, όπως επίσης και προϋπολογισμούς άνθρακα για επτά τομείς που καλύπτουν το σύνολο της ελληνικής οικονομίας. Θέτει επίσης νέες υποχρεώσεις για τις δημοτικές αρχές, οι οποίες καλούνται πλέον να διαμορφώσουν σχέδια μείωσης των εκπομπών, αφού χαρτογραφήσουν πρώτα το κλιματικό τους αποτύπωμα. Ο Εθνικός Κλιματικός Νόμος τέλος συνδέει αυτές τις υποχρεώσεις με τις χρηματοδοτήσεις για την εξοικονόμηση ενέργειας.

Η Ελλάδα προχωράει αργά αλλά σταθερά προς την πράσινη μετάβαση. Η πρόσφατη αναθεώρηση του Εθνικού Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ 2024) δίνει μεγάλο προβάδισμα στην αξιοποίηση εγχώριων πηγών ενέργειας, όπως ο ήλιος και ο άνεμος, δηλαδή ανεξάντλητες πηγές, βεβαιωμένες και όχι πιθανολογούμενες, εδραιώνοντας ένα σύστημα που θα αξιοποιεί περισσότερο τους φυσικούς πόρους που έχουμε. Ωστόσο, δεν έχει ακόμα αποσαφηνιστεί πώς το εν εξελίξει πρόγραμμα εξόρυξης υδρογονανθράκων (δηλαδή νέων ορυκτών καυσίμων), που αναστήθηκε μετά την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία (βλ. ενδεικτικά Δούση et al., 2022), με πρόσχημα την ενίσχυση της ενεργειακής ασφάλειας, συνάδει με τους ευρωπαϊκούς στόχους για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Επιπλέον, καθυστερεί η εφαρμογή σημαντικών διατάξεων του Εθνικού Κλιματικού Νόμου, όπως για παράδειγμα η υποχρέωση των δημοτικών αρχών να καταρτίσουν πενταετή σχέδια μείωσης των εκπομπών. Είναι προφανές ότι χρειάζεται ένας άλλος τρόπος σύμπραξης της κεντρικής κυβέρνησης με την τοπική αυτοδιοίκηση, και όχι απλώς μετάθεση της ευθύνης στους δήμους.

Έχουμε, λοιπόν, εισέλθει στο στάδιο της εφαρμογής των κλιματικών στόχων, καθώς η εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας και του πακέτου "Fit for 55" έχει περάσει στο εθνικό επίπεδο. Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία που η Ελλάδα κατέθεσε στα Ηνωμένα Έθνη τον Δεκέμβριο του 2024 (Sixth Biennial Report under the UNFCCC, 2024), η χώρα έχει μειώσει τις εκπομπές της κατά 24,69%, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990 (το ποσοστό αυτό ανέρχεται στο 28,31% αν συμπεριληφθούν οι εκπομπές/απορροφήσεις από τη χρήση γης, αλλαγές χρήσης γης και δασοκομία), και μέχρι το τέλος της δεκαετίας θα πρέπει να πετύχει άλλο τόσο. Περίπου το ήμισυ των εκπομπών προέρχεται από την ενεργειακή βιομηχανία, ενώ η συνεισφορά των μεταφορών, της μεταποιητικής βιομηχανίας και των κατασκευών ήταν επίσης σημαντική. Τα

ορυκτά καύσιμα εξακολουθούν να κυριαρχούν στον ενεργειακό τομέα, παρότι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας συνεισφέρουν περίπου 41,8 της ηλεκτροπαραγωγής. Οι εκπομπές από τη γεωργία ανέρχονται σε 10,19% των συνολικών εκπομπών και έχουν μειωθεί κατά 24,25%, σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, λόγω της μείωσης της χρήσης συνθετικών φυτοφαρμάκων και της αύξησης της βιολογικής γεωργίας. Ωστόσο, οι εκπομπές από τα απόβλητα (7,97% των συνολικών εκπομπών) αυξήθηκαν περίπου 15,91% σε σχέση με τα επίπεδα του 1990, λόγω της αύξησης παραγωγής αποβλήτων, σε συνδυασμό με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου.

Υπάρχουν μεγάλες προκλήσεις στην πορεία της μετάβασης σε καθαρές μορφές ενέργειας και στην επίτευξη της κλιματικής ουδετερότητας, αλλά, αν δούμε τη μεγαλύτερη εικόνα, η πράσινη μετάβαση αποτελεί μια τεράστια ευκαιρία για την Ελλάδα. Σήμερα, βασιζόμαστε σε μεγάλο ποσοστό σε ορυκτά καύσιμα, δηλαδή ενεργειακές πηγές που δεν έχουμε. Έχουμε λιγνίτη, που δεν είναι καλής ποιότητας και δεν συμφέρει πλέον να τον χρησιμοποιούμε, αναζητούμε φυσικό αέριο, το οποίο δεν έχουμε βρει ακόμα, έχουμε όμως άφθονο ήλιο και άνεμο όλες τις εποχές του χρόνου, δηλαδή εναλλακτικές πηγές ενέργειας, καθαρές και εγχώριες, βεβαιωμένες και όχι πιθανολογούμενες, τις οποίες μπορούμε να αξιοποιήσουμε. Η πράσινη μετάβαση σημαίνει δηλαδή για την Ελλάδα ότι, από εκεί που δεν είχαμε σχεδόν τίποτα, πάμε σε ένα σύστημα που θα αξιοποιεί τους φυσικούς πόρους που έχουμε και αυτό αλλάζει πολλά, πάνω απ' όλα αλλάζει τη θέση της χώρας στο γεωπολιτικό χάρτη⁴. Σύμφωνα με μια φράση που έλκει την καταγωγή της από τις πρώιμες θεωρίες της γεωπολιτικής, «η γεωγραφία είναι πεπρωμένο». Στη συγκεκριμένη περίπτωση, εμείς θα πρέπει να αποφασίσουμε τι σημαίνει πεπρωμένο και προς ποια κατεύθυνση θα πρέπει να κινηθούμε.

Πέρα όμως από τη μείωση των εκπομπών, που είναι το ένα σκέλος της κλιματικής δράσης, υπάρχει και η προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, η προετοιμασία για τη διαχείριση του αναπόφευκτου, και θα πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερο βάρος σε αυτό. Οι βιβλικές καταστροφές που συνέβησαν το 2023 στη Θεσσαλία και τη Μαγνησία αλλά και στο δάσος της Δαδιάς, έδειξαν με δραματικό τρόπο ότι δεν είμαστε έτοιμοι να αντιμετωπίσουμε τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής και ότι η ανθεκτικότητα είναι περιορισμένη. Και αυτό οφείλεται, εν πολλοίς, όχι τόσο στην έλλειψη θεσμικού πλαισίου, αλλά σε χρόνια προβλήματα και παθογένειες στο σχεδιασμό και τις υποδομές, τις οποίες οφείλει να διαθέτει και να διατηρεί η Πολιτεία, στην επικάλυψη αρμοδιοτήτων, τον κατακερματισμό των υπηρεσιών και το έλλειμα συντονισμού, την πολυνομία αλλά και το έλλειμα ουσιαστικής επικοινωνίας ανάμεσα στην επιστήμη, την πολιτική και την κοινωνία.

Χρειάζεται μεγαλύτερη έμφαση στην πρόληψη και όχι μόνο στην καταστολή. Δεν αναφερόμαστε μόνο στα αντιπλημμυρικά έργα ή την αγορά περισσότερων πυροσβεστικών οχημάτων και τον συντονισμό των αντίστοιχων υπηρεσιών. Η πρόληψη αφορά και τον έλεγχο των ευάλωτων περιοχών, όπως για παράδειγμα τα παραλιακά δάση αναμεμειγμένα με τουριστικές και παραθεριστικές εκτάσεις ή τα καλυμμένα ρέματα, οι παραποτάμιες περιοχές ποταμών με στενεμένες κοίτες, οι ζώνες αιγιαλού με παραβατική ανάπτυξη για τις πλημμύρες. Θα πρέπει να ελέγχουμε περισσότερο αυτές τις περιοχές και, κυρίως, να μην τις επεκτείνουμε. Σε περιοχές που υποφέρουν από πλημμύρες, δεν θα πρέπει να δίνονται άδειες δόμησης.

4 Υπάρχουν αρκετά ιστορικά παραδείγματα. Στις αρχές του 20ου αιώνα, ορισμένες χώρες φτωχές σε ορυκτά καύσιμα (όπως η Ιταλία και η Ελβετία) κατάφεραν να γίνουν βιομηχανικές δυνάμεις βασιζόμενες στη φθηνή ηλεκτρική ενέργεια από υδροηλεκτρικά φράγματα. Για μεγαλύτερη ανάλυση βλ. Berend (2009) σελ. 43–45.

Ωστόσο, δεν μπορεί να υπάρξει κλιματική μετάβαση χωρίς κοινωνική μετάβαση. Η εφαρμογή ορισμένων πολιτικών εντείνει τις ανισότητες, καθώς το οικονομικό βάρος μετακυλιέται στα πιο αδύναμα στρώματα. Οι λύσεις για την αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης δεν θα πρέπει να περιορίζονται μόνο σε τεχνικά ζητήματα, αλλά χρειάζεται να έχουν και κοινωνικό πρόσημο. Χρειάζεται να ασχοληθούμε σοβαρά με την προστασία των πιο ευάλωτων και να ενισχύσουμε την ανθεκτικότητα της κοινωνίας, ώστε να αντιμετωπίσουμε ταυτόχρονα τις αλληλοσυνδεόμενες κρίσεις. Είναι βέβαιο ότι οι αλλαγές αυτές δεν μπορούν να επιτευχθούν με το «αόρατο χέρι» της αγοράς. Στην οικονομική θεωρία είναι απόλυτα σαφές ότι οι αρνητικές εξωτερικότητες, που προκαλούν οι παραγωγικές δραστηριότητες στο περιβάλλον, είναι μία από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτυχίας των αγορών και αντιμετωπίζεται μόνο με κρατική παρέμβαση (βλ. ενδεικτικά Stiglitz & Rosengard, 2019, p.117-138). Ως εκ τούτου, χρειαζόμαστε ένα πιο ισχυρό κράτος, που να αναλάβει υπεύθυνα τον ρόλο του κράτους, δηλαδή να εξυπηρετεί τις ανάγκες των πιο ευάλωτων, να παρέχει τα απαραίτητα δίκτυα ασφαλείας, να σταματήσει να χρηματοδοτεί ό,τι εμποδίζει την ευημερία. Εάν η ευημερία δεν μοιράζεται και δεν είναι προσιτή και εφικτή για όλους, τότε θα υπάρξει μεγάλη κοινωνική αναστάτωση, η οποία μπορεί να πάρει δυσάρεστες διαστάσεις. Ακόμα χειρότερα, η αναστάτωση περνά μέσα από τη ριζοσπαστικοποίηση και τη στροφή προς τα άκρα. Οι εξελίξεις στην Ευρώπη και αλλού, με την άνοδο του λαϊκισμού, προκαλούν μεγάλη ανησυχία και προβληματισμό. Μπορούν οι λαϊκιστές να αντιμετωπίσουν τις πραγματικές ανάγκες; Πώς θα αντιμετωπίσουν την κλιματική κρίση, αφού δεν πιστεύουν ότι όντως συμβαίνει;

Ο προσδιορισμός και η κατανόηση των προκλήσεων αποτελούν προτεραιότητα, και εδώ χρειάζεται να βρεθεί κοινή γλώσσα επικοινωνίας ανάμεσα στην επιστήμη, την πολιτεία και την κοινωνία. Σε μια περιοχή που θερμαίνεται πιο γρήγορα από άλλες περιοχές του πλανήτη, εξελίσσεται σε μείζον ζήτημα η επικοινωνία των κινδύνων, αλλά και των καλών πρακτικών. Σήμερα, πολλές από τις επικοινωνιακές δράσεις προσπαθούν να πείσουν τους δύσπιστους ότι η κλιματική αλλαγή συμβαίνει και είναι γεγονός αδιαμφισβήτητο. Όμως, οι περισσότεροι πολίτες ήδη το γνωρίζουν. Αυτό που δεν ξέρουν είναι πώς επηρεάζεται ειδικότερα η περιοχή στην οποία ζουν και τι πρέπει να κάνουν για να προστατεύσουν τα σπίτια, τη γη, τις επιχειρήσεις, τις υποδομές, ώστε να γίνουν πιο ανθεκτικά στην κλιματική αλλαγή. Ο χρόνος ήδη μετράει αντίστροφα.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Δούση Εμμ. κ.α. (2022). "Εξορύξεις υδρογονανθράκων vs υπεράκτια αιολικά: Μπορεί η Ελλάδα να γίνει πράσινος ενεργειακός κόμβος στην Μεσόγειο;". (Κείμενο Πολιτικής). The Green Tank. Διαθέσιμο στο: https://thegreentank.gr/wp-content/uploads/2022/11/202210_OffshoreHydrocarbonVsWind_EL.pdf.

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (22 Αυγούστου 2024). «Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ)». Διαθέσιμο στο: <https://www.opengov.gr/minenv/wp-content/uploads>.

- Berend I.T. (2009). *Οικονομική Ιστορία του ευρωπαϊκού 20ου αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Climatebook (25 Φεβρουαρίου 2025). *Κλιματική Αποτίμηση στην Ελλάδα*. Διαθέσιμο στο: <https://climatebook.gr/statistics/klimatiki-apotimisi-2024/>.
- Leichenko R. & O'Brien K. (2022). *Κλίμα και Κοινωνία, Μετασχηματίζοντας το μέλλον*, επιστημονική επιμέλεια ελληνικής έκδοσης: Ν. Δεμερτζής, Λ. Αβράμη, Μ. Πλειώνης, επίμετρο: Εμμ. Δούση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Stiglitz J.E. & Rosengard J.K. (2019). *Οικονομική του δημόσιου τομέα*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Ξενόγλωσση

- Bocquillon P. (2024). "Climate and Energy Transitions in times of Environmental Backlash? The European Union 'Green Deal' From Adoption to Implementation", *Journal of Common Market Studies*, 62, σελ. 1-11.
- Cartalis C. (2024). "Towards Climate Neutrality in the European Union", *Regional Integration*, 18, σελ. 11-16.
- Chandler D.L. (2021). "Why the Mediterranean is a Climate Change Hotspot", *MIT News*. Διαθέσιμο στο: <https://news.mit.edu/2020/why-mediterranean-climate-change-hotspot-0617>.
- Doussis Emm. (2024). «The bumpy road to climate neutrality and just transition and the case of Greece», *Regional Integration*, 18, σελ. 59-80.
- European Commission (May 2021). *European Industrial Strategy*. Διαθέσιμο στο: https://single-market-economy.ec.europa.eu/industry/strategy_en
- Karanfil F. & Omgba L.D. (2023). "The energy transition and export diversification in oil-dependent countries: the role of structural factors", *Ecological Economics*, 204.
- Papandreou A. (2024). "Climate economics: central themes and evolving debates", *Regional Integration*, 18, σελ. 17-40.
- Sharpe S. (2023). *Five Times Faster. Rethinking the science, economics, and diplomacy of climate change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023.
- Tuel A. and Eltahir E.A.B. (2020). "Why is the Mediterranean a Climate Change Hotspot?", *Journal of Climate*, 33.

United Nations Environmental Programme (2024). *Emissions Gap Report 2024: No more hot air ... please! With a massive gap between rhetoric and reality, countries draft new climate commitments*. Διαθέσιμο στο: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/46404>.

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2022, November 6). Climate action pathways: Industry. <https://unfccc.int/documents/645147>

Yergin D. (2020). *The New Map. Energy, Climate, and the Clash of Nations*. London: Penguin.

Αργή και επισφαλής μείωση των αερίων του θερμοκηπίου

Λεωνίδα Βατικιώτης

Επιστημονικό στέλεχος ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Το 2024 ήταν η θερμότερη χρονιά που έχει ποτέ καταγραφεί από το 1850, οπότε υπάρχουν επίσημες εγγραφές (Copernicus, 2025). Συγκεκριμένα, η παγκόσμια θερμοκρασία ήταν 1,6 βαθμούς Κελσίου υψηλότερη από το επίπεδο του 1850–1900. Καίτοι, η αύξηση του 2024 δεν προμηνύεται ότι στο εξής η παγκόσμια θερμοκρασία θα κινείται μόνιμα πάνω από αυτό το επίπεδο, ανησυχία δημιουργεί το γεγονός ότι σταθερά τα τελευταία δέκα χρόνια (1995–2024) είναι τα θερμότερα που έχουν ποτέ καταγραφεί. Η σημαντικότερη αιτία πίσω από την υπερθέρμανση του 2024 είναι «η συγκέντρωση στην ατμόσφαιρα αερίων του θερμοκηπίου που οφείλονται κυρίως στην καύση ορυκτών καυσίμων, άνθρακα, πετρέλαιο και φυσικό αέριο». Ειδικότερα, η συγκέντρωση διοξειδίου του άνθρακα είναι η υψηλότερη που έχει παρατηρηθεί τουλάχιστον τα 2 τελευταία εκατομμύρια χρόνια και εκείνη του μεθανίου τα τελευταία 800.000 χρόνια. Η αύξηση του 2024 κατά 1,6 βαθμούς θέτει σε δοκιμασία το στόχο της Συμφωνίας του Παρισιού του 2015 να παραμείνει η αύξηση στους 1,5 βαθμούς ή (στη χειρότερη περίπτωση) σημαντικά κάτω των 2 βαθμών Κελσίου. Ωστόσο, η αξιολόγηση των στόχων του Παρισιού θα αφορά μια μακρά σειρά ετών κι όχι μεμονωμένα έτη.

Ήδη ωστόσο οι αρνητικές επιπτώσεις της υπερθέρμανσης είναι ορατές σε μια σειρά καιρικά φαινόμενα, που δεν αφορούν αποκλειστικά και μόνο τις εξαντλητικά υψηλές, για κάθε έμβιο ον, θερμοκρασίες του καλοκαιριού. Γίνονται αντιληπτές κυρίως με τα ακραία καιρικά φαινόμενα, όπως οι πλημμύρες από την Βαλένθια ως τη Θεσσαλία.

Εξετάζοντας το σύνολο των εκπομπών αερίων, που συμβάλλουν στο φαινόμενο του θερμοκηπίου διαχρονικά παρατηρείται μία πρόοδος, καθώς αργά μεν αλλά σταθερά μειώνονται. Υπό παρατήρηση βρίσκονται τα ακόλουθα αέρια, που όλα μετατρέπονται σε μετρικούς τόνους ισοδύναμου του διοξειδίου του άνθρακα (CO₂), ώστε να παρακολουθούνται κατά ενιαίο τρόπο.

- Διοξείδιο του άνθρακα (CO₂), έχει τη μεγαλύτερη συμμετοχή στα αέρια που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου και προέρχεται κυρίως από την καύση γαιανθράκων και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας.

- ▶ Μεθάνιο (CH_4), είναι το δεύτερο πιο σημαντικό αέριο του θερμοκηπίου. Παραδοσιακές πηγές εκπομπής του είναι η γεωργία και η διαχείριση αποβλήτων.
- ▶ Υποξείδιο του αζώτου (N_2O), είναι 265 φορές ισχυρότερο από το διοξείδιο του άνθρακα (CO_2) στην αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας και οι κύριες πηγές εκπομπής του είναι η γεωργία και οι θαλάσσιες μεταφορές.
- ▶ Υδροφθοράνθρακες (HFCs) και υπερφθοράνθρακες (PFCs), κύρια πηγή εκπομπής τους είναι η μεταποίηση. Ειδικότερα οι υδροφθοράνθρακες χρησιμοποιούνται σε εξοπλισμό ψύξης, κλιματισμού και αντλιών θερμότητας και οι υπερφθοράνθρακες στη φαρμακευτική βιομηχανία, τα καλλυντικά κ.α.
- ▶ Εξαφθοριούχο θείο (SF_6), είναι ανθρωπογενές αέριο, δεν δημιουργείται δηλαδή από τη φύση, και βασική πηγή εκπομπής του είναι η μεταφορά και διανομή ηλεκτρικής ενέργειας. Χρησιμοποιείται ως μονωτικό υλικό σε διακόπτες υψηλής τάσης και στην παραγωγή μαγνησίου και αλουμινίου.
- ▶ Λοιποί αέριοι ρύποι (NO_x , SO_x , NH_3 , NMVOCs , CO , PM_{10}), κυρίως παράγονται από την οικιακή θέρμανση, τις οδικές μεταφορές, την ενέργεια, τη βιομηχανία, τα απορρίμματα (καύση βιομάζας) και από άλλα, κι έχουν ιδιαίτερα αρνητικές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία.

Τα πιο πρόσφατα στοιχεία αφορούν το έτος 2022 (Ελληνική Στατιστική Αρχή, 2025). Παρότι διαθέσιμα δεδομένα υπάρχουν από το 2013, επιλέγουμε να πάρουμε ως έτος αναφοράς το 2019, για να διευκολύνεται η σύγκριση με τα κλαδικά διαρθρωτικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας που ως έτος αναφοράς έχουν το 2019. Τη συγκεκριμένη τετραετία (2019–2022), το σύνολο των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου, όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, μειώθηκε σημαντικά, από 86.306 σε 78.271 χιλιάδες τόνους ισοδύναμου διοξειδίου του άνθρακα ή κατά 9,3%.

Η μεγαλύτερη μείωση καταγράφηκε στο σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων, από 88.548 σε 74.154 271 χιλιάδες τόνους ισοδύναμου διοξειδίου του άνθρακα ή κατά 16,2%. Στους 22 τομείς παρατηρείται μεγάλη διαφοροποίηση, καθώς υπάρχουν ορισμένοι που αύξησαν τις εκπομπές τους και άλλοι που τις μείωσαν. Αύξησαν τις εκπομπές τους οι τομείς: Γεωργία, αλιεία και δασοκομία (2,7%), παροχή νερού, διαχείριση λυμάτων και αποβλήτων (11,8%), κατασκευές (6,3%), χονδρικό και λιανικό εμπόριο και επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών (14%). Η σημαντική ποσοστιαία αύξηση στις εκπομπές άλλων τομέων, όπως πληροφόρηση και επικοινωνία (25,3%), χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες (21,2%), επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες (9%), δημόσια διοίκηση και άμυνα και τέλος υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση (75,7%), δεν έχουν σημασία, επειδή η συμμετοχή των συγκεκριμένων τομέων στο σύνολο των εκπομπών είναι πολύ μικρή, 0,06%, 0,02%, 0,14%, 0,69% αντίστοιχα. Στον αντίποδα, μείωση καταγράφηκε στις εκπομπές των τριών τομέων με την μεγαλύτερη ποσοστιαία συμβολή στο σύνολο των εκπομπών. Ειδικότερα, όσον αφορά τον ηλεκτρισμό, το φυσικό αέριο, την παροχή ατμού κ.α., σημειώθηκε μείωση εκπομπών την τετραετία κατά 30,79% (συμμετοχή στο σύνολο των εκπομπών 24,8%). Στην μεταποίηση σημειώθηκε μείωση εκπομπών κατά 2,68% (συμμετοχή 23,54%) και στις μεταφορές και την αποθήκευση μείωση κατά 27,53% (συμμετοχή στο σύνολο 20,9%).

Πίνακας 1. Συνολικές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου (1.000 τόνοι Gg ισοδύναμου CO₂)

Οικονομική δραστηριότητα	2019	2020	2021	2022
Γεωργία, Αλιεία, Δασοκομία	8.946,308	9.820,027	9.520,985	9.184,341
Ορυχεία και Λατομεία	744,126	422,115	379,122	390,690
Μεταποίηση	18.934,372	17.342,703	18.604,660	18.426,858
Ηλεκτρισμός, φυσικό αέριο, παροχή ατμού κ.α.	28.055,667	20.256,178	20.805,398	19.415,103
Παροχή νερού, διαχείριση λυμάτων, αποβλήτων κ.α.	5.702,462	5.812,189	6.261,197	6.374,918
Κατασκευές	361,986	361,362	392,489	384,894
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή μηχ. Οχημάτων	2.193,724	2.251,425	2.226,002	2.501,212
Μεταφορές και αποθήκευση	22.557,151	20.271,902	19.269,960	16.346,919
Καταλύματα και δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης	259,412	63,765	110,685	84,514
Πληροφόρηση και επικοινωνία	40,321	45,112	45,720	50,518
Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες	15,390	24,050	20,856	18,647
Δραστηριότητες ακίνητης περιουσίας και συναφείς υπηρεσίες	2,492	3,010	2,659	2,179
Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες	101,968	116,630	91,650	111,234
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	59,657	24,546	41,698	46,687
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	306,620	570,891	266,220	538,758
Εκπαίδευση	42,347	69,802	70,097	57,718
Δραστηριότητες υγείας και κοινωνικής μέριμνας	126,176	144,911	131,542	115,250
Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία	52,847	47,917	52,861	53,319
Άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών	45,230	54,601	60,675	50,353
Δραστηριότητες νοικοκυριών ως εργοδοτών οικιακού προσωπικού	0,000	0,000	0,000	0,000
Δραστηριότητες ετερόδικων οργανισμών και φορέων	0,000	0,000	0,000	0,000
Σύνολο Οικονομικών Δραστηριοτήτων	88.548,256	77.703,136	78.354,476	74.154,112
Επιμέρους σύνολο 6 τομέων ΜμΕ	21.853,955	20.138,895	21.428,145	21.510,892
Αναλογία % 6 τομέων ΜμΕ	24,68	25,92	27,35	29,01
Εκπομπές CO ₂ από τα νοικοκυριά (Τελική Κατανάλωση)	13.095,287	12.442,712	12.646,824	13.468,659
Σύνολο εκπομπών από παραγωγή και τελική κατανάλωση (Νοικοκυριά)	101.643,543	90.145,849	91.001,300	87.622,772
Μείον μόνιμοι κάτοικοι εξωτερικού	16.345,918	15.051,755	13.932,017	10.421,721
Συν μη μόνιμοι κάτοικοι στο εσωτερικό	1.008,543	761,306	934,323	1.070,080
Σύνολο εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου	86.306,169	75.855,399	78.003,606	78.271,131

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Οριακή ήταν η μείωση, κατά την εξεταζόμενη τετραετία, κατά 1,6%, στις εκπομπές επικίνδυνων αερίων στους 6 τομείς στους οποίους συγκεντρώνεται η μικρομεσαία επιχειρηματικότητα: μεταποίηση, κατασκευές, χονδρικό και λιανικό εμπόριο επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων, καταλύματα και εστίαση, ακίνητη περιουσία και επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες. Συνολικά, η συμμετοχή των 6 αυτών τομέων στις εκπομπές ανέρχεται στο 29% του συνόλου των εκπομπών της οικονομικής δραστηριότητας. Από τους 6 τομείς η μερίδα του λέοντος των εκπομπών (23,54% επί του συνόλου των εκπομπών) προέρχεται από την μεταποίηση, ενώ το μερίδιο των υπόλοιπων είναι από σχεδόν μηδενικό (κατασκευές, καταλύματα – εστίαση, ακίνητη περιουσία και επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες) έως το ανώτερο 3,2% (χονδρικό και λιανικό εμπόριο και επισκευή οχημάτων).

Σε ό,τι αφορά τις εκπομπές των νοικοκυριών, η κατάσταση δεν είναι τόσο αισιόδοξη, επειδή από το 2019 ως το 2022 υπάρχει μια αύξηση κατά 2,85%. Αύξηση κατά 6,57% παρατηρείται στις εκπομπές των νοικοκυριών και σε βάθος δεκαετίας (2013–2022), όταν την ίδια περίοδο το σύνολο των εκπομπών μειώθηκε σημαντικά, κατά 24,27%.

Οριακή αύξηση από το 2021 στο 2022

Εξετάζοντας την εξέλιξη των εκπομπών βραχυπρόθεσμα, σε ετήσια βάση, από το 2021 στο 2022, παρατηρούμε ότι καταγράφηκε οριακή αύξηση κατά 0,34%. Οι εκπομπές των νοικοκυριών αυξήθηκαν κατά 6,5% και της οικονομικής δραστηριότητας κατά 5,36%. Η αποκλιμάκωση, επομένως, των ετήσιων εκπομπών, με τους ρυθμούς που παρατηρούνταν στο παρελθόν δεν μπορεί να θεωρείται βέβαιη, για μια σειρά λόγους.

Πρώτο, το 2022 έφτασαν στο αποκορύφωμά τους οι αυξήσεις στις τιμές του ηλεκτρικού, με την μέση τιμή της μεγαβατώρας να φτάνει τα 306,512 ευρώ (από 132,12 ευρώ το 2021, 132,628 ευρώ το 2023 και 121,716 το 2024), επηρεάζοντας εμφανώς την συνολική κατανάλωση ηλεκτρισμού, που από 50.985.372 MWh το 2021 μειώθηκε σε 49.375.785 MWh το 2022. Η πτώση στις εκπομπές ρύπων της οικονομίας πιθανότατα να οφείλεται στην σοβαρή αύξηση της τιμής. Η ετήσια κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος δεν καθορίζεται αυστηρά από την εξέλιξη της τιμής, αλλά επηρεάζεται μέχρι έναν βαθμό από την τιμή (μάρτυρας η αύξηση της κατανάλωσης από το 2022 στο 2024, από 49.375.785 MWh σε 50.680.961 MWh). Μπορούμε, επομένως, να υποθέσουμε ότι η αύξηση της κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος, ως συνέπεια της πτώσης της τιμής, θα συμβάλει θετικά στην αύξηση των εκπομπών επικίνδυνων αερίων ως το 2024, λόγω αύξησης της οικονομικής δραστηριότητας, καίτοι σε μια σειρά οικονομικών δραστηριοτήτων η αύξηση του κύκλου εργασιών τους έχει αποσυνδεθεί από την αύξηση των επικίνδυνων αερίων. Προφανώς, στο άθροισμα των ρύπων επιδρούν πολλές ακόμη πηγές εκπομπών, όπως η τιμή και η ζήτηση υγρών καυσίμων, οι καιρικές συνθήκες κ.α.

Δεύτερο, οι πολιτικές αλλαγές που χαρακτήρισαν το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών τον Ιούνιο του 2024 οδήγησαν στη επιβράδυνση της Πράσινης Μετάβασης και την επιμήκυνση σημαντικών χρονικών ορόσημων και προθεσμιών που είχαν τεθεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που δείχνει τον μετριασμό των πράσινων πολιτικών είναι η δραστική μείωση της περιμέτρου των εταιρειών που θα πρέπει να δημοσιεύουν εκθέσεις για την τήρηση των κριτηρίων βιώσιμης ανάπτυξης ή ESG (Environmental, social & governance), όπως περιλαμβάνονται στο πακέτο της ΕΕ «Omnibus».

Στόχος του είναι η μείωση της γραφειοκρατίας και του διοικητικού κόστους. Βάσει των αλλαγών το 80% των επιχειρήσεων εξαιρέθηκε από την υποχρεωτική αναφορά. Στην Ελλάδα, το 2024 εκθέσεις βιώσιμης ανάπτυξης δημοσίευσαν 160 εταιρείες, εκ των οποίων το 55% ήταν μη εισηγμένες και το 45% εισηγμένες (Κώτσης, 2025).

Τρίτο, η όλο και συχνότερη διακοπή λειτουργίας μονάδων Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας ακόμη και από τους διαχειριστές, φέρνει στην επιφάνεια τον κορεσμό που παρατηρείται στην παραγωγή πράσινου ηλεκτρικού ρεύματος, σε βαθμό να δοκιμάζεται η αντοχή του συστήματος (Παναγούλης, 2025). Μόνο τον Μάρτιο του 2025 οδηγήθηκαν στα σκουπίδια 200 GWh πράσινης ενέργειας, που ισοδυναμούν με το 25% των περικοπών που πραγματοποιήθηκαν όλο το 2024. Την περυσινή χρονιά «πετάχτηκαν στα σκουπίδια» 860 πράσινες GWh. Η αναντιστοιχία παραγωγής και ζήτησης αποτυπώνεται στο γεγονός ότι η ετήσια ζήτηση για ηλεκτρική ενέργεια στην Ελλάδα ανέρχεται σε 7-8 GW όταν η εγκατεστημένη ισχύς των ΑΠΕ, που αποδίδει μόνο όταν λάμπει ο ήλιος και φυσάει ο αέρας, φτάνει τα 17-18 GW, είναι δηλαδή υπερδιπλάσια της αναγκαίας (Φιντικάκης, 2025). Στο εξής η αύξηση του μεριδίου των ΑΠΕ στο μίγμα θα απαιτεί πολύ μεγαλύτερες επενδύσεις για αποθήκευση ενέργειας.

Τέταρτο, από το 2022 στην ΕΕ σημειώνεται μιας ιστορικής σημασίας αλλαγή στις πηγές τροφοδοσίας φυσικού αερίου. Το φυσικό αέριο που μεταφερόταν από τη Ρωσία σε ολόένα και μεγαλύτερο βαθμό αντικαθίσταται, λόγω των κυρώσεων που επιβλήθηκαν στη Ρωσία, από σχιστολιθικό φυσικό αέριο που μεταφέρεται από τις ΗΠΑ υγροποιημένο στην Ευρώπη με πλοία LNG. Συγκεκριμένα από 18,9 δισεκατομμύρια κυβ. μ. αμερικανικού υγροποιημένου φυσικού αερίου που εξαγόταν στην ΕΕ το 2021, το 2023 τριπλασιάστηκε φτάνοντας τα 56,3 δισεκατομμύρια κυβ. μ. (βλ. EU – US common declaration on increasing LNG trade). Το ίδιο το φυσικό αέριο είναι ορυκτό καύσιμο που η χρήση του επιβαρύνει μεν την ατμόσφαιρα, όπως το πετρέλαιο και ο άνθρακας ή ο λιγνίτης, αλλά σε μικρότερο βαθμό και γι' αυτό επελέγη ως καύσιμο – γέφυρα. Το σχιστολιθικό υγροποιημένο αέριο ωστόσο, βάσει πολύ πρόσφατης επιστημονικής ανακοίνωσης από αμερικανό καθηγητή που εξετάζει τον κύκλο ζωής, έχει στην ατμόσφαιρα μεγαλύτερο κατά 33% αποτύπωμα από το διοξείδιο του άνθρακα (Howarth, 2024)! Κατά συνέπεια, η αύξηση των εισαγωγών αμερικανικού LNG θα αυξήσει τις εκπομπές επικίνδυνων αερίων, επιβαρύνοντας την ατμόσφαιρα κι ανεξαρτήτως της χώρας στην οποία θα χρεωθούν αυτές οι εκπομπές.

Βιβλιογραφία

- Copernicus (2025). Global Climate Highlights 2024, 10 Ιανουαρίου. Ανακτήθηκε από: <https://climate.copernicus.eu/sites/default/files/custom-uploads/GCH-2024/GCH2024-PDF-1.pdf>
- EU – US common declaration on increasing LNG trade. Ανακτήθηκε από: https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/key-partner-countries-and-regions/united-states-america_en#eu-us-liquefied-natural-gas-lng-trade
- Howarth W. R. (2024) «The greenhouse gas footprint of liquefied natural gas (LNG) exported from the United States», Energy Science & Engineering, Vol. 12, issue 11, σελ. 4843–4859. Ανακτήθηκε από: <https://scijournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/ese3.1934>
- Ελληνική Στατιστική Αρχή (2025) Λογαριασμοί εκπομπών αέριων ρύπων: έτος 2022, 4 Φεβρουαρίου. Ανακτήθηκε από: <https://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SOP08/->
- Κώσης Β. (2025) Πίσω ολοταχώς κάνει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην εφαρμογή των ESG κριτηρίων, Business Daily, 28 Απριλίου. Ανακτήθηκε από: https://www.businessdaily.gr/epiheiriseis/142922_gia-sk-piso-olotahos-apo-tin-ee-stin-efarmogi-ton-esg-kritirion
- Παναγούλης Θ. (2025) Έσβησαν οι διακόπτες των φωτοβολταϊκών το Σαββατοκύριακο για να αποτραπεί το μπλακ άουτ, News24/7, 14 Απριλίου. Ανακτήθηκε από: <https://www.news247.gr/energia/esvisan-oi-diakoptes-ton-fotovoltaikon-to-savvatokiriako/>
- Φιντικάκης Γ. (2025) Στα «σκουπίδια» 200 GWh πράσινης ενέργειας μόνο τον Μάρτιο, Euro2day, 31 Μαρτίου. Ανακτήθηκε από: <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/2292252/sta-skoypidia-200-gwh-prasinhs-energeias-mono-ton.html>

Ενεργειακή Πολιτική εναντίον Φυσικού Περιβάλλοντος: Μία πύρρειος νίκη

Μαρία Καραμανώφ

*Αντιπρόεδρος του Συμβουλίου της Επικρατείας ε.τ.
Πρόεδρος Επιμελητηρίου Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας*

Η χειρότερη μορφή αδικίας είναι να υποκρίνεσαι ότι υπάρχει δικαιοσύνη, είχε πει ο Πλάτων και είχε απόλυτο δίκιο. Γιατί όταν το άδικο χαρακτηρίζεται ως δίκαιο, όχι μόνο γίνεται ανεκτό και υποθάλπεται αλλά συμβαίνει και κάτι πολύ χειρότερο: υπονομεύεται και αλλοιώνεται αυτή καθ' εαυτή η έννοια της δικαιοσύνης.

Από όλες τις αδικίες που έχει διαπράξει στην πορεία του ο άνθρωπος στο όνομα της δικαιοσύνης, η πιο επικίνδυνη είναι η αδικία σε βάρος της φύσης. Γιατί είναι ανεπανόρθωτη και υποσκάπτει τα θεμέλια της ίδιας του της ύπαρξης. Οι συνέπειές της δεν πλήττουν μόνο τη γενιά που τη διαπράττει, αλλά και όλες τις επόμενες στο βάθος του χρόνου. Την αδικία αυτή, για την οποία έχουν προειδοποιήσει εδώ και δεκαετίες οι επιστήμονες, την ονομάσαμε παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση και δεσμευτήκαμε νομικά με Παγκόσμιες Διακηρύξεις, Διεθνείς Συμβάσεις, Συνθήκες και Οδηγίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και με το ίδιο το Σύνταγμά μας να την αποκαταστήσουμε και να στραφούμε προς τη βιώσιμη ανάπτυξη. Δυστυχώς, η πραγματικότητα μάς φέρνει καθημερινά αντιμέτωπους με την υποκρισία μας τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Κάποιοι ίσως έχουν ακόμα την αυταπάτη ότι, με βάση τις διεθνείς και συνταγματικές μας υποχρεώσεις, ισχύει στη χώρα μας καθεστώς προστασίας για τα πολύτιμα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος, τα δάση και τα οικοσυστήματα, τις λίμνες και τα ποτάμια, τα βουνά, τα άγρια ζώα και πουλιά, τα μικρά νησιά, τις περιοχές Natura και το τοπίο. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι πραγματικό καθεστώς προστασίας για όλα αυτά ούτε θεσπίστηκε ούτε εφαρμόστηκε ποτέ. Αντίθετα, και οι λίγοι περιορισμοί που υπήρχαν από το παρελθόν (π.χ. για τα δάση και τους αιγιαλούς) αποδυναμώθηκαν μεθοδικά από την ίδια τη νομοθεσία και, αν κάτι ξέφυγε και εξακολουθεί να υπάρχει, απλώς δεν εφαρμόζεται.

Ο μύθος της Ελλάδας ήταν ανέκαθεν η έκπληξη. Η έκπληξη να ανακαλύπτεις σε κάθε σου βήμα ένα διαφορετικό μικρό φυσικό παράδεισο, μια κρυφή ακρογιαλιά, ένα γραφικό χωριό, ένα μαγικό στην απλότητά του νησιωτικό τοπίο, ένα απάτητο βουνό όπου ζουν ακόμα οι θεοί. Αυτόν τον μύθο, που είναι ταυτόχρονα η ουσία της ταυτότητάς μας αλλά και το συγκριτικό μας πλεονέκτημα, βάλαμε τα δυνατά μας για να τον διαψεύσουμε. Και τα καταφέραμε. Ας το εξετάσουμε όμως εις βάθος.

Η συνταγματική προστασία των δασών έχει ελαττωθεί τόσο πολύ, ώστε σήμερα στο δάσος επιτρέπονται από μεγάλα έργα υποδομών, άντληση υδρογονανθράκων, Βιομηχανικές Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΒΑΠΕ), αποθήκευση στερεών και υγρών αποβλήτων μέχρι εκπαιδευτικά κτήρια, νοσοκομεία και φυλακές. Το πρώην άβατο των αναδασωτέων δεν ισχύει πια, αφού μέσα στα καμένα μπορούν να εγκαθίστανται από Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ), μέχρι κάθε έργο ιδιαίτερης οικονομικής, κοινωνικής και εθνικής σημασίας. Με λίγα λόγια σχεδόν τα πάντα. Ο μύθος της κοινοχρησίας και της ελεύθερης πρόσβασης στον αιγιαλό έχει και αυτός καταρριφθεί από την ίδια τη νομοθεσία, αφού η επιχειρηματική εκμετάλλευση όλων των ακτών της χώρας, εκτός από τις ελάχιστες που περιλαμβάνονται σε ειδικό κατάλογο του Υπουργείου, από εξαίρεση έγινε ο κανόνας. Παράλληλα, η νομοθεσία των επενδύσεων επιτρέπει στους επιχειρηματίες να απαγορεύουν την πρόσβαση στον αιγιαλό και να κατασκευάζουν έργα ακόμα και μέσα στη θάλασσα. Όσον αφορά τις περιοχές Natura, η προστασία τους άρχισε αλλά και τελείωσε με την απαρίθμησή τους στον Εθνικό Κατάλογο. Στόχοι και μέτρα διατήρησης για κάθε μια από αυτές δεν θεσπίστηκαν ποτέ, γεγονός που οδήγησε, τον Δεκέμβριο του 2020, σε καταδίκη της χώρας μας από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (C-849/19) για πλημμελή προστασία της βιοποικιλότητας και μη θέσπιση των στόχων και μέτρων διατήρησης των φυσικών οικοτόπων που επιβάλλει η Ευρωπαϊκή Οδηγία Natura (92/43/ΕΟΚ). Ούτε άλλωστε προβλέφθηκαν ειδικά καθεστώτα προστασίας για τα υπόλοιπα ευπαθή στοιχεία του περιβάλλοντος, οικοτόπους, υδροτόπους, φυσικούς σχηματισμούς, μικρά νησιά, ορεινούς όγκους αλλά και για την αγροτική γη, παρά τις διεθνείς συμβάσεις που έχουμε υπογράψει. Και φυσικά, συστηματικά παραβιάζουμε τη Ευρωπαϊκή Σύμβαση της Φλωρεντίας για το τοπίο.

Μέσα σε αυτό το αρρύθμιστο και πανταχόθεν ελεύθερο πεδίο συγκρούονται ασύμβατες και συχνά αμοιβαίως αποκλειόμενες δραστηριότητες. Τουριστική ανάπτυξη, δόμηση κάθε είδους, ιχθυοκαλλιέργειες, εξορύξεις πετρελαίου και σπάνιων γαιών, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Η κάθε μια διεκδικεί για τον εαυτό της όσο το δυνατόν μεγαλύτερο χώρο έναντι των υπολοίπων και όλες μαζί έναντι του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και της πολύτιμης αγροτικής και κτηνοτροφικής γης. Πόσο βιώσιμο είναι πράγματι αυτό;

Ας πάρουμε για παράδειγμα το κρίσιμο πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται στη χώρα μας. Εδώ και δεκαετίες, από τότε δηλαδή που το φαινόμενο της κλιματικής αλλαγής με ανθρωπογενή αίτια έπαψε να αμφισβητείται, τεκμηριώθηκε επιστημονικά και αναγνωρίστηκε ως ένα παγκόσμιο πρόβλημα προς άμεση αντιμετώπιση, συνέβη το εξής παράδοξο. Αντί το φαινόμενο αυτό να ενταχθεί στο συνολικό πρόβλημα της παγκόσμιας περιβαλλοντικής κρίσης, της οποίας αποτελεί ένα από τα πολλά συμπτώματα, απομονώθηκε και επιχειρείται να αντιμετωπιστεί αποσπασματικά και ασύνδετα προς τις υπόλοιπες, εξίσου επικίνδυνες, εκδηλώσεις της συνολικής διατάραξης της περιβαλλοντικής ισορροπίας του πλανήτη. Από τα εννέα όρια, η υπέρβαση των οποίων απειλεί τη ζωή στον πλανήτη, έχουμε επιλέξει να επικεντρωθούμε αποκλειστικά στην κλιματική αλλαγή. Για τα υπόλοιπα οκτώ,

και συγκεκριμένα την απώλεια βιοποικιλότητας, την αλλαγή χρήσεων γης και σφράγιση του ελεύθερου εδάφους, την οξίνιση των ωκεανών, το ατμοσφαιρικό φορτίο αερολυμάτων, τις βιοχημικές ροές του κύκλου του φωσφόρου και του αζώτου, την καταστροφή της στοιβάδας του όζοντος, τη χρήση του γλυκού νερού καθώς και τη χημική ρύπανση, όχι μόνο δεν λαμβάνουμε ουσιαστικά μέτρα αλλά τα έχουμε διαγράψει και από το λεξιλόγιό μας. Στον δημόσιο λόγο, τα ΜΜΕ, την εκπαίδευση, κανείς δεν μιλάει πια για την παγκόσμια περιβαλλοντική κρίση και τα επιμέρους φαινόμενά της, παρά μόνο για την κλιματική αλλαγή.

Κανείς δεν υποτιμά το μέγεθος και τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής, ούτε αμφισβητεί την ανάγκη να οδηγηθούμε σε μεθόδους παραγωγής καθαρότερης ενέργειας που δεν θα απειλούν την ισορροπία του περιβάλλοντος. Το πρόβλημα βρίσκεται αλλού. Και πρώτα απ' όλα, στην επίμονη άρνηση όλων των χωρών να υιοθετήσουν ένα λιγότερο ενεργοβόρο μοντέλο ανάπτυξης, έτσι ώστε να επιτευχθεί, αν όχι η μείωση, τουλάχιστον η σταθεροποίηση της συνολικής ενεργειακής κατανάλωσης του πλανήτη. Σήμερα όμως συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Η ζήτηση αυξάνεται εκθετικά σε παγκόσμιο επίπεδο και αναμένεται να φτάσει σε δυσθεώρητα ύψη για την κάλυψη, μεταξύ άλλων, των τεράστιων ενεργειακών αναγκών της πληροφορικής (AI, data processing κ.λπ.). Κατά συνέπεια και με δεδομένο ότι οι ΑΠΕ, και ειδικότερα οι ανεμογεννήτριες (Α/Γ) και τα φωτοβολταϊκά (Φ/Β), προϋποθέτουν ούτως ή άλλως την ύπαρξη δικτύου που τροφοδοτείται και από ορυκτά καύσιμα, είναι προφανές ότι το όφελος από τη μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, που επιδιώκεται με τη συμμετοχή τους στο ενεργειακό μείγμα, εξουδετερώνεται μοιραία από την αυξανόμενη ζήτηση.

Εφόσον λοιπόν αποφεύγουμε να αντιμετωπίσουμε τόσο τις υπόλοιπες κρίσιμες πτυχές του περιβαλλοντικού προβλήματος όσο και την ενεργειακή υπερκατανάλωση, πόσο ρεαλιστικό είναι να εναποθέτουμε τις ελπίδες μας για τη σωτηρία του πλανήτη αποκλειστικά και μόνο στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας; Θα μπορούσε βέβαια να αντιτάξει κανείς ότι και αυτό είναι καλύτερο από το τίποτα και πάντως κακό δεν κάνουν. Η άποψη αυτή στηρίζεται στην πεποίθηση ότι όσο περισσότερες ανεμογεννήτριες και φωτοβολταϊκά με τα αναγκαία συμπληρώματά τους (μπαταρίες αποθήκευσης, αντλησιοταμιεύσεις κ.λπ.) εγκαταστήσουμε οπουδήποτε, σε δάση, αναδασωτέα, οικοτόπους, θάλασσες, λίμνες και αγροτική γη, τόσο το καλύτερο για το περιβάλλον. Και αυτή η πεποίθηση βασίζεται με τη σειρά της σε μια αόριστη βεβαιότητα ότι οι Α/Γ και τα Φ/Β δεν έχουν περιβαλλοντικές επιπτώσεις ή, και αν έχουν, αυτές είναι αμελητέες και επανορθώσιμες. Σήμερα όμως αυτή η βεβαιότητα έχει πλέον ανατραπεί.

Ας πάρουμε για παράδειγμα τις ανεμογεννήτριες οι οποίες μαζί με τα φωτοβολταϊκά αποτελούν τη βασική επιλογή της Ελλάδας όσον αφορά τις ΑΠΕ. Τις επιπτώσεις τους στα οικοσυστήματα, τη βιοποικιλότητα, την ορνιθοπανίδα, το μικροκλίμα αλλά και την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών είχε επισημάνει ήδη από το 2012 η ίδια η «Ειδική Έκθεση για τις ΑΠΕ και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής» ("Renewable Energy Sources and Climate Change Mitigation"), την οποία συνέταξε ο πλέον αρμόδιος επιστημονικός φορέας σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή η Διακυβερνητική Επιτροπή για την Αλλαγή του Κλίματος (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC). Στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από τότε μέχρι σήμερα, οι επιφυλάξεις και αμφιβολίες της Έκθεσης όχι απλώς δεν διαψεύσθηκαν αλλά, αντίθετα, επιβεβαιώθηκαν και ενισχύθηκαν από πλήθος μελετών από έγκυρους διεθνείς επιστημονικούς φορείς. Κατ' αρχάς, με δεδομένο το στοχαστικό χαρακτήρα της αιολικής ενέργειας, η συνύπαρξή της στο δίκτυο με ενέργεια προερχόμενη από ορυκτά καύσιμα είναι αναγκαία προκειμένου

να διασφαλίζεται η ισορροπία των δικτύων. Από εκεί και πέρα, προκειμένου να εξευρεθεί η πραγματική καθαρή συμβολή των Α/Γ στην αντιμετώπιση τόσο της κλιματικής αλλαγής αυτής καθ' εαυτής, όσο και της συνολικής περιβαλλοντικής κρίσης, πρέπει προηγουμένως να υπολογιστεί και να αφαιρεθεί το περιβαλλοντικό κόστος που συνεπάγονται σε ολόκληρο τον κύκλο της σύντομης ζωής τους, από την κατασκευή και μεταφορά μέχρι τη λειτουργία, την απεγκατάσταση και τη διαχείριση των αποβλήτων τους. Οι επιπτώσεις αυτές δεν είναι ούτε αμελητέες ούτε ευχερώς αναστρέψιμες. Η κατασκευή των Α/Γ απαιτεί πλήθος διαφορετικών πρώτων υλών (χαλκό, σίδηρο, αλουμίνιο, σπάνιες γαίες, χάλυβα κ.λπ.), η εξόρυξη και επεξεργασία των οποίων όχι μόνο είναι ενεργοβόρα, αλλά έχει και βαρύτερες περιβαλλοντικές συνέπειες για τις περιοχές όπου διενεργείται. Εξίσου σημαντικές είναι και οι επιπτώσεις από τη μεταφορά τους, ιδίως για χώρες όπως η Ελλάδα, όπου, λόγω του τεράστιου μεγέθους τους, η διέλευση και εγκατάστασή τους σε δύσβατες ορεινές περιοχές απαιτεί τη διάνοιξη νέων μεγάλων δρόμων, την κατασκευή εργοταξίων, χώρων αποθήκευσης, έργων διασύνδεσης καθώς και πολλών άλλων έργων, που οδηγούν στον κατακερματισμό δασικών περιοχών και οικοτόπων ιδιαίτερης περιβαλλοντικής σημασίας.

Η εγκατάστασή τους συνεπάγεται ανεπανόρθωτη σφράγιση οικολογικά πολύτιμης γης, η απώλεια της οποίας αποτελεί σοβαρότατο παράγοντα επιδείνωσης της περιβαλλοντικής κρίσης, τουλάχιστον ανάλογο με την κλιματική αλλαγή. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω και μολονότι η γενική τάση στην Ε.Ε. είναι να αποφεύγεται η εγκατάσταση σταθμών αιολικής ενέργειας σε ορεινές και δασικές εκτάσεις, το πρότυπο αυτό αντιστρέφεται στην Ελλάδα. Στη χώρα μας, οι Α/Γ εγκαθίστανται σε μεγάλα υψόμετρα και δασικές περιοχές, προκαλώντας σοβαρότατους κινδύνους για τη διάβρωση του εδάφους, τα υπόγεια ύδατα, το μικροκλίμα και τη βιοποικιλότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η δέσμευση γης, δηλαδή η δημιουργία τεχνητής γης από την κατασκευή αιολικών πάρκων στην Ελλάδα, είναι σχεδόν 3,5 φορές μεγαλύτερη από τον παγκόσμιο μέσο όρο, όπως προκύπτει από μελέτη που δημοσιεύθηκε τον Δεκέμβριο του 2023 από το Εργαστήριο Διατήρησης της Βιοποικιλότητας του Πανεπιστημίου Ιωάννινων.

Η εγκατάσταση και λειτουργία αιολικών πάρκων προκαλεί κατακερματισμό, υποβάθμιση και, εν τέλει, απώλεια των οικοτόπων μέσα στους οποίους εγκαθίστανται κατά κανόνα οι Α/Γ στη χώρα μας. Οι συνέπειες δεν περιορίζονται στη θανάτωση της ενδημικής πανίδας και ορνοθοπανίδας, η οποία περιλαμβάνει και πολλά προστατευόμενα είδη, αλλά έχει ως αποτέλεσμα και την απώλεια των ενδιαιτημάτων και τη συνολική διατάραξη της ισορροπίας του οικοσυστήματος.

Τέλος, μολονότι οι ανεμογεννήτριες έχουν εξαιρετικά σύντομο χρόνο ζωής (20-25 έτη), οι περιβαλλοντικές τους επιπτώσεις είναι μόνιμες και ουσιαστικά μη αναστρέψιμες. Οι βάσεις στήριξης, με μέγεθος αντίστοιχο ενός πολυώροφου κτηρίου, τοποθετούνται στο υπέδαφος και παραμένουν εκεί εσαεί, δεδομένου ότι δεν προβλέπεται στο νόμο υποχρέωση για την απομάκρυνσή τους. Θεωρητικά, αρκετά από τα υπέργεια δομικά τους στοιχεία είναι ανακυκλώσιμα, στην πράξη όμως η ανακύκλωση αυτή δεν πραγματοποιείται σχεδόν ποτέ. Όσον αφορά λόγου χάρη τα περύγια, τα οποία αποτελούνται από σύνθετα υλικά με μεγάλη ανθεκτικότητα και περιορισμένες δυνατότητες ανακύκλωσης και επαναχρησιμοποίησης, η διεθνής εμπειρία καταδεικνύει ότι το μεγαλύτερο μέρος αυτών καταλήγει σε χώρους ταφής (όταν και αν υπάρχουν), ειδικά δε στη χώρα μας σε χύδην απόρριψη σε άτυπες αποθέσεις. Παρά ταύτα, οι περιβαλλοντικοί όροι που επιβάλλονται κατά την αδειοδότηση των αιολικών σταθμών στη χώρα μας, αντιπαρέρχονται το ζήτημα της απεγκατάστασης και διαχείρισης των αποβλήτων με

γενικές αναφορές και χωρίς καμία ουσιαστική δέσμευση για τον επενδυτή.

Οι ανωτέρω επιστημονικές και πραγματικές διαπιστώσεις δεν αναιρούν μεν τη συμβολή των Α/Γ στην παραγωγή ενέργειας απαλλαγμένης από τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου. Καθιστούν όμως απολύτως αναγκαία την τεκμηριωμένη και όχι προσχηματική μελέτη των επιπτώσεών τους, ώστε να αποκλείεται η εγκατάστασή τους σε περιοχές όπου θα αποβεί σε βάρος σημαντικών στοιχείων του περιβάλλοντος (βιοποικιλότητα, ελεύθερο έδαφος, υπέργεια και υπόγεια ύδατα, δάση και ποσειδωνίες, αγροτική γη κ.λπ.). Το καθένα από τα στοιχεία αυτά είναι με το δικό του τρόπο κρίσιμο για τη διατήρηση και αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ισορροπίας του πλανήτη, συμπεριλαμβανομένης και της κλιματικής αλλαγής, η οποία είναι και το πράγματι ζητούμενο. Θα ήταν τουλάχιστον παράδοξο να εξουδετερώνουμε χάριν της σωτηρίας του πλανήτη εκείνα ακριβώς τα στοιχεία που με φυσικό τρόπο τη διασφαλίζουν. Όλες οι μορφές παραγωγής ενέργειας, ακόμα και οι ανανεώσιμες, αποτελούν εξ ορισμού βιομηχανικές δραστηριότητες οι οποίες έχουν η κάθε μια τα δικά της πλεονεκτήματα αλλά και τις δικές της δυσμενείς συνέπειες. Κατά συνέπεια, η επιλογή της κατάλληλης μορφής και ποσοστού συμμετοχής της στο ενεργειακό μείγμα της κάθε χώρας προϋποθέτει τεκμηριωμένη γνώση των επιπτώσεων αυτών σε σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε συγκεκριμένης περιοχής.

Με βάση τις αρχές της πρόληψης και της προφύλαξης και ιδίως τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 24, η βιώσιμη ενεργειακή πολιτική της χώρας οφείλει να κινείται μέσα σε όρια που δεν θέτουν σε κίνδυνο το φυσικό αλλά και το πολιτιστικό και οικιστικό της περιβάλλον. Αυτό για να επιτευχθεί, προϋποθέτει ότι το διαφυλακτέο φυσικό κεφάλαιο και τα ευπαθή οικοσυστήματα έχουν μελετηθεί με ακρίβεια, έχουν οριοθετηθεί και έχουν υπαχθεί στο κατάλληλο ειδικό καθεστώς προστασίας, ώστε να αποκλείεται εκ προοιμίου τυχόν αλλοίωση και υποβάθμισή τους από την εγκατάσταση ΑΠΕ. Όπως όμως προαναφέρθηκε, η προϋπόθεση αυτή δεν έχει τηρηθεί. Αντίθετα, ακόμα και για τις περιοχές οι οποίες έχουν χαρακτηριστεί κατ' αρχήν ως χρήζουσες αυξημένης προστασίας (περιοχές Natura, γεωπάρκα, τοπία ιδιαίτερου φυσικού κάλλους κ.λπ.), τα ειδικά καθεστώτα διαχείρισής τους δεν θεσπίστηκαν ποτέ, με αποτέλεσμα όλες αυτές να αποτελούν σήμερα τους κατ' εξοχήν χώρους εγκατάστασης Α/Γ.

Τη δυνατότητα αυτή έδωσε πρώτο από όλους το Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού για τις ΑΠΕ, το οποίο ισχύει από το 2008 και έχει χαρακτηρίσει ολόκληρη την επικράτεια, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων (αρχαιολογικοί χώροι και μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, υγρότοποι Ραμσάρ, περιοχές απολύτου προστασίας της φύσης, πυρήνες εθνικών δρυμών, οικισμοί εντός σχεδίου πόλεως κ.λπ.), ως κατ' αρχήν κατάλληλη για την εγκατάσταση ΑΠΕ. Με τον τρόπο αυτόν μετακύλησε, ως μη όφειλε, την ευθύνη της έρευνας των περιβαλλοντικών επιπτώσεων κάθε αιολικής εγκατάστασης αποκλειστικά και μόνο στον επιχειρηματία που συντάσσει τη Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) για την επένδυσή του προκειμένου αυτή να λάβει ατομική περιβαλλοντική αδειοδότηση. Το προβληματικό αυτό χωροταξικό πλαίσιο προκάλεσε την έκδοση Προειδοποιητικών επιστολών και Αιτιολογημένης γνώμης (INFR(2014)4073) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ακαταλληλότητα του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού για τις ΑΠΕ, λόγω μη συμμόρφωσής του προς την Οδηγία Natura σε σχέση με τη χωροθέτηση των αιολικών πάρκων, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να βρίσκεται ένα βήμα πριν από νέα καταδίκη.

Σήμερα, 17 χρόνια μετά από τη θέσπιση του Ειδικού Πλαισίου για τις ΑΠΕ, η εκρηκτική εξάπλωση των αιολικών σταθμών, μαζί με τα συνοδά τους έργα (μπαταρίες αποθήκευσης, αντλησιοταμιεύσεις

κ.λπ.), σε δάση, ακόμα και καμμένα, βιοτόπους, λίμνες, μικρά νησιά, παρθένους ορεινούς όγκους και οικοσυστήματα, σφραγίζει αμετάκλητα το ελληνικό τοπίο και ανατρέπει τη ζωή των κατοίκων, στερώντας τους κάθε προοπτική για εναλλακτικούς τρόπους ανάπτυξης όπως, λόγου χάρη, στον πολύτιμο πρωτογενή τομέα αλλά και στον τομέα του τουρισμού και μάλιστα στις πολυδιαφημιζόμενες ήπιες μορφές του (αγροτουρισμός, περιπατητικός τουρισμός, αθλητικός τουρισμός κ.λπ.), οι οποίες προϋποθέτουν άθικτο φυσικό περιβάλλον.

Οι αυξανόμενες αντιδράσεις σε ολόκληρη τη χώρα, από τον Έβρο μέχρι την Πελοπόννησο και την Κρήτη και από την Ήπειρο και τα Διαπόντια νησιά μέχρι τις Κυκλάδες, δεν οφείλονται σε άρνηση της κλιματικής αλλαγής ούτε σε αδιαφορία των πολιτών για το περιβαλλοντικό πρόβλημα. Ακριβώς το αντίθετο. Οι πολίτες διερωτώνται για ποιο λόγο μια χώρα όπως η Ελλάδα, της οποίας η ευθύνη και συμμετοχή στο πρόβλημα της κλιματικής αλλαγής είναι μηδαμινή, μια χώρα που αποτελεί ένα από τα ελάχιστα εναπομένοντα hot spot βιοποικιλότητας στην Ευρώπη με χιλιάδες ενδημικά και σπάνια είδη, μια χώρα με δάση και θαλάσσιες ποσειδωνίες που αποτελούν τους φυσικούς απορροφητήρες των αερίων του θερμοκηπίου, θυσιάζει το μοναδικό φυσικό της περιβάλλον στο όνομα της δήθεν προστασίας του. Για ποιο λόγο μια χώρα, η οποία έχει ήδη εκπληρώσει τις ενωσιακές της υποχρεώσεις σε σχέση με τη συμμετοχή ενέργειας από ΑΠΕ στο ενεργειακό της μείγμα, επιλέγει να μετατρέψει την παραγωγή ενέργειας από φιλοπεριβαλλοντική σε αμιγώς εμπορική εξαγωγική πολιτική, σε βάρος του φυσικού της κεφαλαίου, σε βάρος δηλαδή του κυριότερου συγκριτικού της πλεονεκτήματος και της πραγματικής και μόνιμης πηγής του εθνικού της πλούτου. Οι αριθμοί μιλούν καθαρά.

Το νέο Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ) όσον αφορά τους ΑΣΠΗΕ (Αιολικοί Σταθμοί Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας) προβλέπει εγκαταστημένη ισχύ των χερσαίων ΑΣΠΗΕ 8.9 GW το 2030 και 13 GW το 2050. Το σύνολο της ισχύος των ΑΣΠΗΕ που λειτουργούν (άδεια λειτουργίας) ή είναι σε φάση κατασκευής (άδεια εγκατάστασης) είναι 6,82GW, έχοντας επιτύχει κατά 77% τον στόχο του ΕΣΕΚ για το 2030 (8,9GW). Οι αιτήσεις σε άδεια παραγωγής φτάνουν στα 33,16GW. Αθροιστικά, μαζί με τους ΑΣΠΗΕ που λειτουργούν ή έχουν άδεια εγκατάστασης, η ισχύς τους είναι τριπλάσια από το στόχο του ΕΣΕΚ(2030) και διπλάσια από το στόχο του ΕΣΕΚ (2050). Το συνολικό επενδυτικό ενδιαφέρον στην Ελλάδα είναι τεράστιο- θεωρώντας όλες τις αιτήσεις μαζί (42,25GW)- και η ισχύς αναμένεται να ξεπεράσει τρεις φορές το στόχο του ΕΣΕΚ για τους ΑΣΠΗΕ το έτος 2050 (!).

Ταυτόχρονα, ο ίδιος ο Ανεξάρτητος Διαχειριστής Μεταφοράς Ηλεκτρικής Ενέργειας (ΑΔΜΗΕ), σε πρόσφατη τοποθέτησή του, επισημαίνει ότι δεν υπάρχει μαγική λύση ούτε τεχνική δυνατότητα να συνδεθούν όλα τα έργα που βρίσκονται σε αναμονή και παράλληλα να μπορεί το εθνικό δίκτυο να λειτουργεί με ασφάλεια χωρίς απρόοπτα. Από την πλευρά τους οι παραγωγοί ανανεώσιμης ενέργειας αναφέρονται στα προβλήματα του overbooking, δηλαδή της δέσμευσης ηλεκτρικού χώρου πάνω από τους στόχους του 2030. Την ίδια στιγμή λοιπόν που, όπως αναφέρεται, την περσινή χρονιά «πετάχτηκαν στα σκουπίδια» 860 πράσινες GW και ο αριθμός αυτός αναμένεται φέτος να αυξηθεί σημαντικά, οι μπουλντόζες συνεχίζουν να ανοίγουν δρόμους και ορύγματα στα δασικά οικοσυστήματα του Μαινάλου και του Πάρνωνα, των Αγράφων, του Βερμίου και του Καϊμακτσαλάν, της Πίνδου, της Εύβοιας και της Κρήτης.

Το νέο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τις ΑΠΕ, το οποίο εκπονείται τη στιγμή αυτή και πρόκειται να τεθεί σε διαβούλευση, οφείλει να δώσει σαφείς και επιστημονικά τεκμηριωμένες απαντήσεις.

Τα βασικά ζητήματα στα οποία υποχρεούται προεχόντως να λάβει θέση δεν είναι τα προβλήματα της αγοράς. Η σιωπηρή και ανατιολόγητη πεποίθηση των αρμοδίων, με βάση την οποία το Ειδικό Πλαίσιο του 2008 θεώρησε τις επιπτώσεις στο περιβάλλον αμελητέες έως ανύπαρκτες, έχει κλονιστεί σοβαρά από τα επιστημονικά δεδομένα. Ακόμα και αν η Πολιτεία διαφωνεί με αυτά, οφείλει πλέον να αιτιολογήσει με συγκροτημένη επιστημονική τεκμηρίωση τις επιλογές της. Το επιβάλλει η αρχή της αποκατάστασης, κυρίως των χιλιάδων στρεμμάτων καμένου δάσους των τελευταίων χρόνων, αλλά και της διατάραξης του υδρολογικού κύκλου. Το απαιτεί η αρχή της πρόληψης κάθε περαιτέρω αλλοίωσης και υποβάθμισης των ταλαιπωρημένων και κατακερματισμένων οικοσυστημάτων και η αρχή της προφύλαξής τους από κινδύνους που δεν είναι ακόμα πλήρως γνωστοί, αλλά συνεχώς τεκμηριώνονται στην τρέχουσα βιβλιογραφία.

Σύμφωνα με τις μέχρι στιγμής διαθέσιμες πληροφορίες, το νέο Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τις ΑΠΕ φαίνεται να κινείται προς αντίθετη κατεύθυνση, με την αύξηση των περιοχών αιολικής προτεραιότητας να ανέρχεται από 58 σε 67 και την πρόβλεψη 20 τουλάχιστον υπεράκτιων αιολικών πάρκων σε αντίστοιχα θαλάσσια «οικοπέδα» καθώς και πολυάριθμων εγκαταστάσεων αποθήκευσης (μπαταρίες) – ζητήματα για τα οποία υπάρχουν ήδη πολλές αντιρρήσεις – με βασικό στόχο τις εξαγωγές πράσινης ενέργειας σε τρίτες χώρες.

Το περιβαλλοντικό πρόβλημα είναι πολύπλοκο με πολλαπλές αλληλοεξαρτώμενες πτυχές και, ως εκ τούτου, ανεπίδεκτο υπεραπλούστευσης. Οποιαδήποτε απόπειρα μονοδιάστατης προσέγγισής του όχι μόνο δεν το επιλύει, αλλά δημιουργεί και εύλογες αμφιβολίες για την εilikρίνειά της. Και αν προς στιγμήν φαίνεται να πλησιάζει τον περιορισμένο στόχο της, η νίκη στην πραγματικότητα θα είναι πύρρειος. Και όπως ξέρουμε, κάθε πύρρειος νίκη μας φέρνει όλο και πιο κοντά στην καταστροφή.

Βιβλιογραφία

«European Landscape Convention», Council of Europe (CoE), Florence, 2000. Ανακτήθηκε από:

[CETS 176 – Draft European Landscape Convention as amended by the 2016 Protocol](#)

N. 3827/2010 «Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης του Τοπίου» (ΦΕΚ Α'30/2010).

Council of Europe (2011). *Landscape and Wind Turbines*, Report, 6th Council of Europe Conference on the European Landscape Convention, Strasbourg, 3–4 May 2011 (21 March 2011, CEP-CDPATER, 11E). Ανακτήθηκε από: http://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/files/artykuly/22448/zalacznik_2_Landscape_and_Wind_Turbines.pdf

Οδηγία 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 «για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας» (ΕΕ L 206 της 22.7.1992).

Καταδίκη της Ελλάδας από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (C-849/19) για πλημμελή προστασία της βιοποικιλότητας και μη θέσπιση των στόχων και μέτρων διατήρησης των φυσικών οικοτόπων (μη συμμόρφωση με την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ). Ανακτήθηκε από: <https://shorturl.at/gUrwV>

Αιτιολογημένη γνώμη (INFR(2014)4073) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προς την Ελλάδα, για την ακαταλληλότητα του Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού για τις ΑΠΕ λόγω μη συμμόρφωσής του προς την Οδηγία Natura σε σχέση με τη χωροθέτηση των αιολικών πάρκων.

«Κύρωση του Εθνικού Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα (ΕΣΕΚ)» (ΦΕΚ Β'4893/19.12.2024).

«Ειδική Έκθεση για τις ΑΠΕ και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής» ("Renewable Energy Sources and Climate Change Mitigation"), Διακυβερνητική Επιτροπή για την Αλλαγή του Κλίματος (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC), 2012.

«Climate Change 2021 – The Physical Science Basis», Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC), 2021. Ανακτήθηκε από: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM_final.pdf

«What is the Triple Planetary Crisis? » United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), 2022. Ανακτήθηκε από: <https://unfccc.int/news/what-is-the-triple-planetary-crisis>

«A planet that sustains everyone, everywhere», Inger Andersen, Briefing to Permanent Missions to the United Nations, 21 March 2023. Ανακτήθηκε από: <https://www.unep.org/news-and-stories/speech/planet-sustains-everyone-everywhere>

«Towards UNEA-6: Multilateral solutions to triple planetary crisis», Sixth session of the United Nations Environment Assembly (UNEA-6), United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, Kenya, 26 February – 1 March 2024. Ανακτήθηκε από: <https://www.unep.org/news-and-stories/speech/towards-unea-6-multilateral-solutions-triple-planetary-crisis>

«Outcomes of UNEA-6». Ανακτήθηκε από: <https://www.unep.org/environmentassembly/unea6/outcomes>
<https://docs.un.org/en/UNEP/EA.6/RES.13>

«Tackling the "triple environmental crisis" and building forward from the COVID-19 pandemic», World Health Organization (WHO), 7 July 2023. Ανακτήθηκε από: <https://www.who.int/poland/multi-media/details/tackling-the-triple-environmental-crisis-and-building-forward-from-the-covid-19-pandemic>

«Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services», Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES), 2019. Ανακτήθηκε από: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/05/nature-decline-unprecedented-report/>

Τσιαούση Β., Δουλγέρης Χ., Κεμιτζόγλου Δήμητρα, Παπαδήμος Δ., Χρυσοπολίτου Β. και Σεφερλής Μ. (επίμ.). Η βιοποικιλότητα της Ελλάδας – οι επιδράσεις της κλιματικής αλλαγής, Μουσείο Γουλανδρή – Ελληνικό Κέντρο Βιοτόπων, 2011.

Λεγάκης Α, Μαραγκού Π. (2009). «Το Κόκκινο βιβλίο των απειλούμενων ζώων της Ελλάδας, , Ελληνική Ζωολογική Εταιρεία . Ανακτήθηκε από: http://dipe.ker.sch.gr/kainotomes/To_Kokkino_biblio.pdf

- «Decommissioning of Onshore Wind Turbines», WIND EUROPE, 2020. Ανακτήθηκε από: <https://windeurope.org/intelligence-platform/product/decommissioning-of-onshore-wind-turbines/>
<https://shorturl.at/eTLK7>
- Torres, J. F. & Petrakopoulou, F. «A Closer Look at the Environmental Impact of Solar and Wind Energy», *Global Challenges*, Vol: 6, 2200016 (2022).
- Jones, N. F., Pejchar, L. & Kiesecker, J. M. «The Energy Footprint: How Oil, Natural Gas, and Wind Energy Affect Land for Biodiversity and the Flow of Ecosystem Services», *BioScience*, Vol: 65, 290–301 (2015).
- Marques, A. T. et al. «Wind turbines cause functional habitat loss for migratory soaring birds», *Journal of Animal Ecology*, Vol: 89, 93–103 (2020).
- Kati, V. et al. «The overlooked threat of land take from wind energy infrastructures: Quantification, drivers and policy gaps», *Journal of Environmental Management*, Volume 348, 119340 (15 December 2023).
- Kati, V., Kassara, C., Vrontisi, Z. & Moustakas, A. «The biodiversity-wind energy-land use nexus in a global biodiversity hotspot», *Science of The Total Environment*, Volume 768, 144471 (10 May 2021).
- Κατή, Β., Κασσάρα, Χ., Παπαϊωάννου, Χ.(επιμ.), «Αδιατάρακτες Φυσικές Περιοχές (ΑΦΠ) της Ελλάδας και Βιώσιμη Ανάπτυξη», Εργαστήριο Διατήρησης της Βιοποικιλότητας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Researchgate, 2022. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/361173582_Adiataraktes_Physikes_Perioches_APHP_tes_Elladas_kai_Biosime_Anaptyxe
- Figueiredo, E., Partalidou, M., Koutsou, S. (2020). «'No Choice' or 'A Choice'? – An Exploratory Analysis of 'Back to the Countryside' Motivations and Adaptation Strategies in Times of Crisis in Greece and Portugal». In: Döner, F., Figueiredo, E., Rivera, M. (eds) *Crisis and Post-Crisis in Rural Territories*. Springer, Cham, p. 119–139.
- Gkoltsiou, A., Athanasiadou, E., & Paraskevopoulou, A.T. (2021). «Agricultural Heritage Landscapes of Greece: Three Case Studies and Strategic Steps towards Their Acknowledgement, Conservation and Management». *Sustainability*, 13, 5955.
- Hadjimichalis, C, Melissourgou, Y, Moungholia, A., Girti, D., Faka, A. (2012). «Improving and focusing research on Greek landscapes: the Greekscapes programme». In T. Papayannis, P. Howard (eds.) *Reclaiming the Greek landscape*, Med-INA, Athens, p. 233–244.
- Pavlis E.(2025). «Large-scale wind energy farm development and its impacts on the landscape: a review of the Greek case», Department of Agricultural Economics and Rural Development, Agricultural University of Athens, Greece, *Journal of Landscape Ecology*, Vol: 18 / No. 3.

Η Κυκλική Οικονομία και η Στρατηγική Μετάβαση από τη Γραμμικότητα στην Κυκλικότητα: Προβλήματα και Προοπτικές

Απόστολος Βλυσίδης

Αφ. Καθηγητής, Σχολή Χημικών Μηχανικών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ήθελα να έχω έναν πιο ανατρεπτικό τίτλο για το άρθρο, όπως «Η γραμμικότητα της ανακύκλωσης» ή «Κάνε, Πάρε, Ξόδεψε, Ανακύκλωσε», παραπέμποντας στο γραμμικό μοντέλο παραγωγής, κατανάλωσης και απόρριψης (ή στα αγγλικά MAKE-TAKE-WASTE), όπου οι πρώτες ύλες εξορύσσονται, μετατρέπονται σε προϊόντα και, μετά τη χρήση τους, καταλήγουν ως απόβλητα, χωρίς πρόβλεψη για επαναχρησιμοποίηση ή ανάκτηση. Αλλά η αλήθεια είναι ότι η ανακύκλωση είναι αναμφίβολα μέρος της κυκλικής οικονομίας, αν και αποτελεί το τελευταίο σκαλοπάτι πριν από τους χώρους υγειονομικής ταφής και τη γραμμικότητα που ζούσαμε τα προηγούμενα χρόνια. Και φαίνεται ότι είναι το πιο εύκολο μονοπάτι (προς το παρόν) για να επιβιώσει το μοντέλο της ανεξέλεγκτης παραγωγικότητας και σπατάλης των πρώτων υλών, καθώς και της αλόγιστης κατανάλωσης προϊόντων, τα οποία είτε μπορούν να ανακυκλωθούν (ή και όχι), δημιουργώντας ίδιες (ή και μεγαλύτερες) ποσότητες αποβλήτων που καταλήγουν σε πράσινους, μπλε ή καφέ κάδους. Αυτή φαίνεται να είναι η επόμενη κατάσταση «ηρεμίας» (ή, αν θέλουμε να το πούμε διαφορετικά, κατάσταση μικρότερης εντροπίας) για το οικονομικό σύστημα της χώρας μας, το οποίο δημιουργεί το πρόσχημα της αλλαγής από το γραμμικό στο κυκλικό μοντέλο, μέχρι να προκύψουν τα ίδια ή και μεγαλύτερα προβλήματα από αυτά που είχαμε με τους ΧΥΤΑ.

Προβλήματα με το σημερινό μοντέλο ανακύκλωσης

Το σημερινό μοντέλο ανακύκλωσης, παρά τις σημαντικές προσπάθειες για μείωση των αποβλήτων και εξοικονόμηση πόρων, αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις που περιορίζουν την αποτελεσματικότητά του και τη δυνατότητα πλήρους ενσωμάτωσής του στην κυκλική οικονομία. Ένα από τα πιο κρίσιμα ζητήματα είναι η αναποτελεσματικότητα στην ανάκτηση υλικών. Στη

θεωρία της κυκλικής οικονομίας, η κλειστή ανακύκλωση (*closed-loop recycling*) θεωρείται ιδανική, καθώς επιτρέπει στα υλικά να ανακυκλώνονται συνεχώς χωρίς να χάνουν την ποιότητά τους. Ωστόσο, η πλειονότητα των διαδικασιών ανακύκλωσης σήμερα ακολουθεί το μοντέλο της ανοιχτής ανακύκλωσης (*open-loop recycling*), όπου το ανακυκλωμένο υλικό χρησιμοποιείται για την παραγωγή προϊόντων κατώτερης ποιότητας (*downcycling* ή, αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε έναν ελληνικό όρο, υποκύκλωση). Αυτή η πρακτική περιορίζει την πραγματική κυκλικότητα, καθώς τα υλικά δεν επιστρέφουν στην αρχική τους χρήση ή σε μία αντίστοιχη παραγωγή υψηλής αξίας (Korhonen et al., 2018). Επιπλέον, η διαδικασία της ανακύκλωσης παραμένει ενεργοβόρα και απαιτεί σημαντικούς πόρους για την επεξεργασία των υλικών και τη μεταφορά τους σε χώρους διαλογής (ΚΔΑΥ, ΜΑΑ), ιδιαίτερα όταν αυτά είναι μολυσμένα με μη ανακυκλώσιμα υλικά ή προέρχονται από μικτά αστικά στερεά, αυξάνοντας το ενεργειακό αποτύπωμα και μειώνοντας τα περιβαλλοντικά οφέλη που προκύπτουν από τη διαδικασία (Ghisellini et al., 2016).

Η μόλυνση των ανακυκλωμένων υλικών συνιστά έναν από τους μεγαλύτερους περιορισμούς για την κυκλικότητα του συστήματος ανακύκλωσης. Όταν τα υλικά είναι μολυσμένα με ξένα ή μη ανακυκλώσιμα υλικά, η ποιότητα των τελικών προϊόντων υποβαθμίζεται, γεγονός που καθιστά τη διαδικασία ανακύκλωσης πιο δαπανηρή και αναποτελεσματική. Ειδικότερα, η διάθεση υλικών με υψηλή περιεκτικότητα σε πλαστικά και μέταλλα εντείνει το πρόβλημα, καθώς οι σύγχρονες μέθοδοι διαλογής και καθαρισμού απαιτούν επιπλέον πόρους και χρόνο για να εξασφαλιστεί η ποιότητα του τελικού προϊόντος (Biørn et al., 2019). Επιπλέον, η περιορισμένη ζήτηση για αγορά ανακυκλωμένων υλικών παραμένει σημαντικό εμπόδιο, καθώς οι βιομηχανίες συχνά προτιμούν τις φθηνότερες και υψηλότερης ποιότητας παρθένες πρώτες ύλες, παρά τη χρήση ανακυκλωμένων υλικών (Kirchherr et al., 2017).

Οι Αρχές της Κυκλικής Οικονομίας: Από την Ανακύκλωση στην Πρόληψη και την Επαναχρησιμοποίηση

Στην κυκλική οικονομία, η προτεραιότητα δεν πρέπει να δίνεται μόνο στην ανακύκλωση (ή υποκύκλωση), που, όπως προαναφέραμε, αποτελεί το τελευταίο βήμα της κυκλικής διαδικασίας. Αντίθετα, πρέπει να υιοθετηθεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική που επικεντρώνεται στη μείωση της κατανάλωσης πόρων και στην ελαχιστοποίηση των αποβλήτων. Σε αυτή τη στρατηγική, είναι κρίσιμο να ελαχιστοποιούμε τη χρήση πρώτων υλών και να περιορίζουμε τη δημιουργία αποβλήτων, προτού καν φτάσουμε στο στάδιο της ανακύκλωσης.

Οι αρχές της Άρνησης (Refuse), της Μείωσης (Reduce), της Επαναχρησιμοποίησης (Reuse) και της Ανακατασκευής (Refurbish and Remanufacture) αποτελούν θεμελιώδεις στρατηγικές για την επίτευξη της κυκλικότητας. Η Άρνηση προϊόντων που δεν είναι απαραίτητα ή προϊόντων μιας χρήσης συμβάλλει άμεσα στη μείωση των αποβλήτων, ωθώντας την καταναλωτική κουλτούρα προς ένα πιο βιώσιμο μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης. Η Μείωση της κατανάλωσης και της παραγωγής αποτελεί επίσης μια αποτελεσματική στρατηγική για την ελαχιστοποίηση των αποβλήτων, με τις βιομηχανίες να εξετάζουν τρόπους εξοικονόμησης πρώτων υλών μέσω βελτιστοποίησης των παραγωγικών τους διαδικασιών, εφαρμόζοντας στρατηγικές όπως η λιτή παραγωγή (*lean manufacturing*), όπου εντοπίζονται και εξαλείφονται όλες οι δραστηριότητες

ή οι πόροι που δεν προσθέτουν αξία στο τελικό προϊόν. Από την άλλη πλευρά, οι καταναλωτές καλούνται να στραφούν σε προϊόντα μεγαλύτερης διάρκειας ζωής και πιο φιλικά προς το περιβάλλον. Παράλληλα, η Επαναχρησιμοποίηση προϊόντων και υλικών αντί για την αγορά νέων, όχι μόνο μειώνει τα απόβλητα, αλλά περιορίζει και τις ανάγκες για φυσικούς πόρους, προάγοντας τη διατήρηση της αξίας των προϊόντων και μειώνοντας αισθητά τη συνολική περιβαλλοντική τους επιβάρυνση (Korhonen et al., 2018). Τέλος, οι διαδικασίες Ανακατασκευής προϊόντων (Refurbish and Remanufacture) συμβάλλουν στην αποκατάσταση της λειτουργικότητας των προϊόντων και στη δημιουργία νέων οικονομικών ευκαιριών, καθώς τα προϊόντα επαναφέρονται στην αρχική τους λειτουργία ή μετατρέπονται σε κάτι νέο, παρόμοιας αξίας, μειώνοντας ταυτόχρονα τη δημιουργία αποβλήτων (Ghisellini et al., 2016).

Αυτές οι πρακτικές αποτελούν κρίσιμα εργαλεία για την επίτευξη της κυκλικής οικονομίας, καθώς βοηθούν στη διατήρηση των υλικών και των πόρων όσο το δυνατόν περισσότερο μέσα στην οικονομία. Δεν πρέπει να θεωρούνται ανταγωνιστικές στην ανακύκλωση, αλλά ως προληπτικά μέτρα που μπορούν να μειώσουν την ανάγκη για ανακύκλωση και να επιταχύνουν την υλοποίηση του κυκλικού μοντέλου. Στο μέλλον, η στρατηγική της κυκλικής οικονομίας πρέπει να επικεντρωθεί όχι μόνο στη βελτίωση της ανακύκλωσης, αλλά κυρίως στη σύγκλιση των στρατηγικών της μείωσης, επαναχρησιμοποίησης και ανακατασκευής προϊόντων και υλικών. Η ανάπτυξη προϊόντων που σχεδιάζονται από την αρχή με σκοπό την εύκολη ανακύκλωση και την ευκολία στην αποσυναρμολόγηση αποτελεί τον δρόμο προς μια πραγματικά κυκλική κοινωνία και οικονομία.

Η Σχέση της Θερμοδυναμικής με την Κυκλική Οικονομία: Από τη Θεωρία στην Πράξη

Η κυκλική οικονομία βασίζεται στις κυκλικές ροές προϊόντων και υλικών καθώς και στις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, με στόχο τη διατήρηση των πόρων στην οικονομία όσο το δυνατόν περισσότερο, μειώνοντας την εξόρυξη πρώτων υλών και τις εκπομπές CO₂. Παρά τα οφέλη της, οι θερμοδυναμικές αρχές καθορίζουν ότι ακόμα και οι πιο αποδοτικές κυκλικές διαδικασίες δεν είναι «τέλειες». Η επαναχρησιμοποίηση και η ανακύκλωση υλικών μειώνουν την ανάγκη για πρώτες ύλες, ωστόσο, πάντα υπάρχει μια μερίδα ενέργειας που χάνεται ή υποβαθμίζεται κατά την επεξεργασία των υλικών, κάτι που ενισχύει τη σημασία της ενεργειακής αποδοτικότητας στις κυκλικές διαδρομές (Korhonen et al., 2018).

Σύμφωνα με τον δεύτερο νόμο της θερμοδυναμικής, κάθε διαδικασία μετατροπής ενέργειας συνεπάγεται αύξηση της εντροπίας, δηλαδή της αταξίας στο σύστημα, και συνεπώς όλες οι κυκλικές διαδικασίες ενέχουν απώλειες. Το τελευταίο σκαλοπάτι της κυκλικής οικονομίας, η ανακύκλωση, απαιτεί σημαντική ενέργεια για τη μεταφορά, την επεξεργασία και τον καθαρισμό των υλικών, ενώ συχνά παρατηρείται υποβάθμιση της ποιότητας των υλικών κατά τη διάρκεια της ανακύκλωσης. Αντιθέτως, οι στρατηγικές reuse (επαναχρησιμοποίηση), remanufacturing (ανακατασκευή) και refurbishment (ανακαίνιση) είναι πιο αποδοτικές, καθώς καταναλώνουν λιγότερη ενέργεια και διατηρούν τη μεγαλύτερη δυνατή αξία των υλικών για περισσότερο χρόνο. Αυτές οι στρατηγικές προσφέρουν μεγαλύτερη ευελιξία στη διαχείριση των πόρων και μειώνουν την ανάγκη για νέες πρώτες ύλες, κάτι που καθιστά τη διαδικασία πιο βιώσιμη σε σύγκριση με την ανακύκλωση, η οποία συχνά έχει υποβαθμισμένο αποτέλεσμα λόγω της μείωσης της ποιότητας των υλικών (Ghisellini et al., 2016).

Η ανάγκη για ανάλυση κάθε κυκλικής στρατηγικής είναι επιτακτική. Παρά την αυξανόμενη τάση για ανακύκλωση και επαναχρησιμοποίηση, κάθε διαδικασία και τεχνολογία πρέπει να αναλύεται ξεχωριστά για να διαπιστωθεί αν πραγματικά μειώνει τις εκπομπές CO₂, την κατανάλωση ενέργειας και αν διατηρεί την αξία των υλικών. Ο δεύτερος νόμος της θερμοδυναμικής υπογραμμίζει ότι δεν υπάρχει «τέλειος» κύκλος, αλλά οι στρατηγικές όπως η επαναχρησιμοποίηση και η ανακατασκευή έχουν μικρότερες ενεργειακές απώλειες και είναι πιο αποτελεσματικές για τη διατήρηση των πόρων και της αξίας τους στο σύστημα.

Μετάβαση στη Κυκλική Οικονομία

Η μετάβαση στην κυκλική οικονομία απαιτεί πολλά περισσότερα από μια απλή εφαρμογή της ανακύκλωσης των υλικών ή της επαναχρησιμοποίησης των προϊόντων. Για να επιτευχθεί πλήρης μετάβαση σε βιώσιμα μοντέλα, είναι απαραίτητο να αναδιαρθρωθούν οι παραγωγικές διαδικασίες και να υιοθετηθούν νέες τεχνολογίες και στρατηγικές, οι οποίες θα ενσωματώνουν τη βιωσιμότητα σε όλη την εφοδιαστική αλυσίδα, από την εξόρυξη των πρώτων υλών έως τη διάθεση και χρήση των προϊόντων και μέχρι το τέλος του κύκλου ζωής τους. Γίνεται, επομένως, αντιληπτό ότι το μοντέλο βιωσιμότητας πρέπει να επεκτείνει τα όριά του πέρα από το στάδιο του εργοστασίου (*gate-to-gate approach*) ή του τέλους ζωής των προϊόντων, ούτως ώστε οι στρατηγικές κυκλικής οικονομίας να επιδιώκουν μια ολιστική προσέγγιση, η οποία αναγνωρίζει τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις σε κάθε στάδιο της εφοδιαστικής αλυσίδας. Η εφαρμογή της ιεράρχησης των αρχών της Κυκλικής Οικονομίας —από το *refuse - reduce - reuse* στο *remanufacture - refurbish* και τέλος στην ανακύκλωση— είναι το κλειδί για την ενίσχυση της βιωσιμότητας και την αποτελεσματική χρήση των πόρων.

Η αλλαγή στις παραγωγικές διαδικασίες πρέπει να γίνει με το σκεπτικό της Βιωσιμότητας-στον Σχεδιασμό (*Sustainable by Design - SbD*), που εστιάζει στη δημιουργία βιώσιμων, σε περιβαλλοντικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, προϊόντων. Αν το μεταφράσουμε στην ιεράρχηση των R, αυτό σημαίνει ότι οι παραγωγικές διαδικασίες πρέπει να αλλάξουν, όχι μόνο ως προς τη μείωση της δημιουργίας παράπλευρων ροών αυξάνοντας τις αποδόσεις και βελτιώνοντας τη χρήση των πρώτων υλών, αλλά και ως προς την παραγωγή προϊόντων που να είναι εύκολα επαναχρησιμοποιήσιμα και ανακυκλώσιμα, περιορίζοντας σημαντικά την ανάγκη για παρθένες πρώτες ύλες.

Ωστόσο, αυτές οι παραγωγικές μεταβολές δεν περιορίζονται σε μια απλή αλλαγή πιο βιώσιμων πρώτων υλών, αλλά περιλαμβάνουν συνήθως ρηξικέλευθες αλλαγές στις τεχνολογίες και τις διαδικασίες παραγωγής. Η εφαρμογή αυτών των στρατηγικών συναντά δυσκολίες σε διάφορα επίπεδα. Από τη μία πλευρά, οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις συχνά έχουν περιορισμένους πόρους και δυσκολεύονται να επενδύσουν σε νέες τεχνολογίες ή να τροποποιήσουν τις παραγωγικές τους διαδικασίες, οι οποίες πολλές φορές παραμένουν αμετάβλητες για δεκαετίες (Rizos et al., 2016). Από την άλλη, η ίδια η βιομηχανία, και κυρίως οι μεγάλες επιχειρήσεις που ουσιαστικά ορίζουν το μοντέλο παραγωγής και κατανάλωσης, συχνά δεν επιθυμούν ή δεν έχουν κίνητρα να προχωρήσουν σε τέτοιες αλλαγές. Η μετάβαση σε κυκλικές διαδικασίες μπορεί να επιτευχθεί μέσω **στρατηγικών υποστήριξης**, όπως επιδοτήσεις, συνεργασίες με μεγαλύτερες επιχειρήσεις ή ακαδημαϊκά ιδρύματα για την έρευνα και ανάπτυξη νέων τεχνολογιών, καθώς και εκπαιδευτικά

προγράμματα που θα βοηθήσουν τις μικρομεσαίες, αλλά και τις μεγάλες, επιχειρήσεις να κατανοήσουν τις δυνατότητες και τα οφέλη της κυκλικής οικονομίας.

Η Κυκλική Οικονομία και η Βιωσιμότητα των Αλυσίδων Αξίας: Η Σημασία της Λεπτομερούς Εκτίμησης Βιωσιμότητας

Η κυκλικότητα από μόνη της δεν εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα των αλυσίδων αξίας, καθώς οι κυκλικές διαδικασίες μπορεί να δημιουργούν περιβαλλοντικά ή κοινωνικά προβλήματα, ενώ ταυτόχρονα ενδέχεται να είναι οικονομικά μη βιώσιμες. Για να διασφαλίσουμε ότι οι κυκλικές αλυσίδες αξίας είναι πράγματι βιώσιμες, πρέπει να πραγματοποιείται μια λεπτομερής εκτίμηση βιωσιμότητας (sustainability assessment study), η οποία να συνδυάζει οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνικούς δείκτες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα βιοπλαστικά, τα οποία συχνά προβάλλονται ως μια πιο κυκλική εναλλακτική λύση έναντι των συμβατικών πλαστικών, χάρη στη δυνατότητα βιοδιάσπασης και κομποστοποίησης. Όμως, η χρήση βιολογικών πρώτων υλών αντί πετροχημικών δεν εγγυάται από μόνη της ένα βιώσιμο μονοπάτι. Στην πραγματικότητα, η παραγωγή τους μπορεί να επιβαρύνει περισσότερο το περιβάλλον, αν αναλογιστούμε τις μεγάλες εκτάσεις γης που απαιτούνται και τις χαμηλές αποδόσεις των βιοδιεργασιών. Αντίθετα, η βιωσιμότητά τους θα μπορούσε να ενισχυθεί σημαντικά εάν αξιοποιούνταν γεωργικά παραπροϊόντα, βιομηχανικά παράπλευρα ρεύματα ή ακόμα και αστικά στερεά απόβλητα ως πρώτες ύλες (Vlysidis et al., 2018; Ioannidou et al., 2020).

Η οικονομική βιωσιμότητα των κυκλικών αλυσίδων αξίας απαιτεί μια εις βάθος ανάλυση κόστους-οφέλους, η οποία να λαμβάνει υπόψη όχι μόνο τις άμεσες δαπάνες για την εφαρμογή κυκλικών στρατηγικών (π.χ. επαναχρησιμοποίηση, ανακατασκευή), αλλά και τα μελλοντικά οικονομικά οφέλη που προκύπτουν από τη μείωση της ανάγκης για πρώτες ύλες, την εξοικονόμηση ενέργειας και τη μείωση των αποβλήτων. Η ανάπτυξη ενός οικονομικού μοντέλου που ενσωματώνει την κυκλικότητα συμβάλλει στην εκτίμηση του καθαρού οικονομικού οφέλους σε διάφορες φάσεις της παραγωγής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανακατασκευή προϊόντων, όπου το κόστος παραγωγής μειώνεται σημαντικά χάρη στη χρήση δευτερογενών υλικών και στη μειωμένη εξάρτηση από νέες πρώτες ύλες. Αξιοσημείωτο είναι ότι οι κυκλικές αλυσίδες αξίας μπορεί να επιφέρουν βραχυπρόθεσμα κόστη λόγω της ανάγκης για επενδύσεις σε τεχνολογίες παραγωγής προϊόντων SbD, όμως η μακροπρόθεσμη αποδοτικότητα ενδέχεται να υπερβεί κατά πολύ αυτές τις δαπάνες. Η οικονομική αξιολόγηση βιωσιμότητας είναι καθοριστική για τον προσδιορισμό της αποδοτικότητας των κυκλικών στρατηγικών, εστιάζοντας στον οικονομικό αντίκτυπο των περιβαλλοντικών αλλαγών (Geissdoerfer et al., 2017).

Η περιβαλλοντική βιωσιμότητα συνδέεται άμεσα με τη μείωση των εκπομπών CO₂, τη μείωση της κατανάλωσης πόρων και την ελαχιστοποίηση των αποβλήτων. Για να διασφαλίσουμε ότι οι κυκλικές αλυσίδες αξίας είναι πραγματικά βιώσιμες, είναι απαραίτητη μια αναλυτική περιβαλλοντική εκτίμηση που να καλύπτει όχι μόνο την ενέργεια που καταναλώνεται στη διαδικασία ανακύκλωσης ή ανακατασκευής, αλλά και τις πρωτογενείς εκπομπές που προκύπτουν από δραστηριότητες όπως η μεταφορά, η συσκευασία και η παραγωγή νέων πρώτων υλών και προϊόντων. Η Ανάλυση Κύκλου Ζωής (LCA) αποτελεί βασικό εργαλείο για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός προϊόντος καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου ζωής του.

Στην περίπτωση των κυκλικών αλυσίδων αξίας, ο εκάστοτε αναλυτής LCA πρέπει να αποδίδει το περιβαλλοντικό όφελος (credit) που προκύπτει από τη χρήση δευτερογενών υλικών, όταν εφαρμόζονται διαδικασίες ανακύκλωσης ή ανακατασκευής προϊόντων. Όπως έχει διαπιστωθεί, τα κυκλικά μοντέλα που επικεντρώνονται στην επαναχρησιμοποίηση και την ανακατασκευή προϊόντων είναι συνήθως περιβαλλοντικά πιο ευεργετικά, καθώς μειώνουν την ανάγκη για νέες πρώτες ύλες και περιορίζουν σημαντικά την ενέργεια που απαιτείται για την παραγωγή νέων προϊόντων.

Η κοινωνική βιωσιμότητα αφορά την ευημερία των κοινοτήτων, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την καθιέρωση κοινωνικών δικαιωμάτων σε σχέση με τη διαχείριση των πόρων. Η κυκλική οικονομία μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική ισότητα, προσφέροντας ευκαιρίες για καλύτερες συνθήκες εργασίας και την ενίσχυση της τοπικής οικονομίας μέσω μικρών κλειστών βρόγχων επαναχρησιμοποίησης προϊόντων και ανακύκλωσης υλικών. Παρόλα αυτά, οι κυκλικές στρατηγικές μπορεί να δημιουργήσουν κοινωνικές ανισότητες, ειδικά σε αναπτυσσόμενες χώρες όπου η εκμετάλλευση εργαζομένων μπορεί εύκολα να συμβεί λόγω απουσίας επαρκούς νομοθετικού πλαισίου για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ανάλυση κοινωνικής βιωσιμότητας πρέπει να εξετάσει τις κοινωνικές επιπτώσεις και να διασφαλίσει δίκαιες συνθήκες εργασίας και ισότητα προς όλους (Biørn et al., 2019).

Πώς ο Δευτερογενής Τομέας Μπορεί να Μεταβεί σε μία πραγματικά Κυκλική Οικονομία και να Επιτύχει Κέρδη

Η μετάβαση από το γραμμικό στο κυκλικό μοντέλο δημιουργεί ένα φαινομενικό παράδοξο: η μείωση της εξάρτησης από νέες πρώτες ύλες και η επιμήκυνση της διάρκειας ζωής των προϊόντων ενδέχεται να μειώσουν τις πωλήσεις νέων προϊόντων και να περιορίσουν τις ροές εσόδων για τις επιχειρήσεις. Ωστόσο, η κυκλική οικονομία προσφέρει νέες ευκαιρίες για τις επιχειρήσεις να επανασχεδιάσουν τα επιχειρηματικά τους μοντέλα. Αντί να επικεντρώνονται αποκλειστικά στην πώληση προϊόντων, οι επιχειρήσεις μπορούν να μεταφέρουν τη δράση τους στην παροχή υπηρεσιών, όπως η ενοικίαση ή η χρέωση κατά χρήση, καθώς και στην αξιοποίηση δευτερογενών πόρων. Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει τη δημιουργία νέων πηγών εσόδων, μειώνει το κόστος παραγωγής και ενισχύει τη βιωσιμότητα των επιχειρήσεων, ενώ παράλληλα συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη.

Η μετάβαση στο μοντέλο Product-as-a-Service (PaaS) αποτελεί ένα από τα βασικά βήματα της κυκλικής οικονομίας. Αντί να βασίζονται μόνο στην πώληση νέων προϊόντων, οι επιχειρήσεις μπορούν να προσφέρουν υπηρεσίες γύρω από τα προϊόντα τους, όπως η ενοικίαση ή η χρέωση κατά χρήση. Παράλληλα, οι στρατηγικές επανακατασκευής και αναβάθμισης προϊόντων επιτρέπουν στις βιομηχανίες να μειώσουν τα κόστη παραγωγής και να δημιουργήσουν νέες οικονομικές ευκαιρίες μέσω της επαναχρησιμοποίησης εξαρτημάτων αντί για νέες πρώτες ύλες. Εταιρείες όπως η Caterpillar εφαρμόζουν τέτοιες στρατηγικές και καταφέρνουν να μειώσουν το κόστος παραγωγής έως και 90% σε σχέση με τη νέα παραγωγή, ενισχύοντας ταυτόχρονα τη μακροχρόνια αλληλεπίδραση με τους πελάτες τους.

Η κυκλική οικονομία προσφέρει επίσης μεγαλύτερη ανθεκτικότητα στις αλυσίδες εφοδιασμού, μειώνοντας την εξάρτηση από ακριβά και περιορισμένα διαθέσιμα υλικά, όπως τα μέταλλα

και τα ορυκτά, που συνεχώς γίνονται πιο ακριβά και σπάνια. Η αξιοποίηση δευτερογενών υλικών μειώνει τη διακύμανση των τιμών των πρώτων υλών και προστατεύει τις επιχειρήσεις από τις ασταθείς αγορές. Επιπλέον, οι κυκλικές στρατηγικές συμβάλλουν στη σταθερότητα της εφοδιαστικής αλυσίδας, ειδικά σε περιόδους κρίσης, όπως η πανδημία, που ανέδειξε τη σημασία της περιορισμένης εξάρτησης από τις διεθνείς αλυσίδες προμηθευτών.

Τέλος, οι κυκλικές στρατηγικές ενισχύονται από τις εξελισσόμενες νομοθετικές πρωτοβουλίες και την αυξανόμενη καταναλωτική ζήτηση για βιώσιμα προϊόντα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, για παράδειγμα, προχωρά σε σημαντικές πρωτοβουλίες όπως το Green Deal και την Extended Producer Responsibility (EPR), που ενθαρρύνουν τις επιχειρήσεις να ενσωματώσουν πιο βιώσιμες πρακτικές στις διαδικασίες τους. Οι καταναλωτές, επίσης, προτιμούν όλο και περισσότερο προϊόντα με μικρότερο περιβαλλοντικό αποτύπωμα και μεγαλύτερη διάρκεια ζωής, αυξάνοντας τη ζήτηση για κυκλικά προϊόντα. Οι επενδυτές επικεντρώνονται επίσης σε κριτήρια ESG (Environmental, Social, Governance), προτιμώντας να χρηματοδοτούν εταιρείες με βιώσιμες πρακτικές, ενισχύοντας τα κίνητρα για τις επιχειρήσεις να υιοθετήσουν κυκλικές στρατηγικές (Ghisellini et al., 2016).

Βιβλιογραφία

- Biorn, M., Ghoneim, S., & Rehberg, K. (2019). Global recycling challenges and strategies for circularity. *Resources*, 8(1). <https://doi.org/10.3390/resources8010021>
- Geissdoerfer, M., Savaget, P., Bocken, N. M. P., & Hultink, E. J. (2017). The circular economy – A new sustainability paradigm? *Journal of Cleaner Production*, 143, 757–768. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.12.048>
- Ioannidou, S. M., Pateraki, C., Ladakis, D., Papapostolou, H., Tsakona, M., Vlysidis, A., Kookos, I. K., & Koutinas, A. A. (2020). Sustainable production of bio-based chemicals and polymers via integrated biomass refining and bioprocessing in a circular bioeconomy context. *Bioresource Technology*, 307. <https://doi.org/10.1016/j.biortech.2020.123093>
- Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221–232. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005>
- Rizos, V., Behrens, A., Van der Gaast, W., Hofman, E., Ioannou, A., Kafyeke, T., Flamos, A., Rinaldi, R., Papadelis, S., & Hirschnitz-Garbers, M. (2016). Implementation of circular economy business models by small and medium-sized enterprises (SMEs): Barriers and enablers. *Sustainability*, 8(11), 1212. <https://doi.org/10.3390/su8111212>
- Vlysidis, A., Kookos, I. K., & Koutinas, A. A. (2018). Life cycle assessment of bioprocessing schemes for poly(3-hydroxybutyrate) production using soybean oil and sucrose as carbon sources. *Resources, Conservation and Recycling*, 141, 317–328. <https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.10.025>

Πράσινη Μετάβαση: Κουλτούρα και Δημόσιες Πολιτικές

Εργαστήριο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής
Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης, Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΟΠΑ)

Ευάγγελος Διοικητόπουλος

Αναπληρωτής Καθηγητής, ΟΠΑ

Ευθυμία Κυριακοπούλου

Επίκουρη Καθηγήτρια, ΟΠΑ

Στυλιανός Ρουσάλης

Υποψήφιος Διδάκτορας, ΟΠΑ

Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη εξετάζει τη σχέση μεταξύ περιβαλλοντικής επίδοσης, οικονομικής ανάπτυξης και ανθρώπινης συμπεριφοράς, εστιάζοντας στον ρόλο που διαδραματίζουν τόσο οι κοινωνικοπολιτισμικές αξίες όσο και οι δημόσιες πολιτικές. Το πρώτο κεφάλαιο αναλύει πώς δείκτες όπως η υπομονή, η καινοτομία και το προσδόκιμο ζωής σχετίζονται με την περιβαλλοντική απόδοση μιας χώρας. Ειδική έμφαση δίνεται στην περίπτωση της Ελλάδας και στις συμπεριφορικές μεταβλητές που επηρεάζουν την πράσινη μετάβαση. Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει σε έναν από τους πιο κρίσιμους και σύνθετους τομείς περιβαλλοντικής πολιτικής: τις οδικές μεταφορές. Εκεί παρουσιάζονται συγκεκριμένες πολιτικές παρεμβάσεις που μπορούν να ενισχύσουν τη βιώσιμη αστική κινητικότητα, υποστηρίζοντας και ενισχύοντας την αλλαγή συμπεριφοράς που συζητείται στο πρώτο μέρος. Το βασικό συμπέρασμα της μελέτης είναι ότι η μετάβαση σε ένα βιώσιμο μέλλον δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τον συνδυασμό συμπεριφορικών αλλαγών και στοχευμένων πολιτικών παρεμβάσεων.

^{1/} Περιβάλλον και Κουλτούρα

^{1/1} Δείκτες Περιβαλλοντολογικής Επίδοσης

Σε αυτή την ενότητα θα παρουσιάσουμε αρχικά την περιβαλλοντολογική επίδοση της ελληνικής οικονομίας σε σύγκριση με παγκόσμιους και ευρωπαϊκούς δείκτες περιβαλλοντολογικής

επίδοσης. Στη συνέχεια, θα εξετάσουμε ορισμένες συσχετίσεις αυτών των δεικτών με οικονομικές μεταβλητές (όπως το κατά κεφαλήν εισόδημα, η καινοτομία και το προσδόκιμο ζωής), καθώς και με συμπεριφορικούς παράγοντες. Τέλος, θα αναλύσουμε πώς σε περιόδους κρίσεων μπορούν να προκύψουν ευκαιρίες για συμπεριφορική αλλαγή προς όφελος της κοινωνίας συνολικά. Η παρούσα μελέτη δεν αποσκοπεί στην τεκμηρίωση αιτιακής σχέσης μεταξύ των μεταβλητών που θα παρουσιαστούν, αλλά στην ανάδειξη μιας νέας οπτικής που θα μπορούσε να αποτελέσει αφετηρία για περαιτέρω διερεύνηση σχετικά με τη μετάβαση σε ένα πράσινο και βιώσιμο μέλλον.

Οι δείκτες που θα παρουσιάσουμε είναι ο δείκτης Περιβαλλοντικής Απόδοσης, EPI (Environmental Performance Index) και ο Δείκτης Επίδοσης για την Κλιματική Αλλαγή, CCPI (Climate Change Performance Index).

Ο Δείκτης Περιβαλλοντικής Απόδοσης, EPI αποτελεί έναν σύνθετο δείκτη που έχει σχεδιαστεί για να αξιολογεί την περιβαλλοντική επίδοση 64 χωρών σε παγκόσμιο επίπεδο. Καταρτίζεται από το Yale Center for Environmental Law & Policy και το Center for International Earth Science Information Network του Πανεπιστημίου Columbia, σε συνεργασία με το World Economic Forum.¹

Ο EPI προσφέρει ποσοτικά στοιχεία για την αποτίμηση των επιδόσεων μιας χώρας σε επιμέρους περιβαλλοντικές πολιτικές, σε σύγκριση με προκαθορισμένους στόχους. Ο δείκτης αυτός ενσωματώνει έναν μεγάλο αριθμό επιμέρους δεικτών βιωσιμότητας σε μία ενιαία συνολική βαθμολογία, αποδίδοντας διαφορετικά βάρη σε κάθε δείκτη. Η τελική τιμή κυμαίνεται από 0 έως 100, με τις υψηλότερες βαθμολογίες να αντιστοιχούν σε καλύτερες επιδόσεις στον τομέα του περιβάλλοντος.

Η μεθοδολογία του EPI στηρίζεται σε τρεις κύριους άξονες:

- 1) Ζωτικότητα των Οικοσυστημάτων (Ecosystem Vitality): Εξετάζει τη διατήρηση των φυσικών πόρων και την προστασία της βιοποικιλότητας, περιλαμβάνοντας δείκτες όπως οι εκπομπές CO₂, η αποψίλωση των δασών και η διαχείριση αλιευτικών αποθεμάτων.
- 2) Περιβαλλοντική Υγεία (Environmental Health): Εστιάζει στις επιπτώσεις του περιβάλλοντος στην ανθρώπινη υγεία, όπως η ποιότητα του αέρα, η πρόσβαση σε καθαρό νερό και η αποχέτευση.
- 3) Κλιματική Αλλαγή (Climate Change): Αξιολογεί την αποτελεσματικότητα των κρατών στην αντιμετώπιση της κλιματικής κρίσης, εστιάζοντας στις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου και στον βαθμό συμμόρφωσης με διεθνείς κλιματικούς στόχους.

Ο CCPI (Climate Change Performance Index – Δείκτης Απόδοσης για την Κλιματική Αλλαγή) είναι ένας διεθνής δείκτης που αξιολογεί και συγκρίνει τις προσπάθειες των χωρών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Δημιουργείται ετησίως από τις οργανώσεις Germanwatch, Climate Action Network (CAN) και NewClimate Institute και περιλαμβάνει 63 χώρες και την Ευρωπαϊκή Ένωση, υπεύθυνες για πάνω από το 90% των παγκόσμιων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου.²

1 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Δείκτη EPI βλ. Block, S., Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., Wendling, Z. A., & Yale Center for Environmental Law & Policy. (2024). *2024 Environmental Performance Index*. Yale Center for Environmental Law & Policy. <https://epi.yale.edu/>

2 Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Δείκτη CCPI βλ. Burck, J., Uhlich, T., Bals, C., Höhne, N., & Nascimento, L. (2024, Νοέμβριος 20). *Climate Change Performance Index 2025*. Germanwatch e.V., NewClimate Institute & CAN International. [https://ccpi.org/download/climate-change-performance-index-2025/:contentReference\[oaicite:2\]#index=2](https://ccpi.org/download/climate-change-performance-index-2025/:contentReference[oaicite:2]#index=2)

Οι χώρες βαθμολογούνται σε κλίμακα από 0 έως 100. Σημειώνεται ότι καμία χώρα δεν έχει καταφέρει να πληροί τα κριτήρια για τον περιορισμό της παγκόσμιας αύξησης της θερμοκρασίας σε πολύ κάτω από 2°C, όπως προβλέπεται στη Συμφωνία του Παρισιού. Για αυτό το λόγο, οι τρεις πρώτες θέσεις της τελικής κατάταξης παραμένουν κενές.

Ο δείκτης βασίζεται σε 14 επιμέρους δείκτες κατανεμημένους σε 4 βασικές κατηγορίες:

- 1) Εκπομπές Αερίων του Θερμοκηπίου
- 2) Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
- 3) Κατανάλωση Ενέργειας
- 4) Κλιματική Πολιτική

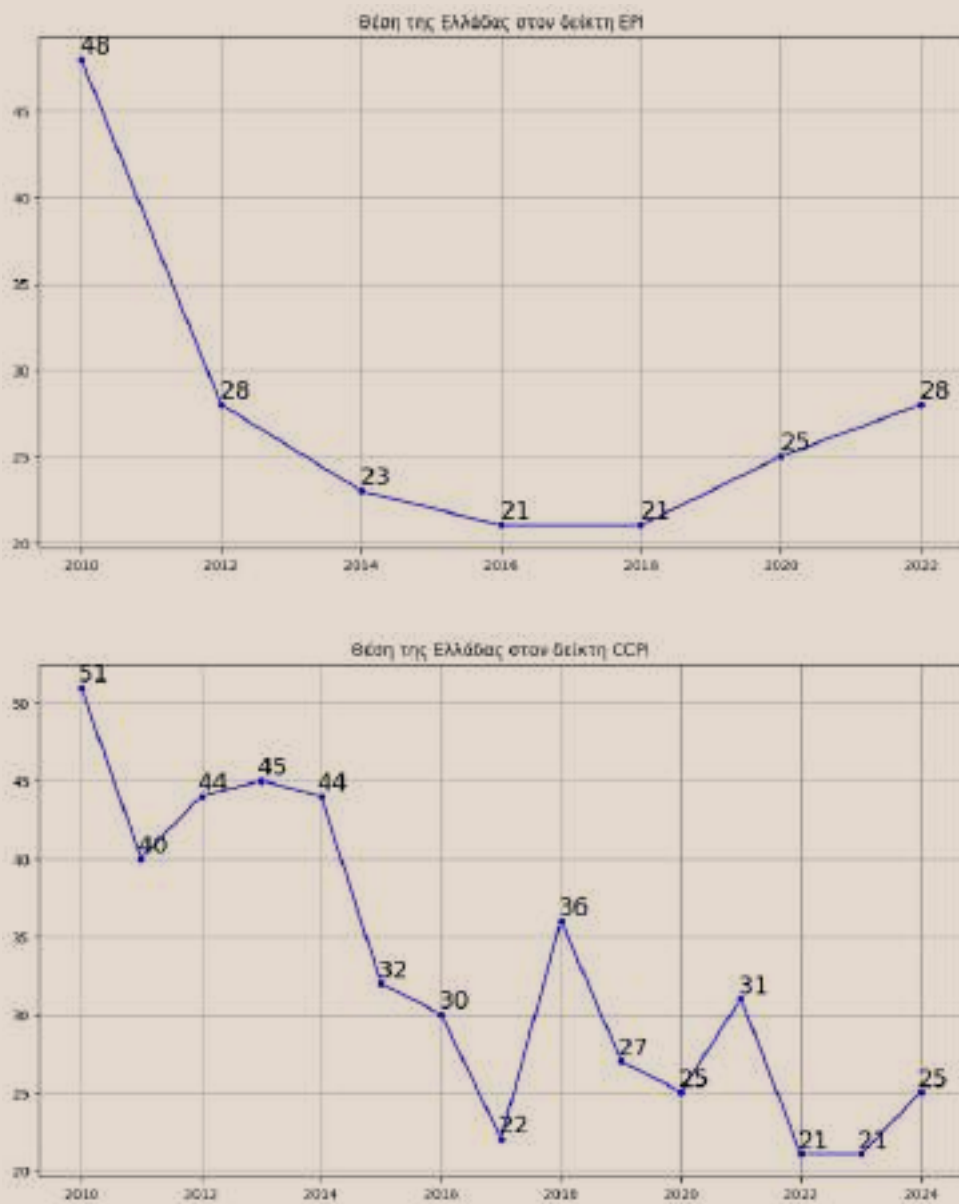
Οι τρεις πρώτες κατηγορίες αξιολογούνται με τέσσερις ισοβαρείς δείκτες: το τρέχον επίπεδο, τις τάσεις των τελευταίων πέντε ετών, τη συμβατότητα με τον στόχο των 2°C και τη συμβατότητα των στόχων για το 2030 με αυτόν τον περιορισμό. Η τέταρτη κατηγορία, που αφορά την κλιματική πολιτική, αξιολογεί την εθνική πολιτική και την εφαρμογή της, καθώς και τη διεθνή διπλωματική δράση για το κλίμα, βασιζόμενη σε ερωτηματολόγια που συμπληρώνουν ειδικοί από ΜΚΟ, πανεπιστήμια και άλλους φορείς.

^{1/2} Ποια είναι η θέση της χώρας σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο;

Η γενική εικόνα της Ελλάδας είναι ότι βρίσκεται διαχρονικά ανάμεσα στο 50% της παγκόσμιας κατανομής όσο αφορά στην περιβαλλοντολογική της επίδοση τόσο στον δείκτη EPI αλλά και στον δείκτη CCPI, ωστόσο τα τελευταία χρόνια η περιβαλλοντολογική επίδοση πέφτει μετρούμενη από τον δείκτη EPI αλλά κατά μέσο όρο ανεβαίνει όσο αφορά την πράσινη μετάβαση λόγω της κλιματικής αλλαγής. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο Γράφημα 1 (πάνω μέρος του γραφήματος), όσο αφορά τον δείκτη EPI, η Ελλάδα κατέγραψε αξιοσημείωτη βελτίωση την περίοδο 2010-2016, ανεβαίνοντας από την 48η στην 21η θέση. Ωστόσο, από το 2016 έως το 2022 σημειώνεται πτώση, με τη χώρα να υποχωρεί στην 28η θέση. Μια γρήγορη ερμηνεία που θα δούμε παρακάτω είναι η αρνητική σχέση παραγωγής και περιβαλλοντολογικής επίδοσης. Κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης χρέους, η μείωση της παραγωγικής δραστηριότητας ενδεχομένως μείωσε τους ρύπους και τη ρύπανση του περιβάλλοντος σε σχέση με άλλες χώρες. Όταν μετά την κρίση η οικονομική δραστηριότητα αυξήθηκε, η ρύπανση αυξήθηκε περισσότερο σε σχέση με άλλες χώρες παγκοσμίως. Ωστόσο, όσο αφορά την αξιολόγηση της χώρας σε σύγκριση με τις προσπάθειες όλων των χωρών για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, η θέση της Ελλάδας δείχνει μια ανοδική πορεία πέραν μιας μικρής πτώσης τα τελευταία 2 χρόνια. Ενώ η θέση της χώρας αυξάνεται, η κατανομή της σε σχέση με άλλες χώρες είναι στο 50% γεγονός που δείχνει ότι υπάρχει δρόμος για βελτίωση. Με μια γρήγορη ματιά στους υποδείκτες μπορεί να δει κάποιος ότι η όποια πτώση κυρίως προέρχεται από την κατανάλωση ενέργειας και όχι από την μη υιοθέτηση τόσο πολιτικών μέτρων (τα έσοδα από περιβαλλοντολογικούς φόρους σε σχέση με τους υπόλοιπους φόρους αυξάνονται) για την κλιματική αλλαγή ή την μη αύξηση της χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας. Όπως θα δείξουμε παρακάτω με επένδυση στην έρευνα και στην τεχνολογία αλλά και με συμπεριφορική αλλαγή η χώρα μπορεί να ανέβει δραματικά στους δείκτες επίδοσης.

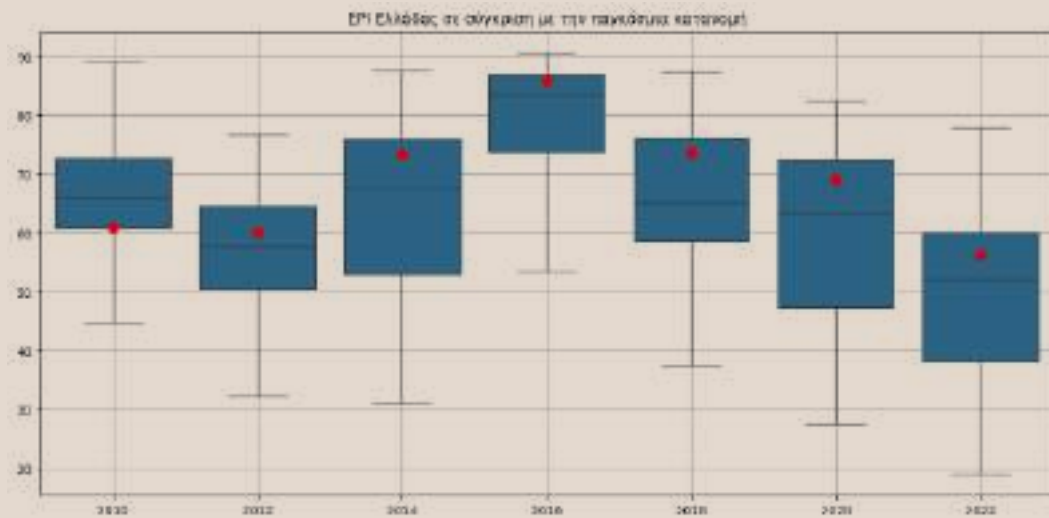
Γράφημα 1. Παγκόσμια Θέση της Ελλάδας στους Δείκτες EPI και CCPI

Διαχρονική Θέση της Ελλάδας (μικρότερος αριθμός σημαίνει καλύτερη θέση)

Πηγή: World Value Survey

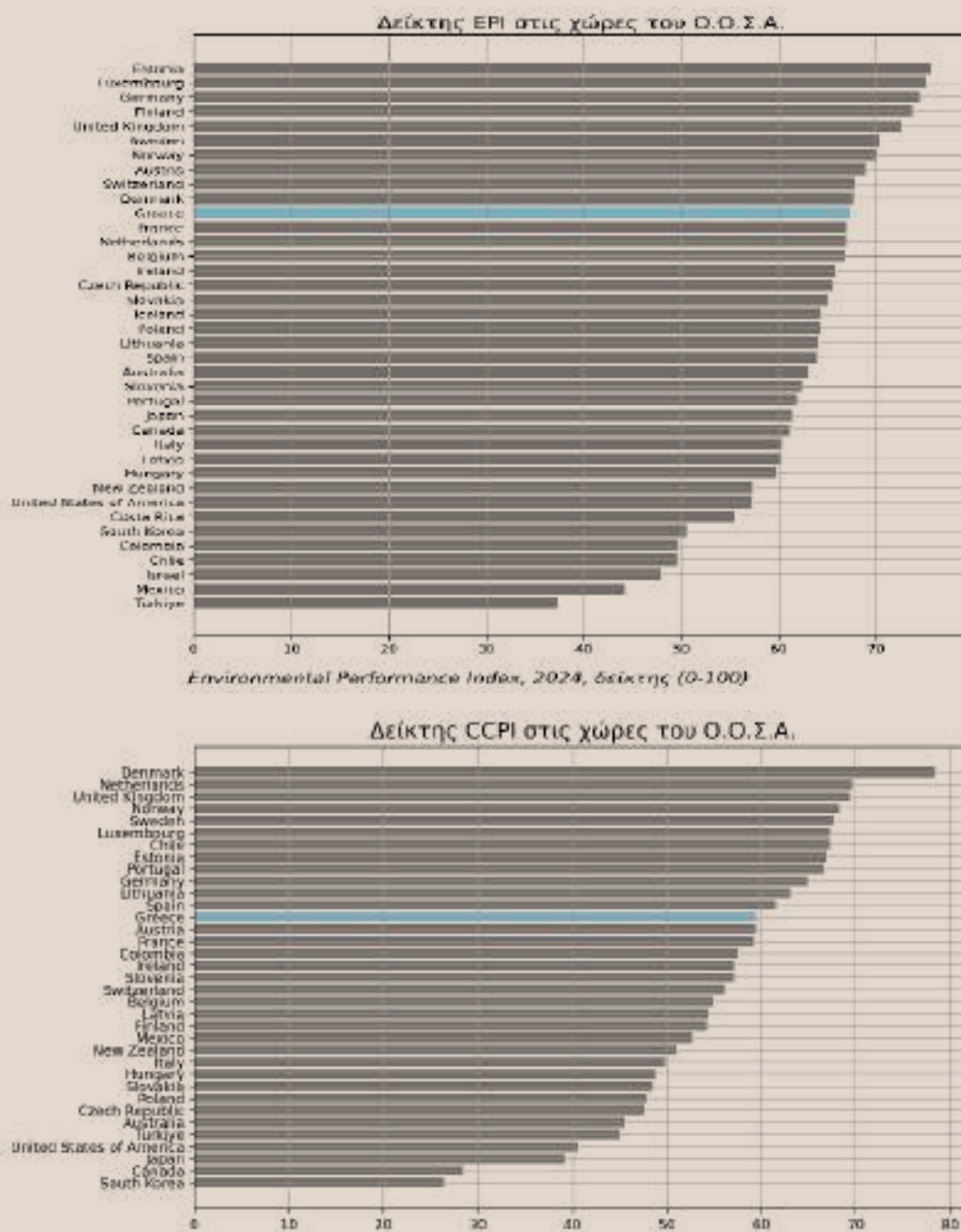
Κατανομή (κουκίδα μέσα στο κουτί σημαίνει στο 50% της παγκόσμιας κατανομής)

Πηγή: World Value Survey

Όσο αφορά την σύγκριση της χώρας με χώρες του ΟΟΣΑ, η χώρα μας βρίσκεται σε καλύτερη θέση. Η Ελλάδα κατατάσσεται στην 11η θέση στο σύνολο των χωρών του ΟΟΣΑ, στον Δείκτη Περιβαλλοντικής Απόδοσης (EPI) και στην 13η θέση όσο αφορά τον δείκτη CCPI όπως φαίνεται στο Γράφημα 2. Τέλος, ενώ η χώρα μας βελτιώνεται όπως είπαμε στον δείκτη CCPI βρίσκεται κάτω από τον μέσο όρο της Ευρώπης.

Γράφημα 2. Θέση της Ελλάδας στους Δείκτες EPI και CCPI σε Χώρες του ΟΟΣΑ

Πηγή: World Value Survey

Γράφημα 3. Θέση της Ελλάδας στους Δείκτες EPI και CCPI στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Πηγή: World Value Survey

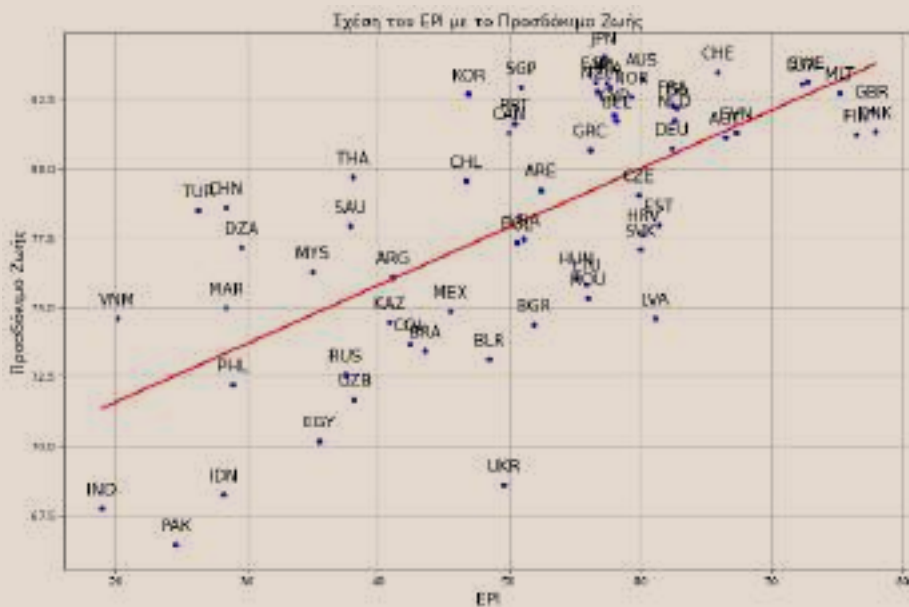
^{1/3} Οικονομική Μεγέθυνση και η Σχέση Περιβαλλοντολογικής Επίδοσης, Καινοτομίας και Υπομονής

Ποια συμπεράσματα μπορούν να προκύψουν από τη σύνδεση των παραπάνω δεικτών με οικονομικές και συμπεριφορικές μεταβλητές και ποια είναι τα πεδία δράσης χωρίς ιδιαίτερο πολιτικό κόστος αν εξετάσουμε τα περιφερειακά δεδομένα;

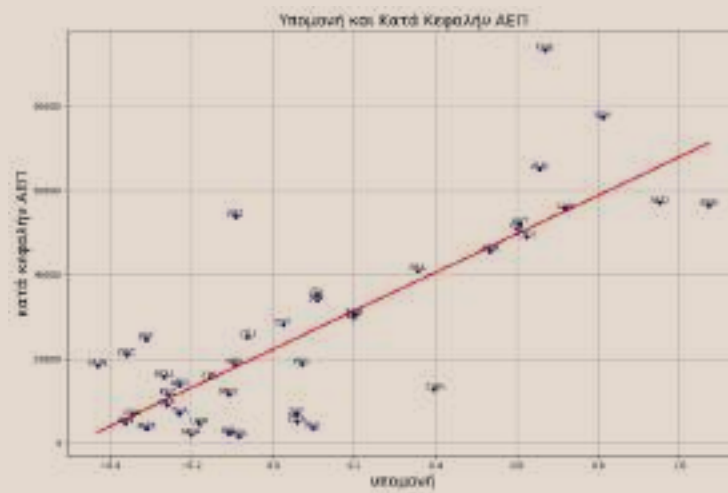
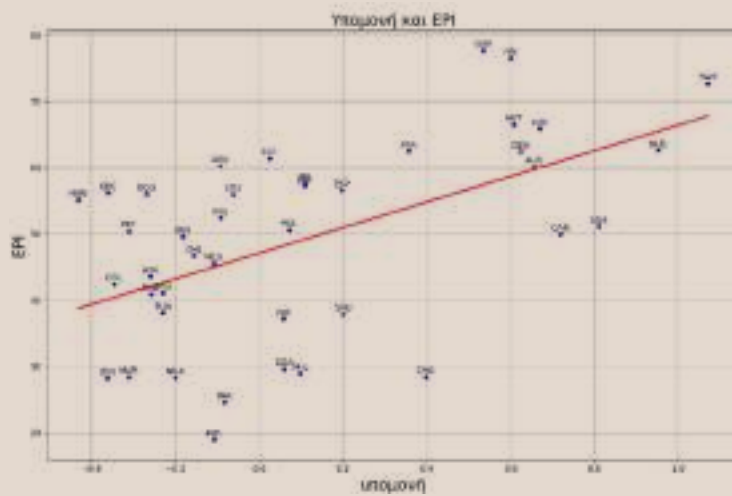
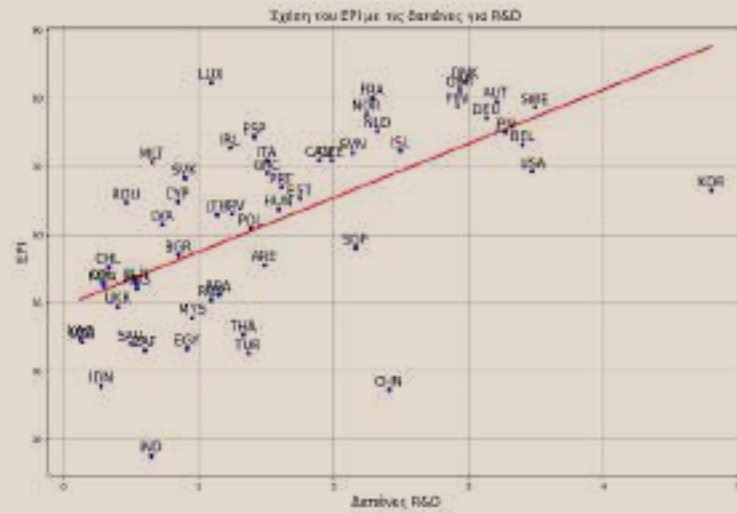
Στα βασικά υποδείγματα οικονομικής μεγέθυνσης που συμπεριλαμβάνουν την ποιότητα του περιβάλλοντος, υπάρχει μια μη γραμμική σχέση μεταξύ οικονομικής μεγέθυνσης και ποιότητας του περιβάλλοντος. Στα πρώτα στάδια της οικονομικής ανάπτυξης, η περιβαλλοντική υποβάθμιση αυξάνεται καθώς οι βιομηχανικές δραστηριότητες και η κατανάλωση ενέργειας αυξάνονται και ρυπαίνουν το περιβάλλον. Ωστόσο, μετά από ένα ορισμένο επίπεδο εισοδήματος (το «σημείο καμπής»), η τάση αυτή αντιστρέφεται και η περιβαλλοντική ποιότητα αρχίζει να βελτιώνεται. Αυτό αποδίδεται στην υιοθέτηση πιο καθαρών τεχνολογιών, αύξηση της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης, αυστηρότερη περιβαλλοντική νομοθεσία, και μετάβαση της οικονομίας προς τις υπηρεσίες που βλάπτουν το περιβάλλον λιγότερο. Αυτή η σχέση σε σχήμα του γράμματος U αναφέρεται ως Environmental Kuznets Curve (EKC). Ωστόσο, έρευνες που ακολούθησαν έδειξαν ότι αυτή η σχέση α) μπορεί να μην ισχύει πάντα καθώς υπάρχουν χώρες που δεν αναπτύσσουν καθαρές τεχνολογίες ή η πράσινη μετάβαση τους είναι ιδιαίτερα αργή- καταστάσεις γνωστές ως παγίδες περιβαλλοντολογικής και οικονομικής φτώχειας- και β) βασίζεται σε μια συσχέτιση που δεν μας δίνει πληροφορίες σχετικά με το γιατί και πώς η οικονομική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση της περιβαλλοντικής κατάστασης. Με απλά λόγια, κάποιες χώρες επιλέγουν τον συνδυασμό να παράγουν αρκετά με χαμηλό κόστος (μη υιοθέτηση αρχικά

ακριβών πράσινων τεχνολογιών) με θυσία να ρυπαίνουν περισσότερο το περιβάλλον. Επίσης, η κατανάλωση ενέργειας είναι υψηλή, γεγονός που αυξάνει τις τιμές της ενέργειας αλλά και την παραγωγή της. Η προτίμηση ορισμένων χωρών για τεχνολογίες λιγότερο φιλικές προς το περιβάλλον και για αυξημένη κατανάλωση ενέργειας, αντί για επενδύσεις στην καινοτομία και τις πράσινες τεχνολογίες, οφείλεται εν μέρει στο χαμηλό επίπεδο υπομονής. Αυτές οι χώρες προτιμούν να διοχετεύουν πόρους σε φθηνές αλλά περιβαλλοντικά επιβλαβείς μεθόδους παραγωγής.³ Αν και αυτές οι πρακτικές, που ενδέχεται να προσφέρουν πρόσκαιρη οικονομική δραστηριότητα, συνοδεύονται από σημαντικό μακροχρόνιο κόστος, τόσο για το περιβάλλον όσο και για τη δημόσια υγεία. Η χαμηλή περιβαλλοντική ποιότητα, που συχνά συνδέεται με μικρότερο προσδόκιμο ζωής, ενισχύει την τάση των ανθρώπων να επιδιώκουν άμεση απόλαυση, καθώς θεωρούν το μέλλον αβέβαιο, με αποτέλεσμα να εθίζονται σε ακόμα χειρότερες πρακτικές. Στο βωμό της εφήμερης ωφέλειας και της μεγέθυνσης θυσιάζουν μελλοντική απόλαυση (Dioikitopoulos and Karydas, 2023). Αξιοσημείωτο είναι το παράδειγμα της Ελλάδας, η οποία εμφανίζει τον χαμηλότερο δείκτη υπομονής (Falk et al. 2020) και καταγράφει τις χαμηλότερες αποταμιεύσεις (η μόνη χώρα με αρνητικές αποταμιεύσεις) μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών. Ωστόσο, η Ελλάδα δεν βρίσκεται σε τόσο χαμηλή κατάσταση όσο αφορά την ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος γιατί την βοηθούν άλλοι λόγοι παρόλο που η αύξηση της υπομονής μπορεί να φέρει μεγάλες βελτιώσεις. Συγκεκριμένα, θα δούμε κάποια εμπειρικά δεδομένα και θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε περισσότερες μεταβλητές μαζί.

Γράφημα 4. Προσδόκιμο ζωής, EPI, R&D και Υπομονή

3 Οι χώρες αυτές (ενδεικτικά Ινδία και Πακιστάν) είναι χώρες με χαμηλό EPI (βλ. Γράφημα 4).

Στο παραπάνω γράφημα βλέπουμε ότι υπάρχει θετική συσχέτιση α) μεταξύ της ποιότητας του περιβάλλοντος και του προσδόκιμου ζωής, β) μεταξύ των δαπανών για έρευνα και τεχνολογία και του δείκτη περιβαλλοντικής επίδοσης, γ) μεταξύ του δείκτη υπομονής και της περιβαλλοντικής επίδοσης και δ) μεταξύ του δείκτη υπομονής και του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Συμπεριλαμβάνοντας όλους αυτούς τους παράγοντες, τρέχουμε το παρακάτω γραμμικό υπόδειγμα παλινδρόμησης:

$$EPI_{ct} = \beta_0 + \beta_1 RnD_{ct} + \beta_2 RnD^2_{ct} + \beta_3 GDP_per_capita_{ct} + \beta_4 Life_Expectancy_{ct} + a_c + \gamma_t + \varepsilon_{ct}$$

, όπου EPI_{ct} είναι ο δείκτης περιβαλλοντικής απόδοσης για τη χώρα c το έτος t, RnD_{ct} και RnD^2_{ct} είναι οι δαπάνες για έρευνα και ανάπτυξη και ο τετραγωνικός τους όρος, $GDP_per_capita_{ct}$ είναι το κατά κεφαλήν εισόδημα και $Life_Expectancy_{ct}$ το προσδόκιμο ζωής, ενώ το a_c είναι οι σταθερές επιδράσεις για κάθε χώρα και το γ_t σταθερές επιδράσεις χρόνου.

Πίνακας 1. Μη γραμμική σχέση EPI με RnD

	(1) EPI
R&D	-7.580** (3.548)
R&D²	2.133*** (0.729)
GDP per capita	0.000119 (0.0000879)
Life expectancy	0.179 (0.498)
Constant	53.25 (39.03)
Observations	328

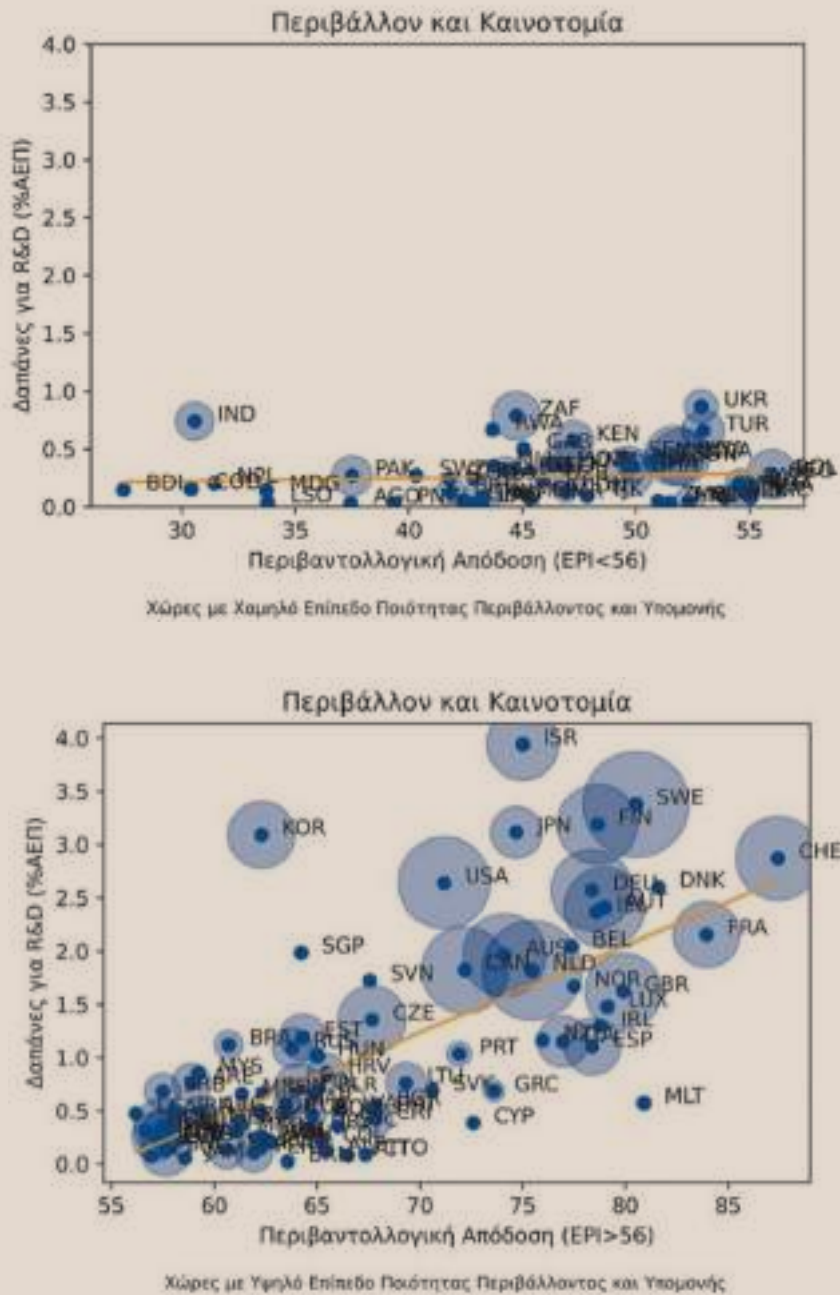
Standard errors in parentheses
* p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01

Οι εκτιμήσεις του γραμμικού υποδείγματος παλινδρόμησης φαίνεται στον Πίνακα 1, από όπου προκύπτει μια μη γραμμική σχέση μεταξύ δαπανών για έρευνα και τεχνολογία με την περιβαλλοντική απόδοση. Μετά από ένα κρίσιμο σημείο καμπής οι δαπάνες για R&D έχουν ισχυρή θετική συσχέτιση με την περιβαλλοντολογική επίδοση. Αρχικά, η αύξηση στις επενδύσεις για έρευνα και τεχνολογία ενδέχεται να συνδέεται με μειωμένη περιβαλλοντική ποιότητα, καθώς στην πρώτη φάση μπορεί να χρησιμοποιούνται περισσότερο ρυπογόνες μέθοδοι παραγωγής λόγω έλλειψης καινοτομιών. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου και καθώς αποδίδουν οι τεχνολογικές επενδύσεις, τα οφέλη γίνονται αισθητά, οδηγώντας σε βελτίωση της περιβαλλοντικής απόδοσης. Σε αυτή την περίπτωση ο παράγοντας της υπομονής αποδεικνύεται καθοριστικός. Συμπεριφορές που συνοδεύονται από αρχικές οικονομικές θυσίες, τελικά επιδρούν θετικά τόσο στο περιβάλλον όσο και στην οικονομική ανάπτυξη.

Από το διάγραμμα 5 προκύπτει ότι χώρες με μεγάλη υπομονή (μέγεθος κουκκίδας) είναι αυτές που η σχέση μεταξύ δαπανών για έρευνα και τεχνολογία είναι θετική με την περιβαλλοντολογική επίδοση και μάλιστα η σχέση αυτή σύμφωνα με τους Dioikitopoulos και Karydas (2020) είναι αμφίδρομη. Δηλαδή, χώρες με καλύτερη ποιότητα του περιβάλλοντος έχουν καλύτερο προσδόκιμο ζωής που συντελεί σε περισσότερη υπομονή και επενδύσεις για έρευνα και τεχνολογία. Συγκεκριμένα, από τη μια πλευρά (αριστερό γράφημα) παρατηρούμε χώρες χαμηλού εισοδήματος, χαμηλού δείκτη περιβαλλοντολογικής απόδοσης (Environmental Performance Index, Yale University), χαμηλών δαπανών στην καινοτομία και χαμηλής υπομονής στη συμπεριφορά (μέγεθος των κύκλων). Παράλληλα, αυτές οι χώρες έχουν ιστορικά χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα και χαρακτηρίζονται από μια αρνητική σχέση μεταξύ οικονομικής δραστηριότητας και περιβαλλοντολογικής ποιότητας.

Από την άλλη πλευρά (δεξιό γράφημα), βλέπουμε χώρες που χαρακτηρίζονται από υψηλότερη υπομονή, προτιμούν να επενδύουν στην έρευνα και την τεχνολογία και στην εξεύρεση πράσινων μεθόδων παραγωγής. Ενώ αρχικά αντιμετωπίζουν εφήμερη θυσία πόρων (προσωρινό δίλημμα), ενεργοποιείται δυναμικά ένας θετικός κύκλος, αύξησης παραγωγικότητας (μέσω δαπανών στην έρευνα και την τεχνολογία), βελτίωσης της ποιότητας του περιβάλλοντος (μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής), υψηλότερων αποταμιεύσεων, επενδύσεων που αυξάνουν το εισόδημα, γεγονός που εξαλείφει το δίλημμα.

Γράφημα 5. EPI, R&D και Υπομονή

Πηγή: World Value Survey

Αυτή η ανάλυση υποδεικνύει δύο τρόπους για την αντιμετώπιση του διλήμματος μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής ποιότητας. Η πρώτη, στατική προσέγγιση, περιλαμβάνει την επιλογή είτε μιας μέσης λύσης είτε ενός συμβιβασμού που ευνοεί το ένα σκέλος του διλήμματος έναντι του άλλου, ανάλογα με τη σημασία που αποδίδεται από κάθε πλευρά. Συχνά, αυτό οδηγεί στην προτίμηση φθηνότερων αλλά πιο επιβαρυντικών για το περιβάλλον μεθόδων παραγωγής. Έτσι, ορισμένες χώρες επιλέγουν να επιβαρύνουν περισσότερο το φυσικό περιβάλλον για χάρη οικονομικών οφελών, ενώ άλλες προτιμούν λιγότερη ρύπανση, αποδεχόμενες μικρότερα οικονομικά κέρδη. Ο δεύτερος, δυναμική προσέγγιση, στοχεύει στην προοδευτική άρση του ίδιου του διλήμματος, είτε εξαλείφοντας το πλήρως είτε μειώνοντας τη σημασία του σε αμελητέα επίπεδα. Για παράδειγμα, μπορούμε να βρούμε έξυπνους τρόπους να επεκτείνουμε τους πόρους για να μην αφήνουμε πίσω τις ανάγκες μας. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία παίζει η ανθρώπινη συμπεριφορά, καθώς και οι πολιτικές που προωθούν τη θετική μεταβολή της.

^{1/4} Δυναμικός Τρόπος για την Επίτευξη Οικονομικής Ανάπτυξης και Περιβαλλοντολογικής Επίδοσης

Αλλά είναι η αλλαγή συμπεριφοράς πολιτικά θεμιτή; Επίσης, πότε είναι πιο εύκολο να ενισχυθεί αυτή η αλλαγή συμπεριφοράς;

Για να απαντήσουμε αυτά τα ερωτήματα, θα παραθέσουμε κάποια περιφερειακά δεδομένα της ελληνικής οικονομίας και θα κάνουμε και μια αναφορά στην πρόσφατη ενεργειακή κρίση.

^{1/4/1} Περιφερειακά Δεδομένα

Στη σχετική βιβλιογραφία, η κουλτούρα μετράται συχνά μέσω ερωτηματολογίων. Μία από τις πιο διαδεδομένες πηγές δεδομένων είναι η World Values Survey (WVS), μια διεθνής κοινωνική έρευνα που διεξάγεται σε πολλές χώρες σε όλον τον κόσμο και εξετάζει τις αξίες, στάσεις και πεποιθήσεις των ανθρώπων σε ποικίλα ζητήματα, μεταξύ των οποίων και το περιβάλλον. Ειδικότερα, μια από τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου θέτει το δίλημμα μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και προστασίας του περιβάλλοντος, ζητώντας από τους συμμετέχοντες να επιλέξουν ανάμεσα στις εξής επιλογές: 1) Προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην προστασία του περιβάλλοντος, ακόμη και αν αυτό σημαίνει βραδύτερη οικονομική ανάπτυξη και κάποιες απώλειες θέσεων εργασίας, ή 2) Η οικονομική ανάπτυξη και η δημιουργία θέσεων εργασίας πρέπει να είναι η βασική προτεραιότητα, ακόμη κι αν αυτό έχει αρνητικές συνέπειες για το περιβάλλον.

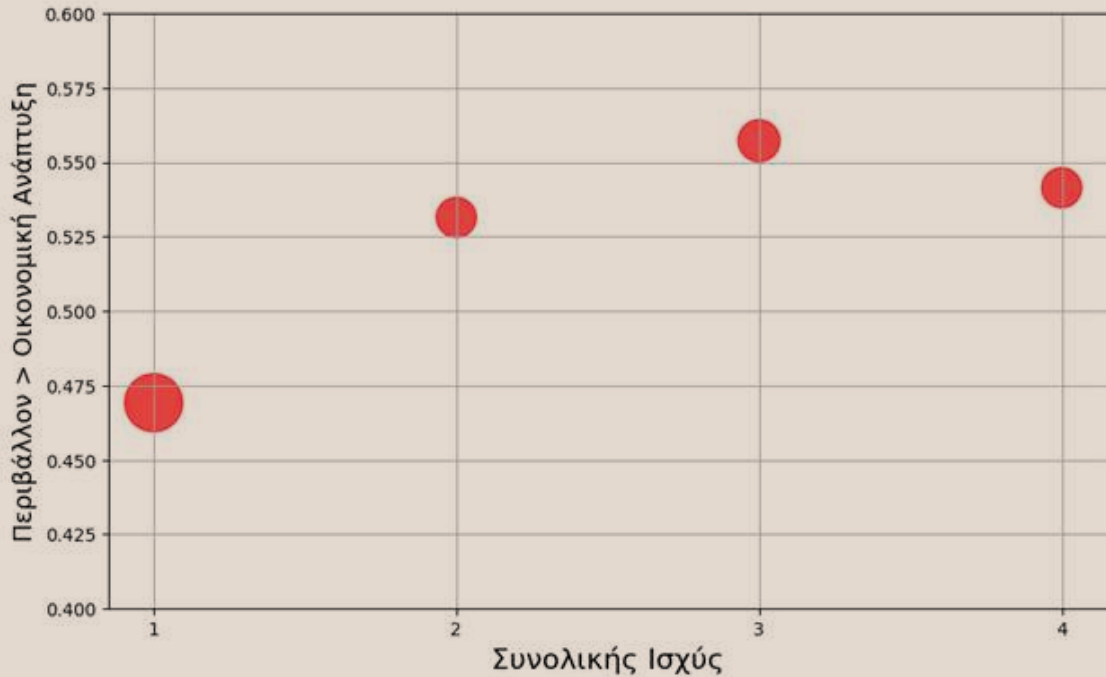
Στο Γράφημα 6 παρουσιάζονται οι απαντήσεις των Ελλήνων ανά νομό (πιο σκούρο πράσινο σημαίνει μεγαλύτερο ποσοστό συμμετεχόντων που επέλεξε την πρώτη επιλογή, δηλαδή δείχνει μεγαλύτερη προτίμηση για την προστασία του περιβάλλοντος). Παρατηρούμε πως οι κάτοικοι των περιοχών της Νότιου Πελοποννήσου (Αρκαδία, Αργολίδα, Λακωνία, Μεσσηνία) δίνουν τη μεγαλύτερη προτεραιότητα στο περιβάλλον, ενώ το αντίθετο συμβαίνει για όσους ζουν στην Κρήτη και σε περιοχές της Βόρειας Ελλάδας (Δράμα, Κιλκίς και Γρεβενά).

Γράφημα 6. Σημασία Περιβάλλοντος ανά Νομό Ηλεκτρικής Ενέργειας

Ανακύπτει, λοιπόν, ένα νέο ερώτημα: είναι οι πολιτικές πράσινης μετάβασης αποδεκτές ακόμη και αν επιφέρουν κάποιο κόστος στην οικονομική ανάπτυξη; Ποιοι παράγοντες καθιστούν αυτές τις πολιτικές πιο ελκυστικές και ενδεχομένως μειώνουν τις αντιδράσεις σε τοπικό πολιτικό επίπεδο;

Γράφημα 7. Προτίμηση για Περιβάλλον και Συνολική Ισχύς Εργοστασίων Παραγωγής Ηλεκτρικής Ενέργειας

Πηγή: World Value Survey

Μία προσέγγιση στο παραπάνω ερώτημα φαίνεται στο Γράφημα 7, όπου παρουσιάζουμε τη συνολική εγκατεστημένη ισχύ των εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας ανά περιφέρεια και τη συσχετίζουμε με τις προτιμήσεις των πολιτών ανάμεσα στο Περιβάλλον και την Οικονομική Ανάπτυξη. Η ισχύς έχει κατανεμηθεί σε τέσσερα διαστήματα (bins) και για κάθε ένα έχουμε υπολογίσει τον μέσο όρο των απαντήσεων.

Παρατηρούμε ότι όσο μεγαλύτερη είναι η εγκατεστημένη ισχύς σε έναν νομό, τόσο ισχυρότερη είναι η προτίμηση των κατοίκων για την προστασία του περιβάλλοντος. Ωστόσο, η θετική αυτή συσχέτιση φαίνεται να εξασθενεί ελαφρώς στις περιοχές με πολύ υψηλή εγκατεστημένη ισχύ. Πιθανόν αυτό να οφείλεται στο γεγονός ότι, σε αυτές τις περιοχές, τα οικονομικά οφέλη από τη λειτουργία των εργοστασίων —όπως η απασχόληση και οι επενδύσεις που συνδέονται με τα εργοστάσια— εκτιμώνται περισσότερο σε σχέση με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις.

Παρόμοια θετική σχέση παρατηρείται και όταν χρησιμοποιούμε ένα γραμμικό μοντέλο παλινδρόμησης (Πίνακας 2), στο οποίο εξετάζουμε αν ο αριθμός των μονάδων παραγωγής ενέργειας σε μια περιοχή σχετίζεται με την προτίμηση των κατοίκων για προστασία του περιβάλλοντος, λαμβάνοντας υπόψη και το κατά κεφαλήν εισόδημα.

Πίνακας 2. Προτίμηση για περιβάλλον και αριθμός μονάδων παραγωγής ενέργειας

	(1) Environment
number of power plants	0.0600** (2.10)
GDP per capita	0.00000709 (0.86)
Constant	0.310* (1.91)
Observations	37
t statistics in parentheses	
* p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01	

Η παραπάνω ανάλυση αναδεικνύει ότι η επένδυση σε πιο «πράσινους» τρόπους παραγωγής είναι, σε μεγάλο βαθμό, αποδεκτή από τα άτομα της οικονομίας. Συνεπώς, δεν συνεπάγεται μόνο κόστος, αλλά μπορεί να αποφέρει και πολιτικό όφελος. Παράλληλα, σε κοινωνίες όπου οι ρυπογόνες δραστηριότητες δημιουργούν οικονομικά οφέλη — και κατά συνέπεια διαμορφώνονται προτιμήσεις εις βάρος της περιβαλλοντικής ποιότητας και υπέρ της ανάπτυξης — μπορούν να δοθούν κατάλληλα ανταποδοτικά κίνητρα, ώστε να ενισχυθεί η στροφή προς πιο βιώσιμες επιλογές.

^{1/4/2} Ενεργειακή κρίση

Ύστερα από τις υψηλές παροχές ρευστότητας στην εποχή του COVID-19 και με το ξέσπασμα του πολέμου της Ουκρανίας, αντιμετωπίζουμε ραγδαία αύξηση του πληθωρισμού (υψηλότερη των τελευταίων 4 δεκαετιών) και ενεργειακή κρίση (ελλείψεις σε φυσικό αέριο και υψηλές τιμές ενέργειας). Το δίλημμα που προκύπτει είναι: να δώσουμε επιδοτήσεις ρεύματος για να βοηθήσουμε τα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις με κόστος επιπλέον πληθωρισμό και ουσιαστικά έμμεση ενίσχυση του παραγωγού φυσικού αερίου ή να μειώσουμε την κατανάλωση με στόχο τον περιορισμό του πληθωρισμού; Το δίλημμα είναι και ηθικό, καθώς η επιδότηση του ηλεκτρικού ρεύματος, το οποίο παράγεται, σε πολλές περιπτώσεις, από ορυκτά καύσιμα, δεν συνάδει με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» και, στην ουσία, ενθαρρύνει και ανταμείβει μια ρυπογόνα δραστηριότητα.

Οι παραδοσιακές συνταγές για την αντιμετώπιση ενός τέτοιου διλήμματος είναι:

α) Αύξηση της παραγωγής ενέργειας (η αύξηση της παραγωγής ενός αγαθού μειώνει την τιμή του), η οποία στην περίπτωση του φυσικού αερίου είναι αδύνατη.⁴

β) Υποκατάσταση με άλλες πηγές ενέργειας, η όποια, όσον αφορά τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, είναι χρονοβόρα, καθώς η τεχνολογία αποθήκευσης τους βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο. Επίσης, η υποκατάσταση με χρήση με άλλες πηγές ενέργειας, όπως ο λιγνίτης, είναι περιορισμένη στις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης και, όπου δεν είναι, η χρήση τους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, συνεπάγεται σημαντικές επιπτώσεις για το περιβάλλον και την ανθρώπινη υγεία.

Ο δυναμικός τρόπος αντιμετώπισης του διλήμματος είναι η μείωση της ζήτησης ενέργειας. Αρχικά, αρωγός αυτής της προσπάθειας είναι ο ίδιος ο μηχανισμός του οικονομικού συστήματος. Οι αυξήσεις των τιμών μειώνουν τη ζητούμενη ποσότητα και αυτό προκαλεί μείωση και της ζήτησης και της τιμής ενέργειας. Η λύση αυτή χρειάζεται χρόνο και προϋποθέτει βραχυχρόνια θυσία ευημερίας. Όμως, ο χρόνος προσαρμογής μπορεί να μειωθεί με πολιτικές ενίσχυσης εξοικονόμησης ενέργειας και αλλαγή καταναλωτικής συμπεριφοράς. Οι καταναλωτές θα πρέπει να υποκαταστήσουν τη χρήση ενέργειας εκεί που μπορούν, για παράδειγμα, η αντικατάσταση της χρήσης αυτοκινήτου με μετρό, λεωφορείο ή/και ποδήλατο. Αυτό οδηγεί α) σε μικρότερη ζήτηση ενέργειας (άρα χαμηλότερες τιμές και υψηλότερα πραγματικά εισοδήματα), β) σε δημιουργία περιβαλλοντικής συνείδησης, η οποία επιταχύνει τη μετάβαση σε πράσινη ενέργεια και συντελεί στο να μην ξαναζηήσουμε παρόμοιες καταστάσεις. Κύριος παράγοντας για να λειτουργήσει αυτή η λύση είναι η υπομονή όπως και πριν, καθώς βραχυχρόνια θυσιάζουμε τις συνήθειες και την βολή μας αλλά μακροχρόνια εξαφανίζουμε το δίλημμα.

Αλλάζει όμως η κουλτούρα; Σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα (Global Preferences Survey) η Ελλάδα έχει από τους χαμηλότερους βαθμούς υπομονής και εμπιστοσύνης στην Ευρώπη. Η απάντηση είναι ότι η συμπεριφορά αλλάζει με 2 τρόπους. Πρώτον, όταν η αλλαγή συμπεριφοράς γίνεται αναγκαστική σε περιόδους κρίσης (διαθέσιμη βιβλιογραφία για τον αναγνώστη) και την ίδια στιγμή οι πολιτικές ενισχύουν την αλλαγή της (για παράδειγμα, άμεσα δωρεάν εισιτήριο στο μετρό και αύξηση της επιδότηση αγοράς μέσων που δεν ρυπαίνουν, όπως επιδοτήσεις σε ηλεκτρικά οχήματα). Δεύτερον, με στοχευμένες αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα (επιβράβευση της υπομονής και ομαδικές εργασίες στα σχολεία για ενίσχυση της εμπιστοσύνης).

Παρότι η αλλαγή κουλτούρας, στάσεων και συμπεριφοράς αποτελεί κρίσιμο συστατικό για τη βελτίωση της περιβαλλοντικής επίδοσης, από μόνη της δεν αρκεί. Η εμπειρία δείχνει ότι απαιτείται χρόνος και υπομονή ώστε να αποδώσουν οι θετικές μεταβολές, και συχνά αυτές οι αλλαγές παραμένουν αποσπασματικές ή αναστρέψιμες χωρίς τη στήριξη κατάλληλων πολιτικών κινήτρων. Για να ενισχυθεί η δυναμική ενός πιο βιώσιμου τρόπου ζωής, χρειάζονται στοχευμένες παρεμβάσεις πολιτικής που να ευθυγραμμίζουν τα ατομικά κίνητρα με τη συλλογική ευημερία. Οι πολιτικές αυτές μπορούν να παίξουν καταλυτικό ρόλο: μπορούν να βοηθήσουν να κατευθυνθούν τις ατομικές επιλογές προς λύσεις φιλικές προς το περιβάλλον και να επιταχυνθεί η μετάβαση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο τομέας των οδικών μεταφορών, όπου η εξάρτηση από τα ιδιωτικά οχήματα επιμένει, παρά τη συνειδητοποίηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον και

⁴ Στο πλαίσιο του πολέμου, η Ρωσία ως βασικός πάροχος προκάλεσε τη μείωση παραγωγής ενέργειας. Επομένως, η αύξηση της δεν μπορεί να συντελεστεί.

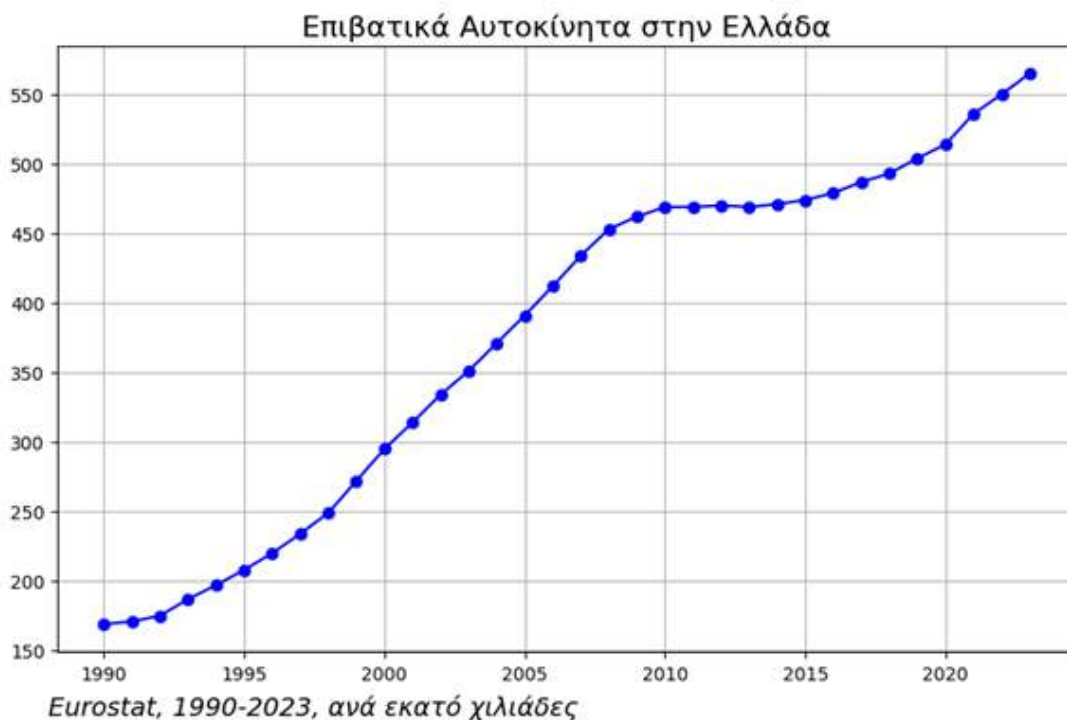
την υγεία. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα εξετάσουμε πώς ένα συνδυαστικό μείγμα πολιτικών μπορεί να μετασχηματίσει τη συμπεριφορά και τη χρήση του δημόσιου χώρου, οδηγώντας σε μια πιο βιώσιμη αστική κινητικότητα.

2/ Περιβάλλον και Οδικές Μεταφορές

2/1 Περιβάλλον και Οδικές Μεταφορές: Πολιτικές για μια Βιώσιμη Αστική Κινητικότητα

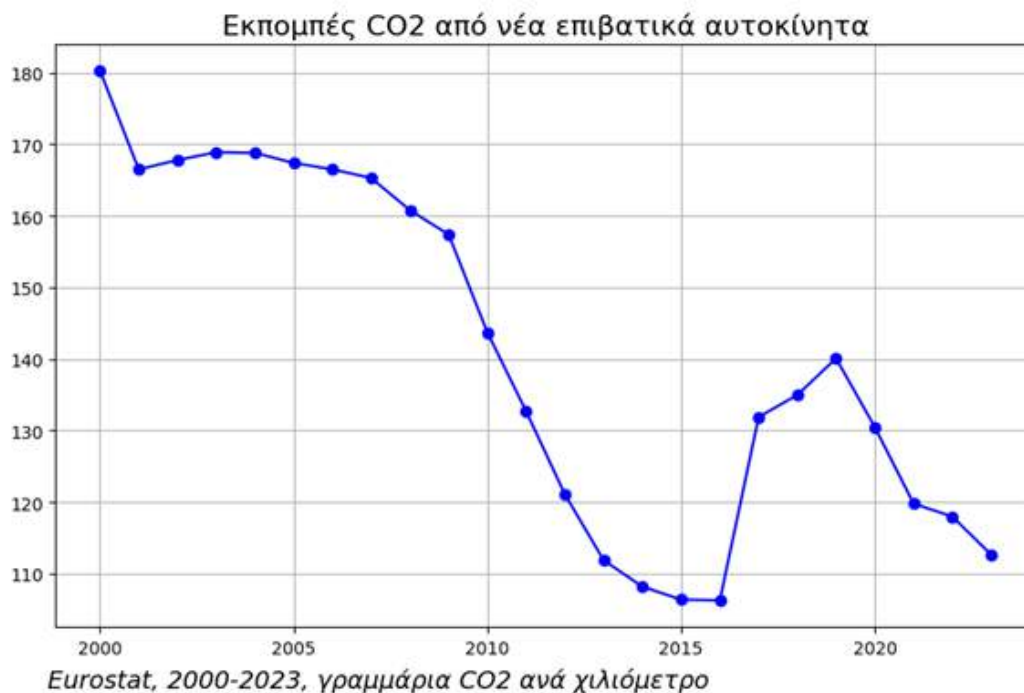
Οι οδικές μεταφορές στην Ελλάδα αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους τομείς για την επίτευξη των περιβαλλοντικών και κλιματικών στόχων της χώρας, αλλά και έναν από τους πιο δύσκολα ρυθμιζόμενους. Η εξάρτηση από τα ιδιωτικά οχήματα είναι ιδιαίτερα έντονη, ειδικά στις μεγάλες πόλεις όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη, όπου η ρύπανση, η κυκλοφοριακή συμφόρηση και οι υπόλοιπες εξωτερικότητες συνιστούν χρόνιες προκλήσεις.

Γράφημα 8. Εξέλιξη του αριθμού των επιβατικών αυτοκινήτων στην Ελλάδα

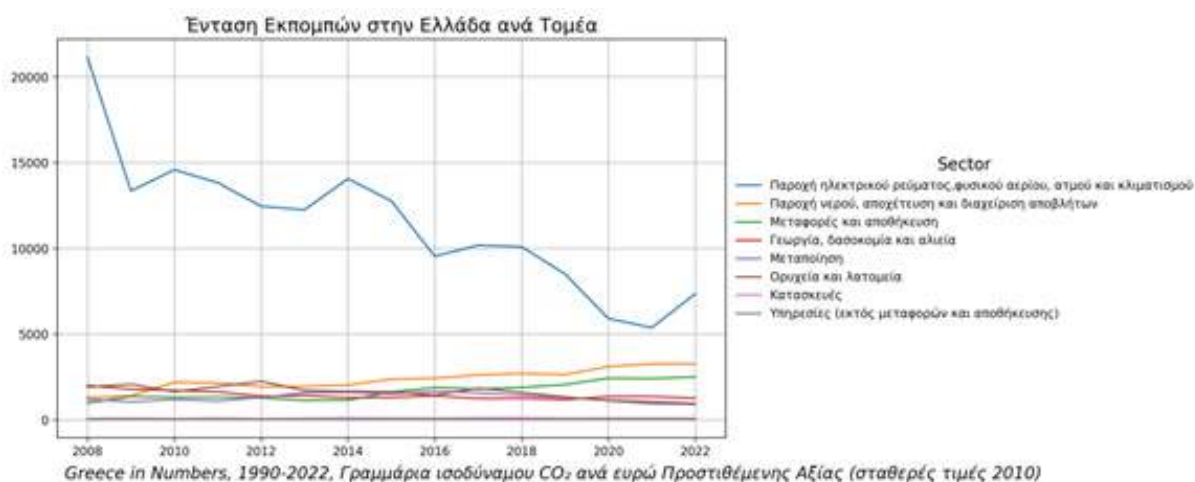
Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα δεδομένα του 2023, η πλειονότητα των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου (GHG) προέρχεται από τις οδικές μεταφορές, των οποίων η συμβολή αυξήθηκε από 83% το 1990 σε περίπου 85% των συνολικών εκπομπών του τομέα των μεταφορών (Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, 2023). Η εξέλιξη αυτή αποδίδεται σε δύο αντιφατικούς παράγοντες: α) τη σημαντική αύξηση του αριθμού οχημάτων στη χώρα (Διάγραμμα 8) και β) την πρόοδο στην αντιρρυπαντική τεχνολογία των κινητήρων (Γράφημα 9).

Γράφημα 9. Εξέλιξη των εκπομπών ρύπων των αυτοκινήτων

Επιπλέον, ο τομέας των Μεταφορών και Αποθήκευσης είναι ο τρίτος πιο ρυπογόνος τομέας σε σχέση με την προστιθέμενη αξία του στο ΑΕΠ (Γράφημα 10), μετά τον τομέα της Ενέργειας και εκείνον της Διαχείρισης Αποβλήτων (συμπεριλαμβανομένης της παροχής νερού και της αποχέτευσης). Μάλιστα, η ένταση των εκπομπών του είναι αισθητά υψηλότερη εκείνης άλλων βασικών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας, όπως η Γεωργία, η Μεταποίηση και οι Κατασκευές.

Γράφημα 10. Εκπομπές ρύπων ανά τομέα ανά μονάδα προστιθέμενης αξίας

Παράλληλα με τις εκπομπές CO₂, οι οδικές μεταφορές ευθύνονται και για σοβαρές τοπικές εξωτερικότητες (Kyriakopoulou, 2021). Το διοξείδιο του αζώτου (NO₂), βασικός δείκτης αστικής ρύπανσης, υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια της ΕΕ και του ΠΟΥ. Σύμφωνα με στοιχεία του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Περιβάλλοντος (ΕΕΑ, 2024), στην οδό Πατησίων στην Αθήνα, οι μέσες ετήσιες συγκεντρώσεις φτάνουν τα 70 mg/m³, ενώ στον Πειραιά καταγράφονται τιμές της τάξης των 64 mg/m³. Στη Θεσσαλονίκη, ο σταθμός της Αγίας Σοφίας κατέγραψε 43 mg/m³. Όλα τα παραπάνω ξεπερνούν το ευρωπαϊκό όριο των 40 mg/m³, αλλά και το πολύ αυστηρότερο όριο του ΠΟΥ (10 mg/m³), αναδεικνύοντας τη σοβαρότητα του προβλήματος (WHO, 2021).

Παρόμοια εικόνα καταγράφεται και για τα αιωρούμενα σωματίδια PM₁₀. Στα Λιόσια, οι συγκεντρώσεις φτάνουν τα 60 mg/m³, στον Πειραιά 57 mg/m³, στο Κορδελιό 58 mg/m³, στο Περιστέρι 51 mg/m³ και στη Θεσσαλονίκη (Αγία Σοφία) 55 mg/m³ — όλα άνω του ημερήσιου ορίου των 50 mg/m³ που έχει θέσει η ΕΕ (ΕΕΑ, 2024). Τα σωματίδια αυτά, που προέρχονται κυρίως από την καύση καυσίμων, την κίνηση των οχημάτων και οικιακές δραστηριότητες, διεισδύουν στους πνεύμονες και το κυκλοφορικό σύστημα, με σημαντικές συνέπειες για τη δημόσια υγεία.

Επιπλέον, η κυκλοφοριακή συμφόρηση επιδεινώνεται λόγω της αυξημένης χρήσης ιδιωτικών οχημάτων και της ανεπάρκειας των δημόσιων συγκοινωνιών. Η έλλειψη χώρων στάθμευσης και η παρουσία συχνών τροχαίων ατυχημάτων ενισχύουν το κοινωνικό κόστος των οδικών μεταφορών, ενώ η ηχορύπανση ξεπερνά τα 70 dB σε πολλές αστικές περιοχές, υπερβαίνοντας κατά πολύ το όριο των 55 dB (την ημέρα) και των 50 dB (τη νύχτα) (ΕΕΑ, 2020).

^{2/2} Βραχυπρόθεσμες και Μακροπρόθεσμες Πολιτικές

Η στρατηγική για την επίτευξη μηδενικών εκπομπών στις μεταφορές περιλαμβάνει δύο επίπεδα πολιτικής: βραχυπρόθεσμες/μεσοπρόθεσμες πολιτικές και μακροπρόθεσμες παρεμβάσεις (Hart, Kyriakopoulou, Lu, 2024). Οι βραχυπρόθεσμες πολιτικές στοχεύουν σε άμεση μείωση των ρύπων με τεχνολογικές αλλαγές στον στόλο, όπως η αντικατάσταση παλαιών οχημάτων με ηλεκτρικά, οι αυστηρότερες προδιαγραφές ρύπων, τα προγράμματα απόσυρσης και οι στοχευμένες επιδοτήσεις.

Μακροπρόθεσμα, καθώς μειώνονται οι εκπομπές λόγω ηλεκτροκίνησης, θα εστιάσουμε σε άλλες εξωτερικότητες: κυκλοφοριακή συμφόρηση, ατυχήματα και χρήση χώρου. Οι πολιτικές τότε θα πρέπει να εστιάσουν στη διαχείριση της κυκλοφορίας και του οδικού χώρου, μέσω έξυπνης τιμολόγησης, στην ενίσχυση των δημοσίων συγκοινωνιών και στο σχεδιασμό πόλεων που διευκολύνουν τις συλλογικές μετακινήσεις.

^{2/3} Προτεινόμενες Πολιτικές για τις Οδικές Μεταφορές στην Ελλάδα

Για να μειωθούν οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις των μεταφορών, η Ελλάδα μπορεί να υιοθετήσει ένα συνδυαστικό πακέτο πολιτικών, με στόχο τόσο την τεχνολογική ανανέωση του στόλου όσο και την αλλαγή της μεταφορικής συμπεριφοράς. Ένα βασικό βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι η αναθεώρηση του τρόπου υπολογισμού των τελών ταξινόμησης και κυκλοφορίας. Σήμερα,

τα τέλη αυτά βασίζονται κυρίως στον κυβισμό ή την ηλικία του οχήματος. Ωστόσο, προκειμένου να ενσωματώνονται καλύτερα οι περιβαλλοντικές εξωτερικότητες, προτείνεται να βασίζονται στις πραγματικές εκπομπές CO₂ του κάθε οχήματος. Τα ετήσια τέλη κυκλοφορίας, συγκεκριμένα, μπορούν να λειτουργήσουν ως ένα μεταβατικό εργαλείο, μέχρι να εφαρμοστεί ένα πιο ακριβές σύστημα χρέωσης ανά διανυθείσα απόσταση, που θα αποτυπώνει τη χρήση του οδικού δικτύου και τις αντίστοιχες περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις.

Παράλληλα, η υψηλότερη φορολόγηση μεταχειρισμένων και ρυπογόνων οχημάτων, ειδικά εκείνων που εισάγονται από το εξωτερικό, μπορεί να αποτελέσει ισχυρό αντικίνητρο για τη διαιώνιση ενός γηρασμένου στόλου. Αυτή η πολιτική θα πρέπει να συνοδεύεται από προγράμματα απόσυρσης παλαιών οχημάτων και οικονομικά κίνητρα για την (προαιρετική) αντικατάστασή τους με καθαρότερα οχήματα, όπως ηλεκτρικά ή υβριδικά. Ένας τέτοιος συνδυασμός παρεμβάσεων όχι μόνο μειώνει τις εκπομπές, αλλά ενισχύει και την ασφάλεια και την ενεργειακή αποδοτικότητα στον τομέα των μεταφορών.

Ένα άλλο σημαντικό εργαλείο είναι η δημιουργία ζωνών χαμηλών ή μηδενικών εκπομπών στα αστικά κέντρα. Οι περιοχές αυτές μπορούν να απαγορεύουν την κυκλοφορία σε ρυπογόνα οχήματα ή να την επιτρέπουν μόνο υπό αυστηρούς όρους. Μια τέτοια παρέμβαση λειτουργεί τόσο ως μέτρο άμεσης προστασίας της δημόσιας υγείας όσο και ως μηχανισμός πίεσης για την ανανέωση του στόλου και την αλλαγή συνηθειών μετακίνησης. Η ανάγκη για την εφαρμογή αυτών των ζωνών είναι ιδιαίτερα επιτακτική στα αστικά κέντρα που, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα ρύπανσης και συγκεντρώνουν μεγάλο πληθυσμό. Η επιβάρυνση του αέρα σε περιοχές όπως η Αθήνα και η Θεσσαλονίκη σημαίνει ότι μεγάλος αριθμός ανθρώπων εκτίθεται καθημερινά σε επιβλαβείς ρύπους, γεγονός που καθιστά τις παρεμβάσεις αυτού του τύπου κρίσιμες για τη δημόσια υγεία.

Η εφαρμογή τελών συμφόρησης (congestion charges) σε περιοχές με έντονη κυκλοφοριακή πίεση, όπως τα κέντρα της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης, μπορεί να συμβάλει καθοριστικά στη μείωση της συμφόρησης, του χρόνου μετακίνησης και των εκπομπών. Τα τέλη αυτά μπορούν να διαφοροποιούνται και χρονικά και ανά τύπο οχήματος, ανάλογα με την ώρα αιχμής ή την ένταση της κυκλοφορίας, ώστε να περιορίζεται η άσκοπη χρήση (ιδιαίτερα ρυπογόνων) οχημάτων όταν και όπου το σύστημα είναι υπερφορτωμένο. Πρόκειται για μία πολιτική που έχει διπλή σημασία: βραχυπρόθεσμα, μειώνει την επιβάρυνση σε περιοχές υψηλής ρύπανσης, ενώ μακροπρόθεσμα παραμένει απαραίτητη, καθώς η συμφόρηση αναμένεται να συνεχίσει να αποτελεί πρόβλημα ακόμη και σε ένα μελλοντικό σύστημα μεταφορών βασισμένο στην ηλεκτροκίνηση.

Μια πιο τεχνικά σύνθετη, αλλά κρίσιμη πολιτική με μακροπρόθεσμο ορίζοντα είναι η εισαγωγή συστημάτων χρέωσης ανά χιλιόμετρο (distance-based pricing). Σε αντίθεση με τα σημερινά επίπεδα τελών κυκλοφορίας που βασίζονται σε στατικά κριτήρια, όπως ο κυβισμός ή οι εκπομπές CO₂, αυτή η προσέγγιση συνδέει το κόστος μετακίνησης με την πραγματική χρήση του οδικού δικτύου. Με αυτόν τον τρόπο, επιτυγχάνεται πιο δίκαιη κατανομή του κόστους, ανάλογα με το πόσο και πού κινείται κάθε όχημα. Η πολιτική αυτή όχι μόνο ενισχύει την οικονομική αποδοτικότητα, αλλά μπορεί και να περιορίσει σημαντικά τις περιβαλλοντικές εξωτερικότητες και την κυκλοφοριακή συμφόρηση, καθιστώντας τη βιώσιμη επιλογή για τις μεταφορές.

Τέλος, η επιτυχία όλων αυτών των πολιτικών εξαρτάται από την ταχεία ανάπτυξη των υποδομών

ηλεκτροκίνησης. Η εγκατάσταση ενός επαρκούς και γεωγραφικά ισόρροπου δικτύου σταθμών φόρτισης, τόσο σε αστικές όσο και σε αγροτικές περιοχές, είναι απαραίτητη για να καταστεί ρεαλιστική και βιώσιμη η μετάβαση σε ένα καθαρότερο σύστημα μεταφορών.

^{2/4} Κοινωνικές Επιπτώσεις και η Ανάγκη για Δίκαιη Μετάβαση

Οι πολιτικές που περιγράφηκαν παραπάνω είναι αναγκαίες για τη μετάβαση σε ένα πιο καθαρό και βιώσιμο σύστημα μεταφορών. Ωστόσο, δεν επηρεάζουν όλους με τον ίδιο τρόπο. Φτωχά νοικοκυριά και κάτοικοι αγροτικών ή ημιαστικών περιοχών, όπου οι δημόσιες συγκοινωνίες είναι περιορισμένες ή ανύπαρκτες, βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στο ιδιωτικό αυτοκίνητο – συχνά παλαιάς τεχνολογίας και υψηλών εκπομπών. Για αυτές τις ομάδες, μέτρα όπως η αύξηση των τελών κυκλοφορίας ή η επιβολή περιβαλλοντικών φόρων μπορεί να αποτελέσουν δυσβάστακτο οικονομικό βάρος και να προκαλέσουν έντονες κοινωνικές αντιδράσεις. Το παράδειγμα του κινήματος των «Κίτρινων Γιλέκων» στη Γαλλία έδειξε πώς πολιτικές που επιβαρύνουν δυσανάλογα τα φτωχότερα νοικοκυριά, μπορούν να πυροδοτήσουν ευρεία δυσαρέσκεια και αμφισβήτηση της περιβαλλοντικής πολιτικής συνολικά.

Η δίκαιη μετάβαση, επομένως, δεν είναι μόνο ζήτημα περιβαλλοντικής αποτελεσματικότητας αλλά και κοινωνικής ισότητας. Χρειάζονται στοχευμένες παρεμβάσεις που θα προστατεύουν τους πιο ευάλωτους. Ενδεικτικά μέτρα σε αυτή την κατεύθυνση περιλαμβάνουν φθηνότερα εισιτήρια για τα μέσα μαζικής μεταφοράς, επιδοτήσεις για την αγορά καθαρών οχημάτων από χαμηλόμισθους, καθώς και ενίσχυση των αγροτικών περιοχών με δίκτυα φόρτισης και εναλλακτικές λύσεις μετακίνησης.

Ωστόσο τα παραπάνω μέτρα πρέπει να προωθούν τη δίκαιη μετάβαση, αλλά ταυτόχρονα να είναι συμβατά με την αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Η οικονομική ενίσχυση δεν θα πρέπει να στρεβλώνει τα περιβαλλοντικά κίνητρα. Για παράδειγμα, η επιδότηση της τιμής της βενζίνης, ακόμη και για ευάλωτες ομάδες, παραβιάζει αυτή την αρχή, καθώς αποδυναμώνει το σήμα της αγοράς για μείωση της χρήσης ρυπογόνων καυσίμων και συντηρεί ένα μη βιώσιμο μοντέλο μετακίνησης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι από το 2027, ο τομέας των μεταφορών εντάσσεται στο νέο ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίας εκπομπών ETS2, το οποίο προβλέπει την επιβολή φόρου στα καύσιμα κίνησης και θέρμανσης. Αναμένεται, λοιπόν, αύξηση της τιμής της βενζίνης και του πετρελαίου κίνησης, γεγονός που θα ενισχύσει το κίνητρο για μετάβαση σε ηλεκτροκίνηση, αλλά θα έχει και σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις.

Για την αντιμετώπιση αυτών των προκλήσεων, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προγραμματίσει τη δημιουργία του Κοινωνικού Ταμείου για το Κλίμα (Social Climate Fund), το οποίο θα ξεκινήσει τη λειτουργία του το 2026. Το Ταμείο αυτό θα χρηματοδοτηθεί από τα έσοδα του ETS2 και θα διαθέσει έως και 65 δισεκατομμύρια ευρώ για την περίοδο 2026–2032, με στόχο την υποστήριξη των ευάλωτων νοικοκυριών και μικροεπιχειρήσεων που πλήττονται από την ενεργειακή και κλιματική μετάβαση. Μια πολιτική μεταφορών που επιδιώκει την περιβαλλοντική βιωσιμότητα δεν μπορεί να είναι επιτυχής αν δεν είναι ταυτόχρονα κοινωνικά δίκαιη.

2/5 Συμπεράσματα

Η μετάβαση σε ένα βιώσιμο σύστημα οδικών μεταφορών στην Ελλάδα αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ευρύτερης στρατηγικής για την επίτευξη κλιματικής ουδετερότητας (net zero) και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις πόλεις. Οι προκλήσεις είναι πολύπλευρες: υψηλές εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου, επιβλαβείς τοπικοί ρύποι, έντονη συμφόρηση και αστική υποβάθμιση. Η εμπειρία από άλλες χώρες και η διεθνής βιβλιογραφία δείχνουν ότι απαιτείται ένα συνεκτικό μείγμα πολιτικών — τόσο βραχυπρόθεσμων, για την αντιμετώπιση των άμεσων περιβαλλοντικών εξωτερικοτήτων, όσο και μακροπρόθεσμων, για την επίλυση ζητημάτων όπως η κυκλοφοριακή συμφόρηση και η βιώσιμη χρήση του χώρου. Τεχνολογικές λύσεις, όπως τα ηλεκτρικά οχήματα και τα πρότυπα εκπομπών, πρέπει να πλαισιώνονται από παρεμβάσεις στον σχεδιασμό του αστικού ιστού, στην τιμολόγηση της κυκλοφορίας και στην ενίσχυση των δημόσιων υποδομών.

Ταυτόχρονα, η επιτυχία κάθε παρέμβασης εξαρτάται από την κοινωνική της αποδοχή. Οι πολιτικές μεταφορών οφείλουν να είναι περιβαλλοντικά αποτελεσματικές, αλλά και κοινωνικά δίκαιες. Η διασφάλιση ότι οι ευάλωτες ομάδες δεν θα επωμιστούν δυσανάλογα το κόστος της μετάβασης είναι κρίσιμη, όχι μόνο για λόγους ισότητας αλλά και για τη σταθερότητα και τη νομιμοποίηση των μέτρων. Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο για το Κλίμα, και άλλες παρόμοιες κρατικές ή ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες, μπορούν να αποτελέσουν καταλύτη προς αυτή την κατεύθυνση, χρηματοδοτώντας στοχευμένες παρεμβάσεις για τη στήριξη των νοικοκυριών που πλήττονται περισσότερο από την κλιματική και ενεργειακή μετάβαση.

Επίλογος

Η πράσινη μετάβαση είναι μια σύνθετη και μακρόχρονη διαδικασία που απαιτεί ταυτόχρονα αλλαγή νοοτροπίας και ενεργή πολιτική δράση. Η καλλιέργεια περιβαλλοντικής κουλτούρας μπορεί να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για μια κοινωνία πιο πρόθυμη να υιοθετήσει βιώσιμες συμπεριφορές. Ωστόσο, χωρίς στοχευμένες και συνεκτικές πολιτικές, ο δρόμος προς τη βιωσιμότητα παραμένει αβέβαιος. Οι δημόσιες παρεμβάσεις καλούνται να μετατρέψουν την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση σε πράξη, ευθυγραμμίζοντας τα ατομικά κίνητρα με τους συλλογικούς στόχους. Μόνο μέσα από αυτή τη διπλή προσέγγιση —με αλλαγή αξιών και κατάλληλη πολιτική καθοδήγηση— μπορούμε να πετύχουμε μια πραγματικά δίκαιη και βιώσιμη μετάβαση.

Βιβλιογραφία

Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας (2023). Εθνική Έκθεση Απογραφής Αερίων του Θερμοκηπίου.

Block, S., Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., Wendling, Z. A., & Yale Center for Environmental Law & Policy. (2024). 2024 Environmental Performance Index. Yale Center for Environmental Law & Policy. <https://epi.yale.edu/>

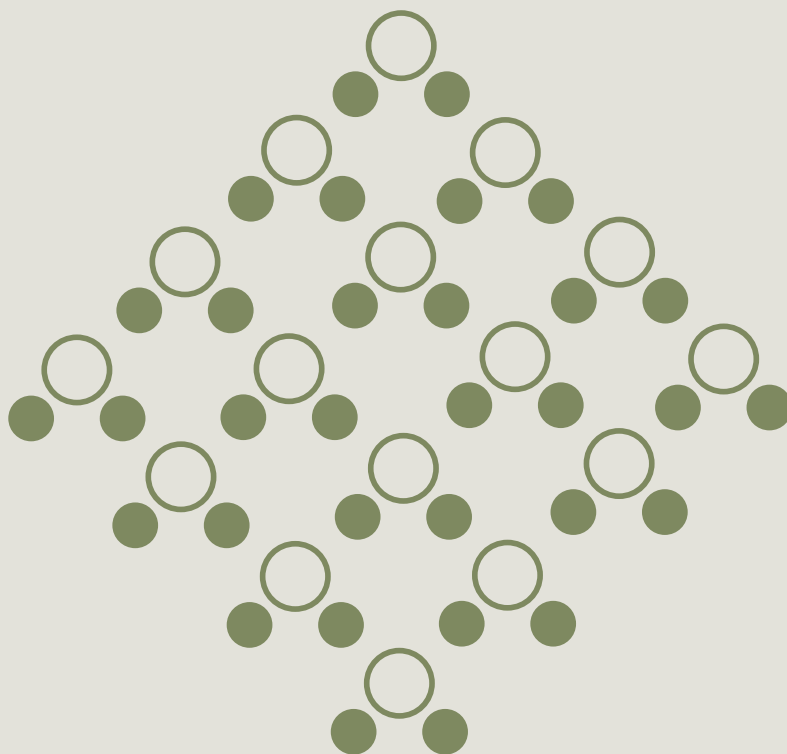
- Burck, J., Uhlich, T., Bals, C., Höhne, N., & Nascimento, L. (2024, Νοέμβριος 20). Climate Change Performance Index 2025. Germanwatch e.V., NewClimate Institute & CAN International. [https://ccpi.org/download/climate-change-performance-index-2025/:contentReference\[oaicite:2\]{index=2}](https://ccpi.org/download/climate-change-performance-index-2025/:contentReference[oaicite:2]{index=2})
- Dioikitopoulos E. and Karydas C., "[Sustainability Traps: Patience and Innovation](#)" *Environmental and Resource Economics*, 2024.
- EEA, (2020). Environmental Noise in Europe – 2020, European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/environmental-noise-in-europe>
- EEA, (2024). Exceedance of air quality standards in Europe, European Environment Agency. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/indicators/exceedance-of-air-quality-standards>
- Hart, R., Kyriakopoulou, E., & Lu, T. (2024). Urban Transport Policies and Net Zero Emissions in the European Union. *Annual Review of Resource Economics*, vol 16: 187–206.
- Kyriakopoulou, E., (2021). Cities and the Environment: The Case of Air Pollution, *International Review of Environmental and Resource Economics*, vol. 15: 319–358.
- WHO (2021). Air Pollution and Health, World Health Organization. <https://www.who.int/health-topics/air-pollution>

Έτος ίδρυσης 2006

ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ

Ινστιτούτο Μικρών Επιχειρήσεων
ΓΣΕΒΕΕ

ISBN: 978-618-5653-60-6
ISSN: 3057-5125

Με τη συγχρηματοδότηση
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ
2021 - 2027